

# STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

NY FÖLJD UTGIVEN AV  
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRGÅNG 68

1965

HÄFTE 2-3

---

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND  
DISTRIBUTÖR: CWK GLEERUP

*Detta häfte kostar kr. 14:—*

# STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

innehåller dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives inom ämnesområdet, dels slutligen mera ingående granskningar av statsvetenskaplig litteratur.

Fahlbeckska stiftelsens kollegium utgöres av professorerna NILS STJERNQUIST, HAKAN STRÖMBERG, C.-E. QUENSEL, C. WELINDER, GUY ARVIDSSON, J. ROSÉN, BIRGITTA ODÉN-DUNÉR, E. GJERSTAD, KRISTER HANELL, GÖSTA CARLSSON och O. BJURLING.

Tidskriften utgives under medverkan av professorerna i statskunskap samt i offentlig rätt vid rikets akademiska lärosäten. Redaktionen handhaves av professor PÅR-ERIK BACK, Umeå, redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturavdelningen), samt docent HANS MELJER, Stockholm (avdelningen »Översikter och meddelanden»). - Vetenskapliga uppsatser honoreras endast om de beställts av red.

Tidskriften avses utkomma med fem häften om året; i regel sammanslås två av dessa till ett dubbelhäfte. Prenumerationspriset för 1965 är 24 kr. pr år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 27 95 65), samt 30 kr. pr år vid beställning genom bokhandel. Studerande vid de akademiska lärosätena erhåller abonnemang till nedsatt pris genom anmälan till vederbörande lärare.

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, Lund 5, tel. (0412) 199 76.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund juli 1965.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

---

## INNEHÅLL:

### UPPSATSER:

SÄRLVIK, BO, Skiljelinjer i valmanskåren .....	141
DE LA MOTTE, TAGE, Kommunala formationer för läkarvården på landet t. o. m. 1890 .....	184
LUNDQUIST, LENNART, Nils Herman Quidings historiefilosofi .....	201

### ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Nya utredningar i författningsfrågan. Av LEIF ANDERSSON .....	224
Remissverksamheten inom statskontoret. Av TERRY CARLBOM .....	231
Riksdagsgrupperna mellanhand för utredningar och partier. Av KJELL WASE .....	237
Studier av förhållandet mellan civila och militärer. Av MATS R. MARLING .....	245
Genmäle om lagprövningsrätt. Av STIG JÄGERSKIÖLD .....	249
Om tillämpning av proportionellt valsätt i primärkommunerna. Av UNO SIMM .....	252
Sandler och Ålandsförsvaret - ett nytt källfynd. Av KRISTER WAHLBÄCK .....	255
Edvard Thormænius. Av P.-E. BACK .....	258

### LITTERATURGRANSKNINGAR:

Hans F. Petersson, Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and a post-war system 1914-1919. Anm. av P.-E. BACK .....	259
Erik Allardt & Yrjö Littunen (ed.), Cleavages, Ideologies, and Party Systems. Anm. av LARS RUDEBECK .....	268
Bakgrunden till 1809 års regeringsform. Ett genmäle. Av ROLF CARLBOM .....	275
Granskning av Dr Karlboms »genmäle». Av GEORG ANDRÉN .....	286
D:o. Av ÅKE HOLMBERG .....	293
TIDSKRIFTSÖVERSIKT. Av SVEN KINNANDER .....	296
SAKKUNNIGUTLÅTANDEN RÖRANDE LEDIGFÖRKLARADE PROFESSORS- ÅMBETET I STATSKUNSKAP VID UMEÅ UNIVERSITET .....	305

## SKILJELINJER I VALMANSKÅREN

*Av Universitetslektor BO SÄRLVIK, Göteborg*

Om man vill teckna en allmän bild av det svenska partisystemet, är det tre karakteristiska drag i dess struktur som förtjänar att särskilt framhållas, därför att de i huvudsak synes bestämma de politiska skiljelinjerna och partiuppdelningen inom valmanskåren. Först kan då nämnas det nära sambandet mellan partisystemets uppbyggnad och den socialekonomiska skiktningen i valmanskåren. Partierna kan med en enkel indelning grupperas i sådana som har sin tyngdpunkt i medelklassen och sådana som främst hämtar sitt väljarstöd från arbetarklassen. Läger man därtill motsättningen mellan landsbygd och städer — en traditionsrik skiljelinje i svensk politik, som i varje fall inte hittills har spelat ut sin roll — blir denna aspekt av partisystemet fullständigad.

Partisystemet har därtill en annan dimension, som kommer till uttryck i att partierna tämligen entydigt kan placeras längs en höger-vänsterskala. Vi kan i detta sammanhang lämna därhän frågan om de av partierna företrädde åskådningarna uppvisar en sådan fasthet i tankeinnehållet — eller en sådan storslagenhet i perspektiven — att det egentligen är motiverat att beskriva skillnaderna som ideologiska. Det väsentliga är att det faktiskt föreligger olikheter i inställningen till centrala politiska frågekomplex — såsom socialpolitik, skattepolitik och statens roll i det ekonomiska livet — med påvisbar betydelse för partiernas sätt att agera, och vi kommer i fortsättningen att använda uttrycket ideologiska skillnader i denna allmänna mening.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> De politiska ideologiernas roll i moderna västerländska demokratier har under senare år varit föremål för en omfattande vetenskaplig diskussion. I föreliggande uppsats har förf. dock avstått från att närmare ingå på de frågeställningar, som behandlats i denna diskussion. Ofta diskuteras »avideologisering» av partierna och »depolitisering» av partierna såsom parallella och sammanhängande fenomen. Jfr t. ex. *La depolitisation — mythe ou réalité?* (red. Vedel, G.) Paris

Grupperingen längs dessa båda dimensioner har resulterat i en fempartidelnings, som satt sin prägel på svensk politik sedan snart ett halvt århundrade.<sup>2</sup> Inom flerpartisystemets ram framträder emellertid också en uppdelning av valmanskåren i två ungefär lika stora block: å ena sidan de borgerliga partiernas och å andra sidan socialdemokraternas och kommunisternas väljarunderlag. Gränsen har visserligen under flera perioder korsats av parlamentariska kombinationer, men den kan inte desto mindre betecknas som väl etablerad i svensk politisk tradition. Såsom politisk skiljelinje är den så väsentlig att den med fog kan anföras som det tredje karakteristiska inslaget i det svenska partisystemet.

Vad som gör schematiseringen i karakteristiken berättigad är kanske främst, att man knappast kan påvisa några *andra* djupgående skiljelinjer i svensk politik än de här angivna.<sup>2a</sup> Regionala olikheter, språkmotsättningar och uppdelning efter religiös konfession är exempel på faktorer, som i skilda länder spelar en betydande politisk roll, medan de i Sverige antingen saknar självständig betydelse eller har endast ett marginellt inflytande på röstfördelningen.<sup>3</sup>

1962. Himmelstrand, U.: A Theoretical and Empirical Approach to Depoliticization and Political Involvement. Acta Sociologica, vol. 6: 1—2. Skandinaviska partiförhållanden behandlas också i: Tingsten, H.: Stability and Vitality in Swedish Democracy. The Political Quarterly XXVI: 2 (1955). Torgersen, U.: The Trend Towards Political Consensus: The Case of Norway. Acta Sociologica, vol. 6: 1—2.

<sup>2</sup> Röstfördelningen har däremot inte varit stationär; jfr analysen av arbetarpartiernas och bondeförbundets tillväxt i: Carlsson, G.: Partiförskjutningar som tillväxtprocesser. Statsvetenskaplig Tidskrift 1963: 2—3. En tyngdpunktsförskjutning från landsbygd till städer ägde också rum inom den borgerliga vänstern, bl. a. till följd av bondeförbundets tillkomst. Klyvningen av det liberala partiet 1923 kan ses som resultatet av att en mera speciell moralisk-politisk skiljelinje temporärt sköts i förgrunden; andra faktorer — såsom motsättningen landsbygd-städer — medverkade emellertid också. Jfr Freeman, L.: Med liberalismen i blodet, sid. 30—50, 63—69. Stockholm 1958.

<sup>2a</sup> Komparativa översikter av sociala och andra grundvalar för partisystemen i skilda länder ges bl. a. i: Lipset, S. M.: Political Man. The Social Bases of Politics, 1960 (sid. 220 ff). Duverger, M.: Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State, (eng. rev. uppl.) 1954 (sid. 228 ff).

<sup>3</sup> Regionala variationer i svensk politik behandlas ingående i: Janson, C.-G.: Mandattilldelning och regional röstfördelning, Stockholm 1961. Janson påvisar bl. a., att korrelationen mellan den sammanlagda socialdemokratiska och kommunistiska röstandelen och socialgruppssammansättningen i valkretsarna uppgick till + 0,703 vid 1960 års val. Janson införde ytterligare en variabel genom att för varje valkrets beräkna skillnaden (»avvikelsen») mellan varje partis röstandel och den med hänsyn till socialgruppssammansättningen väntade röstandelen för resp. parti. Därvid framkom starka samband för samtliga partier mellan »avvikelse i röstandel» och spridning av resp. partis press. Sambanden med olika mått på kyrkliga förhållanden blev däremot svaga. (Jfr a. a. sid. 190—200, 218—220, 222—223.) — Till jämförelse kan t. ex. nämnas partisystemen i Finland och Norge, som båda uppvisar politiskt betydelsefulla regionala skillnader. Jfr: Allardt, E.: Patterns of Class Conflict and Working Class Consciousness in Fin-



I det följande skall vi låta partisystemets struktur bilda utgångspunkten för en på intervjumaterial baserad studie av samspelet mellan social miljö, politiska attityder och röstningsbeteende i den svenska valmanskåren. Vid redovisningen av undersökningsresultaten får vi anledning att närmare precisera hur social miljö och politiska attityder införts som komponenter i analysen. Det kan emellertid vara befogat att redan inledningsvis något beröra förhållandet mellan de två komponenterna. I beteendestudier, där man söker uppställa förklaringar till variationer i beteendet inom en population — t. ex. en valmanskår — eftersträvar man vanligen att göra en bestämd skillnad mellan miljöfaktorer och attitydfaktorer som förklaringsgrunder och låta dem ingå i alternativa förklaringstyper. I det ena fallet söker man då härleda det individuella beteendet ur *betingade sociala faktorer*, såsom individens livssituation och grupprelationer. I det andra fallet riktas i stället uppmärksamheten mot *motivationen* för beteendet. När det gäller en undersökning av politiskt beteende, söker man då finna de förklarande faktorerna i väljarens kognitiva bild av vad partierna står för samt i väljarens känsloreaktioner och förväntningar med avseende på partier och politiska beslut.

Ehuru det är väsentligt att upprätthålla distinktionen mellan de två metodiska tillvägagångssätten, bör man emellertid inte förbise att de är inbördes förknippade med varandra — trots olikheten i valet av förklarande variabler. När vi i en beteendeundersökning för in miljöfaktorer som analysinstrument, innebär ju detta nämligen att vi därmed söker definiera arten av det »inflöde» av stimuli, t. ex. i form av opinioner och rollförväntningar, som individen möter i sin omgivning. Psykologiskt relevant blir sedan detta »inflöde» i den mån det bidrar till att forma individens motivation för beteende.<sup>4</sup> Såsom vi i denna och en följande uppsats skall visa, blir det därför fruktbart att behandla röstningsbeteendet som slutledet i en orsakskedja av typen: social miljö — motivation — beteende. I princip bör då variationer inom vart och ett av de senare leden kunna förklaras med hjälp av faktorer i det närmast föregående. Inom denna allmänna teoretiska ram skall vi i föreliggande uppsats belysa huvud-

nish Politics och Rokkan, S. — Valen, H.: Regional Contrasts in Norwegian Politics, i: Allardt, E. — Littunen, Y. (red.): Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology. Helsinki 1964.

<sup>4</sup> För en allmän diskussion av metodproblemen i samband med olika förklaringstyper, se: Campbell, A. et al.: The American Voter. 1960. (Sid. 18 ff.)

linjerna av valmanskårens uppdelning i borgerlig och socialdemokratisk röstning genom att undersöka sambanden mellan väljarbeteende, partipolitik och några centrala politiska attityddimensioner. I en följande uppsats kommer samspelet mellan röstningsmotivation, grupprelationer och social stratifiering att behandlas, genom att analysen fullföljes med ett vidgat register av förklarande variabler.

Undersökningsmaterialet har i huvudsak redan presenterats i författarens uppsats »Stabilitet och rörlighet i valmanskåren» (Statsvetenskaplig Tidskrift 1964: 4). Det omfattar nu ett intervjumaterial, som sammanbragts genom riksomfattande intervjuundersökningar vid valen 1956, 1960 och 1964. Till större delen bygger de här redovisade resultaten på data från undersökningen vid 1960 års val, men materialet från de båda andra undersökningarna har också utnyttjats.<sup>5</sup>

#### *Röstningsbeteende och politiska attityder*

Förhållandet mellan väljarbeteende och motivation kan synas enkelt: partierna verkar för olika slags politik och väljarna söker sig då till det parti vars hållning de vill stödja. I verkligheten ter sig emellertid sambanden mellan motivation, beteende och partipolitik långt mera svåröverskådliga, därför att väljarnas reaktioner inför det politiska skeendet varierar starkt med graden av intresse och information. Partierna företräder ståndpunkter i en mångfald av frågor, men bara ett fåtal attraherar väljarnas uppmärksamhet i så hög grad att någon större del av valmanskåren kan sägas bli engagerad. Opinionsläget i en partipolitisk konflikt kan därför få markant olika karaktär på olika intressenivåer. I valundersökningarnas intervjumaterial kommer detta till uttryck i att man i vissa politiska frågor finner distinkta samband mellan partipreferenser och opinioner inom ett skikt av aktivt intresserade väljare — vars storlek kan växla från fråga till fråga — medan opinionsläget bland de oengagerade väljarna ter sig mera diffust och oberoende av allmänna partisympatier.

<sup>5</sup> Jfr också författarens redogörelser för valundersökningarna 1960 och 1964 i: Riksdagsmannavalen 1959—1960, II (Stockholm 1961) och Riksdagsmannavalen 1961—1964, II (Stockholm 1965) i Sveriges officiella statistik. Allmänna val. Kostnaderna för valundersökningarna 1960 och 1964 har till större delen bestridits med medel från anslagen till den officiella valstatistiken. 1956 års undersökning kunde genomföras med hjälp av anslag från i första hand statens råd för samhällsforskning, som också genom bidrag möjliggjort den fortsatta vetenskapliga bearbetningen av materialet från 1960 och 1964 års undersökningar. Vid samtliga tre undersökningar har Statistiska centralbyråns utredningsinstitut haft ansvaret för fältarbete och urvalsdraging.

När en politisk fråga förs in i centrum för uppmärksamheten, kan också opinionsläget förändras till följd av att informationsnivån stegras. Tjänstepensionsfrågan kan tjäna som exempel på en sådan utveckling. Under valrörelsen 1956 var ännu bara en fjärdedel av väljarna informerade om att socialdemokraterna fört fram kravet på ett obligatoriskt tjänstepensionssystem. Ett år senare, vid folkomröstningskampanjens slut, hade däremot en helt dominerande majoritet blivit medveten om vilka partier, som dolde sig bakom folkomröstningsalternativen. Samtidigt förändrades opinionsläget så att det starka samband mellan uppfattning i pensionsfrågan och partisympati, som 1956 kommit till uttryck endast bland de väljare, som då var informerade om partiståndpunkterna, kom att karakterisera valmanskåren i dess helhet vid det senare tillfället.<sup>6</sup> Vi skall i det följande visa hur opinionsbildningen i valmanskåren mera generellt påverkas av stratifieringen med avseende på information och känsla av politiskt engagemang.

Politiken har emellertid också sidor, som ger väljarna möjlighet till överblick och ställningstagande till partierna med utgångspunkt från mera allmänna inställningar. I denna undersökning har vi definierat fyra sådana komponenter, som svarar mot politiska attityder, i motivationen för väljarnas röstningsbeteende. I korthet kan innehållet i de fyra komponenterna anges på följande sätt: (1) attityden till social välfärdspolitik, (2) förtroende eller misstroende i bedömningen av regeringspolitikens konsekvenser, (3) uppfattningen av partierna som företrädare för socialekonomiska grupper, (4) känslan av anslutning eller »tillhörighet» till ett politiskt parti. Den tredje komponenten kommer att behandlas i en följande uppsats och berörs därför ej i föreliggande studie. Vi koncentrerar till en början analysen av intervjumaterialet till de två förstnämnda komponenterna.

Attityden till social välfärdspolitik svarar mot höger-vänstergrupperingen i partisystemet. Partierna förknippas med — och söker själva

<sup>6</sup> Sambandet mellan information om partiståndpunkter och ställningstagande till tjänstepensionsfrågan behandlas på grundval av intervjudata i Särilvik, B.: *The Role of Party Identification in Voters' Perception of Political Issues: A Study of Opinion Formation in Swedish Politics 1956—1960*. (Uppsats för IPSA, V:th World Congress Paris 1961. Stencil.) samt: Särilvik, B.: *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. Stockholm 1959, (sid. 56—57 och 124). I redogörelsen för intervjuundersökningen vid 1960 års val i Riksdagsmannavalen 1959—1960, II ges några exempel på information beträffande partiståndpunkter i några starkt uppmärksammade kampanjfrågor (se sid. 65, tabell AI). För en allmän diskussion beträffande innebörden av variationer med avseende på uppmärksamhets- och informationsnivån i valmanskåren, se: Key, V. O.: *Public Opinion and American Democracy*. New York 1960 (sid. 77—93 och 263—287).

i sin propaganda bli förknippade med — allmänna, ideologiskt färgade strävanden. Som redan nämnts kommer skillnaderna mellan partierna främst till uttryck inom ett område, som kan betecknas som social välfärdspolitik i ordets vidaste mening, d. v. s. i inställningarna till socialpolitik, inkomstutjämning, skattepolitik och samhällets roll i det ekonomiska livet. I anslutning till denna komponent kommer i det följande att användas en attitydskala, som bildar ett kontinuum i fråga om graden av höger- eller vänsterinställning till social välfärdspolitik. Vänsterinställning har då givetvis definierats som en positiv attityd till vidgad socialpolitik, inkomstutjämning etc. Däremot är attitydskalan — vilket kanske bör understrykas — inte så beskaffad att den medger en uppdelning av de intervjuade i distinkta ideologiska grupper. Skalan grundar sig på en serie intervjufrågor, i vilka de intervjuade ombads ta ställning till en rad uttalanden, som med lätta modifieringar hämtats från de senaste årens offentliga politiska debatt.<sup>7</sup>

Politiken har också en annan sida: Nästan alla medborgare möter i vardagslivet erfarenheter, som inte behöver förknippas med ideologiska principer, men ändå kan uppfattas som konsekvenser av den politik som förts. Individens samlade värdering av det regerande partiets ansvar för sådana — gynnsamma och ogynnsamma — erfarenheter kan ses som en andra allmängiltig komponent i röstningsmotivationen, i den meningen att den kan antas vara psykologiskt relevant för en stor del av valmanskåren. Vi har i detta fall eftersträvat att utforma ett attitydmått, som skulle ge de intervjuade möjlighet att uttrycka en förtroende- eller misstroendeinställning till regeringspolitiken utan att förutsätta mera än ett minimum av politisk sakinformation. I en serie intervjufrågor aktualiserades några väl-

<sup>7</sup> Intervjufrågorna ingick i 1960 och 1964 års valundersökningar. Serien av politiska omdömen hade 1964 följande formuleringar, vilka med några obetydliga skillnader användes också i den tidigare undersökningen: (1) »Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka på bidrag och stöd till medborgarna». (2) »De ledande i bankerna och industrien får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjligheter att kontrollera det privata näringslivet». (3) »Vad vi nu behöver är en politik, som uppmuntrar sparsamhet och ger bättre villkor för enskild företagsamhet». (4) »I vårt land bör man sträva efter mera jämlikhet mellan företagare, tjänstemän och arbetare också när det gäller sådant som inkomster och arbetstid». (5) »Viktigare än skattesänkning är att statens resurser räcker till för att ge social trygghet, full sysselsättning, goda skolor och mycket annat, som ordnas bättre av samhället än av enskilda». (6) »Den enskilde medborgaren bör få behålla mera av sin inkomst att hushålla med själv, eftersom den enskilde ändå vet bättre än staten, hur hans pengar bör användas». Formuleringarna kan i några fall synas vaga; de har emellertid valts med hänsyn till syftet att så autentiskt som möjligt avspegla de mera principiella inslagen i en svensk valkampanj.

kända samhällsförhållanden — den fulla sysselsättningen, bostadsbristen, prisstegringarna och den stigande levnadsstandarden. I varje fråga ombads de intervjuade endast att ange, om de ansåg att förhållandena berodde »mest på regeringens politik» eller »mest på andra orsaker».<sup>8</sup>

Det ligger i sakens natur att en betydande del av valmanskären måste ha mycket mera specificerade opinioner om regeringspolitikens konsekvenser. Givetvis föreligger också mycket stora individuella variationer i fråga om kännedomen om vilka politiska beslut, som faktiskt haft betydelse för de i intervjufrågorna direkt berörda förhållandena. Intervjufrågorna är emellertid avsedda att registrera en värderande bedömning av politiken, som kan göras på olika informationsnivåer. Den psykologiska betydelsen av detta element i motivationen är inte i och för sig beroende av fastheten i det sakliga underlaget utan av andra faktorer, t. ex. intensiteten i attityden. Inte desto mindre finns det ett samband mellan deciderade politiska attityder — till skillnad från mera ambivalenta inställningar — och politisk information, som skall belysas i det följande.

Båda attitydmåtten har erhållits genom att svaren på de ingående intervjufrågorna kombinerats med ett enkelt summeringsförfarande, varvid varje svar tilldelats negativt eller positivt värde med hänsyn till dess politiska tendens. Man får sålunda en skala som anger övervikten för svar i endera riktningen, och man får också en given mittpunkt eller ambivalent position på skalan, där svaren balanserar varandra jämnt.<sup>9</sup> För var och en av komponenterna får vi sålunda ett

<sup>8</sup> Frågeserien har ingått i valundersökningarna 1956, 1960 och 1964. I 1964 års undersökning hade frågorna följande lydelse: »Nu skall jag ställa några frågor om vad ni anser om den politik, som förts här i landet under de senaste åren. Vilka av de saker som jag nu talar om, tycker ni beror mest på regeringens politik och vilka beror mest på andra orsaker? (1) Vi har ju i stort sett inte haft någon arbetslöshet under de senaste tjugo åren. (2) Vi har ju bostadsbrist på många orter här i landet. (3) De flesta kan väl sägas ha fått det ekonomiskt bättre under de senaste tjugo åren. (4) Priserna har ju stigit under efterkrigstiden och kronan har förlorat i värde». Varje delfråga avslutades med frågan: »Beror det mest på regeringens politik eller mest på andra orsaker». I de båda tidigare undersökningarna hade frågorna samma lydelse med undantag av att tidsangivelsen avser »efterkrigstiden» i stället för »de senaste tjugo åren».

<sup>9</sup> Attitydmåttet »förtroende för regeringspolitiken» har erhållits på följande sätt: Svar som anger att stigande levnadsstandard och full sysselsättning berott på regeringspolitiken samt att prisstegring och bostadsbrist berott på »andra orsaker» har givits värdet + 1, medan svar med motsatt innehåll givits värdet — 1. »Vet-inte-svar» gavs värdet 0. Svar, som anger att gynnsamma resp. ogynnsamma erfarenheter »till en del» berott på regeringspolitiken, har givits resp. värdena + 1/3 och — 1/3. Kategorien »starkt förtroende» svarar mot de summerade värdena + 4 och + 3; »måttligt förtroende» motsvarar värdena + 2 2/3 — + 2, medan »svagt förtroende» svarar mot + 1 1/3 — + 2/3. Kategorien »ambivalent» innefat-

samlat mått på *riktningen* och *styrkan* i röstningsmotivationen.<sup>10</sup> Vi skall nu först pröva hur väl de båda attitydmåtten uppfyller kravet att de skall »förklara» väljarbeteendet, och då främst med avseende på valet mellan borgerlig och socialdemokratisk röstning.

Tabell 1. *Attityd till social välfärdspolitik och väljarbeteende.*

A. *Andrakammarvalet 1960*

Väljarbeteende	Vänster			Ambiva- lent	Höger		
	Starkt	Måttligt	Svagt		Svagt	Måttligt	Starkt
Högerpartiet	1	0	1	7	15	28	50
Centerpartiet och Folkpartiet	3	15	14	28	42	47	39
Socialdemokr. och Kommunist.	89	75	73	51	25	11	2
Uppgift saknas	1	2	2	4	4	5	4
Röstade ej	6	8	10	10	14	9	5
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervju- personer	126	201	238	319	271	184	127

B. *Andrakammarvalet 1964*

Väljarbeteende	Vänster			Ambiva- lent	Höger		
	Starkt	Måttligt	Svagt		Svagt	Måttligt	Starkt
Högerpartiet	1	1	1	7	12	26	43
Centerpartiet, Folkpartiet, MbS och KDS	3	11	18	34	45	49	45
Socialdemokr. och Kommunist.	91	76	63	42	26	10	1
Uppgift saknas	1	1	3	3	4	3	4
Röstade ej	4	11	15	14	13	12	7
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervju- personer	198	337	378	833	389	226	139

*Data från:* valundersökning 1960 och valundersökning 1964.

tar + 1/3, 0 och - 1/3. Motsvarande gränser gäller för kategorier med negativa värden. I skalan för *attityd till social välfärdspolitik* i 1960 års undersökning innefattar kategorien »starkt vänster» kombinationer av 5—6 vänstersvar; kategorien »måttligt vänster» innefattar 4 vänstersvar, medan kategorien »svagt vänster» motsvarar kombinationer av tre vänstersvar och högst 2 högersvar eller 2 vänstersvar och ett högersvar. Kategorierna på skalans högerdel har definierats på motsvarande sätt, medan alla övriga svars kombinationer förts till kategorien »ambivalent». Beträffande motsvarande skala i 1964 års undersökning, se sid. 155, not 14.

<sup>10</sup> Metoden att summera svaren kan jämföras med ett likartat förfaringsätt i: Stokes, D. E. — Campbell, A. — Miller, W. E.: *Components of Electoral Decision*. *The American Political Science Review*, LII, 1958, sid. 366—387. Där tillämpas dock metoden vid summering av olika innehållselement i svar på »open-ended questions».

Tabell 2. »Förtroende för regeringspolitiken» och väljarbeteende vid valet 1960.

Väljarbeteende	Förtroende			Ambiva- lent	Misstroende		
	Starkt	Måttligt	Svagt		Svagt	Måttligt	Starkt
Högerpartiet	2	1	5	10	21	19	42
Centerpartiet och Folkpartiet	6	16	29	28	39	47	38
Socialdemokr.	84	75	53	39	25	17	6
Kommunisterna	1	1	1	3	—	2	3
Uppgift saknas	1	2	2	5	6	3	5
Röstade ej	6	5	10	15	9	12	6
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervju- personer	213	228	192	337	162	191	143

Data från: valundersökning 1960.

I tabellerna 1—2 har intervjumaterialet från 1960 och 1964 års val utnyttjats för att belysa hur attityden till social välfärdspolitik och graden av förtroende eller misstroende i bedömningen av regeringspolitiken påverkar väljarbeteendet.<sup>11</sup> En motsvarande bearbetning av övriga attityddata från 1956 och 1964 ger i huvudsak samma resultat. I båda tabellerna framkommer som synes bestämda samband. Andelen socialdemokratiskt röstande sjunker i båda fallen gradvis längs attitydkontinuet, medan andelen borgerligt röstande stiger. För att öka överskådligheten har Centerpartiet och Folkpartiet, vars fördelningar är ganska likartade, sammanförts i tabellerna. Därmed riktas också uppmärksamheten mot högerväljarnas jämförelsevis markerade tyngdpunkt i den mest »negativa» delen av de båda attitydskalorna. Skillnaden mellan högerväljarna och de båda mellanpartiernas väljare gäller sålunda inte bara den mera ideologiskt orienterade attityden till social välfärdspolitik. Högerpartiet har tydligen tett sig särskilt attraktivt för de borgerliga väljare, som över huvud taget reagerat mest intensivt negativt inför den socialdemokratiska politiken.

Attitydmåttens kapacitet att »förklara» väljarnas partival kan också illustreras med en rad korrelationsberäkningar, som utförts på intervjumaterialet från valundersökningarna 1960 och 1964. Innan vi övergår till att behandla resultaten härav, torde en redovisning av

<sup>11</sup> För jämförelsen med attitydmåttet i 1960 års undersökning har skalan i 1964 års undersökning här uppdelats i 7 kategorier, vilket åstadkommer en relativt stor mittgrupp. En mera detaljerad redovisning ges i diagram 3. Jfr sid. 154 och sid. 155, not 15.

det tekniska förfaringssättet vara erforderlig. För att attitydskalorna skulle kunna utnyttjas som variabler, har de sju kategorierna i skalorna tilldelats enkla numeriska värden; räknat från vänster till höger i tabellerna 1—2 har kategorierna då fått värdena + 3, + 2, + 1, 0, —1, —2, —3. Intervjumaterialet har vidare uppdelats med hänsyn till individernas placering på båda skalorna, så att sammanlagt 49 kategorier erhållits. För varje sådan kategori har den procentuella andelen socialdemokratiskt röstande beräknats, och de sålunda erhållna värdena har behandlats som den beroende variabeln. Sambanden har sedan beräknats med hjälp av produktmomentkorrelation, varvid attitydkategorierna vägts med hänsyn till antalet ingående individer.<sup>12</sup>

Mellan de båda attitydmåtten har man anledning att förvänta ett inbördes samband. Ett sådant föreligger också. Korrelationskoefficienten för detta samband uppgår i 1960 års material till + 0,542, medan motsvarande värde i materialet från undersökningen 1964 blev + 0,475. Det är emellertid också av betydelse att notera, att korrelationskoefficienterna inte är så höga att de båda attityderna kommer att framstå som identiska till sin innebörd. De har var för sig en självständig effekt på röstningsbeteendet.

Styrkan i sambanden mellan attitydskalorna och väljarbeteendet framgår av följande tablå. I tablån redovisas dels de enkla korrelationskoefficienterna ( $r$ ) för attitydmåtten, tagna var för sig, dels den multipla korrelationskoefficienten ( $R$ ). Därjämte har medtagits determinationskoefficienterna ( $r^2$  resp.  $R^2$ ), som anger hur stor del av variationen i den beroende variabeln som kan härledas ur variationen i de oberoende variablerna.

Korrelationskoefficienterna är som synes höga. I intervjumaterialet från 1960 års val ger den multipla korrelationen en determinationskoefficient på 0,845, vilket alltså innebär att 85 % av variationen i andelen socialdemokratiskt röstande förklaras av variationen i attityder längs de båda studerade attitydkontinuerna. I 1964 års valundersökning blir motsvarande värde ännu något högre, nämligen 93 %. Det bör emellertid påpekas att korrelationskoefficienterna, i ett

<sup>12</sup> Skalan för attityd till social välfärdspolitik i 1964 års undersökning har också i detta fall utformats så att den uppdelar materialet i 7 grupper. Andelen socialdemokratiskt röstande har genomgående beräknats i procent av samtliga röstande, dock med undantag för personer som ej lämnat upplysning om sitt partival samt kommunistiskt röstande. Kommunistiskt röstande har utslutits, därför att deras partival inte har — och inte heller förväntats ha — något systematiskt samband med attitydmåttet »förtroende för regeringspolitiken». Korrelationsberäkningarna har utförts av pol. mag. Gösta Sedelius.

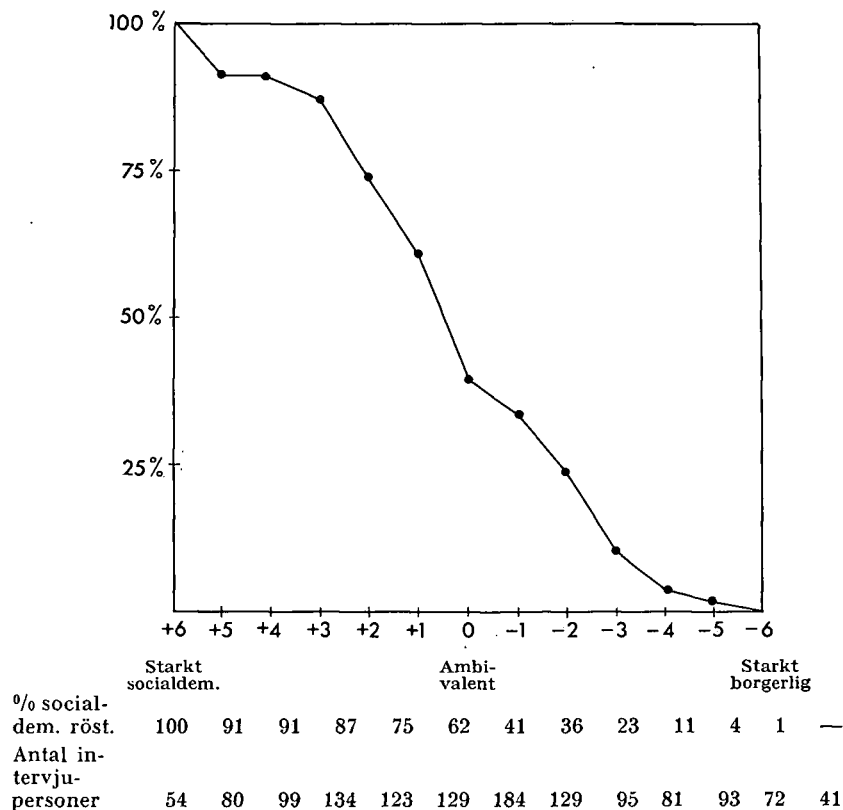


Attitydmått	Andel socialdemokratiskt röstande (1)			
	korrelationskoefficient/ determinationskoefficient 1960		multipel korrelationskoeffi- cient/determinationskoefficient 1960	
	1960	1964	1960	1964
social välfärds- politik (2)	$r_{12} = +0,848$ $r^2_{12} = 0,719$	$r_{12} = +0,861$ $r^2_{12} = 0,741$	$R_{1.23} = +0,919$	$R_{1.23} = +0,966$
förtroende för regeringspoli- tiken (3)	$r_{13} = +0,757$ $r^2_{13} = 0,573$	$r_{13} = +0,826$ $r^2_{13} = 0,682$	$R^2_{1.23} = 0,845$	$R^2_{1.23} = 0,933$

Indices vid koefficienterna svarar mot variablernas nummerbeteckningar, vilka angivits inom parentes ovan.

Diagram 1. Politiska attityder och partipreferens vid 1960 års val.

Andel social-  
demokratiskt  
röstande



I diagrammet utnyttjas ett attitydmått, som erhållits genom sammanläggning av skalorna för »attityd till social välfärdspolitik» och »förtroende för regeringens politik».

Data från: valundersökning 1960.

fall som detta, påverkas av det sätt på vilket variablerna definierats och av de numeriska värden som tilldelats dem. Här har bl. a. förutsetts att attitydskalorna är ekvidistanta, ehuru intervjumaterialet inte ger någon möjlighet att i strikt mening fastställa detta. Trots att sådana reservationer måste göras, ter sig sambanden emellertid så starka att det måste anses berättigat att utnyttja de båda attitydskalorna som mått på *riktningen* och *styrkan* hos de två centrala komponenter i röstningsmotivationen, som här definierats.

I *diagram 1* ges slutligen i grafisk form en belysning av hur väljarbeteendet vid 1960 års val påverkades av de två motivationskomponenterna tillsammans. Här har de två attitydmåtten lagts tillsammans genom ett enkelt summeringsförfarande med utnyttjande av de ovan angivna numeriska värdena för varje kategori. På detta sätt har erhållits ett kontinuum med värden från + 6 till - 6, på vilket samtliga röstande i intervjuurvalet inplacerats.<sup>13</sup>

#### *Höger och vänster i valmanskåren*

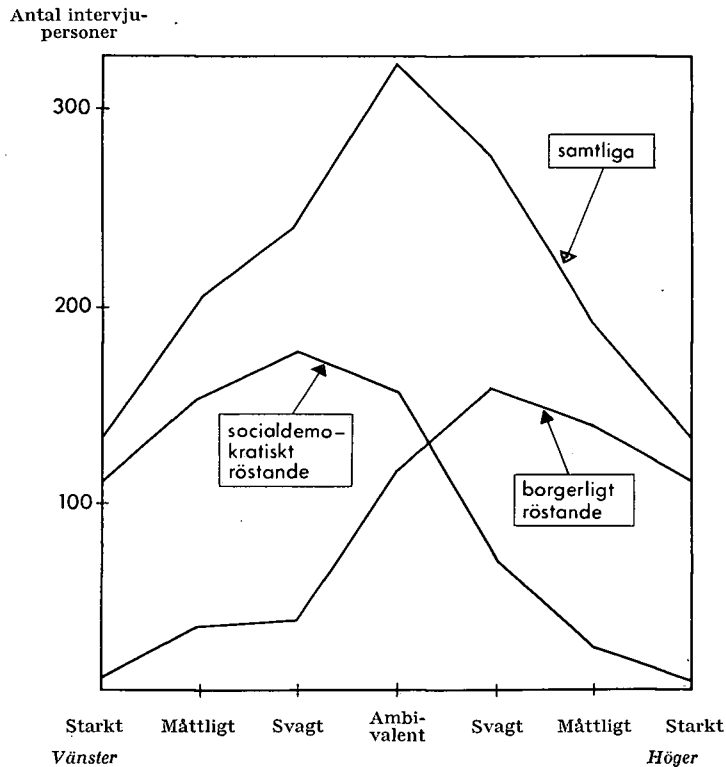
Attityden till social välfärdspolitik får ett särskilt intresse genom att den knyter an till partiernas ideologiska profil, deras positioner längs höger-vänsterdimensionen i partisystemet. Det har redan visats att detta är en faktor, som spelar en väsentlig roll för väljarnas parti-val. Men marginalfördelningarna av absoluta tal i tabellerna vittnar också om ett annat förhållande, som kanske bör tillmätas lika stor vikt, nämligen att en betydande del av valmanskåren har samlats vid eller mycket nära mitten på attitydskalan.

Koncentrationen till skalans mittpunkt och till svagt vänster- eller högerorienterade attityder kommer fram med större tydlighet i *diagram 2* som bygger på samma data som tabell 1 A, men där diagramkurvorna visar frekvenser av absoluta tal. Till jämförelse har också införts *diagram 3*, som visar motsvarande fördelningar från undersökningen vid 1964 års val. I det senare diagrammet har också lagts in en streckmarkerad linje, vilken anger den procentuella andelen socialdemokrater av samtliga röstande.

Kurvorna i *diagram 3* har inte alldeles samma form som i *diagram 2*, något som emellertid väsentligen torde bero på att attitydmåttet fick en något modifierad konstruktion i 1964 års undersökning. Intervjufrågorna var — om man bortser från några mindre omformu-

<sup>13</sup> Samma attitydskala har utnyttjats i: Särllvik, B.: Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren, Statsvetenskaplig Tidskrift 1964: 4, tab. 12, sid. 209.

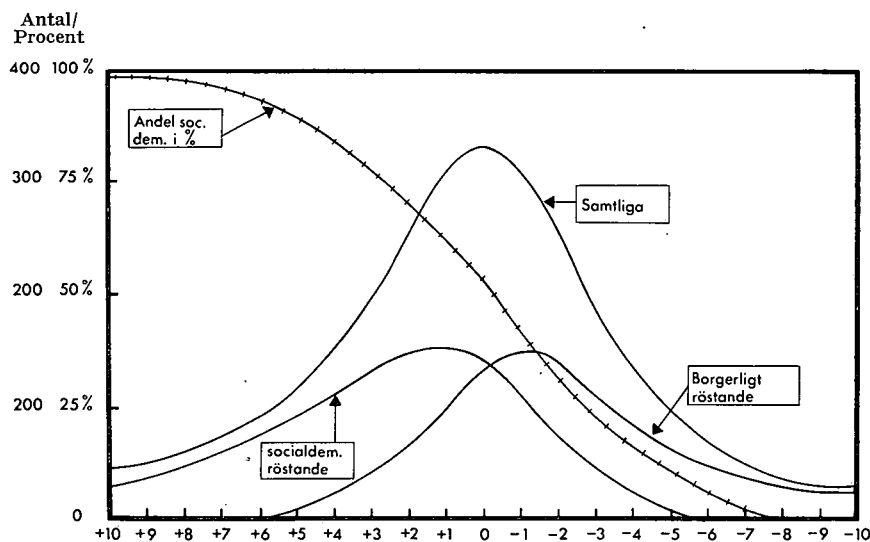
Diagram 2. Attityd till social välfärdspolitik och partipreferens vid 1960 års val.



Data från: valundersökning 1960.

leringar — desamma som vid undersökningen 1960, men svarsalternativen har förändrats. 1960 fick de intervjuade endast ange om de instämde med eller ogillade de politiska omdömen, som förekom i intervjufrågorna. I undersökningen vid 1964 års val gavs de intervjuade däremot möjlighet att nyansera svaren på de sex frågorna genom att de för varje fråga ombads att välja mellan fyra alternativ, som uttryckte ett fullständigt resp. reserverat instämmande eller ogillande. Attitydskalan i *diagram 3* har erhållits genom att svaren tilldelats enkla numeriska värden med positiva eller negativa tecken beroende av den politiska tendensen, varefter placeringen på skalan bestämts genom summering med avseende på samtliga svar. Den större nyanseringen har utnyttjats så att skalan uppdelats i 21 steg i stället för de sju kategorierna i *diagram 2*. Även i detta fall har attitydmåttet bildats genom en enkel summering. När de intervjuade oreserverat instämt i eller definitivt ogillat innehållet i ett påstående,

Diagram 3. Attityd till social välfärdspolitik och röstningsbeteende vid 1964 års val.



Attityd till social välfärdspolitik  
Frekvenser i diagrammet

<i>Antal intervjupersoner</i>	+10	+9	+8	+7	+6	+5	+4	+3	+2	+1	0
Samtliga	25	53	57	72	75	116	188	226	217	301	384
Socialdemokr. och kommunistiskt röstande	25	48	53	62	62	95	134	137	142	154	170
Borgerligt röstande	0	1	1	6	4	10	28	47	39	100	141
Andel socialdemokr. o. kommunistiker av samtl. röstande i %	100	96	98	89	94	90	81	72	75	60	53
<i>Antal intervjupersoner</i>	-1	-2	-3	-4	-5	-6	-7	-8	-9	-10	
Samtliga	284	244	203	120	75	63	63	34	30	23	
Socialdemokr. och kommunistiskt röstande	92	72	44	14	7	6	2	—	—	—	
Borgerligt röstande	150	140	114	84	59	49	55	31	32	22	
Andel socialdemokr. o. kommunistiker av samtl. röstande i %	37	33	26	14	10	11	3	—	—	—	

som förekom i frågetexterna har svaren givits värdet 2. Ett reserverat ställningstagande har tilldelats värdet 1. Svar med vänstertendens har givits positiva värden, medan svar med högertendens givits negativa värden. Om den intervjuade inte alls kunnat uttrycka någon åsikt, har svaret fått värdet 0. Därmed har samtliga intervjuade kunnat placeras längs ett kontinuum med värden från +12 till -12; i diagrammet har dock några extremgrupper med mycket låga frekvenser på såväl den positiva som den negativa sidan adderats, så

att antalet steg på skalan reducerats till 21.<sup>14</sup> Samtliga kurvor i *diagram 3* har utjämnats grafiskt, och smärre oregelbundenheter har därför eliminerats. De verkliga frekvenserna redovisas under diagrammet. I båda diagrammen har den lilla gruppen kommunistiskt röstande i intervjuurvalet lagts samman med socialdemokraterna. I de diagramkurvor, som anger frekvenserna för urvalet i dess helhet, ingår även icke röstande och personer som ej lämnat upplysning om sitt röstningssätt.

Diagramkurvorna i *diagram 2—3* för de socialdemokratiska väljarna och för de borgerliga partiernas gemensamma väljarunderlag visar, hur åsiktsfördelningen i valmanskåren kommer till uttryck i röstningen vid valen. Till höger och vänster på skalan finner man, att väljarna samlar sig tämligen kompakt kring var sin politiska tendens. Men de båda sidorna i partisystemet har ändå sina tyngdpunkter betydligt närmare varandra. Socialdemokratiska partiet kan sägas ha tyngdpunkten i sitt väljarunderlag strax till vänster om mitten, medan de borgerliga partierna har sin tyngdpunkt strax till höger om mitten på attitydskalan. Väljare, som med vårt attitydmått definierats som ambivalenta, fördelar sig som synes ganska jämnt på socialdemokratisk och borgerlig röstning, men både socialdemokraterna och de borgerliga partierna attraherar därutöver en del av sitt röststöd utanför sina »givna» halvkor på skalan.

Tolkningar av det här slaget bör inte göras utan att det samtidigt understrykes, att diagrammens kurvor och fördelningar erhållits genom ett mättningsförfarande i vilket mått och vikter är definierade genom attitydskalans konstruktion.<sup>15</sup> Det förefaller emellertid osan-

<sup>14</sup> Följande svarsalternativ förekom i 1964 års undersökning: instämmer absolut; instämmer men inte helt och hållet; ogillar, men inte helt och hållet; ogillar absolut. I tabell 1. B och vid korrelationsberäkningen har skalan reducerats till 7 kategorier. Kategorien »starkt vänster» motsvarar då stegen från + 12 t. o. m. + 7. »Måttligt vänster» motsvarar stegen från + 6 t. o. m. + 4. »Svagt vänster» innefattar stegen + 3 och + 2, medan »ambivalent» utgöres av + 1, 0 och - 1. Kategorierna på skalans högerdel har definierats med motsvarande negativa värden.

<sup>15</sup> »Summeringen» av svaren i skalorna för attityd till social välfärdspolitik har inte utförts med alldeles samma kriterier vid bearbetningen av 1960 och 1964 års material, jfr sid. 148 och sid. 150. Summeras svaren i 1960 års undersökning på samma sätt som skett med 1964 års material (varvid svar med socialdemokratisk tendens ges värdet + 1 och svar med borgerlig tendens värdet - 1) erhålles dock samma unimodala fördelning som i diagram 2 och 3. Man får då ett kontinuum med värden från + 6 till - 6. Liksom 1964 erhålles mycket låga frekvenser i extremsgrupperna. Sammanlägges dessa i skalans båda ytterkanter, erhålles tio kategorier. Andelen socialdemokratiskt och kommunistiskt röstande i dessa var från vänster till höger på skalan följande (hela antalet individer i resp. kate-

nolikt att variationer i det metodiska förfaringssättet på något betydelsefullt sätt skulle kunna påverka resultaten ifråga om de allmänna tendenser, som vi här vill framhäva: Socialdemokratien och de borgerliga partierna representerar otvivelaktigt olika tendenser i synen på samhällsutvecklingen och detta ger partisystemet dess inslag av ideologiska skiljelinjer. Inom valmanskåren samlar de därför var sin flygel av väljare med bestämda, ideologiskt orienterade attityder till social välfärdspolitik. Men de representerar samtidigt ett mycket betydande väljarskikt vars inställningar är mera odeciderade eller saknar påvisbart samband med partipreferenserna.

#### *Väljarattityder och partiståndpunkter*

Relationen mellan partier och väljare kan ges en kompletterande belysning, om vi i stället för generella attityder väljer opinionsbildningen i samband med bestämda politiska beslut som utgångspunkt. Valet 1960 har från denna synpunkt ett särskilt intresse, på grund av att kampanjen i hög grad kom att koncentreras till några få starkt partiskiljande frågor. Utan alltför stor förenkling kan meningsbrytningarna rörande ATP-systemet, högerpartiets förslag om begränsning av barnbidragssystemet och den under året införda omsättningskatten sägas ha varit valets huvudfrågor. Argumentationen i massmedia fick en för svenska förhållanden ovanligt principiell, nästan ideologisk karaktär. Informationen om partiernas ståndpunkter nådde en jämförelsevis mycket hög nivå. Debatten gällde delvis komplicerade sammanhang, men i alla tre fallen kunde efterföljande politiska beslut få påtagliga ekonomiska konsekvenser för flertalet väljare.

I *tabell 3* har gjorts en summering av väljaropinionerna i de tre frågorna.<sup>15</sup> Inom alla partier är det som synes endast en minoritet,

gori anges inom parentes): 98 % (63), 92 % (89), 89 % (81), 80 % (185), 77 % (163), 56 % (298), 36 % (173), 18 % (176), 8 % (93), 3 % (80), 2 % (65). — Attitydskalorna i föreliggande undersökning uppfyller i den här presenterade formen endast ofullständigt kravet på endimensionalitet enligt Guttman-skalan kriterier. Däremot har för varje fråga undersökts om svaren är korrelerade med ett attitydmått, som erhållits genom summering av övriga frågor i resp. attitydmått. Attitydskalorna är vidare korrelerade med en rad variabler, utöver dem som behandlas i föreliggande undersökning. För en översikt av olika typer av attitydskalor, se t. ex. Green, B. F.: *Attitude Measurement*, i: Lindzey, G. (red.): *Handbook of Social Psychology*.

<sup>15</sup> Frågorna hade följande formulering. Marginalfördelningarna för hela urvalet anges inom parentes: »Sedan årsskiftet finns det ju en allmän omsättningskatt. Anser Ni att det var riktigt eller felaktigt att införa allmän omsättningskatt?» (Riktigt: 33 %, felaktigt: 54 %, ambivalent: 13 %.) »Riksdagen har beslutat en lag om allmän tjänstepension. Anser Ni att lagen om allmän tjänste-

Tabell 3. *Partiernas ståndpunkter och väljarnas åsikter i politiska sakfrågor (ATP, omsättningsskatt och barnbidrag).*

Grad av åsiktsöverens- stämmelse med partiets ståndpunkter	Väljarnas partipreferens			
	Höger- partiet	Center- partiet	Folk- partiet	Socialde- mokra- terna
Hög	23	23	26	41
Måttlig	44	52	46	45
Låg	33	25	28	14
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjuade personer	181	197	212	663

*Åsiktsöverensstämmelse: Hög* = instämmer med egna partiets ståndpunkt i alla tre frågorna. *Måttlig* = övervikt för instämmande med egna partiets ståndpunkter (följande kombinationer: instämmer i två frågor, men avvikande uppfattning eller ambivalent inställning i den tredje; instämmer i en fråga och ambivalent inställning i de båda andra). *Låg* = övervikt för avvikande uppfattningar eller ambivalent inställning i samtliga frågor.

*Data från:* valundersökning 1960.

som instämmer med det egna partiets åsikter i valets samtliga huvudfrågor. Att sammanhållningen kring partiståndpunkterna blev väsentligt större bland socialdemokraterna än bland de borgerliga partiernas anhängare — vilket framgår av tabellen — får väl ses som ett uttryck för att valdebatten 1960 fick en inriktning, som i hög grad gynnade regeringspartiet. Värdena i tabellen påverkas av att åtskilliga väljare saknade bestämd mening i åtminstone någon av frågorna, men från partilinjerna avvikande uppfattningar hade en betydande frekvens. Av högerväljarna ogillade 28 % högerpartiets uppfattning i barnbidragsfrågan, medan 35 % av folkpartisterna och 28 % av centerpartisterna föredrog högerpartiets ståndpunkt framför det egna partiets i samma fråga. I ATP-frågan ansåg 18 % av folkpartiväljarna till skillnad från sitt parti, att det vore bäst om ATP-systemet avskaffades. Men samtidigt ansåg 40 % av högerväljarna

pension bör stå fast eller anser Ni att det vore bäst om den avskaffades?» (Bör stå fast: 62 %, bör avskaffas: 18 %, ambivalent: 20 %.) »Det har föreslagits att barnbidraget till första barnet skulle avskaffas. Vad anser Ni själv: bör det avskaffas eller vara kvar?» (Bör avskaffas: 28 %, bör vara kvar: 63 %, ambivalent: 9 %.) För centerpartisternas del har vi i tabell 3 utgått från att partiets ståndpunkt var bestämt negativ till ATP vid tiden för 1960 års val (vilket också var den övervägande uppfattningen bland centerpartisterna). Möjligen innebär detta att partiets ståndpunkt tillägges ett alltför bestämt innehåll. Elimineras ATP-frågan helt för cp-väljarnas del, ökar andelen med »hög» grad av åsiktsöverensstämmelse till 35 %. Siffran för hela urvalet påverkas inte nämnvärt. Av högerväljarna avvek 59 % från partiets ståndpunkt i minst en fråga. Motsvarande siffror för folkpartiväljare var 56 % och för socialdemokratiska väljare 44 %.

i konflikt med sitt parti att beslutet i ATP-frågan borde stå fast. Av socialdemokraterna ogillade 34 % beslutet att införa allmän omsättningskatt.

Om alla åsiktskonflikter mellan partierna och deras väljare adderas, finner man att 49 % av de röstande hade en från det egna partiet direkt avvikande uppfattning i minst en av valets tre huvudfrågor. Även på denna nivå i opinionsbildningen visar det sig sålunda, att partierna utgör långt ifrån enhetliga åsiktsgrupperingar i valmanskåren.

Det hör till de intressanta sidorna av partisystemets funktionssätt att detta förhållande ingalunda behöver betyda, att de politiska besluten fattas i strid mot väljarmajoritetens uppfattningar. Såväl ifråga om ATP som ifråga om de allmänna barnbidragen fanns 1960 en majoritet i valmanskåren för riksdagsmajoritetens ståndpunkt, fastän särskilt de borgerliga partiernas anhängare var starkt splittrade. Där emot var flertalet väljare med någon bestämd uppfattning i frågan emot beslutet att genomföra en allmän omsättningskatt, som socialdemokraterna ensamma genomdrivit. Omsättningskatten — eller i varje fall övergången till allmän indirekt beskattning — utgör i stället ett exempel på en annan normal politisk process, nämligen att partierna förskjuter sina positioner så att en åtgärd, som vid en viss tidpunkt varit häftigt omstridd, så småningom upphör att vara partiskiljande.<sup>17</sup> När det gäller politiska beslut, som blir föremål för mindre utbredd uppmärksamhet från väljarnas sida än de tre här behandlade fallen, blir läget återigen ett annat. I de många politiska frågor, som engagerar endast aktivt intresserade minoriteter, kan den demokratiska majoritetsregeln inte alls ges någon enkel tillämpning på opinionsbildningen i valmanskåren.<sup>18</sup>

Förhållandet mellan opinionsbildning och politiskt beslutsfattande bestäms av ett samspel av faktorer, till vilka främst hör graden av uppmärksamhet från väljarnas sida, generella politiska attityder inom valmanskåren, partiernas val av positioner och slutligen den roll, som särskilda gruppintressen kommer att spela. Här skall endast en sida av detta samspel behandlas, nämligen sambandet mellan

<sup>17</sup> ATP-frågan erbjuder ett delvis likartat förlopp. Jfr: Särlvik, B.: *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957 samt den korta översikt av utvecklingen 1956—1960*, som förf. företagit i »The Role of Party Identification in Voter's Perception of Political Issues. A Study of Opinion Formation in Swedish Politics 1956—1960.» Förf. avser att behandla denna fråga mera fullständigt i en särskild studie.

<sup>18</sup> Jfr Dahl, R. A.: *A Preface to Democratic Theory*. 1956. (Spec. sid. 124 ff.) Dahl behandlar ingående majoritetsregelns roll i den demokratiska teorien.



Tabell 4. Sambandet mellan attityd till social välfärdspolitik och åsikter i politiska sakfrågor vid 1960 års val.

Andel av resp. kategori med positiv inställning till:	Attityd till social välfärdspolitik							Samtliga
	Starkt	Vänster Måttligt	Svagt	Ambiva- lent	Svagt	Höger Måttligt	Starkt	
ATP	92 %	87 %	75 %	58 %	45 %	46 %	35 %	62 %
Barnbidrag	86 %	85 %	80 %	68 %	57 %	44 %	28 %	63 %
Både ATP och barnbidrag	79 %	75 %	61 %	45 %	30 %	21 %	11 %	46 %
Omsättnings- skatt	76 %	55 %	34 %	32 %	20 %	18 %	10 %	33 %

Positiv inställning: (1) anser att ATP-lagen bör stå fast; (2) anser att barnbidraget till »första barnet» bör behållas; (3) anser det var riktigt att införa omsättningsskatt. Partiståndpunkterna kan sammanfattas på följande sätt. Positiv inställning till ATP: SD, K, FP. Positiv inställning till »första barnbidraget»: SD, K, CP, FP. Positiv inställning till omsättningsskatten: SD.

Data från: valundersökning 1960.

attityden till social välfärdspolitik och åsikterna i de tre huvudfrågorna under 1960 års valkampanj. I tabell 4 belyses detta genom att tabellen för varje punkt på attitydskalan visar, hur stor andel av väljarna, som anslöt sig till en positiv ståndpunkt till ATP, »första barnbidraget» och omsättningsskatten. I tabellens tredje rad har de båda socialpolitiska frågorna sammanförts, så att andelen med positiv inställning i båda frågorna anges.

Ett bestämt samband med genomgående tendens framkommer som synes i tabellen. Detta är givetvis att vänta både på grund av sakfrågornas karaktär och med hänsyn till att partiernas ståndpunkter stämde väl överens med deras placering längs höger-vänsterdimensionen i partisystemet. Eftersom attityden till social välfärdspolitik också är korrelerad med partivalet, kan däremot sambandet mellan attityd och åsikter i sakfrågorna i tabell 4 te sig svårförenliga med den bild av åsiktssplittring inom partierna, som tidigare framkommit i tabell 3 och kommentarerna till denna. För att klargöra detta sammanhang måste vi undersöka opinionsdelningen inom partierna.

I de två socialpolitiska frågorna är opinionsfördelningen bland högermän och folkpartister av särskilt intresse. Högerpartiet intog en bestämt negativ hållning till ATP och krävde ensamt att »första barnbidraget» skulle avskaffas, medan Folkpartiet tillsammans med socialdemokraterna företrädde de motsatta ståndpunkterna. I valmanskåren förelåg dock en markant splittring inom de båda borger-

Tabell 5. Sambandet mellan attityd till social välfärdspolitik och opinioner i socialpolitiska sakfrågor inom partiernas väljarunderlag.

## a. Högerväljare

Inställning till social-politiska sakfrågor	Attityd till social välfärdspolitik				Samtliga
	Ambivalent el. övervägande vänster	Svagt höger	Måttligt höger	Starkt höger	
Positiv	52	27	18	11	22
Ambivalent	24	32	37	36	34
Negativ	24	41	45	53	44
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	25	41	51	64	181

## b. Folkpartiväljare

Inställning till social-politiska sakfrågor	Attityd till social välfärdspolitik					Samtliga
	Överv. vänster	Ambivalent	Svagt höger	Måttligt höger	Starkt höger	
Positiv	74	64	47	38	37	52
Ambivalent	21	26	32	29	30	28
Negativ	5	10	21	33	33	20
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	38	42	57	42	33	212

## c. Socialdemokrater

Inställning till social-politiska sakfrågor	Attityd till social välfärdspolitik					Samtliga
	Överv. höger	Ambivalent	Svagt vänster	Måttligt vänster	Starkt vänster	
Starkt positiv	49	61	70	83	80	70
Måttligt positiv	23	16	11	5	9	12
Ambivalent	19	18	15	12	11	15
Negativ	9	5	4	—	—	3
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal intervjupersoner	86	154	169	147	107	663

Inställning till socialpolitiska sakfrågor: *Starkt positiv* = stöder både ATP och barnbidrag. *Måttligt positiv* = stöder antingen ATP eller barnbidrag och har ingen bestämd åsikt i andra fallet. För högerväljare och folkpartister har dessa båda kategorier sammanslagits till kategorien *positiv*. *Ambivalent* = positiv i den ena frågan och negativ i den andra eller utan bestämd åsikt i någon av dem. *Negativ* = negativ till både ATP och barnbidrag eller negativ i ena fallet och ambivalent i det andra.

Data från: valundersökning 1960.

liga partierna, vilket utgör den viktigaste förklaringen till tendensen i *tabell 3*. I *tabell 5* ges en sammanfattande bild av opinionsläget bland högerväljare, folkpartister och socialdemokrater. Bearbetningen leder här till en uppdelning i mycket små grupper, och en ganska summarisk redovisning av åsikterna i sakfrågorna användes därför. Trots detta framträder sambanden med attityden till social välfärdspolitik som ett tydligt mönster i tabellen.

1960 års kampanjsituation åstadkom inom den borgerliga oppositionens väljarunderlag, att högerväljarna i stor utsträckning drogs över till Folkpartiets positioner i de socialpolitiska frågorna, och tendensen blev naturligt nog särskilt stark bland partiets minst högerorienterade anhängare. Inom Folkpartiet attraherades i stället särskilt partiets högerflygel av Högerpartiets ståndpunkter. De borgerliga väljarnas partisympatier spelade ändå en självständig roll i opinionsbildningen; längs hela attitydskalan var folkpartisterna mera positiva till ATP och barnbidrag än högermännen. Effekten blev emellertid den som redan framkommit i *tabell 3*, alltså en påfallande svag överensstämmelse mellan partiståndpunkter och väljaropinioner inom de borgerliga partierna vid valet 1960. Detta hänger i sin tur samman med att Högerpartiet och Folkpartiet till stor del rekryterar sina anhängare från samma sociala grupper och från samma avsnitt på skalan av attityder till social välfärdspolitik, även om Högerpartiet har en speciell förankring längst ut på skalans högerkant. Ett opinionsläge av den här beskrivna typen kan därför normalt väntas uppkomma, när de borgerliga partierna väljer olika ståndpunkter i viktiga socialpolitiska frågor. I detta förhållande synes också ligga en gemensam, bakomliggande förklaring till två tendenser, som författaren tidigare påvisat i uppsatsen »Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren», nämligen dels att ett jämförelsevis omfattande utbyte av väljare kontinuerligt pågår mellan de borgerliga partierna inbördes, dels att de borgerliga väljarna i mindre utsträckning än socialdemokraterna känner sig som »övertygade» anhängare av något bestämt parti.<sup>19</sup>

Bland socialdemokraterna blev uppslutningen kring partiet i ATP- och barnbidragsfrågorna vid 1960 års val långt större än inom de borgerliga partierna. Ett tydligt samband med den generella attityden till social välfärdspolitik framkommer dock, som synes i *tabell 5. c*, om ett mera nyanserat mått på inställningen till de socialpolitiska frågorna användes för socialdemokraternas del. Opinionsskill-

<sup>19</sup> Se Statsvetenskaplig Tidskrift 1964: 4, sid. 194—195.

naden mellan folkpartister och socialdemokrater förtjänar slutligen att noteras. En rimlig förklaring synes vara, att socialdemokraterna mera entydigt än folkpartisterna förknippar sitt parti med sociala reformåtgärder, och att det socialdemokratiska partiet därför finner större resonans bland sina väljare än Folkpartiet kan påräkna, när de båda partierna i sak kommer på samma linje i sådana frågor.<sup>20</sup>

I fråga om omsättningsskatten uppkom ett opinionsläge av helt annat slag, såsom framgår av *tabell 6. a-c*. De borgerliga partierna företrädde i detta fall en gemensam uppfattning, och i tabellen har deras väljare därför sammanförts till en kategori. Det förelåg som synes en massiv majoritet emot den nya skatten bland den borgerliga oppositionens anhängare, och opinionsfördelningen är i det närmaste oberoende av ideologiskt orienterade attityder (jfr *tabell 6. a*). De socialdemokratiska väljarnas reaktioner var däremot — som *tabell 6. b* visar — bestämt relaterade till attityden till social välfärds-politik.

I just detta fall påverkas undersökningsresultaten kraftigt av att halva intervjuurvalet intervjuades före valet, medan den återstående delen intervjuades efter valdagen.<sup>21</sup> En drastisk opinionssvängning, som inte fick någon motsvarighet bland de borgerliga partiernas anhängare, ägde nämligen rum bland de socialdemokratiska väljarna under valrörelsens gång. Innebörden härav belyses i *tabell 6. c*. Det bör kanske påpekas att här användes ett mått på opinionsläget, som i detta fall framhäver tämligen svaga tendenser i materialet. Ett mycket klart mönster framträder dock. Vid kampanjens början var majoriteten av socialdemokraterna emot omsättningsskatten; endast partiets mest vänsterorienterade anhängare var då beredda att acceptera den. Efter valrörelsens slut visade det sig däremot, att en förskjutning inträtt, så att det längs hela attitydkontinuet uppkommit en majoritet för partiståndpunkten. Fortfarande var dock anslutningen starkast på partiets vänsterflygel.

Till skillnad från sociala reformer måste en ny skatt alltid utgöra

<sup>20</sup> Detta är givetvis en slutsats, som inte kan verifieras fullständigt enbart av det material, som kan presenteras i denna uppsats. Dessutom bör observeras, att opinionsläget i ATP-frågan påverkades av att Folkpartiet så nyligen framträtt inför sina väljare med en ny partiståndpunkt.

<sup>21</sup> De här redovisade resultaten baserar sig i övrigt på urvalet i dess helhet och anger alltså ett slags genomsnittsnivå i opinionsläget. Endast i fråga om omsättningsskatten föreligger emellertid så stora skillnader mellan subsamplarna att de i föreliggande uppsats diskuterade tendenserna påverkas i någon väsentlig utsträckning. Personer i urvalet, som intervjuades före valet, tillfrågades efter valdagen i en särskild brevenkät om röstningsättet. Betr. undersökningsplanen, se i övrigt: Riksdagsmannavalen 1959—1960, II.

Tabell 6. Sambandet mellan attityd till social välfärdspolitik och inställning till omsättningsskatten.

## a. Borgerligt röstande

Inställning till omsättningsskatt	Attityd till social välfärdspolitik					Samtliga
	Överv. vänster	Ambivalent	Svagt höger	Måttligt höger	Starkt höger	
Negativ	68	72	76	73	86	75
Positiv	17	18	13	17	9	15
Ambivalent	15	10	11	10	5	10
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
<i>Antal intervju personer</i>	70	111	155	137	114	587

## b. Socialdemokratiskt röstande

Inställning till omsättningsskatt	Attityd till social välfärdspolitik					Samtliga
	Överv. höger	Ambivalent	Svagt vänster	Måttligt vänster	Starkt vänster	
Positiv	35	47	39	65	81	53
Negativ	58	40	38	25	10	34
Ambivalent	7	13	23	10	9	13
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
<i>Antal intervju personer</i>	86	154	169	147	107	663

## c. Övervikt för positiv (+) resp. negativ (—) inställning till omsättningsskatten före och efter valet 1960 bland socialdemokratiskt röstande

	Attityd till social välfärdspolitik					Samtliga
	Överv. höger	Ambivalent	Svagt vänster	Måttligt vänster	Starkt vänster	
Före valet	—60	—15	—19	+22	+54	— 6
Efter valet	+26	+27	+24	+52	+82	+44

*Övervikt:* Varje kategori har procentfördelats med avseende på positiva, negativa och ambivalenta svar. Andelen negativa svar har därefter subtraherats från andelen positiva svar; skillnaden har införts i tabellen som mått på övervikten för positiv resp. negativ inställning. Detta mått kan variera från +100 till —100, och dess värde påverkas såväl av proportionerna av positiva och negativa svar som av andelen ambivalenta svar.

*Data från:* valundersökning 1960.

en obehaglig erfarenhet för nästan alla medborgare. Om den ändå accepteras, beror det på att den kommer att uppfattas som nödvändig för att andra önskemål skall kunna tillgodoses. Det kan betyda, att individens ställningstagande bestäms av någon mera generell politisk inställning, t. ex. attityden till social välfärdspolitik. En annan

bedömningsgrund, som kräver mindre av politisk orientering, står emellertid också till buds, nämligen partiernas positioner. Vi skall i följande avsnitt visa hur väljarnas partisympatier influerar sättet att uppfatta politiken, men tills vidare är det tillräckligt att antaga, att väljaren blir mera benägen att godta en ökad skattebörda, om han har förtroende för det parti, som framfört förslaget, än om han miss-tror detsamma.

Tillsammans tagna ger de här tre faktorerna — negativ reaktion mot skatteökning, attityd till social välfärdspolitik och attityder till partierna — en enkel förklaring till tendenserna i *tabell 6. a-c*. För de borgerliga väljarnas del var hela kampanjsituationen ägnad att åstadkomma en negativ inställning till omsättningsskatten; oavsett attityden till social välfärdspolitik kunde de med stöd av sitt parti säga sig att den nya skatten var obehövlig. Omsvängningen bland de socialdemokratiska väljarna utgör i stället ett exempel på två typer av kampanjeffekt, som båda åstadkommer att opinionen i valmans-kåren polariseras till partipositionerna. Dels aktualiserar kampanjen partiloyaliteten som psykologisk faktor, dels tillför den väljarna information, som gör det lättare för individen att infoga det egna partiets ståndpunkter i ett meningsfullt politiskt sammanhang. Kampanjen eliminerade inte sambandet mellan attityd till social välfärdspolitik och opinionen i fråga om omsättningsskatten bland de socialdemokratiska väljarna. Men den åstadkom att den primära, negativa reaktionen mot ökad skatt successivt ersattes av mera partiorienterade attityder både till höger och vänster inom partiet.<sup>22</sup>

Opinionsbildningen i samband med politiskt beslutsfattande påverkas, såsom framgått av denna genomgång av intervjumaterialet, av väljarnas fördelning längs en höger-vänsterdimension i attityderna till social välfärdspolitik. Men de tre här behandlade fallen visar samtidigt, att sambandet ingalunda är av någon enkel natur. Detta betingas i sin tur av att det inte heller finns någon enkel relation mellan partipolitik och ideologier. I det svenska flerpartisystemet åstadkommer den ideologiska höger-vänstergrupperingen ett slags rollfördelning mellan partierna. Partier i mitten måste operera så att de erbjuder ett medlande alternativ mellan höger- och vänsterflyglarna i partisystemet, och de senare måste var för sig markera

<sup>22</sup> Jfr Berelson, B. *et al.*: *Voting*, sid. 30 ff. Betr. sambandet mellan opinioner i skattefrågor och ideologiskt orienterade attityder, jfr också: Campbell, A. *et al.*: *The American Voter*, sid. 195 ff.

sin identitet i relation till övriga partier.<sup>23</sup> Inom denna ram har partierna emellertid en betydande handlingsfrihet, som ger utrymme för taktiska överväganden och hänsynstaganden till särskilda gruppintressen. I realiteten innebär detta, att varje parti kommer att söka avväga sitt uppträdande i olika politiska frågor så att det samtidigt kan appellera till väljare med olika attityder och gruppintressen inom sitt faktiska eller potentiella väljarunderlag. Inget partis politik kan därför i sin helhet fixeras vid någon bestämd punkt på en attitydskala. När partierna bestämmer sina ståndpunkter, utövar detta i sig självt ett betydande inflytande på opinionsbildningen, vilket intervjumaterialet också vittnar om, men graden av överensstämmelse med opinionerna bland partianhängarna kommer att variera från fråga till fråga. Ibland inträffar det att ett parti väljer — eller manövreras in i — en position, som möter särskilt svalt gensvar bland partiets sympatisörer i valmanskåren. Man kan utan svårighet finna exempel — bl. a. 1960 års val — som visar att en valmotgång i sådana lägen kan fungera som ett korrektiv. Valen kan emellertid inte fastlägga partiernas politik i detalj, helt enkelt därför att en valutgång som regel måste bli ett samlat uttryck för väljaropinioner i en mängd olika frågor.

*Politisk stratifiering: partiidentifikation, information och känsla av politiskt engagemang*

Inom valmanskåren finner vi, såsom framgått av den föregående analysen av intervjumaterialet, en attitydmässig stratifiering. Denna är i sin tur relaterad till skillnader med avseende på graden av intresse och känsla av politiskt engagemang hos väljarna, d. v. s. egentligen attityder till den politiska processen som sådan.<sup>24</sup> I uppsatsen »Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren» har författaren tidigare påvisat, att graden av intresse och styrkan i röstningsmotivationen påverkar benägenheten för politisk participation.<sup>25</sup> Denna dif-

<sup>23</sup> Anthony Downs har framlagt en teoretisk modell för sambandet mellan partiernas val av politiska positioner och den ideologiska attitydfördelningen i valmanskåren till vilken vi här anknyter. Downs, A.: *An Economic Theory of Democracy*. 1957. Jfr även: Molin, B.: *Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk politik*. 1965. (Sid. 141 ff.)

<sup>24</sup> Jfr Key, V. O.: *Public Opinion and American Democracy*, sid. 189 ff, och Campbell *et al.*: *The American Voter*, sid. 101 ff och 251 ff. Campbell och Key använder termen »political involvement» som en sammanfattande beteckning för intresse- och engagemangskomponenten i individens politiska orientering. Termen »politisk stratifiering» har hämtats från Key, a. a.

<sup>25</sup> *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1964: 4, sid. 207 ff.

ferentiering med avseende på attityder och beteende — som här sammanfattas med termen *politisk stratifiering* — har emellertid därutöver väsentliga implikationer för nästan alla sidor av det demokratiska systemets funktionssätt.<sup>26</sup>

Inom ramen för föreliggande uppsats kan denna aspekt inte ges någon fullständig belysning. Bland de kognitiva och värderande element, som ingår i individens bild av den politiska processen och sin egen roll i denna, kommer här endast två faktorer att behandlas, nämligen dels väljarnas känsla av förtroende för eller anslutning till politiska partier, dels informationen om partiernas faktiska ståndpunkter. Båda faktorerna är nära förknippade med känslan av politiskt engagemang i en mera allmän mening, och de har betydelsefulla perceptiva funktioner i attitydbildningen.

I en rad studier av politiskt beteende i Förenta Staterna har *Angus Campbell* m. fl. infört begreppet *party identification* för att karakterisera den relation mellan individ och parti, som kommer till uttryck i att väljaren känner sig »tillhöra» ett politiskt parti.<sup>27</sup> Även i svensk politik är det ju ett välkänt förhållande att flertalet väljare förvärvat en — starkare eller svagare — känsla av anslutning till något av partierna, och att en sådan inställning brukar utgöra ett jämförelsevis beständigt inslag i individens politiska attityder. Mera sällan innebär detta ett formellt medlemskap i partiet som organiserad grupp, men »tillhörigheten» blir ändå en psykologisk realitet, så snart partiet uppfattas som ett kollektiv med bestämda egenskaper. I anslutning till socialpsykologisk teoribildning kan partiet då sägas fungera som en referensgrupp. Campbells undersökningsresultat bekräftar också att »tillhörigheten» till ett politiskt parti får samma konsekvenser som identifikationen med referensgrupper av annat slag. Ju starkare »tillhörigheten» till gruppen upplevs, desto starkare blir benägenheten att acceptera gruppens normer, värderingar eller gruppståndpunkter.<sup>28</sup> Såsom *Campbell* framhållit innebär detta att

<sup>26</sup> Som exempel på arbeten, där de mera allmänna konsekvenserna för demokratiens funktionssätt diskuteras, kan utöver Campbells och Keys ovannämnda undersökningar också anföras: Berelson, B. R.—Lazarsfeld, P. F.—McPhee, W. N.: *Voting: A Study of Opinion Formation in A Presidential Campaign*. 1954. (Spec. sid. 305 ff.) Janowitz, M. — Marvick, D.: *Competitive Pressure and Democratic Consent*. 1956. Almond, G. A. — Verba, S.: *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. 1963.

<sup>27</sup> Campbell, A. *et al.*: *The Voter Decides*. 1954. (Sid. 88 ff.) Campbell, A. *et al.*: *The American Voter*. 1960. (Sid. 120 ff *et passim*.)

<sup>28</sup> En allmän översikt av socialpsykologisk teori och undersökningsresultat med avseende på gruppmedlemskapets och referensgruppens roll i attitydbildningen ges i: Krech, D. — Crutchfield, R. S. — Ballachey, E.: *Individual in Society*. A



partiidentifikationen kommer att fungera som ett perceptivt filter, som riktar individens uppmärksamhet på och framhäver sådant som »stämmer överens» med partisympatien.<sup>29</sup> Det är då också fråga om ett välkänt kognitivt fenomen, som sammanhänger med att individen eftersträvar att organisera sin bild av verkligheten så att dess olika element infogas i ett så motsägelsefritt sammanhang som möjligt.<sup>30</sup> Om motsägelser ändå hotar att uppkomma, t. ex. genom nya erfarenheter eller ny information, tenderar omtolknings- och selektionsprocesser i uppfattningen av verkligheten att återställa balansen.<sup>31</sup> Allmänt sett gäller, att ju starkare känslöengagemang, som är förknippat med en attityd — t. ex. förtroende för ett politiskt parti — desto större inflytande kommer detta att få på individens verklighetsbild i övrigt.

Liksom de amerikanska studierna har i den svenska undersökningen vid 1960 års val en enkel metod använts för att fastställa graden av känslöengagemang i väljarnas partianslutning. De intervjuade tillfrågades nämligen endast, om de ville beteckna sig som »övertygade anhängare» av sitt parti, och ett positivt svar definierades som ett kriterium för stark partiidentifikation.<sup>32</sup> Till skillnad från den svenska undersökningen skiljer Campbells undersökningsförfarande operationellt mellan »party identification» och den partipreferens, som kommer till uttryck i röstningsbeteendet. I föreliggande undersökning förutsattes det däremot att partipreferensen vid valet anger riktningen i partiidentifikationen. Vi antar alltså, att väl-

Textbook of Social Psychology. 1962. (Sid. 180 ff *et passim*.) Jfr även Newcomb, T. M.: Social Psychology. 1950. (Sid. 225 ff.) Betr. referensgruppsteorien, se också: Merton, R. K.: Social Theory and Social Structure. 1957. (Sid. 225—386.)

<sup>29</sup> Campbell, A. *et al.*: The American Voter, sid. 133.

<sup>30</sup> För en generell teoretisk behandling av detta område, se: Festinger, L.: A Theory of Cognitive Dissonance. 1957 samt Rosenberg, M. J. *et al.*: Attitude Organization and Change. An Analysis of Consistency among Attitude Components. 1960.

<sup>31</sup> Ehuru vi här inte i övrigt behandlar kommunikationsaspekten, kan det nämnas att selektionsprocesser med samma funktion gör sig gällande i *valet av informationskällor*. Selektionen innebär då att individen tenderar att föredra information från källor, som understödjer de attityder han redan utbildat. Jfr Särilvik, B.: Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957, sid. 71 f. Överensstämmande resultat redovisas i Riksdagsmannavalen 1959—1960, II, tab. AF och AG, sid. 62—63.

<sup>32</sup> I ett flerpartisystem kan relationerna mellan individ och partier bli mera komplicerade än i ett tvåpartisystem av amerikansk typ. Man kan bl. a. antaga att en del av de borgerliga väljarna har det socialdemokratiska partiet som »negativ referensgrupp» utan att därför identifiera sig med något bestämt borgerligt parti. I 1964 års valundersökning har denna sida ägnats speciell uppmärksamhet. Analysen av materialet har ännu icke slutförts, men de hittills föreliggande resultaten synes bekräfta den här antydda hypotesen.

jarna — med större eller mindre övertygelse — anser sig »tillhöra» det parti de röstade på. De röstande som ändrade partipreferens under valkampanjen eller var tveksamma om sin röstningsavsikt före valet, har dock definierats som »ej övertygade».<sup>33</sup> Olikheten i metod i jämförelse med de amerikanska undersökningarna får främst till följd att vi inte här kan behandla partiidentifikationen som en förklarande attitydfaktor i förhållande till röstningsbeteendet. En metodisk svaghet måste man emellertid därutöver räkna med. En del av de »ej övertygade» väljarna hade nämligen sannolikt en så svag partipreferens, att någon känsla av anslutning till ett politiskt parti för deras del knappast kan ha förelegat mera än i en mycket uttunnad mening. I princip innebär detta emellertid endast att vi kunde ha ersatt det här använda, enkla måttet på graden av partiidentifikation med en attitydskala. De generella tendenserna i materialet skulle inte ha påverkats därav.

Som ett mått på politisk information kan vi i materialet från 1960 års undersökning utnyttja en serie intervjufrågor om partiernas ståndpunkter i fem frågor, som stod i centrum för valdebatten, bl. a. omsättningsskatten, tjänstepensionssystemet och barnbidragen.<sup>34</sup> Det visade sig att halva antalet intervjuade var informerade om minst tre av de partiståndpunkter, som frågorna gällde. För att åstadkomma en enkel uppdelning efter informationsnivå, har vi här defi-

<sup>33</sup> Detta kompletterande kriterium har givetvis endast kunnat tillämpas ifråga om de intervjupersoner, som uppsöktes för personlig intervju före valet.

<sup>34</sup> Antalet korrekta svar på denna frågeserie bildar i själva verket en skala, som visar starka och kontinuerliga samband med en rad attitydvariabler. Eftersom partiidentifikationen graderats med en enkel dikotomi, har vi emellertid förfarit på samma sätt med informationsvariabeln. *Frågorna* hade följande lydelse: »Känner Ni till vilket eller vilka av partierna, som röstade för att man skulle införa allmän omsättningsskatt?» — »Är det något eller några av partierna, som vill avskaffa den allmänna tjänstepensionen nu sedan den blivit beslutad?» — »Känner Ni till vilket eller vilka av partierna, som vill att barnbidraget till första barnet skall avskaffas?» — »Känner Ni till vilket eller vilka av partierna, som sagt att riksdagen inte har hållit sitt löfte och att man borde ha höjt folkpensionerna redan i år?» — »Det har också föreslagits att vissa statliga bolag skulle ombildas så att staten sålde ut aktier i bolagen i småposter till enskilda personer. — Känner Ni till vilket eller vilka partier, som har lagt fram det förslaget?»

Vid bedömningen av svaren på kunskapsfrågorna har generösa kriterier tillämpats. Varje kunskapsfråga åtföljdes av en åsiktsfråga i samma ämne. Svarsfrekvenserna för de fyra första frågorna redovisas i Riksdagsmannavalen 1959—1960, II, tabell AI, sid. 65. Frågorna ställdes till ett subsample omfattande halva intervjuurvalet före valet och till den återstående delen av urvalet efter valet. Som framgår av anf. tabell inträffade en informationsstegring under kampanjens gång. *Tabell 7* grundar sig på hela intervjuurvalet och speglar alltså en genomsnittlig informationsnivå. De kortsiktiga förändringarna skall inte behandlas i detta sammanhang, men det kan nämnas, att de inte påverkar de här behandlade sambanden.

nierat denna kategori som »informerade», medan övriga förts till kategorien »oinformerade».

Antagandet att det föreligger ett inbördes beroende mellan informationsgrad och känsla av politiskt engagemang eller intresse är kanske inte alldeles näraliggande, och det kräver därför verifiering. Man bör emellertid hålla i minnet att informationsmättet i 1960 års undersökning gällde en rad aktuella temata i valkampanjen, och att det alltså måste förutsätta ett visst mått av uppmärksamhet under valrörelsen från de intervjuades sida. Samtidigt är det fråga om information av så enkel beskaffenhet, att den indirekt bör utgöra ett mått på individens förmåga eller vilja att orientera sig i den politiska debatt, som äger rum i massmedia. Hypotesen får i 1960 års intervju-material bekräftelse genom *tabell 7. a*. I tabellen framträder som synes ett klart samband mellan information och »kampanjintresse», en variabel som utgör ett samlat mått på aktivt intresse för informationssökande via massmedia och genom politiska diskussioner inom primärgruppernas ram.<sup>35</sup>

I intervjumaterialet från 1964 års valundersökning kan vi i stället företa en motsvarande prövning av hypotesen med hjälp av en attitydskala, som mera direkt avspeglar väljarnas sätt att uppfatta politiken. Attitydskalan bygger på en serie värderande omdömen om partier och politik samt en särskild fråga om vilken vikt de intervjuade tillmätte valutgången.<sup>36</sup>

Informationsmättet är däremot något mindre tillfredsställande, eftersom det erhållits genom endast tre intervjufrågor, av vilka två berörde Högerpartiets inför valrörelsen framförda förslag beträffande ATP-systemet, medan den tredje frågan gällde socialdemokratiska partiets ståndpunkt i frågan om »kommunalt samband» vid riks-

<sup>35</sup> Jfr Särilvik, B.: Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren. Statsvetenskaplig Tidskrift 1964: 4, sid. 207.

<sup>36</sup> De intervjuade tillfrågades, om de instämde eller ej med följande påståenden: »Det är viktigt att rösta, för på så sätt får man verkligen vara med och bestämma hur det skall ordnas här i landet». — »Politiken har blivit så invecklad, att man har svårt att förstå vad som skiljer partierna åt». — »Det är svårt att välja parti, därför att man aldrig vet om partierna tänker hålla sina löften, när valet är över». — »När man hör partiernas representanter i radio och TV, märker man att de är både kunniga och dugliga». Dessutom ställdes följande fråga: »Hur viktigt tycker Ni att årets val är? Bryr Ni Er mycket om vilka partier som vinner eller förlorar eller tycker Ni att det inte spelar så stor roll?» Frågorna lät sig tämligen väl infogas i en kumulativ skala av Guttmantyp. Reproduktibilitetskoefficienten blev 0,94; 77 % av de intervjuade fördes till skalbara svarskombinationer. Skalans två mest negativa grupper har i tabellerna 7. b och 8 sammanförts till en, så att materialet uppdelats i fyra, ungefär likstora kategorier.

Tabell 7. a. Sambandet mellan information och »kampanjintresse».

Andel »informerade» bland:	Kampanjintresse			
	Lågt 1	2	3	Högt 4
borgerligt röstande	28 %	40 %	69 %	77 %
socialdemokratiskt röstande	27 %	36 %	55 %	72 %
<i>Antal intervjupersoner:</i>				
borgerligt röstande	112	142	152	172
socialdemokratiskt röstande	105	179	174	199

»Kampanjintresse» utgör ett sammanfattande mått på lyssnande på politiska program i TV/radio, läsning av politiskt material i dagspressen, läsning av valbroschyrer och deltagande i politiska diskussioner i gruppmiljön. De intervjuade uppdelas i fyra kategorier efter graden av intresse.

Data från: valundersökning 1960.

Tabell 7. b. Känsla av politiskt engagemang och information om partiståndpunkter vid 1964 års val.

Andel »informerade» bland:	Känsla av politiskt engagemang				Samtliga
	Svag 1	2	3	Stark 4	
borgerligt röstande	40 %	51 %	61 %	75 %	56 %
socialdemokratiskt röstande	27 %	32 %	41 %	60 %	43 %
<i>Antal intervjupersoner:</i>					
borgerligt röstande	294	337	210	263	1104
socialdemokratiskt röstande	191	295	349	413	1248

»Känsla av politiskt engagemang» utgör en attitydskala, som grundar sig på en serie intervjufrågor rörande inställningen till partier och politik samt intresse för valutgången. Den intervjuade uppdelas i fyra kategorier efter graden av engagemang.

Data från: valundersökning 1964.

Tabell 8. Känsla av politiskt engagemang och partiidentifikation.

Andel med stark partiidentifikation bland:	Känsla av politiskt engagemang				Samtliga
	Svag 1	2	3	Stark 4	
borgerligt röstande	16 %	28 %	48 %	52 %	34 %
socialdemokratiskt röstande	28 %	40 %	75 %	79 %	63 %

Data från: valundersökning 1964.

dagsvalen. Även här har intervjumaterialet delats i två ungefär likstora delar, vilket i detta fall betyder, att kategorien »informerade» innefattar personer, som gav korrekta svar på minst två av frågorna.<sup>37</sup> Sambandet mellan känslan av politiskt engagemang och informationsgrad framträder, som synes i *tabell 7. b*, mycket klart också när variablerna ges denna form.

De båda skalorna innefattar olika sidor av väljarnas inställning till politiken, som vi här sammanfattat med termen politiskt engagemang. Å ena sidan är det fråga om graden av intresse för att orientera sig i den politiska debattens innehåll. Å andra sidan gäller det graden av positiv — eller negativ — värdering av den politiska verksamheten. I sin negativa form tar den sistnämnda attityden sig uttryck i oförmåga att se någon klar skillnad mellan partierna, desillusionering beträffande partiernas vilja att infria sina utfästelser och svagt intresse för vilka partier, som vinner eller förlorar vid valen. Den positiva inställningen innebär i stället en känsla av att behärska politikens innehåll och tilltro till möjligheten och betydelsen av att påverka dess inriktning. Starkt engagemang är förknippat med känslan av att politiken har verklig betydelse för »oss» — väljare med svagt engagemang ser i stället politiken som en angelägenhet för »dom».<sup>38</sup>

Författaren avser att behandla denna aspekt mera fullständigt i en särskild undersökning. För att belysa sammanhanget med de centrala variablerna i föreliggande undersökning, har vi dock i *tabell 8* också sammanfört attitydskalan »känsla av politiskt engagemang» med styrkan i partiidentifikationen. Såsom förutsatt visar det sig, att de väljare, som har en stark känsla av politiskt engagemang, oftare än andra uppfattar sig som övertygade anhängare av sitt parti.

<sup>37</sup> Trots att informationsmättet omfattar endast tre frågor, bildar antalet korrekta svar även i detta fall en skala, som visar starka samband med en rad attitydvariabler. Ordnas svaren efter kriterierna i en Guttmanskala, kommer 86 % av de intervjuade att föras till skalbara svars kombinationer. Frågornas formulering: »När ATP infördes bestämdes också, att en del av ATP-avgifterna skall sättas av till särskilda fonder. I år har ett parti föreslagit, att ATP-fonderna inte skall få bli så stora som man från början bestämde. Känner Ni till vilket parti, som fört fram förslaget?» — »Samma parti har också lagt fram ett förslag om hur man skall använda de ATP-pengar, som blir över, om fonderna inte görs så stora. Har Ni hört vad det förslaget går ut på?» — »Känner Ni till vilket parti, som har uttalat sig mest bestämt för att man liksom hittills bör ha ett samband mellan kommunalval och riksdagsval?»

<sup>38</sup> Relationen mellan politiskt beteende och attitydskalor med denna eller näraliggande innebörd har belysts i en rad undersökningar (»sense of political efficacy», »political involvement», »political selfconfidence»); jfr Lane, R. E.: *Political Life. Why People Get Involved in Politics*. 1959. (Sid. 147 ff.)

Samma relation föreligger mellan »kampanjintresse» och partiidentifikation i intervjumaterialet från 1960 års undersökning. Sambandet mellan de tre faktorerna engagemang, information och styrkan i partiidentifikationen är dock inte alldeles enkelt. De borgerligt röstande är som synes genomgående något bättre informerade än socialdemokraterna, men samtidigt är de i väsentligt mindre utsträckning övertygade partianhängare.<sup>39</sup> Vi kommer därför i fortsättningen att låta båda dessa variabler ingå i analysen. Tillsammans bekräftar resultaten antagandet att informationen om partiernas politik och styrkan i känslan av anslutning till ett politiskt parti var för sig är relaterade till graden av politiskt engagemang, d. v. s. attityden till den politiska processen och intresset för opinionsbildningen via massmedia och i gruppmiljön.

#### *Partiidentifikation, information och politisk attitydbildning*

Om antagandena beträffande partiidentifikation och informationsgrad sammanföres, kan relationen till röstningsmotivationen — såsom denna mätes med undersökningens attitydskalor — nu anges i hypotesens form: Väljare med stark partiidentifikation kan förväntas uppfatta politiken i ett helt partiorienterat perspektiv i större utsträckning än väljare, som känner endast en svag anslutning till något politiskt parti. Man kan vidare förvänta ett samband mellan information och politiska attityder, vilket då bör ses som ett uttryck för ett ömsesidigt beroende mellan de två variablerna. Å ena sidan måste deciderade politiska attityder ha ett kognitivt innehåll, som förutsätter att individen känner till något om hur partierna agerat. Å andra sidan måste väljare, som bedömer en valkampanj i massmedia med utgångspunkt från ett sammanhängande, ideologiskt färgat perspektiv, ha lättast att uppfatta partiernas argumentation som meningsfull och värd att lägga på minnet.

I *tabell 9. a* har de tre variablerna sammanförts. Väljarnas attityder till politikens innehåll representeras här av den »summerade»

<sup>39</sup> Som framgår av marginalfördelningen på tabell 7. b uppvisar socialdemokraterna också ett något starkare politiskt engagemang än de borgerliga väljarna. Förf. avser att behandla dessa attitydskillnader och deras relationer till det politiska systemet i samband med en mera fullständig analys av engagemang- och intresseaspekten. — Andelen väljare med stark partiidentifikation i de fyra kategorierna på skalan för »kampanjintresse» är för borgerligt röstande: (1) 21 %, (2) 32 %, (3) 35 %, (4) 51 %; motsvarande värden för socialdemokratiskt röstande är: (1) 44 %, (2) 56 %, (3) 62 %, (4) 70 %. — Betr. relationen mellan information och styrkan i partiidentifikationen, är det här tillräckligt att påpeka det relativt svaga samband, som framkommer i marginalfördeln. på tab. 9. a.

Tabell 9. a. Partiidentifikation, politisk information och politiska attityder.

## Socialdemokratiskt röstande

Information	Informerade			Oinformerade			Samtliga		
	Stark	Svag	S:a	Stark	Svag	S:a	Stark	Svag	S:a
Partiidentifikation									
<i>Politiska attityder</i>									
Starkt socialdemokratisk	54	21	43	31	12	23	44	15	33
Svagt socialdemokratisk	36	46	39	49	46	47	42	46	43
Ambivalent el. övervägande borgerlig	10	33	18	20	42	30	14	39	24
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
<i>Antal intervju-personer</i>	222	109	331	174	158	332	396	267	663

## Borgerligt röstande

Information	Informerade			Oinformerade			Samtliga		
	Stark	Svag	S:a	Stark	Svag	S:a	Stark	Svag	S:a
Partiidentifikation									
<i>Politiska attityder</i>									
Starkt borgerlig	53	33	41	29	17	20	44	26	32
Svagt borgerlig	24	40	34	36	44	42	28	42	37
Ambivalent el. övervägande socialdemokratisk	23	27	25	35	39	38	28	32	31
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
<i>Antal intervju-personer</i>	133	194	327	82	178	260	215	372	587

Data från: valundersökning 1960.

attitydskala, som tidigare använts i *diagram 1*. Skalan har utnyttjats så att vi definierat tre kategorier med avseende på styrkan i röstningsmotivationen på så sätt att socialdemokratiskt och borgerligt röstande var för sig uppdelats i tre ungefär likstora grupper.<sup>40</sup> Med hjälp av detta attitydmått kan här sammanfattas helt likartade resultat som erhållits, när de båda grundläggande attitydskalorna studerats var för sig.

Samspelet mellan variablerna framträder med stor tydlighet i *tabell 9 a*. Inom alla tabellens grupper föreligger som synes en spridning längs attityddimensionen. Men väljare med stark partiidentifika-

<sup>40</sup> Jfr *diagram 1*. »Starkt socialdemokratisk inställning» omfattar stegen + 6, + 5, + 4 på skalan; »svagt socialdemokratisk inställning» består av stegen + 3, + 2 och + 1, medan kategorien »ambivalent eller övervägande borgerlig inställning» innefattar skalans övriga del för de socialdemokratiskt röstande. Kategorierna för de borgerliga väljarna har definierats med samma gränser, fastän med utgångspunkt från skalans negativa sida.

tion visar sig i överensstämmelse med hypotesen ha »starkt socialdemokratiska» resp. »starkt borgerliga» attityder i ungefär dubbelt så stor utsträckning som väljare med svag partiidentifikation. Samma skillnad föreligger som väntat också mellan informerade och oinformerade partianhängare. De båda variabler, som i tabellen behandlas såsom oberoende, framstår vidare som additiva till sin effekt. En jämförelse mellan extremgrupperna — informerade med stark partiidentifikation och oinformerade med svag partiidentifikation — visar därför på en markant polarisering av attityderna.<sup>41</sup>

När man kan påvisa ett sådant samband mellan röstningsbeteende och politiska attityder, som framkommit i *diagram 1*, beror detta i själva verket på att de intervjuade har relaterat sina erfarenheter och bedömningar av de samhällsfrågor, som togs upp i attitydmåttets frågor, till sina partisympatier. I och för sig kan det kanske synas vara ett självklart förhållande, eftersom intervjufrågorna genomgående aktualiserade politiska frågeställningar. I frågorna i en av attitydskalorna angavs ju till och med explicit att det gällde att värdera regeringspolitiken. Tendenserna i *tabell 9. a* kan emellertid samtidigt ses som ett uttryck för att de intervjuade i olika hög grad reagerade »politiskt» på intervjufrågorna. Om resultaten betraktas från denna synpunkt, kan vi med en omformulering av den tidigare uppställda hypotesen — som inte i sak förändrar dess innebörd — uttrycka sammanhanget mellan variablerna i *tabell 9. a* så, att »övertygade» partianhängare och politiskt informerade väljare mera konsekvent än väljare med svagare politiskt engagemang ser ett samband mellan politik och samhällsförhållanden. Med ett starkare politiskt engagemang bör då också följa en ökad benägenhet för individen att samordna sina åsikter i olika samhällsfrågor med sin allmänna partisympati, d. v. s. just den typ av samband som kommer till synes i *tabell 9. a*.

I undersökningen vid 1964 års val ingick en serie intervjufrågor, som kan utnyttjas för att ytterligare pröva hypotesen. Även dessa frågor gällde de intervjuades åsikter om olika samhällsfrågor, men frågeformuleringarna skilde sig från frågorna i de båda attitydmått, som ligger till grund för *tabell 9. a*, genom att de inte så direkt aktualiserade några politiska önskemål och inte heller regeringens insatser. Däremot knöt de ändå an till temata, som spelade en ganska stor

<sup>41</sup> För de borgerliga väljarnas del kunde analysen här ha förts mera i detalj; attitydvariationerna mellan de borgerliga partierna kräver emellertid en analys, som skulle föra utanför ramen för föreliggande uppsats.



Tabell 9. b. Sambandet mellan uppfattningen om samhällets service åt medborgarna och partipreferens vid valet 1964. Procentsiffrorna i tabellen anger andelen socialdemokratiskt röstande i resp. kategori.

Partiidentifikation/information	Uppfattning om samhällets service				Samtliga
	Negativ 1	2	3	Positiv 4	
Stark partiidentifikation och/eller »informerad»	36 %	55 %	60 %	74 %	55 %
Svag partiidentifikation och oinformerad	50 %	47 %	50 %	45 %	48 %
Antalet intervjupersoner i tabellens rader:	397	601	427	295	1.720
	133	251	131	117	632

»Uppfattning om samhällets service åt medborgarna» utgör en attitydskala, som grundar sig på följande frågeserie: »Nu skall jag fråga om vad Ni anser om förhållandena på några olika samhällsområden. Anser Ni att förhållandena på de här områdena är: mycket bra, ganska bra, ganska dåliga eller mycket dåliga?» (Frågekort med lista visas:) »Ungdomens möjligheter att få utbildning». — »Sjukhus och läkarvård». — »Vård för gamla människor». — »Hjälp för den som blir arbetslös, när t. ex. en fabrik läggs ned». — De intervjuade har fördelats på fyra grupper efter graden av uppskattning av samhällets insatser. I tabellen ingår endast röstande på socialdemokraterna och de borgerliga partierna.

Data från: valundersökning 1964.

roll i valdebatten, nämligen bristföreteelser och anpassningssvårigheter på områden, där staten och kommunerna har ett särskilt ansvar. De intervjuade fick uttala sin uppfattning om förhållandena på fyra sådana områden — skolväsendet, sjukvården, åldringsvården och arbetslöshetshjälpen — i den formen att de ombads välja mellan en serie enkla värderande omdömen (jfr frågeformuleringarna under tabell 9. b).

Frågorna kunde, såsom framgår av tabell 9. b, sammanfogas till en politisk attitydskala. Denna uppvisar ett visst, men tämligen svagt samband med de intervjuades partisympatier, något som ju stämmer väl överens med antagandet att frågeformuleringarna i detta fall inte så starkt stimulerade de intervjuade till »politiska» svar. När de båda variablerna partiidentifikation och information införes i analysen, framträder emellertid en skiktning i valmanskåren med avseende på sambandet mellan attityder och röstningsbeteende, som står i god överensstämmelse med resultaten i tabell 9. a. Som framgår av tabell 9. b föreligger inget som helst samband mellan attitydskalan och röstningsbeteende bland väljare med särskilt svagt politiskt engagemang, d. v. s. de som varken var »informerade» eller övertygade

partianhängare. Längs hela attitydkontinuet fördelar sig detta skikt — som omfattar ungefär en fjärdedel av intervjuurvalet — tämligen jämnt på borgerlig och socialdemokratisk röstning. Inom den övriga delen av urvalet föreligger däremot ett bestämt samband mellan graden av uppskattning av samhällets insatser och partisympati; ju mera positiv bedömningen är, desto större blir benägenheten att rösta socialdemokratiskt.<sup>41a</sup>

Hypotesen har sålunda fått bekräftelse i den formen att vi funnit ett inbördes beroende mellan politiska attityder, information och styrkan hos väljarnas känsla av anslutning till politiska partier. Hypotesen kräver emellertid inte — vilket kanske bör understrykas — att en enkel orsak-verkan relation kan fastställas mellan de olika element, som tillsammans formar generella politiska attityder. Vad vi söker påvisa är i stället ett växelspel, som får till följd att väljarnas attityder till partier kommer att »färga av sig» på attityderna till politikens innehåll.<sup>42</sup>

Väljarnas reaktioner inför faktiska samhällsförhållanden liksom inför målsättningar och värderingar, som partierna gör sig till språkrör för, utgör *en* sida av attitydbildningen. Att väljare, som bestämt ansluter sig till ett partis strävanden också blir särskilt benägna att känna sig som »övertygade» partianhängare, står därför i god överensstämmelse med antagandet, att partierna fungerar som politiska referensgrupper. De i *tabellerna 9. a—9. b* redovisade undersökningsresultaten ger emellertid också ett starkt stöd för slutsatsen att den psykologiska anslutningen till ett politiskt parti, liksom informationen om partiernas aktuella ståndpunkter, samtidigt utövar inflytande på attityder och perception av politiken på det sätt som hypotesen förutsätter.

Valundersökningarnas intervjumaterial ger också vissa möjligheter att mera direkt påvisa ett samband av den senare typen. När opinionsläget i valmanskåren undergår förändringar under en kor-

<sup>41a</sup> Frågorna har här sammanförts till en kumulativ Guttmanskala; reproduktibilitetskoefficienten är 94,8 och 81 % av de intervjuade kunde hänföras till skalbara svars kombinationer. Beteckningarna »negativ» och »positiv», eftersom »ganska bra» genomgående var det mest frekventa svaret. — De två mest positiva kategorierna har i tabellen sammanförts till en, för att åstadkomma en uppdelning i fyra någorlunda likstora grupper. Andelen socialdemokratiskt röstande i de fyra grupperna var för urvalet i dess helhet: (1) 39 %, (2) 53 %, (3) 58 %, (4) 66 %. — Det kan nämnas att en uppdelning av urvalet med hjälp av skalan för »känsla av politiskt engagemang» visar samma allmänna tendenser ifråga om sambandet mellan uppskattningen av samhällets service och röstningsbeteende som grupperingen i tabell 9. b.

<sup>42</sup> Jfr Campbell, A. *et al.*: *The American Voter*, sid. 133.

tare period, kan man nämligen med större bestämdhet än eljest antaga en tidsföljd mellan de psykologiska faktorer, som påverkat åsiktsbildningen. Vi skall i det följande behandla tre sådana fall, där effekten av att väljarna reagerar på det politiska händelseförloppet med utgångspunkt från sina partisympatier framträder med särskild tydlighet.

Vårt första exempel gäller frågorna i attitydskalan »förtroende för regeringspolitiken». Frågorna ställdes både vid 1956 och 1960 års val. I det här sammanhanget är det betydelsefullt, att de gällde förhållanden, som förblev tämligen oförändrade från 1956 till 1960, och i stort sett skedde inte heller någon omläggning av regeringspolitiken på de här berörda områdena. I ett väsentligt avseende förändrades däremot den politiska situationen. Regeringskoalitionen mellan socialdemokrater och bondeförbundare vid 1956 års val hade 1960 ersatts av en rent socialdemokratisk regering. *Tabell 10* ger nu möjlighet att jämföra hur olika partiers anhängare vid de båda tillfällena värderade regeringens insatser i fråga om full sysselsättning, bostadspolitik, standardhöjning och prisstegringar.

Bland oppositionspartiernas anhängare överväger som synes en negativ bedömning i alla avseenden, medan socialdemokraterna är lika genomgående positiva. Genomgående är också tendensen att väljare med stark partiidentifikation är mest partiorienterade i sina bedömningar: övertygade oppositionsanhängare uppfattar särskilt ofta regeringens insatser som misslyckade, medan övertygade socialdemokrater är mest benägna att göra den motsatta värderingen.<sup>43</sup>

Endast i ett avseende bryts den enhetliga tendensen i intervjumaterialet från valrörelserna 1956 och 1960. Bland Bondeförbundet/Centerpartiets anhängare inträffade en omsvängning från en bestämd övervikt för positiva bedömningar vid 1956 års val till en lika bestämd övervikt för negativa bedömningar vid 1960 års val. Omsvängningen var, som framgår av tabellen, mest markant bland centerpartiväljare med stark partiidentifikation.<sup>44</sup>

Partiidentifikationen har naturligtvis inte någon annan funktion för centerpartister än för andra partiers anhängare. Till följd av

<sup>43</sup> Tabellen baserar sig på två skilda intervjuurval. Eftersom de intervjuade uppdelats efter partipreferenserna vid resp. tidpunkt, innefattar alla tre parti-grupperna personer, som bytt parti under åren 1956—1960. En kontroll med avseende på 1960 års material visar dock, att detta inte påverkar här behandlade tendenser.

<sup>44</sup> Ifråga om bedömningen av bostadspolitikens innebar omsvängningen dock endast en förskjutning till en mindre positiv värdering.

Tabell 10. Partiidentifikation och bedömning av regeringspolitiken vid valen 1956 och 1960.

I tabellen anges övervikt för positiv (+) resp. negativ (—) bedömning av regeringspolitikens verkningar.

Partiidentifikation: riktning/styrka	Full sysselsättning		Bostadsbrist		Standardhöjning		Prisstegring	
	1956	1960	1956	1960	1956	1960	1956	1960
<i>Socialdemokrater</i>								
stark	+44	+49	+50	+55	+47	+59	+53	+33
svag	+5	+12	+23	+33	+17	+21	+14	+2
samtliga	+27	+34	+39	+45	+34	+44	+35	+20
<i>Bondeförbundet/Centerpartiet</i>								
stark	+31	—30	+56	+17	+25	—21	+31	—37
svag	+12	—20	+16	+23	+10	—12	+10	—31
samtliga	+20	—24	+31	+20	+16	—15	+19	—35
<i>Högerpartiet och Folkpartiet</i>								
stark	—38	—47	—47	—24	—31	—37	—49	—51
svag	—33	—37	—22	—6	—28	—28	—39	—44
samtliga	—34	—40	—31	—5	—29	—30	—42	—46

Antalet intervju personer i partier och undergrupper är (räknat från översta till nedersta raden) i 1956 års undersökning: 255, 203, 458, 32, 51, 83, 132, 246, 378 och i 1960 års undersökning: 396, 267, 663, 83, 113, 96, 134, 259, 393.

Övervikt: Varje kategori har procentfördelats med avseende på andelarna av positiva, negativa och ambivalenta svar. Andelen negativa svar har därefter subtraherats från andelen positiva svar; skillnaden har införts i tabellen som mått på övervikten för en positiv resp. negativ bedömning (jfr tab. 6).

Data från: valundersökning 1960 och valundersökning 1956.

regeringsskiftet framträder däremot dess effekt särskilt starkt i deras fall. Verkligheten — full sysselsättning, bostadsbrist, prisstegring och standardhöjning — var oförändrad. Men partiets position hade förändrats, och därmed omdefinierades också relationen mellan politik och samhällsförhållanden; kriterierna för bedömningen fick omvända förtecken.

Opinionsbildningen i samband med omsättningsskatten under 1960 års valrörelse har redan behandlats i ett tidigare avsnitt. I detta fall inträffade ingen ändring av partiståndpunkterna, men däremot kunde en stark kampanjefekt påvisas. Vid analysen av intervjumaterialet uppställdes då antagandet, att väljarnas förtroende- eller misstroendeattityder till partierna utövade ett avgörande inflytande på opinionsdelningen i skattefrågan. Analysen kan nu kompletteras, ge-

Tabell 11. *Sambandet mellan partiidentifikation, attityd till social välfärdspolitik och inställning till omsättningsskatten under valrörelsen 1960 bland socialdemokratiska väljare.*

Övervikt för positiv (+) resp. negativ (—) inställning till omsättningsskatten.

Tidpunkt/partiidentifikationens styrka	Attityd till social välfärdspolitik		Samtliga
	Starkt eller måttligt vänster	Övriga	
<i>Före valet</i>			
Stark partiidentifikation	+53	—13	+16
Svag partiidentifikation	— 6	—36	—30
<i>Efter valet</i>			
Stark partiidentifikation	+74	+34	+54
Svag partiidentifikation	+35	+13	+18
<i>Antal intervjupersoner i tabellens grupper</i>	70	94	164
	34	126	160
	118	114	232
	32	75	107

Data från: valundersökning 1960.

nom att vi för de socialdemokratiska väljarnas del för in styrkan hos partiidentifikationen som en variabel. Innehörden härav framgår av tabell 11.<sup>45</sup>

Resultaten bekräftar som synes med stor bestämdhet hypotesen att styrkan i känslan av anslutning till partiet — vid sidan av attityden till social välfärdspolitik — hade en självständig effekt på de socialdemokratiska väljarnas inställning till omsättningsskatten.<sup>46</sup> Även i tabell 11 kommer den starka omsvängning i opinionsläget, som kampanjen åstadkom, till synes. Men både i kampanjens inledningskede och i dess avslutningsfas visar sig socialdemokratiska väljare med

<sup>45</sup> Här liksom på åtskilliga andra punkter i analysen bryts materialet ned till mycket små grupper för att belysa ett samspel mellan flera variabler. Precisionen hos varje enskild procentsiffra måste då bli låg. Man bör emellertid observera, att sambanden mellan de oberoende variablerna, tagna var för sig, och den beroende variabeln i dessa fall har påvisats antingen för urvalet i dess helhet eller för större grupper inom detsamma. När samspelet mellan de oberoende variablerna studeras, måste hypotesen begränsas till att gälla ett mönster av tendenser, som kommer till synes i en serie av undergrupper.

<sup>46</sup> Även i detta fall är ett orsakssamband i den motsatta riktningen möjligt. Det förefaller emellertid psykologiskt osannolikt att något större antal socialdemokratiska väljare reagerat så positivt på omsättningsskatten att de på grund därav känt sig som övertygade partianhängare. — Andelen »övertygade» steg — som framgår av tabell 11 — något under kampanjen bland de socialdemokratiska väljarna. En jämförelse mellan intervjuundersökningarna från 1960 och 1964 tyder på att detta är ett uttryck för en generell tendens: efter valet stiger andelen »övertygade» något inom ett parti, som haft framgång, och sjunker något inom ett parti, som drabbats av en motgång.

Tabell 12. *Sambandet mellan partiidentifikation, kampanjintresse och inställning till omsättningsskatten under valrörelsen 1960 bland socialdemokratiska väljare.*

Andel av resp. kategori med positiv inställning till omsättningsskatten	Kampanjintresse			
	1	Lågt	3	Högt
Stark partiidentifikation	30 %	52 %	69 %	77 %
Svag partiidentifikation	27 %	28 %	47 %	49 %
Antal intervjupersoner i tabellens grupper	46	101	108	140
	59	78	66	60

*Data från: valundersökning 1960.*

stark partiidentifikation vara mest beredda att acceptera partiets ståndpunkt, oavsett attityd till social välfärdspolitik.

I *tabell 12* belyses ytterligare en aspekt av den politiska opinionsbildningen. Här har de socialdemokratiska väljarna nämligen uppdelats såväl med hänsyn till styrkan hos anslutningen till partiet som efter graden av kampanjintresse. Däremot har materialet här inte uppdelats efter tidpunkten för intervjun, eftersom tendenserna i tabellen gör sig gällande både före och efter valet.

I första hand vittnar undersökningsresultaten i *tabell 12* om hur starkt åsikterna i en politisk sakfråga kan vara beroende av väljarnas intresse för massmedia och diskussioner i gruppmiljön. Tabellens kategorier bildar som synes en hel serie av starkt skilda åsiktsfördelningar. I det här fallet blev effekten av variationerna i fråga om kampanjintresse särskilt entydig. Ju mera de socialdemokratiska väljarna fick kontakt med argumentationen i den politiska debatten, desto större blev benägenheten att stödja partiets uppfattning i frågan om omsättningsskatten. Återigen finner vi vidare, att styrkan hos partiidentifikationen åstadkommer en skiktning i opinionsbildningen. De »övertygade» partianhängarna var inte bara mera positivt inställda till omsättningsskatten, utan det framträder också för deras del ett starkare samband mellan graden av kampanjintresse och uppfattning i skattefrågan än vad som är fallet för väljare med svag partiidentifikation.

Det tredje exemplet i valundersökningarnas intervjumaterial gäller en fråga av en helt annan typ, nämligen debatten om »det kommunala sambandet» under valrörelsen 1964. Vi kan se detta som ett exempel på en förändring av opinionsläget i den meningen att väljarna här ställdes inför en helt ny politisk fråga.<sup>47</sup> Åsiktsmotsättning-

<sup>47</sup> Vi kan här bortse från striden om valsättet i samband med rösträttsreformen, eftersom de partipolitiska konstellationerna då var helt annorlunda.

arna mellan partierna kunde inte alls relateras till de dominerande skiljelinjerna i svensk politik. Som det skulle visa sig berörde kontroversen mellan partierna dessutom en sida av det politiska systemet, som är föga uppmärksammas inom valmanskåren. Debatten gällde i grunden om riksdagen efter en författningsreform borde göras till ett direktvalt enkammarparlament eller om något av det »kommunala samband», som valen till första kammaren hittills inneburit, borde bevaras. Samtliga borgerliga oppositionspartier uttalade sig under valkampanjen bestämt för den förstnämnda lösningen. Den socialdemokratiska ståndpunkten var inte helt otvetydig, men från regeringshåll förklarade man sig vilja åstadkomma en lösning med bevarat kommunalt samband, och närmast var det då fråga om att även i en reformerad riksdag infoga ett kommunalt inslag.

I 1964 års valundersökning togs det kommunala sambandet upp i en serie intervjufrågor. De intervjuade fick därigenom dels ge uttryck åt en åsikt om valsättet, dels även ange om de ansåg sig ha en bestämd uppfattning i frågan eller kände sig mera tveksamma. Slutligen tillfrågades de, om de kände till »vilket parti, som har uttalat sig mest bestämt för att man liksom hittills bör ha ett samband mellan kommunalval och riksdagsval».

Från väljarnas sida uppmärksammades inte debatten om valsättet i någon högre grad. Ungefär en tredjedel av väljarna blev informerade om frågans sammanhang med partipolitiken, d. v. s. de kände till vilken uppfattning socialdemokraterna företrädde. Informationsnivån måste dock här ses mot bakgrunden av att endast 38 % av de intervjuade vid en fråga tidigare under intervjun visade sig vara informerade om hur riksdagens första kammare för närvarande utses.<sup>48</sup>

*Tabell 13* ger en klar bild av hur opinionsdelningen ter sig i intervjumaterialet. Tabellens två mitterkolumner avser de »oinformerade» väljarna, alltså de som inte uppmärksammat det socialdemokratiska partiets ståndpunkt.<sup>49</sup> Vi kan förutsätta, att en stor del av denna kategori inte heller visste något närmare om sakfrågan, förrän denna fördes på tal under intervjun. Ungefär en tredjedel av de oinformerade uttryckte inte någon åsikt om valsättet, och de återstående fördelar sig tämligen jämnt på tabellens fyra svarstyper, dock med

<sup>48</sup> Jfr Riksdagsmannavalen 1959—1960, II, sid. 65, där ett likartat resultat redovisas från 1960 års undersökning.

<sup>49</sup> I detta fall var informationsfaktorn så avgörande att vi här kan förbigå styrkan i partiidentifikationen. Mellan de borgerliga partierna förelåg, i överensstämmelse med hypotesen, ingen skillnad.

Tabell 13. *Uppfattningar om »kommunalt samband» vid riksdagsvalen under valrörelsen 1964.*

Åsikt om valsättet	Borgerligt röstande		Socialdemokratiskt röstande	
	Informerade	Oinformerade	Oinformerade	Informerade
Önskar enbart direkta val och har en bestämd uppfattning	65	30	23	27
Önskar enbart direkta val, men är tveksam	14	10	10	8
Ambivalent	9	30	34	17
Önskar kommunalt samband, men är tveksam	5	14	14	15
Önskar kommunalt samband och har en bestämd uppfattning	7	16	19	33
Summa procent	100 %	100 %	100 %	100 %
<i>Antal intervjupersoner</i>	398	706	817	431

*Frågeformuleringar:* »I år har det talats mycket om att reformera riksdagen. En del anser att alla riksdagsmän bör väljas på en gång, direkt av väljarna. Andra menar att en del av riksdagsmännen liksom hittills bör väljas av landstingen och stadsfullmäktige i vissa städer. Vad anser Ni om saken?» (Till alla som hade någon åsikt:) »Har Ni en bestämd uppfattning i det här fallet eller känner Ni Er mera tveksam?»

*Informerade* = kände till att socialdemokraterna uttalat sig mest bestämt för ett bevarat kommunalt samband.

*Data från:* valundersökning 1964.

en viss övervikt för bestämda sympatier för en direktvald riksdag. Svarsfördelningarna blir här nästan exakt desamma för socialdemokratiska och borgerliga väljare.

Däremot framträder en bestämd polarisering av opinionen till partiståndpunkterna inom minoriteten av informerade väljare. I en situation som denna, då varken attityden till social välfärdspolitik eller socialekonomiska gruppintressen aktualiseras, blir tydligen kännedomen om partiernas ståndpunkt en viktig bedömningsgrund. Som framgår av *tabell 13* är det informationsfaktorn, som binder samman partiernas ståndpunkter med opinionerna bland deras anhängare i valmanskåren. Så långt innebär resultaten en bekräftelse på den här prövade hypotesen.

Samtidigt visar emellertid tabellen, att partiernas positioner inte helt kunde bestämma opinionsdelningen. Detta kommer till uttryck i att borgerliga och socialdemokratiska partianhängare inom det »in-



formerade» skiktet reagerade på olika sätt inför valkampanjen: uppslutningen kring det egna partiets uppfattning blev mycket fullständig bland de borgerliga väljarna, medan socialdemokraterna var starkt splittrade. Till denna skillnad ger inte partitillhörigheten som psykologisk faktor någon förklaring.

Politiken konfronterar ständigt medborgarna i en demokrati med svårbedömbara åsiktskonflikter och intresseavvägningar. I denna ström av erfarenheter är sammanbindningen mellan partier och politik det mest generella och ofta det lättast igenkända inslaget. Det är mot denna bakgrund man måste se den här behandlade aspekten av partiernas inflytande på opinionsbildningen i valmanskåren. Väljarnas partisympatier kommer till en del, men också endast till en del, att bestämma värderingen av politiska händelser och åtgärder i stället för tvärtom. Partiernas positioner får därmed — i den mån de uppmärksammas av väljarna — en funktion som orienteringsmärken för opinionsbildningen.

# KOMMUNALA FORMATIONER FÖR LÄKARVÅRDEN PÅ LANDET T. O. M 1890

*Av universitetslektor TAGE DE LA MOTTE, Lund*

## I

Orternas förseende med civila tjänsteläkare torde få anses ända in i senaste tid ha varit en i princip statlig angelägenhet. Från början eller sedan tillkomsten av 1688 års privilegier för collegium medicum har emellertid staten velat betrakta tjänsteläkarväsendet jämväl som ett menighetsbestyr. Det har alltid betraktats som självklart, att städer själva hållit tjänsteläkare, ehuru något laga tvång i varje fall inte före sjukvårdslagens tillkomst 1962 kan anses ha förelegat.

Staten har på olika sätt sökt få landsorterna att påtaga sig uppgifter i fråga om tjänsteläkarväsendet. Bevillningsförordningarna 1815—1833 (Årstrycket och SFS) förutsatte, att det kunde finnas sockenläkare. Men självklart var en socken i allmänhet för liten för att själv hålla en läkare eller ens lämna bidrag till en läkares avlöningsförmåner. Större menigheter fingo sammansättas för ändamålet.

Landsorternas engagemang i det civila tjänsteläkarväsendet gick efter två linjer.

När det gällde statens egna tjänsteläkare, provinsialläkarna, sökte staten först att få orterna att genom sammanskott bidraga till läkarlönerna. Då denna ordning måste övergivas, tog staten själv helt hand om provinsialläkarväsendet. Om emellertid en menighet åtog sig att bekosta någon förmån åt en provinsialläkare, accepterades detta, och småningom gick det dithän, att staten ålade nytillkommande provinsialläkardistrikt att hålla distriktets läkare med bostad.

Dessutom hände detta. Staten befrämjade tillkomsten av särskilda läkardistrikt vid sidan om provinsialläkardistrikt — distrikt som själva helt utan bidrag av staten bestredo löner och andra kostnader för sina läkare. De särskilda distrikten auktoriserades av staten och

distriktsläkarna medgavos rätt till tjänsteårsberäkning på samma sätt som läkare i statens tjänst.

I båda fallen fick man bevittna tillkomsten av kommunala formationer. Man skulle kunna kalla dem läkarkommuner, ty de kommo till i offentligrättslig ordning. De konstituerades genom kungliga beslut.

Syftet med denna uppsats är huvudsakligen inte medicinalhistoriskt utan kommunalkunskapligt, nämligen att söka belysa de nämnda kommunala formationerna. För klargörande av vissa sammanhang har det dock ansetts erforderligt att först lämna en redogörelse för de olika slagen av läkare på landet. Framställningen stannar vid 1890, enär förhållandena väsentligen ändrades genom tjänsteläkarreformen detta år.

## II

### *Provinsiälläkare*

Benämningen provinsiälläkare eller provinsialmedicus möter man, om man frånser de skånska provinserna, första gången i punkten 6 i privilegierna för collegium medicum 1688. Inrättande av tjänster som provinsiälläkare skulle självfallet innebära, att behovet av läkare ute i landet tillgodosågs. Detta behov var stort. Men det kom det oaktat att dröja länge, innan orterna mera allmänt blevo försedda med läkare. Vid 1600-talets slut funnos endast nio provinsiälläkare i Sverige och ingen nordligare än i Västmanlands län (Hjelt II s. 3). Antalet ökades mycket långsamt. Enligt 1738 års stat voro provinsiälläkarna 12 (Hjelt II s. 50), och detta tal höll sig till mitten av århundradet.

Sundhetskommisionen gjorde vid sina tillfällen framställningar om flera tjänster. De svar, som erhöles, äro av särskilt intresse. I KBr 13/2 1739 heter det under hänvisning till ett beslut av RSt, »att, där någon stad skulle vilja antaga någon medicum eller fältskär, må den äga frihet därom, som sitt eget oeconomicum att föranstalta» (Hjelt II s. 51). Detsamma gällde självfallet menighet på landet. Rådet beslöt 2/10 1749, »att landshövdingarna borde sondera innevånarne i de län, där icke någon provinsialmedicus bestås, huruvida någon fond av landet skulle kunna uppfinnas, varigenom sådana medici kunna bäst underhållas» (Hjelt II s. 51).

Vid 1751/52 års riksdag kom frågan inför ständerna. Kammar-, ekonomi- och kömmersedeputationen ansåg, att provinsiälläkare borde förordnas »i alla län och orter, varest en dylik inrättning

ännu ej är gjord», och deputationen förmodade, att invånarna i landsorterna inte skulle vara motvilliga att anslå medel till någon fond för läkarnas avlönande, om de blevo hörda och ärendet föredrogs för dem på rätt sätt. Fonden skulle kunna ökas »genom . . . mindre nödiga sysslors indragande» (Ad. 1751—52 s. 304).

Något annat riksdagsbeslut blev det inte, än att ärendet överlämnades till Kungl. Maj:t att åtgöra vad som var möjligt utan någon ny tunga.

I KBr 30/10 1752 meddelade Kungl. Maj:t collegium medicum, att landshövdingarna anbefallts »att medelst tjänliga föreställningar söka förmå innevånarna att genom frivilliga sammanskott bidraga till någon fond för provinsialläkares avlönande» (Hjelt II s. 51).

Av de anförda exemplen se vi, huru staten skjuter från sig ansvaret för provinsialläkarväsendets utbyggnad. Det första exemplet ger vid handen, att kommun medgives betrakta anställandet av läkare som sin egen ekonomiska angelägenhet. De båda andra exemplen visa, hur man från statens sida vädjar till enskild offervillighet.

Länsvis gjorda sammanskott kommo till stånd på flera håll (Hjelt II s. 51—58). Missnöjet med sammanskotten kom fram vid 1762 års riksdag. Allmogen i tre finska län och dessutom i Kalmar, Väster-norrlands, Västerbottens, Malmöhus, Kristianstads, Gotlands och Hallands län besvärade sig över att en skatt av 1 à 2 öre silvermynt för mantal under senare år uttagits för avlöning åt provinsialläkare. I sin resolution 17/8 1762 på nämnda besvär förklarade Kungl. Maj:t, att saken skulle undersökas före nästa riksdag och att allmogen borde vara tillstädes för att lämna förklaringar och upplysningar. Sundhetskommisionen anbefalldes uppgiva och föreslå, vilken fond för ändamålet som med minsta gravation för allmogen kunde vara att tillgå och att anslå medel ur (Årstrycket).

Vid riksdagen 1765/66 beviljade RSt en avgift av ett öre silvermynt för varje kannan brännvin, som försålles på krogar och gästgivargårdar. Enligt KK 18/11 1766 skulle inkomsten av denna avgift användas till »det högst angelägna medicinalverkets upprätthållande och ytterligare utvidgande» (Modée VIII s. 336). Samma dag utgick Kungl. Maj:ts instruktion »varefter de provinsialdoktorer, som av kronan eller någon publik fond njuta någon viss och ständig lön hava sig att rätta» (Modée VIII s. 331 ff.).

Vad som sålunda anvisats för medicinalverket visade sig otill-

räckligt. Vid riksdagen 1769 åtog sig därför adeln och präste- och borgarståndet en personlig avgift till den s. k. medicinalfonden (Modée IX s. 218). Åtagandet upprepades vid riksdagen 1772. Ståndet förbehöll sig då, att den personliga avgiften först och främst skulle användas till löner åt de i länen erforderliga provinsialläkarna (Modée X s. 48 f.).

Efter av riksdagen fattat beslut fastställdes genom KBr 21/7 1773 en fullständig medicinalstat, som — om Finland frånses — upptog 32 provinsialläkartjänster och lika många tjänster som medhjälpare till provinsialläkarna. Lönerna upptogs till 600 respektive 200 daler silvermynt för år. I det kungliga brevet befalldes collegium medicum beträffande medicinalstaten »att härutinnan icke för det tillkommande tillstyrka någon tillökning eller vad annan ändring det vara må» (Modée X s. 369 ff.).

Man synes också, efter det att de många provinsialläkartjänsterna kommit till på 1700-talet, ha varit ganska restriktiv vid inrättandet av nya tjänster till in på 1820-talet.

Under tiden fram till 1812 inrättades åtta helt nya tjänster, varav dock två ganska snart upphörde (Hjelt II s. 62 f.). Staten för medicinalverket kom alltså att 1812 upptaga 38 provinsialläkartjänster. Motsvarande siffra var för 1816 40, för 1821 41 och för 1824—29 47 (Berg s. 5).

Redan vid 1809 års riksdag hade RSt hemställt om åtgärder till vinnande av en mera allmän samt förbättrad läkarvård. Vid 1828—30 års riksdag begärde RSt att till nästa riksdag få sig förelagt förslag till reglering av läkarpersonalen. I avvaktan på en sådan reglering anvisades anslag till avlönande av åtta tjänster såsom *extra* provinsialläkare (Rskr 160).

Vid den nästkommande riksdagen (1834/35) förelåg intet förslag till allmän reglering av provinsialläkarvården. RSt medgävo emellertid inrättande av nya tjänster: sex som provinsialläkare och sju som *extra* provinsialläkare (Rskr 99 och 170).

Vid riksdagen 1840/41 anvisades anslag till åtta nya *extra* tjänster (Rskr 40). I samband med fördelningen av detta anslag anbefalldes Kungl. Maj:t sundhetskollegium att inkomma med förslag till en allmän och fullt ändamålsenlig reglering av provinsialläkarvården. Förslaget, som även innefattade en lönereglering, förelades med viss reservation RSt (Prop. 1844/45: 1 s. 48). RSt biföllo förslaget i den mån det tillstyrktes av Kungl. Maj:t. Antalet provinsialläkartjänster

kunde sålunda ökas från 47 till 65, samtidigt som de extra tjänsterna minskades med sex (Rskr 88). De senare blevo till antalet 16.

Genom beslut vid riksdagen 1850/51 kommo tre nya tjänster till: två ordinarie och en extra (Rskr 173).

1853/54 genomfördes en löneroglering. Provinsialläkarna fingo en årslön av 666 rdr 32 sk; arvodet till extra provinsialläkare bestämdes till 500 rdr. Två extra läkare gjordes till ordinarie, fyra nya extra tjänster uppfördes på stat. De nya läkardistriktet fingo åtaga sig hålla läkarna med bostäder (Rskr 162).

I skrivelse 24/2 1858 begärde RSt ånyo förslag angående ordnande av den civila läkarvården. Sundhetskollégiet fick 20/3 1858 i uppdrag av Kungl. Maj:t att efter hörande av samtliga KB framlägga förslag i ämnet. Sådant förelåg vid riksdagen 1859/60. Av detsamma framgick bl. a., att 48 provinsialläkartjänster ansågos erforderliga, att läkarna borde tillhandahållas bostäder av läkardistriktet och att en tjänst som förste provinsialläkare borde inrättas i varje län. Sundhetskollégiet uttalade emellertid, att det inte var möjligt att på en gång genomföra förslaget. Nya löner föreslogos för endast 12 provinsialläkare. RSt gingo längre. De anvisade 20 nya löner à 1.500 rdr och fastslogo den kommunala skyldigheten att hålla bostad men avisade inrättandet av tjänster som förste provinsialläkare (Rskr 197).

Enligt medicinalstatistiken funnos vid ingången av 1851 71 ordinarie och 26 extra provinsialläkare eller sammanlagt 97. Motsvarande siffror voro vid början av 1861 83, 26 och 109.

I fortsättningen kan det inte finnas anledning att så som tidigare följa riksdagsbesluten. I tab. 1 angives antalet provinsialläkare under olika år fram till och med 1890.

De tabellariskt angivna siffrorna visa, att en mera markant ökning av antalet provinsialläkare och extra provinsialläkare inte ägde rum 1863—1890. Vad som i det fallet hände är att förlägga till 60-talet. Mera anmärkningsvärt är, att tjänsterna som extra provinsialläkare gjordes till ordinarie.

#### *Lektorer — läkare*

I det dubbla syftet att giva undervisning om sjukdomarna och deras behandling samt att öka antalet läkare anställdes i slutet av 1600-talet och under 1700-talet personer med medicinsk utbildning som lektorer vid gymnasier. De kommo i en del fall att med lektorstjänst förena provinsialläkarbefattning. Deras tid var slut i början

Tab. 1. Antalet provinsialläkare 1863—1890.

År	Provinsial- läkare	Extra pro- vinsialläkare	Summa
1863	91	26	117
1864	97	26	123
1865	99	26	125
1866	121	4	125
1867	125	4	129
1868	127	4	131
1869	127	4	131
1870	127	4	131
1871	129	4	133
1872	129	4	133
1873	133	2	135
1874	134	2	136
1875	135	1	136
1876	136	1	137
1877	136	1	137
1878	136	1	137
1879—89	137	0	137
1890	138	0	138

Källa: Medicinalstatistiken.

av 1800-talet (Hjelt I s. 496—511). Då de dessutom från kommunalkunskaplig synpunkt sakna intresse, lämnas de efter detta korta konstaterande utanför framställningen.

#### *Bataljonsläkare*

Ehuru militärläkare kommo bataljonsläkarna att bli engagerade i den civila sjukvården.

För bl. a. »främjande av en bättre behandling bland allmogen» stadgades i KBr 16/12 1817 (Wd s. 160 f.), att bataljonsläkarna skulle ha bestämda stationer, valda »efter orternas större eller mindre behov av läkarvård». KB skulle kunna beordra bataljonsläkare att verkställa förrättningar, som eljest ankommo på provinsialläkare. Sedan vederbörande provinsial- och regementsläkare blivit hörda, skulle KB i samråd med cheferna för de indelta regementena till Kungl. Maj:t inkomma med förslag på stationer. Då förslag upprättades, skulle avseende fästas »såväl å orternas större behov av en skyndsammare läkarvård som å tjänligt etablissement för dessa läkare». KB borde också uppgiva, huruvida antingen hela härad eller enskilda possessionater voro villiga att på billiga villkor »tillhandahålla bataljonsläkarna passande boningsrum och anständigt livsuppehälle» samt ersättning för deras tjänsteresor.

Genom KBr 7/7 1818 (Wd s. 161) medgavs stationering i städer av fyra bataljonsläkare, »intill dess passande boningsställen å landet jämte andra förmåner genom länets innevånarens bidrag för dessa läkare kunna yppas».

Redan 1824 ändrades föreskriften beträffande de på landet stationerade bataljonsläkarna. De skulle få bosätta sig »på vad ställe inom bataljonens stånd, där de lättast kunde finna sin bärgning» (KBr 23/11 1824, Wd s. 161). Anledningen till ändringen var de menliga följder av en ovillkorligt anvisad vistelseort, som uppstått på de orter, »där allmoge och possessionater icke kunde förmås att genom några uppoffringar bereda läkare medel att där vistas».

Föreskriften återupplivades på sitt sätt genom KBr 23/5 1845 (Wd s. 161, 390). Men detta brev kom i förevarande avseende till tillämpning endast beträffande sådana bataljonsläkare, som samtidigt förordnades till extra provinsialläkare.

Sedan RSt 1834 beviljat anslag till löner åt bl. a. sju nya extra provinsialläkare, förordnades genom KBr 28/10 1834 (Wd s. 314), att bataljonsläkare, som ville åtaga sig extra provinsialläkarbefattning inom det län, där han var stationerad, fick förena denna befattning med sin tidigare innehavda tjänst. Redan dessförinnan hade Kungl. Maj:t intagit denna ståndpunkt. Med ett arvode som bataljonsläkare av 250 rdr för år och ett lika stort som extra provinsialläkare skulle vederbörande läkare erhålla 500 rdr för år eller lika mycket som en ordinarie provinsialläkare (Rskr 1834/35 99).

Enligt KBr 3/2 1841 inskränktes den givna tillåtelsen till de fall, då efter särskild prövning en sådan förening av vederbörande menigheter och sundhetskollegiet medgavs (Bet. 1887 s. 98 f.).

Som tidigare framgått avvecklades småningom de extra provinsialläkartjänsterna. Därmed försvunno även bataljonsläkarna som civila tjänsteläkare.

#### *Distriktsläkare*

Vid sidan om provinsialläkarna — de ordinarie och de extra — kom det att finnas distriktsläkare. De voro inte statliga befattningshavare utan antogos, avskedades och avlönades av menigheter, bolag eller enskilda personer. Då den på statens bekostnad anordnade läkarvården inte var tillfyllest för behovet, befrämjade staten, att distriktsläkare anställdes.

Den första av en menighet — bergslag frånses här — anställde



distriktsläkaren torde vara den i Daga härad i Södermanlands län (KRes 19/3 1812, Wd s. 91).

I KBr 13/9 1822 fastställdes en donation, genom vilken bl. a. grundades en distriktsläkartjänst i Stranda härad av Kalmar län (Wd s. 227). Av intresse är att Kungl. Maj:t senare medgav att läkaren fick beräkna samma tur och befordringsrätt, som tillerkänts andra civila läkare (KBr 25/2 1824, Wd s. 228).

I ett KBr 26/11 1831 (Wd s. 364) avslogs en anhållan om anslag till lön åt en provinsialläkare i Norra Tjusts härad av Kalmar län. Kungl. Maj:t förklarade emellertid, att, om häradet åtog sig en läkares avlöning, innehavaren skulle av läkartjänsten beviljas »lika tjänsteårsberäkning som publika läkare åtnjuta». Den medgivna rättigheten begagnades ej. Men fallet är intressant för belysande av statens önskan att engagera menigheter i den civila läkarvården.

Distriktsläkaren i Ingelstads och Järrestads härad av Kristianstads län medgavs tjänsteårsberäkning som läkare i statens tjänst (KBr 15/6 1833, Wd s. 147). Samma förmån beviljades genom KBr 26/4 1834 den distriktsläkare, som anställdes i Håbo och Bro härad av Uppsala län (Wd s. 312). Härvid är att märka, att för de båda häraderna och en del av Stockholms län redan fanns en extra provinsialläkare.

Även för Fryksdals härad övre och nedre tingslag i Värmlands län, för Skytts härad i Malmöhus län och för Näs härad i Värmlands län antagna distriktsläkare gavs rätt till tjänsteårsberäkning (KBr 13/10 1835, 31/8 1839 och 15/5 1840, Wd s. 318, 299 och 339).

Genom en kungörelse 17/10 1840 (nr 33) utfärdade Kungl. Maj:t generella föreskrifter angående befordringsrätt för läkare, som antogs för sjukvård hos menigheter samt vid bruk och andra inrättningar på landet. Kungl. Maj:t förbehöll sig prövningsrätt i varje enskilt fall. I kungörelsen hette det, att den på statens bekostnad ordnade läkarvården icke var tillfyllestgörande. Enskilda läkare för menigheter eller inrättningar hade måst anställas på dessas bekostnad. Denna utväg skulle begagnas ännu mera, om inte svårighet mötte genom läkarnas obenägenhet att åtaga sig sådana befattningar, enär de för desamma icke fingo beräkna befordringsrätt vid ansökningar till andra läkartjänster.

Hela antalet i medicinalstatistiken upptagna distriktsläkare framgår av efterföljande tabell.

För 1866 och en rad efterföljande år anmärkes i medicinalstatistiken, att omkring 20 av tjänsterna voro obesatta, och 1877 uteslötos

Tab. 2. Antalet distriktsläkare 1850—1890.

År	År	År	År
1850 31	1860 41	1870 63	1880 55
1851 31	1861 42	1871 65	1881 57
1852 31	1862 46	1872 66	1882 58
1853 32	1863 47	1873 69	1883 59
1854 32	1864 49	1874 73	1884 59
1855 34	1865 50	1875 73	1885 60
1856 36	1866 53	1876 74	1886 65
1857 36	1867 54	1877 54	1887 67
1858 39	1868 56	1878 56	1888 72
1859 40	1869 58	1879 58	1889 76
			1890 78

20 ur statistiken på grund av längre tids vakans. Vi se emellertid, hurusom från sistnämnda år distriktsläkarnas antal var i ständigt och småningom rätt kraftigt stigande, medan, såsom vi tidigare sett, de statliga provinsialläkarna knappast blevo flera.

### III

#### *Provinsialläkardistriktet*

Missnöjet under 1700-talet med frivilliga sammanskott genom menigheter till avlöning av provinsialläkare medförde, att staten, då en första reglering av provinsialläkarvården företogs på 1770-talet, på sig tog kostnaderna för vården i fråga. Småningom kom emellertid statens önskan att ånyo engagera de lokala menigheterna i vården till uttryck.

Vid 1810 års riksdag förelåg fråga om tillsättande av en läkare för Öland. Ärendet hänsköts till Kungl. Maj:t, som ansågs kunna finna oförutsedda tillgångar för ändamålet (Ad. 1810 s. 925 och 1082). I KBr 13/8 1810 (Wd s. 311) förklarades, att en särskild provinsialläkare för Öland skulle tillsättas. KB skulle inkomma med utlåtande, huruvida någon tjänlig plats av allmänningen eller annorstädes på ön kunde utses och anslås till boställe åt provinsialläkaren utan kostnad och skada för kronan. Här ifrågasattes visserligen inte skapandet av någon menighet att omhändertaga bostadsfrågan, men tendens i denna riktning spåras.

Av ett KBr 12/2 1831 angående avlöning åt en extra provinsialläkare för Vingåkers distrikt i Södermanlands län framgår, att »sökandena» förklarar sig villiga att anskaffa tjänlig bostad åt läkaren (Wd s. 297).

RSt anvisade vid 1840/41 års riksdag, såsom ovan nämnts, anslag till åtta nya extra provinsialläkartjänster. I KBr 2/2 1842 (Wd s. 363 ff.) sades bl. a. följande. Om ingen kompetent sökande, oaktat tvenne gånger förnyad ansökningstid, anmälde sig, skulle ortens inbyggare först höras, huruvida de ville åtaga sig att bidra till ökad avlöning för läkaren. Vägrades bidrag eller samtycke till att tjänsten förenades med annan läkarsyssla, skulle det av staten bestämda arvodet disponeras till förmån för annan ort.

Vi se också av ett KBr 6/9 1842 (Wd s. 368), hur en ny extra provinsialläkartjänst inrättades i Västerbotten medelst ett arvode, som tidigare beviljats Orust och Tjörn. Invånarna där hade varken velat lämna något bidrag åt en blivande läkare eller bifalla, att befattningen förenades med en bataljonsläkartjänst. Till befattningen på Orust och Tjörn hade ingen sökande anmält sig oaktat två gånger förnyad annons.

När RSt vid riksdagen 1853/54 beslöto anvisa anslag till löner åt nya provinsialläkare och dessutom höjde lönerna, ställdes som villkor, att de nya provinsialläkardistriktet skulle upplåta och underhålla bostäder åt läkarna. Upplåtandet skulle ske på ställen, som vederbörande KB godkände (Rskr 162; KBr 16/11 1854, Wd s. 499). Riksdagsbeslutet återspeglas även i ett KBr 20/3 1858 (Wd s. 629).

Enahanda beslut fattades vid 1859/60 års riksdag, då ett stort antal nya tjänster kommo till (Rskr 197; KBr 29/12 1860, Kg s. 20).

Det kom nu att på sitt sätt finnas två slag av provinsialläkardistrikt: äldre utan skyldighet i fråga om boställsförmåner åt läkaren och yngre, som fått ikläda sig att upplåta och underhålla läkarbostad.

Redan 1862 hade 39 distrikt av 117 fått åtaga sig att hålla bostad. År 1876 funnos 137 provinsialläkare. Av dessa hade 71 bostadsförmån, 66 däremot inte (Kg s. 724—736).

Vad som här kallats de yngre distriktet hade blivit formationer för fullgörande av ett menighetsbestyr. Menigheterna sammansattes inte bara avtalsvis för att de på sådan grund skulle fullgöra en samhällig uppgift. Sammansättningen skedde i offentligrättslig ordning. Kungl. Maj:t fastställde provinsialläkardistriktet, och dessas skyldigheter vilade på riksdagsbeslut och i anledning därav utfärdade kungliga brev.

Hurudan var då *sammansättningen av distriktet*? Det var inte fråga om en direkt anpassning till en reguljär kommunal indelning såsom fallet skulle varit i dag. Behovet av läkare på en ort och villig-

heten på orten att åtaga sig att hålla läkaren med bostad var utslagsgivande.

Ett distrikt kunde bildas av ett härad (KBr 18/5 1855, Wd s. 364). Häradborna åtogo sig att upplåta eller uppbygga och underhålla lämplig bostad åt den extra provinsialläkaren. Tills bostad anskaffats, skulle de bidra till hyresersättning med en riksdaler riksgälds av varje helt mantal och i förhållande därtill av mindre hemman.

I ett annat fall (KBr 21/12 1855, Wd s. 147) gjordes två härad till ett extra provinsialläkardistrikt. Skyldigheten att hålla läkarbostad ålades efter åtagande det ena häradet med undantag av två församlingar.

Även trehäradsdistrikt bildades (KBr 6/8 1859, Wd s. 453).

Tingslag kunde utgöra provinsialläkardistrikt (KBr 1/11 1861, Kg s. 59).

Distrikt byggdes upp med socknar som underlag. I något fall bildade en ensam socken distrikt (KBr 4/4 1862, Kg s. 73).

Enligt KBr 12/1 1858 (Wd s. 246) bildades ett extra provinsialläkardistrikt av sju socknar, däribland Bodum. Distriktets invånare eller »Bodums pastoratsboer» (till Bodums pastorat hörde två av de övriga socknarna som annex) skulle anskaffa och underhålla läkarbostad.

Fem pastorat fingo bilda ett distrikt (KBr 26/3 1859; Wd s. 363).

Av ett helt härad och två socknar i ett annat härad kunde bildas ett provinsialläkardistrikt. Av invånarna antagen förbindelse fastställdes (KBr 10/12 1858, Wd s. 630).

Städer kunde tagas med i provinsialläkardistrikt. Sålunda sammansattes ett sådant av Frösåkers och Nardinghundra härad, Häverö och Singö socknar samt städerna Östhammar och Öregrund (KBr 10/7 1861, Kg s. 52). Åtagande av bostadsskyldighet hade gjorts av de båda städerna och fyra socknar.

Socken och kapellag kunde utgöra distrikt (KBr 18/10 1861, Kg s. 57), likaså (i Kopparbergs län) fögderi (KBr 13/12 1861, Kg s. 62 f.).

Även enstaka fastigheter kunde vara med att göra åtagande för ett provinsialläkardistrikt. När ett distrikt bildades av Vemmenhögs och Skytts härad samt Skanör och Falsterbo, förbundo sig socknarna i Vemmenhögs härad — med undantag av Skurup, Skivarp och Simlinge — Fru Alstads socken i Skytts härad, friherre C. Beck-Friis för ett mantal i Rängs socken (Skytts härad) och auditören O. Möller

för sin fastighet i Västra Alstads socken (Skytts härad) att tillhandahålla bostad (KBr 30/8 1861, Kg s. 55).

Enskild person (fideikommissinnehavare) gjorde bostadsåtagande för ett provinsialläkardistrikt, bestående av sju socknar (KBr 15/3 1862, Kg s. 68 f.).

I ett fall åtog sig bolag att upplåta läkarbostaden, medan de i distriktet ingående kommunerna förutsatt åta sig underhålla densamma (KBr 5/5 1871, Kg 328).

De anförda exemplen må vara nog för att belysa, huru provinsialläkardistrikt i olika fall kunde sammansättas.

Av intresse bör även vara att se, i vilken ordning och genom vilka organ olika menigheter fattat beslut om att ställa läkarbostad till förfogande. Dessvärre framgår det i flertalet fall inte av de kungliga brev, genom vilka provinsialläkartjänster reglerats, hur *beslutsförfarandet* varit. Ofta heter det blott, att »häradborna åtagit sig», »menigheterna träffat överenskommelse», »häradborna erbjudit sig», »beslut fattats av ombud för socknarna», »beslut fattats vid särskilda sammanträden med sockenfullmäktige» (alltså sockenombud), »åtagande gjorts av ombud från ett härad och fyra socknar», »distriktets invånare i vederbörlig ordning förbinda sig», »häradets invånare vid sammanträde beslutit».

I vissa fall kan man dock få direkt besked om hur beslut fattats.

Det kan ha skett inför domhavanden eller kronofogden. I ett fall synes båda de nämnda sammanträdesformerna ha förekommit, då fråga var om att av ett härad göra ett provinsialläkardistrikt. Uppenbarligen ha av berörda socknar utsedda ombud sammanträtt inför de nämnda myndighetspersonerna (KBr 17/9 1858, Wd s. 530).

Sammanträde kunde hållas och beslut fattas inför KB (KBr 20/7 1861, Kg s. 53 f.).

Då en socken åtog sig bostadsskyldighet, var det naturligt, att det skedde genom beslut av sockenmännen, alltså på sockenstämma (KBr 22/12 1858, Wd s. 315). Även då fyra socknar gjorde åtagandet, säges att det skedde på sockenstämma (KBr 1/11 1861, Kg s. 59). Man får antaga, att varje socken fattat beslut för sig. En gemensam sockenstämma är dock inte utesluten.

Ett pastorats åtagande beslutades på gällstämma (KBr 22/11 1861, Kg s. 61).

Efter den kommunala nyordningens genomförande 1863 blev det självfallet vanligt, att beslut av här ifrågavarande slag fattades av

sockenmän på kommunalstämma (KBr 11/4 1867, s. d., 10/5 1867, 9/12 1871, s. d., Kg s. 224 f., 225, 226, 337, 338).

Av intresse bör även vara att söka utröna *bostadsskyldighetens omfattning* i provinsialläkardistriktet.

En viss uppfattning får man av ett par rättsfall. Det första (Naumann 1868 s. 344 ff.) rörde det distrikt i Vemmenhögs och Skytts härad, som tidigare blivit nämnt. Till provinsialläkarbostaden hörde 2 tunn- och 5 kappland jord. Enligt läkaren borde det sålunda finnas även rum för inbärgning, uttröskning och förvarande av den där växande grödan ävensom drängkammare, torvhus, svinhus, hönshus och stall för främmande hästar. Den av distriktet uppförda uthusbyggnaden var otillräcklig. Kungl. Maj:t fann genom beslut den 27 juni 1867, att det inte kunde åläggas distriktet att uppföra andra byggnader än som erfordrades till bostad åt läkaren, sålunda inte byggnader som kunde vara nödiga för idkande av jordbruk.

Det andra rättsfallet avsåg läkarbostaden i Leksand (KRes 21/12 1871, Kg s. 57) och uttrycker mera direkt vad som krävdes i fråga om en läkarbostad. Kungl. Maj:t fann, att bostaden borde omfatta sex rum med förstuga och kök samt vidare hemlighus, tvätt- eller brygghus med mangelrum, vedbod, visthusbod och källare. Däremot avvisade Kungl. Maj:t krav på stall och ladugård jämte foderlada samt drängkammare.

I sitt betänkande 1887 lämnade 1885 års läkarvårdskommitté (s. 271 f.) vissa uppgifter om de av provinsialläkardistriktet till förfogande ställda bostäderna. Till sin rymlighet och beskaffenhet voro de högst olika. Antalet boningsrum kunde växla från fem till 15. I allmänhet funnos, vinds- och gavelrum inräknade, sju till åtta rum. Förefintligheten av biutrymmen varierade också. I somliga fall var läkarboställets areal så stor att ett mindre jordbruk kunde drivas. Bostäderna voro i allmänhet i medelmåttligt skick. Kostnaden för inköp eller uppförande av provinsialläkarbostad anslogs till mellan 15.000 och 20.000 kronor.

Kommitténs förslag innefattade en lag, enligt vilken det skulle åligga varje provinsialläkardistrikt att anskaffa och underhålla bostad åt provinsialläkaren eller, om distriktet fann det lämpligare, att till honom utgöra hyresersättning efter 750 kronor om året. Denna del av kommittéförslaget genomfördes inte och har anförts här endast för att i någon mån ytterligare belysa, vad bostadsskyldigheten kunde innebära. Det bör då också nämnas, att kommittén

föreslog en statlig provinsialläkarlön av 2.500 kronor, eventuella ålderstillägg fränsedda.

Frågan om *efter vilka grunder* bostadsbesväret skulle fullgöras återstår. Några allmänna grunder voro inte föreskrivna, och man förfor olika från fall till fall. Att 1862/63 års kommunalreform kom att betyda ett förenhetligande av bidragsgrunderna, skola vi återkomma till.

Det är endast i ett fåtal fall, som bidragsgrunderna framgår av det här använda materialet. Dessa fall skola emellertid återgivas.

Enligt KBr 22/12 1858 (Wd s. 315) åtog sig Råneå sockenmän att bidraga med 25 öre riksmünt för varje rök (matlag) inom socknen eller omkring 100 rdr riksmünt om året.

Ombud från Lysings härad och fyra socknar av Dals härad överenskommo vid sammanträde 21/1 1862 bl. a. att till amortering av byggnadskostnad och till underhåll av boställe av varje skattskyldig person skulle erläggas 6 öre om året (KBr 15/3 1862, Kg s. 68 f.).

33 socknar i tre härad i Hallands län åtog sig på sammanträde 7/5 1860 genom ombud att för anskaffande av provinsialläkarbostad betala en årlig avgift av 2 öre av varje till kurhusavgift förpliktad person. Då de avgiftspliktiga voro 17.858 till antalet, kunde den sammanlagda avgiften för år beräknas till 357 kronor. Mot erhållande av detta »landssocknarnes» bidrag åtog sig staden Falkenberg, läkarens stationsort, i sin tur att upplåta och underhålla bostad (KBr 4/4 1862, Kg s. 73).

När fyra socknar sökte stadfästelse å beslut om att i fem års tid 25 öre skulle erläggas av varje mantalsskriven person dels för anskaffande av kostnadsfri bostad åt provinsialläkaren, dels för beredande av lämplig lokal åt ortens apotek mot hyra av apotekaren, förklarade Kungl. Maj:t, att stadfästelse å beslutet inte erfordrades (KBr 31/10 1862, Kg s. 92). Här var emellertid inte fråga om inrättande av någon ny läkartjänst.

Genom KBr 21/11 1862 (Kg s. 92 f.) fastställdes en av vissa socknar och sockendelar träffad överenskommelse. Denna innebar, att till kostnaden för en extra provinsialläkares bostad skulle för år 1862 erläggas en avgift av 10 kronor för varje helt hemman och i förhållande därefter för mindre hemmansdelar. För kommande år skulle årligen lämnas ett bidrag av 15 öre av varje inom socknarna skattskrivna person. Så skulle ske, tills byggnadskostnaden blivit betald och en tillräcklig fond hunnit bildas för bestridande av underhållskostnaderna. Samtidigt fastställdes en annan sockens beslut att

för en gång sammanskjuta 15 kronor av varje helt hemman men att inte ikläda sig någon personell avgift eller annan skyldighet.

När FKL trätt i kraft 1863, gällde att kommunalutskyld fick utgå endast av de i § 57 stadgade beskattningsföremålen, såvitt inte annorlunda för visst fall var stadgat. Beträffande bidrag till anskaffande och underhåll av läkarbostad funnos inga särskilda bestämmelser. Sådant bidrag skulle alltså utgå efter fyrktal och kunde inte uttagas genom någon personlig avgift eller på annat sätt. Rättsfall visa detta ( W18, 246).

Hur *debitering och uppbörd* av provinsialläkardistriktens avgifter för hållande av läkarbostäder verkställdes upplyser källmaterialet i allmänhet inte om. Ett rättsfall (Naumann 1869 s. 575 f.) är emellertid av kommunalrättsligt intresse. Läkaren i det ovannämnda distrikt, som hade Falkenberg som stationeringsort, vände sig till KB i Hallands län med begäran, att KB skulle förhjälpa honom att utbekomma fastställd hyresersättning. KB hänvisade läkaren till uppbördsförvaltningarna i vederbörande fögderier; dessa hade att debitera, indriva och till läkaren redovisa avgifterna. Kronofogden och häradsskrivaren i ett av fögderierna anförde besvär över KB:s resolution. I infordrat yttrande anförde kammarkollegiet, att de ifrågavarande hyresmedlen inte voro att hänföra till kommunalmedel, med vilkas debitering och uppbörd kommunalnämnd hade att befatta sig. Dessa åtgärder borde ombesörjas av kronofogde och häradsskrivare. Om dessa ansågo sig böra ha ersättning därför, hade de att väcka särskild talan därom. Kungl. Maj:t gjorde inte ändring i KB:s resolution. Kungl. Maj:ts resolution utfärdades den 3 augusti 1868, alltså flera år efter kommunalreformen 1862/63. Men grunden för uttagande av bidrag kom inte under omprövning, uppenbarligen eftersom såväl distriktets åtagande som Kungl. Maj:ts beslut i fråga om distriktets konstituerande lågo före kommunalreformen.

#### *De särskilda läkardistriktet*

Under det att det från 1876 och fram till läkarreformen 1890 praktiskt taget inte kom till några nya provinsialläkartjänster, växte, såsom vi sett, antalet distriktsläkarbefattningar.

När det gällde distriktsläkarna medverkade staten, såsom tidigare framgått, på det sättet, att de medgavos tjänsteårsberäkning och befordringsrätt i likhet med civila läkare i statens tjänst. Huvudmän för distriktsläkarna voro menigheter samt bruk och inrättningar.



Varje distrikt, där läkaren erhållit sådan rätt som nämnts, fick en offentlighetsrättslig ställning genom att Kungl. Maj:t vid prövning av befordringsrätten fastställde distriktet och uppställde vissa villkor i fråga om läkarens anställande och om hans tjänstgöring.

Här tages hänsyn endast till av menigheter anställda läkare.

Det har tidigare visats, att distriktsläkare kunde anställas för härad. Även tingslag kunde utgöra distrikt.

Socknar, en ensam eller flera i förening, anställde läkare och fingo fastställd befordringsrätt för dem. Av socknar, som ensamma påtogo sig bördan av att hålla läkare, kunna nämnas Skellefteå (KBr 6/4 1842, Wd s. 366), Floda (KBr 13/6 1844, Wd s. 386 f.), Jämshög (KBr 26/6 1866, Kg s. 208 f.), Karlskoga (KBr 2/8 1871, Kg s. 335).

Vanligare var det, att två eller flera socknar förenade sig till ett läkardistrikt. »Direktionen för läkarinrättningen i Botkyrka och Salems församling» erhöll bifall på en ansökan om befordringsrätt genom KBr 8/8 1842 (Wd s. 367).

Gryts socken och Valdemarsviks (municipal) köping i Östergötlands län samt Tryserums socken i Kalmar län bildade ett distrikt enligt KBr 21/9 1850 (Wd s. 431).

Sju socknar i Örebro län (KBr 18/12 1868, Kg s. 281 f.) fem socknar i Malmöhus län (KBr 25/5 1869, Kg s. 292), fyra socknar i Västernorrlands län (KBr 17/6 1870, Kg s. 316), elva socknar i Skaraborgs län (KBr 14/6 1872, Kg s. 345) voro sammansatta till distrikt.

Pastoratet kunde utgöra läkardistrikt (KBr 1/3 1853, Wd s. 468), likaså kapellförsamlingar (KBr 30/6 1871, Kg s. 334).

Vid jämförelse med sockenindelningen kunde ett läkardistrikt stundom få ett ganska oregelbundet territorium. Ett distrikt utgjordes sålunda av Ramnäs och Sura socknar, norra delen av Munktorps socken eller trakten norr om Salsäter samt delar av Harakers och Fläckebo socknar, som voro belägna på västra sidan om Svartån (KBr 11/6 1858, Wd s. 670).

Om vi i detta sammanhang hade räknat bergslagen till menigheterna, kunde vi konstaterat, att distriktsläkare anställdes även av bergslag och att så skedde mycket tidigt. Genom KRes 11/7 1781 fastställdes regler för antagande och avlönande av en läkare vid Norbergs bergslag (Wd s. 253).

## KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

*Källor:*

- Bidrag till Sveriges officiella statistik. K. Helso- och sjukvården (cit. Medicinalstatistiken).
- Författningar angående medicinal-väsendet i Sverige, samlade och utgifne af Dr A. Hilarion Wistrand, I, Stockholm 1860 (cit. Wd).
- Författningar m. m. angående medicinalväsendet i Sverige, omfattande tiden från och med år 1860 till och med år 1876, samlade och utgifne af A. Kullberg, I och II, Stockholm 1877 (cit. Kg).
- Svensk författningssamling (cit. SFS).
- Riksdagstrycket.
- Utdrag utur ... Publique Handlingar ... VIII—X, Stockholm 1795—1801 (cit. Modée).
- Årstrycket.

*Rättsfallssamlingar:*

- Samling af Kongl. Bref, Resolutioner och Utslag angående tillämpningen af Kommunal-förordningarne, utgifven af Wilh. Walldén m. fl., I—XV, Stockholm 1866—1909 (cit. W).
- Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning, utgifven af Christian Naumann, årg. 5 och 6, Stockholm 1868—1869 (cit. Naumann).

*Offentlig utredning:*

- Underdånigt betänkande, afgifvet den 5 april 1887 af den af Kongl. Maj:t den 6 november 1885 tillsatta komité för granskning af uppgjort förslag till instruktion för provinsialläkare med flere läkare äfvensom för utredande af åtskilliga andra i samband dermed stående frågor, Stockholm 1887 (cit. Bet. 1887).

*Litteratur:*

- Berg, Fr. Th., Bidrag till Sveriges medicinska Topografi och Statistik, Stockholm 1853 (cit. Berg).
- Hjelt, Otto E. A., Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812, I och II, Helsingfors 1891—1892 (cit. Hjelt).

# NILS HERMAN QUIDINGS HISTORIEFILOSOFI

Av Fil. kand. LENNART LUNDQUIST, Lund

Denna genomgång av Nils Herman Quidings historiefilosofi baseras på den 1886 utkomna s. k. kvartoupplagan av hans huvudverk *Slutliquid med Sveriges lag*. Verket, som i denna sin sista utformning består av sex böcker, har en tillkomstperiod, som med stor sannolikhet sträcker sig över nästan ett halvsekel. Quiding uppger att första boken skrevs 1860 för att ges ut 1871, men han har varit sysselsatt med problemen långt tidigare. I en rad artiklar i Malmö Tidning 1838—1842 finns mycket som senare återkommer.<sup>1</sup>

Den långa tillkomsttiden kan till en del förklara de många motsägelser som finns i verket. Avsikten är här inte att försöka påvisa dessa, verket ses mera som en helhet.

Genom att undersöka hur Quiding själv såg ursprunget till sin filosofi hur han möjligen kan ha påverkats, och framför allt vilket genetiskt ursprung hans historiefilosofi har, skall ett försök göras att placera in den sistnämnda i en tidsströmning.

Quidinglitteraturen omfattar, förutom en del tidnings- och tidskriftsartiklar, egentligen bara Henriksson-Holmbergs av okritisk beundran präglade verk.

## *Quidings samhällsfilosofi*

I företalet *Bekännelser* till 1886 års upplaga av *Slutliquid med Sveriges lag* ger Quiding<sup>2</sup> bakgrunden till och avsikten med sin samhällsfilosofi.

<sup>1</sup> Malmö Tidning 1838—1842, se särskilt den sammanfattande artikel Quiding skrev vid sin avgång som redaktör (31/12 1842).

<sup>2</sup> *Nils Herman Quiding* levde mellan 1809 och 1886. Efter juridisk examen i Lund tjänstgjorde han 1830—1837 vid olika domstolar. Sistnämnda år återkom han till födelsestaden Malmö, där han fått tjänst som stadsnotarie. Vid sidan därav var han under åren 1838—1842 redaktör för Malmö Tidning. 1847 blev han rådmän i staden och kvarstod i denna tjänst tills han pensionerades 1879.

Enligt detta anade han redan tidigt, att det var något fel med *rätten*. Med utgångspunkt från det stoff han fått fram vid sina historiska studier, fann han också, att den framtvingats av jordägarnas egoistiska intresse att trygga besittningen av sin egendom. Denna koncentration av egendom på ett fåtal händer försvårade civilisationens uppgift att uppenbara människans högre väsen. En enkel lösning skulle vara att låta den härskande kulturprincipen *individrätten* ersättas av kristendomens kärleksbud.

Resultatet av sina undersökningar redovisar Quiding genom att dels framställa samhället, som det genom vanans och traditionens makt utvecklats, dels hur det genom sin natur och de andliga krafternas krav borde vara. Helt naturligt kommer historiefilosofien i detta sammanhang att bli av grundläggande betydelse.

Samhället som det borde vara eller samhällsidealet är för Quiding »statskonstens första och högsta problem». Han vill ge bilden av idealsamhället, utan tanke på om det kommer att kunna antagas i en riksförsamling. Överensstämmer det med sanningen, kommer det ändå, när tiden därför är mogen.<sup>3</sup>

Nu anser emellertid Quiding, att människans möjligheter att förutse framtiden är ytterst begränsade. Hon förmår möjligen »vägleda af historiens fackla, skåda ungefärliga beskaffenheten af det samhällsskick, som närmaste framtiden skall medföra och delvis ana det följande».<sup>4</sup> Mot denna bakgrund kan måhända den detaljerade utopien i *Slutliquid* verka förvånande.

Nu framskyntar emellertid i verket en tanke med avsevärt större

Omdaning av det kommunala livet mot större självständighet var ett av hans huvudintressen. I den kommunalförening, som bildades i Malmö 1840, var han en av de drivande krafterna. Som riksdagsman i borgarståndet 1862—1863 motiverade han i kommunalfrågan.

Hans författarskap, som omfattar ett mycket brett register, sträcker sig mellan åren 1836—1886. Hans samhällsvetenskapliga huvudverk »*Slutliquid* med Sveriges lag» utkom 1871—76 i fyra delar. En ny upplaga med två nytillkomna delar utkom 1886.

Han skriver vanligen under pseudonymer. Den mest kända är *Nils Nilsson Arbetskarl*, som står som *Slutliquid*'s författare. (Se Holmberg, G. Henriksson: *Nils Herman Quiding*. Stockholm 1928.)

Om Quidings betydelse för svensk socialism föreligger en uppgift från Tingsten enligt vilken *Slutliquid* »icke spelat någon roll i den socialdemokratiska rörelsen och överhuvudtaget icke efterlämnat något spår (utom möjligen termerna överklass och underklass) i den ideologiska debatten». (Tingsten, Herbert: *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling I*. Stockholm 1941, s. 56.) Holmberg anser att Quiding påverkat Axel Danielsson, som skulle vara den ende, som försökt föra ut Quiding i det praktiska livet. (Holmberg: *Socialismen i Sverige*. Stockholm 1913, s. 219.)

<sup>3</sup> Quiding, Nils Herman: *Slutliquid* med Sveriges lag. Malmö 1886, s. 5 ff.

<sup>4</sup> Quiding: a. a., s. 124.

pretentioner, som måhända kan förklara detta. Quiding anser nämligen, att de stora förändringarna i historien sker, bl. a. genom att Gud sänder sina idéer till någon utvald människa, som har fått kraft att driva dem igenom. Kristus var en sådan guds utvalde, och »Fullkomligt i hans fotspår går vår arbetskarl sin väg».<sup>5</sup>

Arbetskarlens utopi kan i korthet beskrivas som en europeisk federation, med maktens tyngdpunkt förlagd till dess minsta enhet *kretsen*, som är ett samhälle med högst 5000 invånare. Enskilt ägande förekommer inte, utan egendom innehas kollektivt av kretsens invånare. Därav har följt att individrätten avskaffats som samhällets grundprincip och ersatts av den kristliga kärleken.

Nationalitetssträvandena var en dominerande faktor i 1800-talets Europa. Men där fanns också en federalistisk motströmning representerad av bl. a. Saint-Simon, Fourier, Comte och Proudhon.<sup>6</sup> Quiding ansluter till denna senare riktning. Redan 1865 utgav han en liten skrift »Europas grundlag för tjugonde seklet. Protest från Norden» som en »slående protest mot vissa ultramontana och imperialistiska läror, som kort förut börjat i södra Europa åter resa hufvudet».<sup>7</sup>

Robert Flints karaktäristik av Saint-Simon passar alldeles utmärkt in även på Quiding: »He was evolutionist and anti-revolutionist; a believer in order and authority, but not in personal rights or liberties.»<sup>8</sup>

### *Begreppet historiefilosofi*

Den förste som använde uttrycket historiefilosofi var Voltaire. För honom betydde det emellertid bara kritisk eller vetenskaplig historia. Hegel och andra filosofer omkring 1800 gav det en annan innebörd. För dem betydde historiefilosofi helt enkelt universell historia eller världshistoria. Med ännu en betydelse bidrog 1800-talets positivister. För dem innebar det upptäckandet av allmänna lagar som styr historien.<sup>9</sup>

Den nedan använda definitionen utgår från den dubbelbetydelse ordet historia kan sägas ha. Historia kan betyda endera själva händelserna i det förflutna, eller de redogörelser eller berättelser som

<sup>5</sup> Quiding: a. a., s. 407.

<sup>6</sup> Holmberg: Socialismen i Sverige, s. 110 f.

<sup>7</sup> Quiding: a. a., s. 218.

<sup>8</sup> Flint, Robert: The Philosophy of History. Edinburgh 1893, s. 407.

<sup>9</sup> Collingwood, R. G.: The Idea of History. Oxford 1946, s. 1.

skrivs härom. Två arbetsfält erhålles härigenom för historiefilosofien, som bearbetas av två skilda discipliner inom denna.

Den av dem som sysslar med de historiska händelserna är spekulativ och representerar historiefilosofiens traditionella inriktning. Den andra vars stoff är historieskrivandet, är kritisk av modernt vetenskapsteoretisk typ och omfattar analyser av historievetenskapens metoder och grundbegrepp.<sup>10</sup>

Två huvudgrupper av problem kan urskiljas inom den traditionella historiefilosofien:

I. Den första sysslar med metafysiska problem. Huvudpunkten är här frågan om meningen i hela den historiska processen. De vanliga historikernas verk ses som en upprepning av en samling osammanhängande fakta — utan varje försök att gå bortom händelserna.

II. Den andra vill från empiriskt material lägga fram en teori, om hur historien ska tolkas och dess sammanhang uppfattas. Dessa frågor ses som filosofiska då resultaten av undersökningar lagts fram, inte som empiriska hypoteser utan som apriori-sanningar. Huvudfrågan är vilka krafter som driver utvecklingen framåt.<sup>11</sup>

Quidings historiefilosofiska insats anknyter helt till den traditionella grenen.

#### *Quidings historiefilosofi*

Det historiefilosofiska stoffet återfinns framför allt i Slutliquidens första del *Samhället som det är*, som enligt författaren skrevs 1860 och första gången utgavs 1871. Därefter i den fjärde delen *Platos stat i korrigerad bild*, vars tillkomsttid författaren anger till 1826—76. Den kom första gången 1876. Sammanfattningar finns i den i 1886 års upplaga nytillkomna femte delen, som först utkom 1881.

Av visst intresse kan Quidings syn på historieskrivningens uppgift vara. Han ser den som vetenskapen om mänsklighetens strävan att från djurets ståndpunkt höja sig till bestående kultur. Den ska omfatta kulturens alla sidor, och inte såsom nu vara berättelsen om överklassens bragder.<sup>12</sup> Han för här en helt säkert väl medveten polemik med den riktning som identifierar svenskarnas historia med deras hövdingars.

Quidings historiefilosofi omfattar två moment, som vardera ansluter till en av den traditionella grenens båda problemgrupper. Där finns först ett spekulativt-metafysiskt, som behandlas i de två första

<sup>10</sup> Walsh, W. H.: *An Introduction to Philosophy of History*. London 1951, s. 14 f.

<sup>11</sup> Walsh, W. H., a. a., s. 25 f.

<sup>12</sup> Quiding: a. a., s. 98.

avsnitten nedan. Men han söker också med historiskt material visa, vad som varit huvudfaktorn i den dittillsvarande samhällsutvecklingen, en frågeställning som alltså skulle ansluta till den andra problemgruppen. Quiding anser sig här ha använt en rent historisk metod. Genom historiska studier sökte han sig fram till vad som verkligen skett, och från detta extrapolerade han fram, vad som skett dessförinnan. Historien är emellertid för Quiding en samling fakta utan sammanhang, som för att få någon mening måste sammanställas i det »rena sanningssökandets belysning».<sup>13</sup> Möjligen kan man också se denna andra del som ett försök att tillämpa det metafysiska perspektivet på empiriskt material. Den behandlas i de tre sista avsnitten nedan.

En av utgångspunkterna för Quidings historiefilosofi är hans uppfattning av hur Gud skapat människonaturen för att denna ska motsvara tillvarons krav.

Varje levande väsen består av kropp och själ, av vilka den senare är en förutsättning för själva livet. Människosjälen står så högt över djurens, att den särskiljes med namnet ande.

Anden yttrar sig i begär efter kunskap med den rätta kunskapen, som är sanningen, som mål. Det mödosamma strävandet härefter berättigar, om det ska vara någon mening därmed, till ett liv efter detta. Om nu odödligheten är det enda i sig eftersträvansvärda, måste människans bestämmelse vara att leva andens liv.

Sanningssökandet möjliggöres av kunskapsförmågan, som är sammansatt av förnuft, fantasi och känsla. Förnuftet, som är det viktigaste, når fram till upplysning. Därav finns två slag, historisk som ser sakerna sådana de är, och filosofisk som därutöver ser dem som de efter deras idé borde vara.

Även om hela kunskapsförmågan krävs för att nå sanningen, är förnuftet viktigast. Människans strävan efter upplysning »utgör ock egentliga ledtråden med vars tillhjälp släktet bragt sig upp till nuvarande ståndpunkt».

De sanningar, som de yttre sinnena kan uppfatta, leder över till en osynlig värld, som ligger bortom det yttre förnimbara, och av vilken det yttre bara är en emanation. Medelpunkten i denna osynliga värld är målet för andens strävanden. Människan ser detta mål som en personlighet och kallar den gud, medan hon kallar den osynliga världen för guds rike.<sup>14</sup>

<sup>13</sup> Quiding: a. a., s. 5, 574 f., 376.

<sup>14</sup> Quiding: a. a., s. 66—70.

Men människan har också en lägre natur, som under tidernas lopp kommit till talrika utbrott. Sanningssökandet kan nämligen förirra sig, då något orent kommit in i motiven, eller då någon av själsförmögenheterna ensidigt utbildats på bekostnad av de övriga.<sup>15</sup>

Detta kan emellertid inte människan själv avgöra. Även om hon löper iväg i blind egoism, leder hennes steg bara dit herren vill, ty människan har bara att ställa sig på den plats han anvisat och där använda sina krafter efter bästa förstånd.<sup>16</sup>

Enligt Quidings psykologi och kunskapsteori är således människan underkastad en sträng determinism i den betydelsen att hon saknar en fri vilja. Friheten är något som Quiding inte sätter speciellt högt. Han ser den som en »skenbild från fantasiens gebit».<sup>17</sup>

Den enda definition han ger är att frihet är befrielse från det onödiga samhällstvänet. Ska man nämna någon egenskap hos människan, som höjer henne över djuren, så är det inte friheten utan kunskapsförmågan.<sup>18</sup>

Människan kan emellertid inte fatalistiskt vänta på att gud ska låta henne nå fullkomligheten. Det beror i första hand på henne själv. Ensam kan hon emellertid inte nå sin bestämmelse. Hon är dels ett socialt djur, på vilket ensamheten i längden verkar förstörande, dels ökar redan några få människors arbete resultatet mer än proportionellt. Dessutom kan inte varje generation börja om på nytt utan måste överta de sanningar, som tidigare generationer lyckats tillkämpa sig.<sup>19</sup> Här kommer ett indeterministiskt drag in.

Ramen för dessa strävanden i tid och rum är samhället. Ett oavbrutet förbättrande av detta är själva förutsättningen för mänsklighetens framåtskridande.<sup>20</sup>

Quiding undviker som synes begrepp som stat och nation. Förklaringen härtill måste vara att han i dem såg krafter som motsatte sig hans egna federationssträvanden. Staten — centralisering, nationen — känslöbildningar i för stora aggregationer. Quiding är i hög grad kosmopolit, »hvarföre skulle fosterlandet vara mera värdt än andra delar af jorden». Mera värd är mänskligheten.<sup>21</sup>

Quiding är också historiskt sinnad såtillvida som han inser värdet av tidigare generationers arbete för den närvarande. Han anser inte att hans tid är överlägsen det förgångna. De är bara stadier i fram-

<sup>15</sup> Quiding: a. a., s. 76, 71.

<sup>17</sup> Quiding: a. a., s. 428.

<sup>19</sup> Quiding: a. a., s. 78, 82, 104.

<sup>21</sup> Quiding: a. a., s. 41.

<sup>16</sup> Quiding: a. a., s. 378, 428.

<sup>18</sup> Quiding: a. a., s. 552, 247.

<sup>20</sup> Quiding: a. a., s. 315.



stegsprocessen, även om den förra hunnit längre. Själva traditionen i sig ser han dock inte som något positivt.

Quidings filosofiska grundsyn är idealistisk, i den meningen att han uppfattar den egentliga verkligheten såsom varande av andlig natur. Sinnevärlden är bara emanationer av den andliga världen.

Guds försyn är den ytterst bestämmande kraften i Quidings värld. Gud har konstruerat människonaturen på ett sådant sätt, att den ska kunna uppnå den bestämmelse som avsetts för den.

Men människans vandring är ingalunda fri från problem. Åtminstone fyra faktorer försvårar hennes strävan:

*Gudstvängen* genom de öden gud låter henne genomgå, *naturtvängen* som den omgivande naturen utövar, men som lättats genom samhällets bildande, *samhällstvängen* som utgöres av det nödvändiga för att få ordning i samhället, och det onödiga som tillkommit av egoistiska intressen samt *vanans tvång* som medför att snedvridningar i utvecklingen institutionaliseras.<sup>22</sup>

Samhället ses som en maskin vars uppgift är att tillverka fördelar åt människorna. Samhällsmaskinen kan emellertid som drivmedel få en princip, som inte syftar till det helas bästa. Genom vanans tvång kan en sådan förirring i sanningssökandet stabilisera sig och snedvrیدا utvecklingen för hela kulturen.<sup>23</sup>

Eftersom ju allt sker med guds försyn, står Quiding här inför ett teodicéprogram. Någon lösning av det kan han inte ge, då han anser, att människan inte kan fatta försynens avsikter. De gissningar han försöker går i huvudsak ut på, att även Vår Herre besväras av praktiska problem.<sup>24</sup>

Då en kultur sålunda stelnat i sina former, ingriper gud och förstör den, sedan dess värdefulla beståndsdelar tillvaratagits. Detta sker endera genom stora genomgripande händelser, eller genom att gud sänder sina idéer till någon människa med kraft att genomdriva dem. Så förs utvecklingen åter in på sanningssökandets väg.<sup>25</sup> Kristus och Nils Nilsson Arbetskarl är exempel på sådana människor.

Historiens naturliga utvecklingsgång är ett kontinuerligt framåtskridande. Vanans makt kan dock medföra sekler av nästan stillastående, till dess guds ingripande får kulturen att ta jättesteg framåt. Trots allt går mänskligheten framåt — om än långsamt.<sup>26</sup>

Quidings förklaringar blir ibland motsägande, och han har uppen-

<sup>22</sup> Quiding: a. a., s. 427.

<sup>24</sup> Quiding: a. a., s. 458.

<sup>26</sup> Quiding: a. a., s. 115, 123, 71.

<sup>23</sup> Quiding: a. a., s. 491, 71.

<sup>25</sup> Quiding: a. a., s. 423.

bara svårigheter att få hela sitt system logiskt sammanhängande. »Tvingar då icke forskningen oafslått till gud, såsom den ordnande och sammanhållande principen i detta för oss eljest obegripliga virrvarr?»<sup>27</sup>

Speciellt föreligger en glidning i hans gudsuppfattning. Ibland uppfattas gud som en abstrakt princip ibland rent teistiskt. Detta bidrar, tillsammans med en viss tvekan om försynen verkligen har allmakt, till att Quiding i sin framstegsskildring inte förmår ge illusion av en obevekligt framrullande process, detta trots att han anger utopien som »stadd i ovillkorligt annalkande, huru mycket än man söker mota den».<sup>28</sup>

Quiding ser sin undersökning av samhällets grundvalar som rent historisk. Som väl naturligt är för den gamle juristen, ser han historien ur rättens synvinkel. För sin undersökning har han skapat sig de analytiska instrumenten *individrätt* och *överklass—underklass*.<sup>29</sup>

Denna del av hans historiefilosofi närmar sig starkt historievetenenskapen. Att den här inte räknas dit må motiveras med, att resultatet av undersökningen läggs fram som oemotsägliga sanningar istället för som empiriska hypoteser.

Den utgör också Quidings orginella bidrag till historiefilosofien. Resultatet av hans analys »är så gott som alltid mästerligt och inte sällan genialt».<sup>30</sup> Det är denna del Holmberg vill framhålla, när han i sin handledning i konsten att läsa Quiding menar, att den tidsbundna idealismen ska skäras bort, för att kärnan ska träda fram.<sup>31</sup>

Quiding ser historien som en mänsklighetens vandring genom olika stadier vart och ett innebärande ett steg framåt på vägen mot idealsamhället. Just dessa stadier är nödvändiga för att mänskligheten ska nå sitt mål.

Historien kommer att omfatta fyra huvudperioder. Två har passerats, vi befinner oss i slutet av det tredje och närmar oss obevekligt det fjärde.<sup>32</sup> Denna periodindelning är strängt taget inget väsentligt för Quiding. Det han verkligen lägger vikt vid, nämligen rätten, anpassas inte helt efter periodsystemet. Ytterligare visas detta av hans sätt att presentera systemet. Det får en av de fiktiva personerna i idealstaten göra i ett högtidstal, där måhända det lite klangfullt retoriska i systemets generaliseringar kunde vara på sin plats.

<sup>27</sup> Quiding: a. a., s. 373.

<sup>28</sup> Quiding: a. a., s. 412.

<sup>29</sup> Back, P.-E.: Utopisten från Malmö (Arbetet 24/8 1958).

<sup>30</sup> Ibid.

<sup>31</sup> Holmberg: Socialismen i Sverige, s. 264.

<sup>32</sup> Quiding: a. a., s. 83, 374 ff.

*Djurens tidevarv* inleder historien. Den nakna människan strök då omkring som ett djur i de stora skogarna utan »medvetande af sitt högre väsende». När hon så småningom uppnått förmågan att omvandla intrycken från omgivningen till kunskap och därigenom kunde behärska naturen inleddes

*Vildens tidevarv* med att männen tog i enskild besittning vad de förmådde av denna jordens goda. Detta gav ytterligare utveckling åt kunskap och konst. Men mellan männen uppstod kamp om ägodelarna. Våldet födde begäret till andras egendom, och egendomen födde i sin tur rätten. De egendomsbesittande kom att bilda en klass som stod i motsättning till den som utgjordes av de egendomslösa. När man upptäckt möjligheten att odla jorden togs den i beslag av de enskilda föreningar som bildats för dess medlemmars skydd. Härvid uppstod behovet av fasta boställen, vilket inleder

*Rättsmänniskans tidevarv* då de olika samhällsföreningarna bildade de samhällen, som blev stommen till senare tiders kommuner. Den enskildes ställning förbättrades härmed otroligt. Den bestämmande principen i detta samhälle var rätten. Men då gud avser alla människors lycka, kan detta inte vara slutmålet då 9/10 av jordens befolkning lever i elände. Ett annat samhälle befinner sig i ovillkorligt analkande. Det är

*Gudsmänniskans tidevarv* som med den kristliga kärleken som kulturprincip ska möjliggöra detta. Detta gudsrrike på jorden ligger så nära Quidings egen tid, att de mera framstående folken sig själva ovetande befinner sig i övergången härtill.<sup>33</sup> Medan det gamla samhällets individrätt grundades på våld, är det nya samhällets krets rätt grundat på kärlek.

Rätten sträcker sig således över delar av vildens tidevarv och hela rättsmänniskans. Den omfattar alltså hela den period man kallar historisk tid och en del av förhistorisk tid. Just det förhållandet, att en så lång period omfattas av en huvudprincip, gör att Quidings historia måste ses över ofantliga tidsrymder för att få liv.

Den grund, på vilket vårt samhälle än i dag vilar, lades den gång, då den starke för första gången blev medveten om sin styrkas verkningar genom att slå den svagare till marken. Med denna händelse, som Quiding kallar syndafallet, var styrkan proklamerad som lag för den mänskliga samlevnaden. Tre omedelbara följder inträdde:

<sup>33</sup> Quiding: a. a., s. 373 ff., 421.

»Den svage mannen blef den starkes slaf.  
Hvad den førre innehade af jordens gode kom i den sednares besittning.  
Quinnan blef liksom hennes afkomma dens tilhørighet, som kunde taga dem.»

Mot förnuftets insikter gav vanans makt en slags helgd åt denna besittning, som så småningom blev rätten<sup>34</sup> till egendom. Därmed hade jorden fått sin första rättighet, det enskilda ägandet »från hvilken icke blott alla sednare rättigheter, utan ock försöken att utfinna en absolut rätt nedstamma».

Nästa led i utvecklingen blev uppkomsten av klasskillnader. Den ena klassen utgjordes av de berättigade eller herrarna, Quiding kallar den *överklassen*. Den andra utgjordes av de rättslösa eller slavarna, Quiding kallar den *underklassen*.

För att trygga äganderätten även efter döden uppfann överklassen äktenskapet och arvsrätten.

Ett allas krig mot alla uppstod av rätten. För att skydda sig mot dess verkningar sammanslöt sig förrymda slavar i samhällen, som senare skulle bli städerna. Även herrarna insåg snart nyttan av att sluta sig samman i samhällen.

Quiding betonar särskilt att äganderätten fanns före samhällena, de senare är helt enkelt produkter av den förra. Underklassen slöt sig samman för att värna sig mot rätten, överklassen för att skydda den.

I städerna visades för första gången ett annat medel än våldet vid förvärv av egendom. Det var arbetet. Men även städerna splittrades så småningom upp på en över- och en underklass.

Individernas kamp mot varandra byttes i krigen mellan samhällena. De små gick efterhand under och slogs samman till större. Erövrarna inrättade samhället på samma sätt som sina arméer med centralstyrelse. Ytterligare en konsekvens var uppkomsten av det ärftliga kungadömet, som vidareutvecklades till envælde och despotism. Quiding fortsätter så i breda drag skildringen fram till samtidens konstitutionella monarki. Hela tiden behåller han rättsperspektivet.<sup>35</sup> Med samma metod går han sedan igenom en rad samhällsinstitutioner.

<sup>34</sup> Quiding definierar rätten som »ingreppet af de regler, öfverklassen uttänkt eller låtit uttänka för att åt sig göra syndafallets frukter permanenta». Quiding, a. a., s. 431.

<sup>35</sup> Quiding: a. a., s. 16—23.

*Rättsväsendet* detta genomgående kanaljeri samlade kring sin utövning mängder av onödiga ämbetsmän. Men det lyckades aldrig fjättra människan helt då det inte kom åt hennes ande.

*Religionsutövningen* blev medlet att binda anden i fruktlösa spekulationer om sådant, som låg utanför den mänskliga kunskapsförmågans gränser. Kristus avslöjade bedrägeriet och gav en lära så enkel, att ett barn kunde förstå den. Överklassen insåg faran av att underklassen blev kristen och blev åtminstone till namnet detsamma. Efterhand ersatte de Kristus lära med »obegripligheter och spetsfundigheter».

*Krigsmakten* »sjelfva ryggestödet för rättens hjärnspöke» gav ytterligare tillskott till ämbetsmannaskaran. Fastän riktad ytterst mot underklassen, bestod den huvudsakligen av dess medlemmar.

*Administrationn* var ytterligare en upplagsplats för överflödiga ämbetsmän.<sup>36</sup>

Ytterligare genomgås en rad institutioner som beskattningslagarna, myntväsendet, låneinrättningarna m. m. Alla visar de sig i sin närvarande utformning sakna stöd i förnuftet och således är de produkter av rätten. En rad sociala ekonomiska och psykologiska funktioner visar sig ha samma grund.<sup>37</sup>

Den odling människan hittills nått har ändå skett under rätten. Lämpligen kan man likna dess tidevarv vid »öknen, som israeliterna måste genomvandra för att uppnå ett förlofvadt land».<sup>38</sup>

Hela Quidings analys behandlar rättssystemets materiella innehåll och dess beroende av sociala, ekonomiska och psykologiska förutsättningar. Undersökningen är en genomgång av hela samhället. »Från denna synpunkt är det berättigat att betrakta Quiding som en pionjär på den sociologiska rättsvetenskapens område.»<sup>39</sup>

Det huvudsakliga syftet med denna del av Quidings historiefilosofi måste vara samhällskritiskt. Han vill visa hur en förirrning i historiens gryning genom vanans makt institutionaliserat sig och blivit bestämmande för årtusenden. Här kommer en viss brytning mellan det stora metafysiska perspektivets tro på nödvändigheten av vad som sker, och det lilla perspektivets påvisande av missförhållanden. Quiding ser här inte på samma sätt människan som ett stoftkorn, utan tror att hon med reformer kan jämna vägen för det kommande idealsamhället.

När det gäller själva skildringen förefaller den på något egen-

<sup>36</sup> Quiding: a. a., s. 23—47.

<sup>38</sup> Quiding: a. a., s. 314.

<sup>37</sup> Quiding: a. a., s. 23, 53—118.

<sup>39</sup> Back: a. a.

domligt sätt endimensionell. Som ovan antytts kan det bero just på att en princip, vars yttringar varit sig lika, bestämt hela perioden. Man har ingen större känsla av verklig förändring i historien. Quiding har t. ex. knappast uppfattat den omvälvning, som höll på att ske i hans egen tid. Industrialiseringens problematik har nästan helt undgått honom.

De båda perspektiven förefaller också ha olika slutmål. Det stora ser målet som ett liv efter detta. Det lilla ser det däremot som ett jordiskt paradiset, även om det kallas ett gudsrrike på jorden.

### *Quiding i idéhistorien*

Av stort intresse kan vara att få Quidings uppfattning om sin ställning i tiden. En viss försiktighet vid slutsatser från detta material bör dock iaktas. Det kan exempelvis ligga i Quidings intresse att förneka kännedom om riktningar, som starkt påminner om hans egen filosofi, för att hans originalitet ska framstå desto klarare. Dessutom föreligger naturligtvis möjligheten, att han är omedveten om påverkan, helt enkelt för att inflytelserna inte kommit direkt från källan.

Quiding ser sig som en idealist, som till skillnad från sina föregångare känner rätten och därför står på säkrare grund. Med ett förmodligen medvetet understatement påstår han sin utopi endast vara en revision av Platons föranledd av de mellanliggande årtusendenas ökade kunskaper.<sup>40</sup>

Någon direkt påverkan av samtiden vill han inte höra talas om. »Det är min och ingen annans lära, jag vill utbreda; men jag rör icke för, om utrikes man kommit till mer eller mindre liknande tankar, i så fall en bekräftelse på sanningen af mina.»<sup>41</sup>

Speciellt känslig är Quiding att bli avfärdad som socialist, något som tydligen var närmast regel bland samtida recensenter. Han förnekar att han läst någon socialistisk författares verk med undantag av en liten skrift av Cabet. De tyska, franska och engelska lärorna kom först sedan hans tankar i saken stadgats. Hans lära om äganderätten förhåller sig dessutom till deras som verkligheten till drömmen. Det är bara på en punkt, själva grundidén egendomsgemenskap, där hans läror överensstämmer med socialisternas, och den idén är mycket gammal.<sup>42</sup>

Det sista påståendet implicerar ju en viss kännedom om socialis-

<sup>40</sup> Quiding: a. a., s. 484.

<sup>41</sup> Quiding: a. a., s. 240.

<sup>42</sup> Quiding: a. a., s. 240, 248, 574.

men. Denna styrks av andra uppgifter. Så bra anser sig Quiding känna kommunism och socialism, att han tror sig kunna bestämma deras plats i idéhistorien.<sup>43</sup>

Som »dunkla aningar och orediga drömmar» karaktäriserar Quiding de radikalå läror som tidigare försökt ange ett tillkommande bättre. »Ännu har ingen enda utländsk skrift gått på djupet med frågan och visat den tvingande nödvändigheten af en radikal förändring.»<sup>44</sup>

Quiding känner till »sällskapet Internationale» men tillhör det inte. Han vill inte fördöma dess allmänna tendenser, även om han vänder sig mot sättet för dess realiserande. Det är meningslöst att tvinga igenom ett samhällsskick, som kommer av sig själv. Han tror möjligen att hans »Europas grundlag» bidragit till sällskapets konsolidering. I sin tredje bok vill han till och med ge det ett nytt program.<sup>45</sup>

Nationalitetssträvandena känner Quiding också till. Mot dem reagerar han som ovan nämnts rent negativt.

Något definitivt kan man som synes inte få ut av Quidings uppgifter. Han bekänner sig till den idealism, som man ser i hans verk, uttrycker sin beundran för Platon och Kristus, reagerar mot nationalitetssträvandena, bekänner sig till den socialistiska egendoms-gemenskapsidéen och är negativ till bruk av våld. Men därutöver är hans uppgifter motsägande. Ibland förnekar han all kännedom om socialismens idéer, medan han stundom uttalar sig som specialist på dem. Som helhet får man intrycket att Slutliquidens författare är en beläst man. Måhända har den episka situationen med den olärde arbetskarlen som berättare ställt Quiding i en besvärlig situation.

En historisk återblick på historiefilosofien kan här bara ge några grovt antydda konturer av utvecklingen. Metoden kan måhända försvaras med att man i stora drag kan inringa de riktningar, för vilka en mera ingående granskning kan motiveras. Nedan avses en översikt av »historiens förlopp och mål» och »historiens krafter» sådana de framställts i historiefilosofien.

Inom den grekiska filosofien ägnades föga intresse åt historien. Den sågs vanligen som en degeneration från en svunnen guldålder eller som en cyklisk upprepning av skeendet. Judendomen är däremot en förutsättning för all senare historiefilosofi, åtminstone i avseende på utvecklingstanken. Där fanns nämligen tron på en

<sup>43</sup> Quiding: a. a., s. 241.

<sup>44</sup> Quiding: a. a., s. 209 f.

<sup>45</sup> Quiding: a. a., s. 217 ff.

bättre framtid för guds eget folk. Även i kristendomen, sådan den utvecklades av kyrkofäderna, fanns det en förhoppning om ett bättre. Här gällde det en liten del av mänskligheten, som skulle få det bättre i en annan värld.<sup>46</sup>

Under den nya tidens första århundraden utvecklades framstegsidén för att bryta igenom i upplysningsfilosofien. Efter revolutionen blev den helt dominerande. Under denna framstegstankens första fas sågs den som något självklart, som inte krävde någon förklaring. Den franska utopismen inledde en andra utvecklingsfas. Den sökte påvisa de lagar som bestämde utvecklingen för att därmed ge framstegstanken vetenskapligt underlag.<sup>47</sup>

Framstegsidén kom att utvecklas efter två huvudlinjer. En omfattar de konstruktiva idealister och socialister, som detaljkonstruerar de idealstater, de anser sig ha inom räckhåll. Målet för mänsklighetens strävan är känt. Den andra omfattas huvudsakligen av liberalismen och ser utvecklingen som en ständig utveckling mot en allt bättre tillvaro. I den förra framhävs statens auktoritet, medan individen ses som en kugge i statsmaskineriet. Den andra betonar värdet av den individuella friheten.<sup>48</sup>

En tredje fas inleder Darwins *Origin of Species* 1859. Människan reducerades till en detalj i naturen. Herbert Spencer överförde Darwins utvecklingstanke i naturen på samhället.<sup>49</sup>

Quiding betonar strängt taget aldrig framstegstanken. Självfallet finns den dock i en utopists historiefilosofi. Han försöker påvisa utvecklingens förutsättningar och har således passerat framstegstankens första fas. Närmast anknyter han till de »konstruktiva idealister och socialister» som ser utvecklingens mål som en inom kort uppnåelig idealstat. Han står alltså i motsättning till liberalismens tanke om ett evigt framsteg liksom för övrigt till deras individualism och frihetstänkande. Någon darwinism finns inte hos honom. Vid ett tillfälle använder han ett uttryck från dess terminologi »kamp för tillvaron» men undantar då i någon mån människan från denna.<sup>50</sup>

I den äldre historieskrivningen sågs vanligen gud som den bestämmande kraften. En viss vacklan finns mellan åsikten att historien innebär ett förverkligande av guds plan för världen, och åsikten att

<sup>46</sup> Bury, J. B.: *The Idea of Progress*. London 1921, s. 8 ff., 21.

Wasberg, Gunnar: *Historiens myte og filosofi*. Oslo 1955, s. 33.

<sup>47</sup> Tingsten, Herbert: *Åsikter och motiv*. Lund 1963, s. 54 ff. Bury: a. a., s. 334.

<sup>48</sup> Bury, a. a., s. 236.

<sup>49</sup> Bury, a. a., s. 335 ff.

<sup>50</sup> Quiding: a. a., s. 6.



gud normalt låter världen sköta sig själv men griper in i exceptionella lägen.<sup>51</sup>

Under 1600-talets senare del kom en våldsam intellektuell omkastning. På alla områden förkastades eller sekulariserades kristna idéer. Det högsta sågs som en mänsklig tanke — ett högsta förnuft. Denna riktningens ledande historiefilosof Voltaire såg historiens händelser som ett resultat av det mänskliga förnuftet eller i dess frånvaro av slumpen. Därmed hade han övergivit den kristna tanken på en utomvärldslig försyn som historiens huvudkraft. En del upplysningsmän behöll försynstanken, andra förklarade kristendomen för förnuftets religion och gud för förnuftets princip.<sup>52</sup>

Romantiken var till hela sitt väsen anpassad för väldiga historiefilosofiska system. Med sin spekulativa filosofi betyder den i viss utsträckning en återgång till de religiöst-mytiska tankegångarna. Detta gällde dock inte historien och historiefilosofien. Fastän religiöst orienterade försökte nämligen romantikerna med spekulativt tänkande och historisk undersökning själva konstruera sin myt.<sup>53</sup>

De franska utopisterna inledde försöken att bestämma de lagar som låg till grund för det sociala livet. Med kännedom om dessa ansåg man sig vetenskapligt kunna förklara historien och förutse framtiden.<sup>54</sup>

Hela senare delen av 1800-talet präglades av kampen mot de äldre spekulativa systemen. Marx polemiserade t. ex. mot all andlig eller religiös uppfattning av historien.<sup>55</sup>

Quiding anser att världen styrs av en transcendent kraft, som för sina ändamål utnyttjar immanenta krafter. Tack vare att han till stor del renodlar de två perspektiv, som här blir aktuella, kan på denna grund hans historiefilosofi hänföras till två riktningar. Det stora, metafysiska perspektivet pekar mot den kristna och/eller romantikens historiefilosofi. Det lilla, empiriska perspektivet visar mot socialismens och positivismens försök att på vetenskapliga grunder förklara samhället och dess historia. Holmberg förklarar denna Quidings dualism med att han befinner sig i brytningen mellan två tidsåldrar.<sup>56</sup>

Med utgångspunkt från denna översikt över historiefilosofien kan det alltså vara berättigat med en något noggrannare granskning av

<sup>51</sup> Tingsten: Åsikter och motiv, s. 128.

<sup>52</sup> Wasberg: a. a., s. 54 f. Bury: a. a., s. 152. Tingsten: Åsikter och motiv, s. 56 f.

<sup>53</sup> Wasberg: a. a., s. 60 f.

<sup>54</sup> Bury: a. a., s. 278 ff.

<sup>55</sup> Wasberg: a. a., s. 108 ff.

<sup>56</sup> Holmberg: En svensk utopist. Stockholm 1909, s. 8 ff.

den Quidingska synens förhållande till romantiken och socialismen. En blick på Quidings förhållande till Platon och Kristus kan dock först vara på sin plats, då han ständigt anknyter till dem.

Holmberg menar att Quiding visserligen till övervägande del har hämtat sina idéer från svenskt material men därutöver även från Platon och Kristus.<sup>57</sup> Titeln på Slutliquidens fjärde bok ansluter ju direkt till Platon och Kristus berörs ofta i verket. Frågan är i vilken utsträckning Quidings historiefilosofi anknyter direkt till dessa stora föregångare.

De båda huvudkällorna för respektive historiefilosofi, Timaios för Platon och Nya Testamentet för Kristus, visar många gemensamma drag. De inre olikheterna är dock större än de yttre likheterna.<sup>58</sup>

Platon har ingen genomförd historiefilosofi. Han ser dock all förändring som en rörelse från idéerna, vilket alltså skulle innebära en fortgående degeneration. Quiding ser däremot utvecklingen som en rörelse mot idéerna, vilket alltså innebär framsteg. Denna senare tanke finns också hos Hegel.<sup>59</sup> Quiding delar Platons dualistiska syn med själen som den värdefulla delen av människan, men han reagerar mot Platons tro att människan med enbart förnuftet ska nå sanningen.<sup>60</sup>

Quidings källa kan måhända återfinnas i romantiken, vars idealistiska filosofi hade starka inslag av platonism eller nyplatonism.

Karl Löwith påpekar, att ju längre man går tillbaka från 1700- och 1800-talens kristna historiefilosofi, desto mindre finner man av utvecklad progressiv historiesyn. I evangelierna finns inte ett spår därav.<sup>61</sup>

Något försök att spåra det eventuella teologiska underlaget ska här inte göras. Quidings teologiska intresse är huvudsakligen kritiskt, och några mera djupgående kunskaper på området torde han inte ha. Den rikedom av bibliska metaforer och allusioner som förekommer i Slutliquidens är väl tidstypisk.

I det samhälle prästsonen Quiding levde, dominerade uppfattningen om en personligen ingripande och bestämmande gud.<sup>62</sup> Men det fanns också andra strömningar i tiden. Den amerikanska uni-

<sup>57</sup> Holmberg: Nils Herman Quiding, s. 50.

<sup>58</sup> Wasberg: a. a., s. 39.

<sup>59</sup> Popper, K. R.: *The open Society and Its Enemies II*. London 1962, s. 36.

<sup>60</sup> Quiding: a. a., s. 483.

<sup>61</sup> Löwith, Karl: *Meaning in History*. Chicago 1949, s. 191.

<sup>62</sup> Tingsten: *Den svenska socialdemokratiens ...* s. 30 ff.

tarien Theodore Parker, som introducerades i Sverige 1862, betonade liksom Quiding skillnaden mellan kyrkans kristendom som ett teologiskt system och Jesu kristendom som en rad handlingsnormer för livet. Hessler hänför detta drag till upplysningen. 1862 kom också Viktor Rydbergs *Bibelns lära om Kristus*. Rydberg tillbakavisar liksom Quiding läran om Kristi guddom.<sup>63</sup> Den häftiga pressdebatt som boken väckte bör Quiding ha observerat.

I Sverige framträdde från omkring 1800 en rad tyskinfluerade idealistiska filosofer, Höijer, Biberg, Grubbe, Boström m. fl. som dominerade svenskt tänkande under hela Quidings livstid. Idealistisk filosofi av svenskt eller tyskt ursprung ligger också till grund för den svenska romantiska litteraturen.<sup>64</sup> Avsikten är här att på några punkter jämföra Quiding med romantiken kontra dess föregångare upplysningen med avseende på historiefilosofien.

Quidings idealism anknyter som ovan antytts till romantikens idealistiska filosofi. Upplysningstidens honnörsord som upplysning, kunskap, förnuft och sanning förekommer visserligen flitigt i Slutliquiden, men det gör de å andra sidan också hos de svenska idealisterna.<sup>65</sup> Quiding tar liksom de senare, bestämt avstånd från tanken på att människan enbart på förnuftets väg kan nå fram till sanningen. Fantasi och känsla är nödvändiga beståndsdelar i sanningssökandet. Quidings uppfattning om kunskapsförmågans sammansättning erinrar på ett slående sätt om Grubbes.<sup>66</sup>

Dessutom är Quidings *förnuft* ingalunda förutsättningslöst. Det är Kristus förnuft, uttryckt i kärlekstanken, som ska gälla. Liknande tankar finns hos Biberg, som definierar förnuftet som förmågan att förnimma gud. Biberg har enligt Ryding här påverkats av tysken Jacobi, som Holmberg tror att Quiding har läst på grund av den stora likheten dem emellan.<sup>67</sup>

Upplysningen såg människan som naturens och historiens herre, som själv kunde bestämma sin väg. Romantiken såg henne däremot som ett obetydligt objekt för krafter, som hon inte själv kunde genomskåda. Quiding ser henne som »guds nådehjon i stoftets värld». Romantiken ser t. o. m. historiens stormän som redskap för högre

<sup>63</sup> Hessler, Carl Arvid: Statskyrkodebatten. Uppsala 1964, s. 24 ff.

<sup>64</sup> Ryding, Erik: Den svenska filosofins historia. Stockholm 1959, s. 42 ff.; Ny illustrerad svensk litteraturhistoria III. Stockholm 1956, s. 63 ff.

<sup>65</sup> Se Nyblaeus: Den filosofiska forskningen i Sverige III. Lund 1886.

<sup>66</sup> Quiding: a. a., s. 483. Ryding: a. a., s. 60.

<sup>67</sup> Quiding: a. a., s. 117 f. Ryding: a. a., s. 52. Holmberg: Nils Herman Quiding, s. 62.

makter, ett för övrigt inte ovanligt motiv i tidens litteratur.<sup>68</sup> Samma tanke finns hos Quiding.

Upplysningen hade på grund av sin tilltro till människans möjligheter att av egna krafter nå sitt mål, en hög uppfattning om den närvarande perioden. Därav följde att man bortsåg från de tidigare generationernas insatser. Romantiken betonade däremot människornas beroende av varandra i både tid och rum. I staten eller nationen knöts generationernas arbete samman.<sup>69</sup> Med någon generalisering kan man konstruera motsättningen individualistisk, ohistorisk — kollektivistisk, historisk.

Quiding uppfattar, som romantiken, värdet av samarbete i tid och rum mellan människorna. Självfallet använder han inte staten eller nationen som benämning på kollektivet utan kallar det samhället. Likaså delar han inte romantikens svärmeri för gångna tider för deras egen skull.

Hos Grubbe finns motsvarigheten till hela Quidings spekulativa historiefilosofi. Människan »har att i hela sitt lif betrakta sig såsom en organ för den Guddomliga viljans utförande i världen, eller såsom ämnad att ifrån sin bestämda plats i världen med hela sin individuella kraft medverka till fortgående utvecklingen och realisationen af en Guddomlig verldsplan».<sup>70</sup>

Quiding tycks således i vad gäller hans historiefilosofis spekulativa del väl anknyta till romantiken. Det finns knappast något i denna del, som inte kan återfinnas hos de svenska idealisterna, inte ens de platoniskt eller kristet betonade tankarna.

Samtida bedömare hänförde gärna Quidings filosofi till någon av de franska utopiska skolorna. I en artikel i Socialdemokraten 1886 uppfattar Branting Quiding som framför allt påverkad av Fourier. Strindberg, liksom Warburg i dennes svenska litteraturhistoria, ser Quiding som Saint-Simons lärjunge.<sup>71</sup>

Som framgått ovan förnekar Quiding att han läst någon annan socialistisk skrift än en liten broschyr av Cabet. Trots detta gör han emellertid ganska kategoriska uttalanden om deras filosofiska system.

<sup>68</sup> Henningsson, Bengt: Geijer som historiker. Uppsala 1961, s. 18 ff. Quiding: a. a., s. 31.

Se t. ex. Tegnér's *Hjälten*: »skalden, tänkaren och hjälten / allt det härliga på jorden / verkar blint som anden vill».

<sup>69</sup> Henningsson: a. a., s. 117, 129. Grubbe, Samuel: Rätts- och samhällslära I. Uppsala 1839, s. 588.

<sup>70</sup> Grubbe: a. a., s. 70.

<sup>71</sup> Branting, Hj.: Tal och skrifter X. Stockholm 1929, s. 9; Holmberg: Nils Herman Quiding, s. 61.

Holmberg anser att Quiding på något sätt måste ha tagit intryck av fransmännen — om inte annat så indirekt genom svenska författare. Det hade nämligen i Sverige vuxit fram en litteratur, vars författare var starkt knutna till den franska utopismen.<sup>72</sup> Nedan ska undersökas huruvida just historiefilosofien i Slutliquididen liknar Saint-Simons eller Fouriers.

Medan Saint-Simon i mycket anknyter till Condorcet och i sin tur kan räkna Comte som lärjunge, står Fourier alldeles ensam.

De båda fransmännen sökte den lag som bestämde utvecklingen för att därmed kunna förklara historien och framför allt kunna förutsäga och förbereda framtiden.<sup>73</sup> Saint-Simon trodde sig kunna härleda denna lag ur historien.<sup>74</sup> Quiding sökte också ur historien den kraft som bestämt utvecklingen för den närvarande perioden, ty den yttersta kraften kände han ju redan. Just försynstron gjorde att Quiding knappast trodde man kunde finna en lag som förklarade allt. Det tillkom gud, och ingen annan än den han utsåg kunde förutsäga det kommande.

Dock delade Quiding med fransmännen en enorm tilltro till det egna systemet. Alla trodde de sig på vetenskaplig väg ha skapat bilden av det kommande idealsamhället.<sup>75</sup>

Fourier liksom Quiding var teist, medan Saint-Simon snarast intar någon slags deistisk inställning. Skillnaden mellan fransmännen och Quiding i det stora perspektivet är kanske främst att de förra mellan gud och alla de lagar som bestämmer utvecklingen skjuter in gravitationslagen. Åtminstone hos Saint-Simon ställföreträder den gud som en absolut idé.<sup>76</sup>

Tanken på mänsklighetens utveckling som ett slags makrokosmos av individens finns hos båda fransmännen. Quiding anknyter vid ett

<sup>72</sup> »Några, såsom t. ex. C. V. Berman, ha följt Proudhon och Louis Blanc, andra, såsom t. ex. P. Götrek, upprepa Cabet och saint-simonismen, åter andra, såsom t. ex. G. Swederus och C. J. L. Almquist, ha tagit intryck av Fourier och hans associationsidéer,» s. 207 f.

»Vår inhemska press, både den liberala och konservativa, den demokratiska och den socialistiska pressen (— — —) fylldes ett långt stycke in på 1800-talet av artiklar vanligen direkt hämtade ur den franska revolutionära och demokratiska pressen.» (Holmberg: Socialismen i Sverige, s. 6 f.)

<sup>73</sup> Bury: a. a., s. 278 f.

<sup>74</sup> Manuel, Frank: *The New World of Saint-Simon*. Cambridge Mass. 1956, s. 151 f.

<sup>75</sup> Flint: a. a., s. 409; Cole, S. D. H.: *The Socialist Thought The forerunners*. London 1953, s. 39; Quiding: a. a., s. 217, 412.

<sup>76</sup> Flint: a. a., s. 400 f., 411; Gray, A.: *The Socialist Tradition*. London 1963, s. 147 f.

tillfälle till denna tanke, men den har hos honom ingen som helst betydelse.<sup>77</sup>

Även i andra detaljer i själva systemen är likheten obetydlig. Fouriers kosmologiska fantasi, »otrolig som en dåres dröm» är något alldeles för sig.<sup>78</sup> Saint-Simons periodisering bygger på andra förutsättningar än Quidings.

Saint-Simon har liksom Quiding vissa besvär med sin deterministiska historiesyn. Hans lösning är att utvecklingen i stort är bestämd i förväg, men att människorna kan inverka i detaljer. Gemensamt har de båda också »lycka för alla» som mål för utvecklingen.<sup>79</sup>

Quiding har samma uppfattning av det förflutna som Saint-Simon. Historien måste penetreras för att ge stoff till förutsägelserna och konstruktionen av det nya samhället. Det är här inte fråga om romantikens svärmeri för äldre perioder för deras egen skull.<sup>80</sup> De gångna perioderna har värde som länkar i utvecklingskedjan.

Förhållandet till marxismen kan vara av stort intresse, inte minst beroende på att eventuella inflytelser måste ha kommit så sent, att Quidings åsikter, som han själv menar, redan stadgats.

Medan Quiding är idealist, polemiserar Marx mot all andlig eller religiös uppfattning av historien. Hos Quiding är sinnevärlden bara emanationer av andevärlden, medan det andliga hos Marx bestäms av det materiella.<sup>81</sup> Häri ligger den fundamentala skillnaden mellan deras respektive system.

Bortser man emellertid från Quidings idealism och helt ser till hans empiriska perspektiv, föreligger det icke obetydliga likheter mellan hans och Marx' historiefilosofier. Kärnan i historien är för båda människans kamp för att realisera sina fulla möjligheter. Redskapet är här hos Quiding människans andliga förmåga. Hos Marx är det människans uppfinningsförmåga och hennes arbete.<sup>82</sup>

Genom sitt arbete skapar människan krafter, som hon själv sedan inte kan behärska. Produktionssättet i varje period blir bestämmande för människans sociala, politiska och andliga process. Quiding har det mera statiska uttrycket egendom, som bundet av rätten blir bestämmande i samhället. Målet blir för båda ett samhälle, där ingen ska utnyttja den andre.<sup>83</sup>

<sup>77</sup> Flint: a. a., s. 402 f., 413; Quiding: a. a., s. 68 f.

<sup>78</sup> Bury: a. a., s. 278 f.

<sup>79</sup> Manuel: a. a., s. 149 ff. D. v. s. målet i Quidings lilla perspektiv.

<sup>80</sup> Back: a. a.

<sup>81</sup> Wasberg: a. a., s. 109 f.; Gray: a. a., s. 305.

<sup>82</sup> Berlin, Isaiah: Karl Marx. London 1963, s. 128.

<sup>83</sup> Berlin: a. a., s. 133 f.

Likheter framträder också vid en jämförelse av deras periodiseringar. Det sista av Marx tre stadier motsvarar gudsmänniskans tidevarv. Gränsen mellan de två första stadierna hos Marx motsvarar ungefär syndafallet. Medan de sålunda konstruerade första och tredje stadierna har olika innehåll, är klasskampens och rättens samhälle varandra mycket lika.

Den ojämna fördelningen av produktionsfaktorer hos Marx och den ojämna egendomsfördelningen hos Quiding är orsaken till klasskillnaderna. Quiding betonar mycket starkt våldets roll vid denna fördelning, medan Marx ser arbetsfördelningen som en produkt av den mänskliga uppfinningsförmågan.

I Marx' samhälle sker efter hand förändringar i produktionsfaktorernas betydelse varför också klasserna avlöser varandra i ledningen. Quidings klassamhälle har däremot av rätten låsts fast i ett läge. Klasskampen blir hos Marx en dynamisk faktor, som driver igenom fördelaktigare produktionsförhållanden. Hos Quiding blir det genom rättens förmedling en utvecklingsdröjande faktor. Det är i det senare fallet snarare frågan om ett ensidigt förtryck än klasskamp.

Även i en rad detaljer kan likheter påvisas. Ledande klass blir hos Marx kulturens bärare. Överklassen bär kulturen under rättens tidevarv. Samhället är hos båda en tvångsinstitution för garanterande av äganderätten (Quidings överklassamhälle).<sup>84</sup>

En klar olikhet är synen på själva strukturen i framåtskridandet. Marx har från Hegel övertagit det dialektiska schemat. Hos Quiding finns bara en viss dualism mellan progressiva och konservativa krafter.

I det yttre frapperar just skillnaden mellan Marx' dynamiska historia och Quidings mera statiska. Kanske detta beror på att Marx så klart insett betydelsen av den förändringen, som inträtt med industrialiseringen, medan detta tycks nästan helt undgått Quiding. Det är kanske också därför Marx' determinism förefaller obehagligare, då historien förs fram till en mera naturlig kulmination.

### *Sammanfattning*

En utgångspunkt för att bestämma Quidings historiefilosofis genetiska ursprung kan lämpligen tas i Bury's uppdelning av framstegsidén på två huvudlinjer. Quiding ansluter avgjort till den del, som

<sup>84</sup> Uppgifterna om Marx från Berlin: a. a., s. 128 ff. och Tingsten: Den svenska socialdemokratiens idéutveckling, s. 85 f.

utgöres av konstruktiva idealister och socialister. Men det är svårt att finna någon historiefilosofi, som har motsvarigheten till både Quidings metafysiska och empiriska perspektiv.

Tar man först hans metafysiska perspektiv hör det avgjort hemma i romantiken. Med den eller dess underliggande idealistiska filosofi, har nämligen Quiding en rad drag gemensamma. Till en början den idealistiska grundsynen och det metafysiska betraktelsesättet. Synen på människan som ett obetydligt objekt för högre makter. De stora männen som försynens redskap. Den positiva uppfattningen av de tidigare generationernas arbete. Kollektivets värde som samordnare av individernas arbete. Likaså tillbakavisandet av upplysningsrationalismen och betonandet av nödvändigheten av känsla och fantasi i sanningssökandet. Däremot delar han inte den känslsamhet och verklighetsflykt, som var vanlig i den romantiska litteraturen.

Med fransk utopism delar han strängt taget bara uppfattningen om att utopin obönhörligt kommer och att den ligger nära i tiden, en uppfattning som f. ö. återkommer hos Marx. Han tror däremot inte, att samhällets lagar kan deduceras från någon absolut mekanisk lag, men han söker förklaringen i historien.

Hans empiriska perspektiv har stora likheter med marxismen, som dock har diametralt motsatt grundsyn. Kärnan för båda är människans kamp för att förverkliga sina möjligheter. Ägandets betydelse för samhällsstrukturen finns hos båda. Periodindelningen sammanfaller delvis. Båda har som mån en utopi, som är inom räckhåll, och mot vilken utvecklingen obönhörligt går. Den ledande klassen bär kulturen.

Olikheterna framträder framför allt i synen på själva framsteget. Marx skildring med produktionsfaktorernas växling gör ett dynamiskt intryck, medan Quidings i rätten, genom vanans makt, fastlåsta samhälle gör ett statiskt intryck. Quiding har inte alls Marx' känsla för den utveckling, som industrialiseringen fört med sig.

Några väsentliga likheter med darwinismens eller av den inspirerad utvecklingstanke finns inte hos Quiding. Endast vid ett tillfälle använder han dess terminologi.

Med detta försök till bestämning av Quidings historiefilosofis genetiska ursprung sägs varken att den påverkat eller blivit påverkad av någon annan.

Däremot kan konstateras att det samhälle Quiding levde i på olika områden tagit intryck av den idealistiska filosofien som dominerade tänkandet. Socialistiska tankar med fransk anknytning hade flitigt



förekommit i pressen, och man hade naturligtvis åtminstone en vulgärbild av de tankar Marx företrädde.

Quiding själv förnekar, att han överhuvudtaget läst någon socialistisk författare, med undantaget Cabet, och menar att hans tankar i saken redan stadgats, när dessa läror började bli kända. Däremot räknar han sig som idealist.

## ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

### Nya utredningar i författningsfrågan.

I mars 1963 avlämnade 1954 års författningsutredning sitt huvudbetänkande med förslag till ny regeringsform. I den följande debatten liksom under remissbehandlingen utsattes förslaget för hård kritik på flera punkter.

Från socialdemokratiskt håll menade man bl. a., att utredningen bort undersöka konsekvenserna av sitt förslag om ett enkammarssystem, vad som skulle hända om man bryter sambandet mellan rikspolitik och kommunalpolitik. Som bekant väljs första kammaren av landstingen och de utanför landstingen stående städerna, och i de kommunala valrörelserna diskuteras f. n. nära nog lika mycket rikspolitik som i de kommunala valen. Utredningen avfärdade denna problematik med följande rader: »Ett otillfredsställande inslag i vårt tvåkammarssystem utgör vidare inblandningen av rikspolitiska spörsmål i kommunalvalen. Härigenom hindras de kommunalpolitiska frågorna att i dessa val komma till sin rätt och medborgarna får ej möjlighet att utöva det inflytande på den egna kommunens angelägenheter som kommunalvalen avser att ge.»

För att undersöka möjligheterna till en samförståndslösning i författningsfrågan enades partiledarna den 7 april 1964 om att tillsätta en särskild arbetsgrupp för att studera det kommunala sambandet. Arbetsgruppen, som enligt en från början angiven tidsram hade att avsluta sitt arbete före den 1 juni 1964, framhöll i sin rapport bl. a. enhälligt, att »Den arbetsgruppen ålagda uppgiften har visat sig vara av sådan karaktär och storleksordning, att det icke varit möjligt för ledamöterna att på den korta tid som stått till förfogande tillräckligt penetrera och överväga de uppställda problemen. Härtill skulle erfordras längre tid än den som stått till arbetsgruppens förfogande.»

Författningsfrågan hade onekligen kommit in i en återvändsgränd, och frågan om det kommunala sambandet kom att stå i centrum för debatten. En viss ljusning kunde emellertid skönjas under remissdebatten på hösten 1964, och förhandlingar togs längre fram upp mellan partiledarna, vilket så småningom resulterade i tillsättandet av en ny utredning, som antagit namnet »Utredningen om riksstyrelsen och länsdemokratin» (Länsdemokratiutredningen). Denna utredning har enligt direktiven i princip två uppgifter att utreda. Den skall dels »belysa frågan huruvida och i vad mån den kommunala demokratin är beroende av något bestämt kammarssystem eller valsysteem vad riksdagen beträffar» och dels utreda frågan om en vidgad länsdemokrati, d. v. s. ett ökat medborgerligt inflytande på länsplanet.

Utredningens synpunkter på det kommunala sambandet vill departementschefen skall föreligga »så tidigt som möjligt under hösten 1965». För att klara denna tidsbeställning har utredningen tills vidare koncentrerat sitt arbete på denna fråga. Först i höst kan man därför på allvar ta itu med frågan om länsdemokratien.

Utredningens tillkomsthistoria är något ovanlig. Den formella bakgrunden, som också åberopas i direktiven, är konstitutionsutskottets utlåtande 1964: 39, vari hemställs om en utredning angående självstyrelsen på länsplanet. I KU:s enhälliga utlåtande berörs också det kommunala sambandet. Där sägs nämligen att »behandlingen av centrala samhällsfrågor inom utbildning, arbetsmarknadspolitik, sjukvård, socialvård, bostads- och markpolitik, trafikpolitik etc. förutsätter nära samverkan mellan olika beslutande och verkställande statliga, regionala och kommunala instanser. Från denna synpunkt gäller det att finna vägar att befästa denna samverkan».

Under december 1964 hade partiledarna tre överläggningar om författningsfrågorna. Vid det sista av dessa — den 22 december — diskuterade man utformningen av direktiven till den utredning, som justitieministern fyra dagar tidigare bemyndigats att tillkalla. Utredningsdirektiven skrivs vanligen av vederbörande statsråd med möjlighet för övriga statsråd att föreslå ändringar och tillägg. I det här aktuella fallet fick emellertid dessutom de demokratiska partiledarna framföra sina synpunkter, som beaktades vid den slutliga utformningen av direktiven.

Efter sammanträdet den 22 december utfärdades en TT-kommuniké, vari meddelades att överläggningar kommer att upptas i början av 1965 mellan delegationer från de demokratiska partiernas riksdagsgrupper »om problem, som sammanhänger med det kommunala sambandet och en reform av kammar- och valsystem, samt andra spörsmål, som ingår i författningsfrågan». Dessutom meddelades att justitieministern hade för avsikt att tillsätta en särskild expertutredning för översyn av vissa tekniska bestämmelser i vallagstiftningen, bl. a. frågan om möjligheterna att sammanräkna poströsterna på valdagen. Utredningen skulle också undersöka de rent tekniska förutsättningarna för och förfarandet vid en eventuell gemensam valdag för riksdags- och kommunalval.

Under hösten 1965 kommer alltså utredningen om det kommunala sambandet att avslutas, och vi kan förvänta en ny intensiv debatt om författningsfrågorna.

Utredningens ledamöter är landshövding Per Nyström (s) tillika ordförande, riksdagsmännen Emil Ahlkvist (s), Carl Albert Andersson (s), Einar Asp (s), Olle Dahlén (fp), Stig F. Hansson (cp) och Per Petersson (h). Huvudsekreterare är lagbyråchefen Carl Lidbom och biträdande sekreterare Leif Andersson.

Till tjänst för den intresserade skall direktiven till de båda utredningarna här återges in extenso.

#### a. Länsdemokratiutredningen.

I konselj den 18 december 1964 anförde statsrådet Kling bl. a. följande till stasrådsprotokollet:

»Författningsutredningen har framlagt en rad betänkanden, som har be-

handlat olika delar av det problemkomplex som innefattas i författningsfrågan. Utredningen avslutade sitt arbete under 1963 genom framläggande av betänkanden, som innefattade förslag till regeringsform och riksdagsordning med därtill hörande motiv. Betänkandena har remissbehandlats och det mycket omfattande remissmaterialet sammanställs nu och publiceras i en serie betänkanden. Därjämte har under tiden särskilda av de demokratiska partierna tillsatta arbetsgrupper belyst vissa centrala frågor.

Man kan redan på detta stadium av arbetet med sammanställandet av remissyttrandena konstatera, att i vissa grundläggande frågor råder i huvudsak enighet bland remissinstanserna. Detta gäller bl. a. önskemålet om att inskriva parlamentarismen i författningen och betydelsen av att grundlagsfästa den konstitutionella praxis som under årens lopp har utbildats.

Beträffande metoderna att förverkliga dessa önskemål råder viss oenighet bland remissorganen och beträffande en rad andra, likaledes viktiga frågor går meningarna starkt isär. I vissa delar är remisskritiken mot författningsutredningens förslag mycket kraftig.

Även i den politiska debatt som har ägt rum efter det författningsutredningen avslutade sitt arbete har skiftande åsikter kommit till uttryck. Därvid har frågorna om kammarsystem och valsätt tilldragit sig särskilt intresse. I anslutning därtill har framhävts den mycket centrala roll, som den kommunala självstyrelsen spelar i vårt nuvarande samhällsskick.

Det torde icke råda några delade meningar om att den utomordentligt snabba expansion av den kommunala verksamheten, som har ägt rum under det gångna decenniet, har allt starkare ställt både den lokala och regionala förvaltningen och den kommunala självstyrelsen i centrum för uppmärksamheten. Det har i hög grad ankommit på primärkommunerna och olika regionala organ att förverkliga den politik, som väljarna har uttalat sig för. Med de ytterligare krav på den offentliga sektorn, som vårt folk naturligen ställer, kan det förutses att denna utveckling kommer att accentueras.

Mot bakgrunden härav bör frågan om arbetsfördelningen mellan å ena sidan de kommunala och regionala självstyrelseorganen och å andra sidan de institutioner, som representerar riksstyrelsen, samt den problematik, som inrymmer i det ömsesidiga beroendet mellan kommunal och regional självstyrelse och riksstyrelse, övervägas i anslutning till utarbetandet av den grundläggande lagstiftning, som skall vara normerande för vårt statskick.

Den primärkommunala självstyrelsens organisation och ändamålsenlighet för de uppgifter, som har kommit att åvila denna styrelse, har under senare år varit föremål för statsmakternas beslut. Däremot har frågan om uppgifterna för och organisationen av den regionala självstyrelsen icke kommit under statsmakternas ställningstagande. Ur vissa aspekter har visserligen den regionala förvaltningens organisation varit föremål för uppmärksamhet genom olika redan slutförda eller pågående utredningar, bl. a. genom den år 1961 tillsatta länsförvaltningsutredningen, som har till uppgift att utreda grunderna för den statliga länsförvaltningens ordnande för framtiden. Frågan om den regionala självstyrelsens uppgifter och arbets-

fördelningen mellan regionala organ och riksstyrelsen samt det ömsesidiga beroendet mellan dessa institutioner har emellertid icke blivit belyst.

Det problemkomplex, som jag härmed har berört, har de senaste dagarna aktualiserats genom att riksdagen den 9 december i år enhälligt har bifallit konstitutionsutskottets utlåtande nr 39. Konstitutionsutskottet har i detta utlåtande haft till bedömande motioner, vari har ifrågasatts om debatten kring författningsfrågan och de bästa formerna för folkviljans utövande enbart eller huvudsakligen bör begränsas till att gälla de centrala statsorganen, riksdag och regering.

Konstitutionsutskottet har i utlåtandet ingående redogjort för de sidor av den regionala förvaltningen, som hittills har varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet, och diskuterat frågan om en vidgning av den kommunala självstyrelsen på länsplanet. I anslutning härtil har utskottet framhållit att en helhetsbedömning av denna fråga försvåras av att väsentliga delar av frågekomplexet befinner sig under utredning eller remissbehandling. Utskottet finner det naturligt att det material och de förslag, som kan framkomma i ifrågavarande utredningar blir av största betydelse för det i motionerna upptagna problemet. Angelägenheten av att samordna och förstärka den nu splittrade regionala förvaltningen och att stärka den kommunala självstyrelsen på det regionala planet är emellertid, konstaterar konstitutionsutskottet, ett författningspolitiskt spörsmål av vidare räckvidd än som aktualiseras inom ramen för de ifrågavarande utredningarna. I samband härmed har utskottet uppmärksammat ansvarsfördelningen mellan å ena sidan riksstyrelsen och å andra sidan de lokala och regionala representationerna. Utskottet finner denna fråga vara av stor betydelse, bl. a. därför att behandlingen av centrala samhällsfrågor inom utbildning, arbetsmarknadspolitik, sjukvård, socialvård, bostads- och markpolitik, trafikpolitik m. m. förutsätter nära samverkan mellan olika beslutande och verkställande statliga, regionala och kommunala instanser. Från denna synpunkt, konstaterar utskottet, gäller det att finna vägar för att befästa denna samverkan.

Utskottet har i sitt utlåtande även berört metodiken för lösandet av detta problemkomplex. Därvid hänvisar utskottet till att under höstens remissdebatt visades ett betydande intresse för att detta spörsmål borde bli föremål för prövning i anslutning till den översyn av författningsfrågan, som enligt utskottets mening måste följa efter den nu avslutade remissbehandlingen av författningsutredningens betänkanden. Utskottet, som finner det angeläget att det inledda reformarbetet för statskicket del icke försenas, anser emellertid att detta icke får undanskymma vikten av att problemet om den kommunala och regionala självstyrelsen och dess samband med riksstyrelsen upptages till ett samlat bedömande.

Under hänvisning till det anförda utgår konstitutionsutskottet från att de synpunkter och förslag, som har behandlats i utskottets utlåtande, blir föremål för prövning vid den fortsatta beredningen av författningsfrågan.

De slutsatser, som konstitutionsutskottet sålunda har kommit till i sitt av riksdagen godkända utlåtande, kan jag i allt väsentligt ansluta mig till. De anknyter i huvudsak till vad jag inledningsvis har anförts.

Då det gäller det sätt, på vilket förevarande problemkomplex bör an-

gripas, har konstitutionsutskottet utan närmare ställningstagande uttalat sig för en prövning i anslutning till den fortsatta beredningen av författningsfrågan. Till spörsmålet i vilka former den sistnämnda frågan skall bringas till slutgiltig lösning vill jag icke nu taga ställning. Då jag emellertid i likhet med konstitutionsutskottet är av den uppfattningen att det inledda arbetet på en författningsreform icke bör försenas, anser jag, att ifrågavarande spörsmål omedelbart bör göras till föremål för särskild utredning. Det kan givetvis diskuteras, om denna utredningsuppgift bör anförtros åt någon av de nu pågående utredningarna eller om särskilda sakkunniga bör tillkallas för ändamålet. Såsom konstitutionsutskottet har framhållit i sitt utlåtande är förevarande fråga av vidare räckvidd än som har aktualiserats inom ramen för nämnda utredningar. Det synes mig angeläget att dessa utredningar, som var för sig har att utreda frågor av i huvudsak organisatorisk natur, icke fördröjes genom att påläggas en ytterligare mycket väsentlig uppgift. Utskottet har också hänvisat till en rad spörsmål, som förutsätter nära samverkan mellan olika beslutande och verkställande statliga, regionala och kommunala instanser och som enligt min uppfattning allesammans utgör frågor som står i centrum för den rikspolitiska debatten. Jag vill på grund av det anförda förorda, att särskilda sakkunniga tillkallas för den utredningsuppgift jag här avser.

I anslutning till vad jag i det föregående har anfört bör dessa sakkunniga ha till uppgift att draga upp de principiella riktlinjerna för hur den regionala och lokala självstyrelsen och demokratien skall på bästa sätt utformas och pröva huruvida och i vad mån regionala och lokala representationers ställning och deras samverkan med riksstyrelsen i förvaltningen av rikets angelägenheter bör påverka utformningen av en ny författning.

De sakkunniga bör skyndsamt överväga i vilken utsträckning principerna för de regionala och lokala organens ställning bör regleras i grundlag i stället för i vanlig lag eller genom praxis. I första hand bör de sakkunniga belysa frågan huruvida och i vad mån den kommunala demokratin är beroende av något bestämt kammersystem eller valsystem vad riksdagen beträffar. De sakkunnigas bedömning av dessa spörsmål bör föreligga så tidigt som möjligt under hösten 1965, så att det inledda reformarbetet för statskicketts del icke försenas.

Några preciserade direktiv synes icke böra meddelas de sakkunniga utöver vad som framgår av vad jag i det föregående har anfört och vad konstitutionsutskottet har uttalat i sitt utlåtande. Jag vill dock understryka att det endast är de principiella riktlinjerna som det bör ankomma på de sakkunniga att taga ståndpunkt till. De närmare organisatoriska frågor, som kan föranledas av de sakkunnigas förslag, får lösas i senare sammanhang och med beaktande av resultatet av pågående utredningar på området.

Den omständigheten att särskilda sakkunniga nu tillkallas för att utreda de regionala och kommunala organens ställning i ett demokratiskt samhälle som vårt utgör icke något hinder för att under det att detta utredningsarbete pågår i annan särskild ordning upptages överläggningar mellan de demokratiska partierna om problem, som sammanhänger med det kommunala sambandet och en reform av kammersystem och valsystem,

samt andra spörsmål, som ingår i författningsfrågan. Jag förutsätter dock att något slutligt ståndpunktstagande till sådana frågor, som influeras av de sakkunnigas förenämnda bedömning beträffande det ömsesidiga sambandet mellan riksstyrelsen och den kommunala självstyrelsen, därvid icke förekommer.

De sakkunniga bör under utredningens gång i den utsträckning som finnes erforderligt samråda med de redan pågående utredningar och undersökningar, som avser den regionala förvaltningen.»

b. *Utredningen ang. vissa valtekniska spörsmål.*

I konselj den 15 januari 1965 anförde statsrådet Kling till protokollet bl. a. följande:

»Flera valfrågor har på senare tid aktualiserats i den allmänna debatten. I diskussionen kring författningsfrågan har sålunda den tanken framförts, att man i anslutning till en grundlagsrevision skulle kunna övergå till en ordning med gemensam valdag för riksdagsval samt val av landstingsmän och kommunal- eller stadsfullmäktige. Innan närmare ståndpunkt kan tagas till denna tanke, behöver uppenbarligen de tekniska förutsättningarna för en sådan valreform undersökas och jag föreslår, att en utredning i detta syfte nu kommer till stånd. Utredningen bör klargöra vilka förändringar av valsystelet beträffande såväl valmaterielens — främst valseklarans och kuvertens — beskaffenhet, valförfarandet och sammanräkningsproceduren som valorganisationen och sammanräkningsapparaten som skulle behöva vidtagas i händelse av övergång till gemensam valdag för nyssnämnda val. Vad valmaterielens angår blir huvuduppgiften att undersöka vilka åtgärder som bör vidtagas för att valmateriel avsett för ett slags val med lätthet skall kunna särskiljas från valmaterialet, som hänför sig till annat slags val. Om det över huvud visar sig tekniskt möjligt att hålla riksdagsval och allmänna borgerliga kommunalval samtidigt, bör utredningen i en senare etapp av sitt arbete framlägga de författningsförslag, som erfordras för att genomföra en sådan reform.

En annan valfråga av likaledes teknisk natur som fått aktualitet på sistone är spörsmålet om den preliminära röstsammanräkningens omfattning. För närvarande ingår icke poströsterna i den preliminära röstsammanräkningen. Olägenheterna härav var i allmänhet föga framträdande, så länge poströstningsfrekvensen var jämförelsevis låg. Till följd av olika reformer i syfte att underlätta valdeltagandet har emellertid antalet poströster efter hand stigit avsevärt och är numera så stort, att en preliminär röstsammanräkning utan dem lätt ger en icke rättvisande bild av den faktiska valutgången. Såsom jag har framhållit i ett interpellationssvar vid 1964 års höstriktdag, är detta förhållande otillfredsställande. Intresset att snabbt få ett tillförlitligt besked om valutgången talar otvivelaktigt för en sådan reform, att den preliminära röstsammanräkningen kommer att omfatta också poströsterna. En dylik reform torde emellertid icke kunna genomföras utan den konsekvensen, att poströstningen måste avslutas tidigare än vad nu sker. Härigenom går vissa fördelar med nuvarande poströstningssystem förlorade. Hur stora olägenheterna härav behöver bli, är svårt att överblicka utan närmare undersökning. Den av mig förordade

utredningen bör få i uppdrag att verkställa en sådan undersökning. I anslutning härtill bör utredningen pröva, hur poströstningen och den vidare behandlingen av därvid avgivna valsedlar lämpligen bör vara anordnad för att möjliggöra den här ifrågasatta reformen. Härvid bör även beaktas i vad mån valdeltagandet kan främjas och en eventuell reform av poströstningen underlättas genom att tiden för allmänna vals förrättande utsträcker till två dagar. Det bör ankomma på utredningen att utarbeta de författningsförslag som erfordras för genomförande av den här diskuterade reformen rörande den preliminära röstsammanräkningen och vad därmed sammanhänger.

Under senare år har reformarbetet på vallagstiftningens område delvis varit inriktat på att förebygga onödig kassation av valsedlar. De reformer, som har genomförts med detta mål för ögonen, har hittills främst rört bestämmelser, som reglerar valmyndigheternas handhavande av mottagna valsedlar. Genom lagändring 1962 har sålunda i syfte att undvika onödig kassation en viss uppmjukning skett av reglerna om verkan av att mottagna valsedlar icke har förvarats under stadgad försegling eller eljest på föreskrivet sätt. Däremot har det i samma syfte bedrivna arbetet på att reformera vallagstiftningens föreskrifter om valsedels innehåll och utseende jämte därtill anknyttande ogiltighetsregler ännu icke avsatt några nämnvärda spår i lagstiftningen. Den genomgång av hithörande ogiltighetsregler, som 1955 års valutredning för en del år sedan har verkställt (SOU 1961: 20 s. 139), utmynnade i stort sett icke i några ändringsförslag. Tydligt är också, att bestämmelserna om valsedels innehåll och utseende samt därtill hörande kassationsregler utgör ett svårbearbetat regelkomplex. Frågan rör emellertid ett område av stor betydelse för vårt demokratiska samhällsskicks sätt att fungera. Härtill kommer, att det vid snart sagt varje val inträffar, att valsedlar kasseras, därför att bestämmelserna om vad valsedel skall eller får innehålla eller om dess beskaffenhet i övrigt icke har strikt iakttagits, och att hithörande bestämmelser i den allmänna debatten ofta kritiserar såsom alltför formalistiska. Jag är därför av den uppfattningen, att ansträngningarna att förbättra reglerna om valsedels innehåll och utseende samt däremot svarande kassationsregler icke bör uppges till följd av de svårigheter som ämnets behandling erbjuder, utan att reformarbetet på detta område bör återupptagas. Då en översyn av ifrågavarande regler gäller ting av övervägande valteknisk natur och för övrigt kommer att beröra frågor, som även är av intresse för spørsmålet om gemensam valdag, torde översynen böra anförtros den utredning, som jag i det föregående förordat. Utredningen bör eftersträva att utan rubbning av valsystemets principiella grundvalar avpassa de här berörda reglerna så, att de å ena sidan förmår effektivt tillgodose de ofta viktiga intressen, som de är avsedda att skydda, och å andra sidan blir ägnade att så vitt möjligt förebygga onödig kassation. Vid översynen bör uppmärksamhet bl. a. ägnas vissa skiljaktigheter, som för närvarande består mellan lagstiftningen om val till riksdagen och reglerna om kommunala val och som enligt vad erfarenheten visat kan skapa vissa risker för kassation. Vid kommunala val gäller t. ex., att valsedel får vara försedd med valbeteckning. Vid riksdagsval däremot är valsedel, som är försedd med valbeteckning, enligt



rättspraxis att anse såsom märkt och därför ogiltig. Frågan, huruvida icke valbeteckning lämpligen bör vara tillåten också vid riksdagsval, kräver helt naturligt en omprövning vid en eventuell övergång till gemensam valdag men bör av utredningen övervägas även med sikte på alternativet att nuvarande regler om valdagar bibehållas. Om utredningen skulle finna mera likformiga regler rörande valbetecknings tillåtlighet eller valedels beskaffenhet i annat hänseende önskvärda beträffande riksdagsval och val enligt kommunala vallagen, bör utredningen undersöka, om konformiteten bör utsträckas också till sådana val, som avses i lagen om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunalfullmäktige m. m. Även en annan skilljaktighet mellan vallagstiftningen på olika områden tilldrager sig intresse i detta sammanhang. I 25 § fjärde och femte styckena kommunala vallagen meddelas vissa speciella regler dels om det fall att vid samtidigt förrättade val en valedel med valbeteckning för ett av valen har avlämnats vid det andra eller något av de andra valen och dels om den situationen att två valedlar med valbeteckning för olika på en gång förrättade val har inlagts i ett och samma valkuvert. Motsvarighet till dessa regler saknas i lagstiftningen om val till riksdagens andra kammare. Frågan, om lagstiftningen rörande andrakammarval bör kompletteras med liknande regler, hör också till de frågor, som kommer in i problembilden vid en eventuell övergång till gemensam valdag, men bör av utredningen prövas även med tanke på den alternativa lösningen att nuvarande regler om valdagar kommer att bestå oförändrade, eftersom riksdagsval och lokalt kommunalval också med gällande ordning stundom kan vara sammanförda till samma valdag. Även frågan om olika valkuverts utseende och övriga regler rörande dessa kuvert bör övervägas av utredningen jämväl utifrån förutsättningen att nuvarande bestämmelser om valdagar bibehållas.

Vid översynen bör slutligen uppmärksammas i det föregående ej berörda olikheter mellan de olika vallagarna, bl. a. reglerna om tiderna för vallokals öppethållande.»

*Leif Andersson*

#### **Remissverksamheten inom statskontoret.**

1. 1. Föreliggande uppsats vill belysa remissverksamheten inom ett statligt verk. Avsikten är inte att ge någon fullständig bild av remissväsendet som sådant. Framställningen bör betraktas som en liten praktikstudie i en av de intressantaste punkterna i modern svensk statsförvaltning.

Vad som har ansetts vara av intresse var att söka ge en bild dels av hur remissverksamheten organiserades inom ett verk, dels hur opinionsbildningen där kunde tänkas ske. Det var alltså önskvärt att inrikta undersökningen på ett verk med traditionellt stor remisserfarenhet. Valet föll på statskontoret.

2. 1. De statliga instanser som skall avge utlåtande i något ärende får en direkt order att yttra sig från K. Maj:t. Detta har efter omständigheterna skett med en varierande grad av entusiasm, och 1931 fann sig justitieministern föranlåten att utfärda ett cirkulär i frågan (SFS 1931: 213).

Kort och kärnfullt påtalades oskicket att sända alltför mycket på remiss och att skriva alltför utförliga svar. Remiss borde inte äga rum annat än där det var absolut nödvändigt, och remittering borde bara ske till de verk som frågan verkligen angick. Något irriterat påpekades, att svaren skall ges kortast möjliga omfattning. Cirkuläret riktade i klara ordalag uppmärksamheten på avarter inom remissväsendet som tenderade att uppstå inom förvaltningen.

3. 1. Inom statskontoret tänkte verkets tjänstemän ibland med saknad på det alltför snabbt glömda cirkuläret från 1931. Några siffror kan belysa det antal remisser som verket hade under de sista åren före dess omorganisation. Under 1958 erhöll man 2.390 k. remisser, år 1959 548 och år 1960 1.702 remisser för behandling, förutom k. brev och remisser från andra verk och instanser.

I instruktionen av 1957 (SFS 574) anges, att statskontorets uppgift var att handha statens medelsförvaltning samt att vara en allmän utrednings- och remissmyndighet, främst i frågor rörande statshushållningen. Denna instruktion var inte helt tillfredsställande, varken för verket eller för finansdepartementet, under vilket statskontoret sorterar. Med tiden kom det arbetsbelastade statskontoret att i allt högre grad få rykte om sig för att enbart svara negativt på remisser, med hänvisning till det statsfinansiella läget. Detta faktum kan spåras bakom det förslag till omorganisation av verket, vilket 1956 års rationaliseringsutredning lade fram.<sup>1</sup> Departementschefen utvecklade resonemanget vidare. Vad vill man egentligen ha ut av remissverksamheten, frågade han sig.<sup>2</sup> Statsmakterna kunde till exempel inte vara nämnvärt betjänta av remissyttranden innebärande avstyrkanden grundade på allmänt statsfinansiella skäl eller samhällsekonomiska motiveringar. Detta var bedömningar som hade, och alltid måste ha, sin plats i K. Maj:ts kansli och i riksdagen. Statskontoret var moget för omorganisation. »Det synes vara en allmän uppfattning», fortsatte departementschefen, »att statskontoret efter hand kommit att förlora den intima kontakten med den levande förvaltningen . . .» En remissverksamhet av den tidigare omfattningen skulle kräva en väsentligt utökad organisation. — Det gamla statskontoret hade blivit ihjälremitterat. Den 1/7 1961 trädde den nya instruktionen för verket i kraft.

3. 2. Den förändring som statskontoret genomgick var stark. Det vore till och med riktigare att säga, att det gamla statskontoret upphörde att existera. Så var i alla fall K. Maj:ts intentioner.<sup>3</sup> Men nu kvarstannade en del av verket i sina lokaler vid Birger Jarls Torg i Stockholm, och många av tjänstemännen kom att sitta kvar efter omorganisationen. En viss kontinuitet bibehölls alltså vid denna rationalisering av rationaliseringsorganet.<sup>4</sup> Dess uppgift nu (SFS 1961: 353) blev att centralt handha rationali-

<sup>1</sup> SOU 1959: 22. Den statliga centrala rationaliserings- och revisionsverksamhetens organisation. Betänkande avgivet av 1956 års rationaliseringsutredning.

<sup>2</sup> K. prop. 1960: 126, s. 8.

<sup>3</sup> Ibid. s. 68.

<sup>4</sup> J. Bern: Rationalisering av rationaliseringsorganen: Statskontoret. Uppsats för proseminariet i statskunskap i Uppsala, ht 1964.

seringsarbetet inom statsförvaltningen samt att vara remissorgan främst i rationaliserings- och besparingsfrågor.

TVå år senare ändrades verksinstruktionen av hänsyn till det moderna rationaliseringsarbetets utveckling. Statens datamaskinverksamhet tillfördes verket, och i samband därmed erhöll verket sin andre överdirektör. Den tidigare överdirektören blev tillika verkets souschef (SFS 1963:466).

3.3. Några ord är på sin plats om verkets styrelse. Den utses av K. Maj:t efter förslag och föredragning av finansdepartementet. 1963 fick den nio ledamöter mot förutvarande åtta. Av dessa är det endast verkets generaldirektör som är hämtad från statskontoret. De övriga inkluderar som självskrivnen medlem och vice-ordförande i styrelsen chefen för riksrevisionsverket. Två är riksdagsmän (Manne Ståhl, fp, och Hans Gustafsson, s), och fyra representerar förvaltningserfarenhet från såväl den statliga som den privata sektorn av samhället. Ett inslag är mera ägnat att förvåna. Finansdepartementet har fått en direkt representant i styrelsen.

Det skulle falla utanför denna uppsats ram att närmare gå in på ledningsorganisationen och dess utveckling.<sup>5</sup> För den fortsatta framställningen behöver man bara hålla i minnet ledningsorganisationens tre led: styrelse, generaldirektör och överdirektörer. En ytterligare anledning att inte dröja vid organisationen är att statskontoret tycks gå mot ännu en genomgripande omorganisation. Emellertid torde detta inte återverka på själva principerna i remissverksamheten.

3.4. Den högsta instans som fattar beslut i verkets namn är styrelsen. På grund av den praktiska svårigheten att samla styrelsens högt kvalificerade medlemmar till sammanträden äger dessa rum högst varannan eller var tredje vecka. Merparten av ärenden har generellt delegerats till generaldirektören, varför det åvilar honom att besluta om vilka ärenden — förutom de som i instruktionen är förbehållna styrelsen — som bör föreläggas styrelsen. Dess medlemmar bör självfallet inte belastas med ärenden som lika gärna kan avgöras av lägre instans. Ibland händer det att någon av medlemmarna låter förstå att han önskar att ett visst ärende, som t. ex. verkets svar på något uppmärksammat betänkande, behandlas av styrelsen. Mindre kontroversiella ämnen kan generaldirektören i sin tur delegera vidare till överdirektör eller byråchef.

4.1. Ett remissärende som anländer till något verk från ett departement omslutes av en s. k. aktkappa med remissresolution. Denna är en ämbetskrivelse från K. Maj:t, formulerad på följande sätt:

K. Maj:ts vilja är, att ... (verkets namn) före den ... avgiver utlåtande över bifogade betänkande, såvitt angår ... (detaljbestämmelser om vilka avsnitt som skall behandlas). Utlåtandet jämte därvid bifogade handlingar bör åtföljas av genomslagskopia i minst två exemplar. Stockholm den ... Undertecknat ... (statssekreterare eller expeditionschef i det avsändande departementet).

Oftast åtföljs aktkappan av en stencil över remissplanen till ärendet.

<sup>5</sup> Jfr Rune Tersman, »De svenska statsämbetsverkens ledningsorganisation. Några huvuddrag i utvecklingen». Osignerad stencil i statskontoret april 1964. Jfr även Tersmans avhandling: »Statsmakterna och de statliga aktiebolagen». SNS, Stockholm 1959.

Remissplanen upptar samtliga organ vilka dels har att avgiva utlåtande, dels de, vilka bereds tillfälle att avgiva utlåtande. De förra omfattar de statliga verk som mer eller mindre direkt berörs av ärendet, de övriga är andra av ärendet intresserade i organisationssverige. Avsikten med att bifoga remissplanen för verkets kännedom är givetvis att ge verket tillfälle till överblick över vilka andra verk och organisationer som berörs av betänkandet.

Principerna för ett verks remissarbete kan tyckas självklara: verket skall veta varför det skall yttra sig (därför detaljbestämmelserna på aktkappan), och verket skall endast yttra sig över områden som det behärskar. Det förra är indirekt också en garanti för att man i departementet har haft klart för sig vilka delar av betänkandet som hör vart, för att undvika ett planlöst remitterande. I praktiken, om man nu antar att det gäller ett utredningsbetänkande, är det ordföranden och sekreteraren i utredningen som uppgör förslag till remissplan med detaljmotiveringar. Mera sällan gör departementet några tillägg till detta innan det utsänds.

Om direktiven på aktkappan är genomtänkta med avseende på vilket avsnitt verket skall befatta sig med, så måste detta vara verket till stor hjälp i planläggningen av det egna arbetet. Men man får komma ihåg, att det fortfarande står verket fritt att yttra sig över vad som helst i ärendet som remitterats till det. Verken är ju formellt fristående från departement och departementsdirektiv.

4. 2. Remissarbetet inom statskontoret kan regelmässigt inte förberedas genom särskild planering. Remissernas inpassande i verksamheten i övrigt är en intern organisationsfråga, och alltför ofta blir remisserna en extra börda då man i regel har fullt upp att göra med det löpande arbetet. Verket kan ha varit inkopplat på ett ärendes utredningsstadium genom att en tjänsteman i verket varit ledamot i den kommitté, som behandlat frågan, eller genom att verket utfört någon organisationsutredning åt kommittén. Detta innebär också att man är orienterad om vilka kommittéer och utredningar som berör verkets arbetsområde.

När en remiss inkommer till statskontoret, beslutar generaldirektören eller respektive överdirektör vart ärendet i organisationshänseende hör. Remisserna fördelas inom verket efter två riktlinjer — vem är den lämpliga personen i sammanhanget att ta hand om ärendet, och är det arbetsmässigt möjligt för denne att handlägga ärendet? Lämpligheten kan avgöras av det faktum att personen tidigare sysslat med liknande ärenden. Därefter upprättas ett uppdragskort för ärendet, vilket sedan följer dess handläggning inom verket under hela tiden fram till dess expediering från verket.

Uppdragskortet anger dagen då ärendet skall vara färdigbehandlat och i skick för slutgiltigt ställningstagande från verkets sida. Den tid som man har till sitt förfogande varierar med avseende på många faktorer. Ärendets omfattning torde vara det primära, men det kan också bero på hur snabbt man vill ha fram ärendet i det remitterande departementet. Riksdagen har anmält att den inte annat än i undantagsfall önskar särpropositioner utanför statsverkspropositionen. Följaktligen kan budgetarbetet återverka på hur snabbt verket måste arbeta på hösten.

Uppdragskortet anger också vem uppdragsledaren är — vanligtvis den byråchef till vilkens ämbetsbefattning ärendet hör. Byråchefen i sin tur bestämmer om han skall behandla ärendet själv eller låta någon inom byrån ta hand om det — vanligtvis i så fall den person, som föranlett att ärendet placerats på byrån i första hand.

Den som inom verket fått uppdraget att förbereda verkets ställningstagande har frihet att ta vilka kontakter han vill för att lösa uppdraget. Detta innebär att han med ledning av remissplanen kan ta kontakt med andra statliga verk för att höra efter vad hans kollega där har för synpunkter på det remitterade ärendet. Ofta kan ena parten nämna att hans verk kommer att ägna särskild uppmärksamhet åt ett visst avsnitt, eller meddela att någon liknande fråga behandlats tidigare med det eller det resultatet — särskilt när det gäller juridiska aspekter. Eller också kan han meddela, att hans verk tenderar att anse så eller så beträffande en viss fråga. Detta utbyte av synpunkter är det normala för större ärenden.

Det är inte heller ovanligt att man tar kontakt med utomstående sakkunniga, såsom organisationer och andra grupper som inte är med på remissplanen. Härigenom erhålles möjlighet att garantera, att alla de väsentliga frågor som föranleds av ett ärende verkligen erhåller svar från de olika instanserna. Och viktigare, att de argument som anförs av någon part, blir direkt bemötta av instanser med annan åsikt i frågan. Det är dessa hänsyn som motiverar de fria kontakterna. Den som tilldelats ett ärende för behandling är också den blivande föredraganden av ärendet inför den avgörande instansen. Det anses alltså ingå i dennes skyldigheter att ta alla kontakter inom och utom verket som kan bidra till att ärendet blir allsidigt bedömt. Mera sällan sker någon organiserad form av opinionsbildning inom verket innan ärendet slutbehandlas, dvs. konferenser på olika nivåer inom verket. På uppdragskortet kan det ibland dock anges att någon eller några bestämda personer skall delta i handläggningen av ärendet. Detta kommer sig oftast av att verkets personal numera omfattar så många med helt varierande utbildning, att det är önskvärt att härav beroende synpunkter tidigt får komma till tals.

Statskontoret har också en viss utåtriktad upplysningsverksamhet om vad som är aktuellt inom verket. En liten stencilerad skrift på 2—3 sidor, kallad »Statskontoret informerar», utsänds bl. a. till föredraganden i organisationsfrågor vid andra myndigheter och till pressen.

4. 3. Utöver vad som ovan sagts om de allmänna kontakterna med utomstående, skall i det följande verkets förhållande till organisationer och intressegrupper tas upp. Det är av intresse att se i vilken utsträckning och på vilket sätt samarbete förekommer. I princip står det ju var och en fritt att ta kontakt med ett ämbetsverk i vilket ärende som helst för att meddela de egna synpunkterna på något ärende. Från verkets håll kan man då inhämta de argument som framförs utan några förbindelser för det avseende verket kommer att fästa vid dem.

Vad gäller kommittéer som arbetar med större utredningar så upptages ofta, i den mån de berör verkets arbetsuppgifter, ömsesidiga kontakter. Det betänkande som följer erhåller ett svar i vanlig ordning, där den som

varit verkets kontaktman med utredningen brukar vara föredragande i ärendet.

De större organisationerna, vilka själva bevakar ett ärende, t. ex. ett betänkande, gör sig vid olika tillfällen informerade om hur arbetet med verkets svar fortskrider, och tar ofta tillfället i akt att meddela sina egna synpunkter på olika avsnitt. Ibland översänds PM eller t. o. m. kopior av organisationens remissvar till den föredragande inom verket »för kännedom».

Inom många statliga verk har man sedan länge mer eller mindre aktiva fackföreningsklubbar, vilka således finns utöver personalföreningar med rekreativt syfte. Så finns t. ex. inom statskontoret en välorganiserad SACO-klubb med medlemsrekrytering till SACO som främsta mål. Det kan alltså inträffa, att en SACO-aktiv tjänsteman som föredragande vill efterhöra sin egen fackförenings syn på något ärende, för att senare rekommendera verket ett ställningstagande, som måste basera sig på helt andra värderingar. Denna konfliktsituation kan kanske tyckas endast vara skenbar, eftersom ämbetsmannaansvaret och den mot verket förvärvade lojaliteten — samt kunskapen om att SACO själv har förmåga att göra sin röst hörd — gör att det inte är svårt att skilja på verkets syn på saken och organisationens. Slutligen avgörs ju ärendet av en högre instans.

Det samarbete som kan förekomma mellan verket och organisationer kan slutligen naturligtvis ligga på ett personligt plan. Det nät av kontaktmöjligheter som finns när ett ärende skall förberedas är omfattande.

4. 4. Statskontoret berörs av de flesta organisationsfrågor inom den svenska förvaltningen. Fortfarande kommer ett stort antal ärenden på remiss, o män långt mindre än före 1961. De senaste årens siffror på behandlade ärenden är följande:

Budgetår	Från: K.Maj:t	Dep.chef	Statligt verk	Totalt
1961/62	197	30	92	319
1962/63	183	32	90	305
1963/64	196	47	113	356

Kostnaden per remiss har i genomsnitt beräknats till 3.000 kr. Remissverksamheten är fortfarande av betydande omfattning och den skall egentligen fullgöras parallellt med annat arbete. Denna belastning av personalorganisationen har lett till att verket i stor utsträckning har varit tvunget att tillgripa experter utifrån för att klara de nödvändiga utredningarna. Detta blir även fallet när direkt sakkunniga på ett område saknas inom verkets egna led. Men det är inte bara enskilda experter som anlitas. Förutom de i verkets senaste årsberättelse namngivna 32 experterna har även 15 konsultföretag på den privata marknaden inom olika fack anlitats för utredning och föredragning av remissärenden.

Rekryteringen av dessa experter, deras bakgrund och anknytningar till andra intressegrupper har ännu inte varit föremål för någon systematisk undersökning. Statskontoret har exempelvis ibland anlitat utredare som vid några tillfällen varit direkt anställda vid andra institutioner, såsom Sveriges Industriförbund, eller direkt knutna till de större organisationerna, såsom SACO. De praktiska synpunkterna på arbetet som funnits att

utföra har övervunnit betänkligheter inför faran av »tvåinstansjäv». Utifrån hämtade utredare är så att säga handplockade, dvs. man har hållit i minnet att de bör ha ungefär samma referensram och allmänt samma sätt att uppfatta problemen som verket kan förutsättas ha. På sådant sätt har det framstått som naturligt att arbeta.

5. Resultatet av undersökningen av remissverksamheten inom statskontoret ger vid handen följande.

Det bekräftar den allmänna tendensen att dualismen mellan K. Maj:ts kansli och ämbetsverken alltmera utsuddas. För detta är beträffande statskontoret den omständigheten talande, att en avdelningschef från finansdepartementet sitter i verkets styrelse. Den dualism som man har ansett ersätta denna uppstår mellan å ena sidan staten, å andra sidan intressegrupperna i samhället. Men det är ingen strikt dualism. På samma sätt som det är praktiskt att en representant för finansdepartementet för underhandskontakterna skall sitta med i verkets styrelse, på samma sätt är det rationellt att underhandskontakter i remissarbetet förekommer. Det finns bara tid att sända ett betänkande på remiss en enda gång. Remissvaren kan inte bli föremål för förnyad remiss i sin tur, utan när remisstiden utgått måste departementet för sitt eget beslut i sina händer ha allt material och alla synpunkter av betydelse samlade.

I ett vidare sammanhang är detta samarbete rationellt i en annan mening för parterna. Andra forskare har pekat på att organisationerna i allt mindre grad tenderar att anlita den politiska oppositionen när det gäller att föra fram sin egen mening. En tendens förmärks att ersätta denna opposition med en åsiktskonfrontation på det förberedande planet inom förvaltningen. Undersökningen av statskontoret tycks ge belägg för detta. Frågan torde bli föremål för en mera allsidig behandling i ett större sammanhang längre fram.

*Terry Carlbon*

#### Riksdagsgrupperna mellanhand för utredningar och partier

En dag da satau fik i sind  
at intet maate ske  
saa skaffed han i verden ind  
den første komité.

(Danskt ordspråk)

*Inledning.* Föreliggande uppsats har såsom sitt syfte att något närmare belysa kanalerna mellan de politiska partierna å ena sidan, statens offentliga utredningar å den andra. Framställningen bygger främst på intervjuer, på genomgång av kommittéarkiv i Riksarkivet samt på egna erfarenheter som sekreterare i 1961 års sjukförsäkringsutredning. Det svenska kommittéväsendets allmänna struktur förutsättes bekant; för sammanhangets skall meddelas dock inledningsvis vissa fakta, hämtade ur den vetenskapliga litteraturen på området.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Uppsatsen utgör en sammanfattning av en examensuppsats vid Socialhögskolan i Stockholm. — Intervjuerna gjordes hösten 1963, den senaste i december, och vid skriftliga och muntliga kontakter våren 1964, den senaste i maj, fick intervjuobjekten tillfälle att korrigera och godkänna sina respektive avsnitt i seminarieuppsatsen, innan denna bearbetades till examensuppsats. I föreliggande sammanfattning har ingen nothänvisning gjorts, där källan framgår klart.

Kommittéväsendet är inte något typiskt för svensk politik eller byråkrati och inte något nytt. Dess uppkomst har inte — som man skulle kunna tro — något direkt samband med det demokratiska genombrottet. Kommittéer kan vara av två slag: dels sådana som är tillsatta för att analysera ett visst frågekomplex, dels sådana, som skall prestera ett resultat, på vilket ett beslut skall grundas.

Man kan också göra en annan indelning. De svenska statsdepartementen är relativt sett små på grund av systemet med centrala ämbetsverk. När en fråga utanför den departementala rutinen skall beredas är det därför vanligt att departementschefen kallar sakkunniga eller experter från sitt departement, från något annat, från ämbetsverk eller domstol för att speciellt bereda ärendet. Det är inte heller helt ovanligt att departementschefen kallar en eller flera utomstående, t. ex. från riksdagen, kommunal förvaltning eller organisationerna att arbeta med extraordinära beredningar. Den på så vis utifrån rekryterade personen, vanligtvis kallad sakkunnig, brukar då anställas som extra tjänsteman i departementet eller arbeta mot kommittéarvode.

En sådan metod att bereda ett ärende utanför rutinen i departementet kan närmast betecknas som en av praktiska skäl dikterad metod. Det är heller inte alltid dessa arbetsgrupper formellt utnämns av regeringen och alltså får kommittéers ställning. Väsentligare är då de politiska kommittéerna, vilka kommit till genom en opinion i riksdagen, i partierna eller pressen. Detta är den andra formen av kommitté och det är den som har intresse i detta sammanhang. Även av sådana kommittéer finns det två slag, parlamentariska och inte parlamentariska. I de förstnämnda deltar som ledamöter representanter för fyra av riksdagspartierna och inte sällan även representanter för organisationerna samt nästan alltid högre stats-tjänstemän.<sup>2</sup>

Om en kommitté kommit till genom en partipolitisk opinion kan man säga att vederbörande parti, redan innan kommittén tillsatts, inlett sina förbindelser med den. Partiet har då genom att kräva att frågan skall utredas kanske specificerat denna, och departementschefens direktiv till kommittén kan grunda sig på detta partis synpunkter framkomna genom uppvaktningar, skrivelse och motioner. En kommitté tillsätts sällan i all hast, utan den fråga eller de frågor den skall utreda, har ofta fått mogna i olika partiinstanser, riksdagsinstanser och departement. Den politiska gången tycks vara att en opinion bildas inom ett eller flera partier och att den fråga det gäller — särskilt om det rör sig om oppositionspartier — tas om hand av vederbörande riksdagsgrupp och resulterar i en motion.<sup>3</sup>

*Redan här bör sägas att det vid denna undersökning konstaterats, att det främst är riksdagsgrupperna, som är länk mellan partierna och kommittéerna.*

I en motion av nyssnämnd art kan vissa åtgärder föreslås, men man vet av erfarenhet att få motioner tillstyrks av utskotten och alltså sällan blir

<sup>2</sup> Redogörelsen gjord med ledning av Hans Meijer, Kommittépolitik och kommittéarbete (1956) samt Gunnar Heckscher, Svensk statsförvaltning i arbete, 2:a uppl. (1958).

<sup>3</sup> Intervju med statsrådet Sven Aspling, 1963.



riksdagens beslut första gången frågan behandlas. Om riksdagsutskottet vill ställa sig mycket positivt föreslås det tillsättande av en kommitté eller att frågan läggs på en redan befintlig kommitté. Formellt är tillvägagångssättet så att riksdagens talmän skriver till regeringen (riksdagsskrivelse) och delger riksdagens beslut samt bifogar motionerna och sitt utlåtande. Om vederbörande departementschef då beslutar sig för att begära att få tillkalla en kommitté låter han någon tjänsteman under eget eller statssekreterarens överinseende skriva de direktiv, efter vilka kommittén skall arbeta.<sup>4</sup>

Det här skildrade tillvägagångssättet är inte fastställt eller enhetligt utan kan variera beroende på regering, person och fråga. Det finns heller inga normer för hur kommittéledamöterna skall tillkallas utan vederbörande departementschef eller statssekreterare kan ta direkt kontakt med den person, som man vill se som ledamot, med ledningen för det parti den presumtive ledamoten tillhör eller med riksdagsgruppen. Är det en fråga om vilken man strävar efter enighet mellan partierna, gäller att partiledningarna får föreslå sina kandidater. Dessa blir därmed mer bundna i sitt handlande. Om departementschefen vill ha en av de ledande från någon organisation — t. ex. fackförbund — tar han som regel direkt kontakt med denne. Ofta hålls också den person, som erbjudits uppdraget som ordförande, underrättad om hur departementschefen vill ha kommittén sammanfatt och hur detta arbete fortskrider.<sup>5</sup>

Det är en allmänt spridd uppfattning att kommittéledamöterna själva sitter och utreder flitigt. Så är det oftast inte. Man använder sig istället av det systemet, att varje kommitté har en eller flera sekreterare samt i regel också experter. Sekreteraren, ofta en ämbetsmannajurist, kan ställas till förfogande av departementschefen eller statssekreteraren eller han kan ha föreslagits till uppdraget av kommittéordföranden. Sekreteraren fungerar i regel på heltid och är under denna tid vanligtvis tjänstledig från sin befattning och får lön plus kommittéarvode från det departement under vilket kommittén sorterar. Är sekreteraren inte statsanställd brukar han anställas som extra tjänsteman i vederbörande departement medan han sköter uppdraget.

Det första en sådan sekreterare kan tänkas göra är att samla ihop alla de skrivelser, som finns i frågan och sortera dessa. Han noterar dem också i en förteckning över inkomna skrivelser. Gäller det däremot s. k. kungaskrivelser från departementschef tar han dessutom upp dem på en förteckning över skrivelser att beakta. Sådana skrivelser brukar redovisas i betänkandet.

I samband med detta är det vanligt att sekreteraren eller sekreterarna har ett sammanträffande med ordföranden för att med ledning av direktiven lägga upp arbetet. Det är också vanligt att de två får en muntlig framställning om önskemålen av departementschefen eller statssekreteraren, särskilt om det gäller mer politiskt betydelsefulla kommittéer.

Vid föredragning inför kommittén skall sekreteraren klarlägga den eller

<sup>4</sup> Meijer, a. a., samt egna erfarenheter som utredningssekreterare.

<sup>5</sup> Intervju med statsrådet Aspling, 1963.

de frågor, som skall utredas, och få direktiv av ledamöterna hur arbetet skall bedrivas. I promemorior, s. k. reciter, kartlägger sekreteraren t. ex. frågans tidigare behandling, lagtexter och förslag. Han skall sedan föreslå ändringar i gällande författningar eller nya sådana i enlighet med ledamöternas intentioner. Vid de s. k. badortssammanträdena är det inte ovanligt att sekreterarna nattetid får arbeta om sina förslag för att ledamöterna följande dag åter skall kunna ta ställning till dem.

*Ledamöterna och deras partier.* Vid intervjuer med företrädare för riksdagspartierna har det framgått att dessas representanter tycks ha ganska fria händer i kommittéerna men att därför förbindelserna inte är brutna medan kommittéarbetet pågår. Undantag är givetvis de verkligt stora och betydelsefulla principöverenskommelserna, som kan ha gjorts mellan parti-ledarna och vilka sedan inte kan brytas av respektive partis representant.

Sekreterare Anders Thunborg i Sveriges socialdemokratiska arbetarpartis styrelse har uppgett att partistyrelsen på sin höjd brukar diskutera eventuella nomineringar av kommittéledamöter och att den närmare handläggningen görs i partiets riksdagsgrupp. Regeringspartiet intar givetvis en särställning i dessa sammanhang och har möjligheter till intimare kontakter särskilt som flera av den nu sittande regeringens ledamöter tillhör partiets styrelse och dess ordförande är identisk med regeringens. Det socialdemokratiska partiet har också studiegrupper för samhällets olika områden och ledamöterna av dessa och kommittéerna kan också vara identiska. Är de inte detta händer det att kontakt tas med de socialdemokratiska kommittéledamöterna. Endast när det gäller de stora politiska frågorna har man formella diskussioner i partistyrelsen.

Framstötter med krav på utredning av en fråga brukar inom det socialdemokratiska partiet göras vid kongresser och konferenser, t. ex. motionsvägen. Om vid dessa överläggningar partiets funktionärer känner en opinion av tillräcklig tyngd brukar vederbörande departementschef meddelas. Det kan också tänkas att partiledningen har behov av resonans underifrån och skapar en opinion i en fråga den vill ha en utredning om.

De socialdemokratiska ledamöterna i kommittéerna får inga direktiv hur de skall ställa sig i de olika frågorna, men de måste ta hänsyn till partikongressernas beslut. Det har också hänt att partiledningen desavuerat socialdemokratiska partiledamöter. Det hände bl. a. i besparingsutredningen. Dess betänkande ledde heller inte till något resultat. Det socialdemokratiska partiet har, enligt vad som kunnat konstateras, hittills aldrig haft kontakt med kommittéer i dess helhet eller med en icke-socialdemokratisk ordförande eller tjänstemannasekreterare, och kontakt från detta håll har heller aldrig tagits.

När folkpartiet önskar få någon fråga utredd av en statlig kommitté sker det genom dess riksdagsgrupp, som då motionerar, har partisekreterare Cyril Olsson uppgett. Hänvändelsen till riksdagsgruppen kan komma från enskild partimedlem eller från partistyrelsen. Ofta gör då en delegation i riksdagsgruppen en rapport i frågan till grund för motionen. Sina ledamöter till kommittéerna nominerar folkpartiet främst ur riksdagsgrup-

pen och ur dess förtroenderåd. Vid tidsnöd kan det bli partiordföranden, som får nominera kandidaten.

Ingen instans i folkpartiet bevakar systematiskt utredningens gång och folkpartiets representant får själv avgöra, när han skall redogöra för arbetet inför riksdagsgruppen och överlägga om ett ställningstagande. De folkpartistiska kommittéledamöterna ges inga direktiv vid dessa konferenser, som brukar begäras när kommittéerna närmar sig något avgörande stadium. Avsteg från denna praxis brukar göras, när det gäller de politiskt mycket viktiga kommittéerna, vilkas folkpartistiska ledamöter då håller löpande kontakter med riksdagsgruppens förtroenderåd. Liksom inom det socialdemokratiska partiet skriver aldrig folkpartiets kongresser (partimöten) till regeringen och begär att någon fråga skall utredas eller att någon ytterligare fråga skall läggas på en sittande kommitté. Om folkpartiet inte har någon ledamot i en kommitté har man inga förbindelser med denna. Då tas frågan upp den parlamentariska vägen eller så kan en framställning till departementschefen göras om att även en folkpartistisk ledamot skall utses.

Det kan förtjäna nämnas att den folkpartistiska riksdagsgruppen vid något tillfälle »gått ifrån» sin tidigare och sin partirepresentants ståndpunkt sedan propositionen efter betänkandet lagts fram på grund av att jämkningar och kompromisser varit nödvändiga. Som exempel på oenighet mellan partiet och dess kommittérepresentant kan nämnas, att partiets linje i författningsfrågan är, att Sverige bör behålla det proportionella valsystemet, medan partiets representant i författningsutredningen även ville diskutera ett majoritetsvalsystem. Denne hade informerat partiets förtroenderåd om sin syn, när frågan började bli aktuell i kommittén.

Kanslichef Oscar Östman i högerpartiet har uppgett att han uppfattat saken så, att departementscheferna ibland vill ha ledamöter, som kan betraktas som representanter för respektive parti. Som exempel på undantag anges högerledamoten i gymnasieutredningen. Denne nominerades inte av partiet, som heller inte kände sig bundet av vederbörandes hållning i kommittén. Parentetiskt kan nämnas, att denne ledamot ändrade sig i en principfråga, vilket fick till följd att man i pressen frågade om direkta påtryckningar kommit från högerledningen.

När högerpartiet får nominera kommittéledamöter sker detta av partiordföranden, partisekreteraren eller partiets förtroenderåd. I viktiga politiska frågor brukar högerledamoten skaffa sig en återförsäkring, t. ex. genom föredragning i riksdagsgruppen eller partiets förtroenderåd. Inte ovanligt är att ledamoten har återkommande kontakter med den i frågan sakkunnige på riksdagshögerns kansli. Någon kontakt med kommittéer, där högern saknar representant, förekommer inte. Ett undantag var författningsutredningen, där högern blev utan representant på grund av dödsfall. Man arrangerade då så, att en av utredningens experter kontinuerligt rapporterade för högerns riksdagsgrupp om utredningens gång.

Högerpartiet gör inga framställningar, t. ex. till regeringen med begäran om att en kommitté skall tillsättas för någon fråga. Alla sådana krav rikstas motionsvägen i riksdagen.

Centerpartiet har liksom högerpartiet i sina riksdagsgrupper formellt

indelade kommittéer. I dessa kommittéers uppgifter ingår bl. a. att hålla kontakt med partiets ledamöter i de statliga kommittéerna även om just denna detalj inte är stadgefäst. När partiet nominerar en ledamot till en statlig kommitté går detta mycket informellt till, har sekreterare Gunnar Söder i partiets riksdagsgrupp framhållit. I regel är det partiordföranden i dennes egenskap av ordförande i riksdagsgruppen, som står för nomineringarna. Sekreterare Söder har beträffande krav på en blivande kommittéledamot från vederbörande departements sida nämnt, att dessa krav åtminstone vid ett tillfälle var mycket specificerade. Den gången gällde utredningen fiskevård och den blivande ledamoten skulle vara markägare och bosatt inom ett visst slags område i landet.

Kommittéledamöterna avgör själva, när de skall kontakta de nämnda partikommittéerna i riksdagen, men ibland är det motsvarande partikommitté, som tar kontakt med ledamoten för att få sakkunnig hjälp. Vid dessa överläggningar fattas inga formella beslut. Det händer också, att riksdagsgruppen begär en föredragning av en statlig kommitté, om dess arbete är mycket omfattande. Vid något tillfälle har centerpartiets ledamot hos en kommittés sekreterare begärt att denne skall informera gruppen.

Även inom centerpartiet inträffar det att dess riksdagsgrupp har en annan uppfattning än dess kommittérepresentant. I t. ex. besparingsutredningen, som hade direktiv att lämna ett enhälligt förslag för att någon proposition skulle läggas fram, ställde sig centerledamoten på majoritetens linje i en fråga om folkpensionen medan riksdagsgruppen inte godtog utredningens förslag. I författningsutredningen gick riksdagsgruppen på partiordförandens linje om enkammersystem mot centerledamotens tidigare framförda ståndpunkt. Det bör också nämnas att begäran om att något skall utredas eller att ytterligare något ärende skall läggas på en sittande kommitté alltid passerar riksdagsgruppen, och att denna en gång om året gör en sammanställning över vilka motioner som gett resultat och vilka krav som står kvar.

En särställning i detta sammanhang intar Sveriges kommunistiska parti. Representanter för detta parti utses numera inte till kommittéledamöter. Partiordförande C. H. Hermansson har uppgett, att något besked från regeringen inte lämnats om att kommunisterna inte skulle tas med i kommittéer. Dessa uppdrag upphörde successivt. Kommunisterna deltog i kommittéväsendet enbart under åren 1944—1950. De tillhörde då bl. a. försvars-, skatte-, lokaliserings- och skolutredningar. Numera brukar man uppdra åt någon i riksdagsgruppen att följa de frågor, som är eller borde vara föremål för utredning. Ibland tar man personkontakt med andra partiers representanter i kommittéerna. Detta skedde med författningsutredningen, då riksdagsman Rickard Sandler, kommitténs ordförande, redogjorde för delar av författningsutredningens resultat våren 1963 inför den kommunistiska riksdagsgruppen. Den vanligaste vägen är dock motionsvägen när det gäller krav på kommittéer. Det kan också nämnas att kommunisterna har egna, inte permanenta, kommittéer, som kallas studiegrupper för utredningsuppdrag rörande olika samhällssektorer. När kommunisterna satt som utredningsledamöter gavs dessa inga specificerade ståndpunkter att vidhålla utan endast allmänna, och rapporter lämnades

till dåvarande centralkommitténs arbetsutskott, där det egna partiets riktlinjer inom kommittén drogs upp.

Sekreterare Nils Bengtsson i kommunistiska partiets riksdagsgrupp har uppgett, att partiet även kan använda sig av omvägar för att påverka utformningen av de eventuella propositioner, som kan bli följden av en kommittés arbete, bl. a. inom de fackliga organisationerna. Ett exempel på detta är opinionsbildningen i samband med utredningen om kortare arbetsvecka. Förutom den tidigare nämnda motionsvägen händer det också att man vänder sig till vederbörande riksdagsutskott och ger sin mening till känna. Som exempel på motioner kan nämnas att man 1962 yrkade på att möjligheterna till ett republikanskt styrelsesätt skulle utredas. Detta avslogs med hänvisning till författningsutredningen, som emellertid hänvisade till att den enligt direktiven inte skulle utreda denna fråga. År 1963 motionerade kommunisterna att 1958 års utredning kyrka—stat skulle ges kompletteringsdirektiv.

Någon kontakt med förslagsställarna till nya kommittéer tas inte när departementschefen beslutat sig för att begära en kommitté och låter skriva direktiven, har socialminister Sven Aspling uppgett. När ledamöterna utses går det från departementets — åtminstone socialdepartementets — sida till så, att antalet ledamöter fastställs innan departementschefen eller statssekreteraren vänder sig till respektive partiledning. Därpå utarbetas direktiven.

Hr Aspling, som tidigare varit socialdemokratisk partisekreterare, kompletterar också med att det socialdemokratiska partiet oftast nominerar sina kandidater till kommittéer ur riksdagsutskotten och att vederbörande aldrig får direktiv av partiledningen hur de skall ställa sig. Som exempel på när partiledningen haft andra åsikter än kommittéledamöterna nämns pensionsutredningen, som föregick ATP, i vilken ett knippe ståndpunkter gavs till känna.

När det gäller olika former för begäran om att kommittéer skall tillsättas anför socialministern, att oppositionen är mer livaktig i detta avseende för närvarande, eftersom den sittande regeringen har intima kontakter med den socialdemokratiska partistyrelsen och de socialdemokratiska riksdagsledamöterna.

*Remisser och yttranden.* I samband med att ett betänkande blir färdigt gör kommittén ett förslag till remisslista, vilken sedan med eller utan ändringar konfirmeras av vederbörande departement. När det gäller statsmyndigheter blir dessa då skyldiga att yttra sig medan organisationer och liknande ges tillfälle. De politiska partierna får sällan betänkan den på remiss. Undantag görs när en utredning sysslats med frågor, som direkt berör partiernas arbete. Däremot ges ofta partiernas kvinno- och ungdomsorganisationer tillfälle att yttra sig när det gäller speciella kvinno-, ungdoms- och utbildningsfrågor.<sup>6</sup> Det kan nämnas att det kommunistiska ungdomsförbundet, Demokratisk ungdom, inte är något undantag i detta avseende.

<sup>6</sup> Intervju med statsrådet Aspling 1963.

För att finna korrespondens från politiska organisationer till kommittéerna gjorde jag en undersökning i riksarkivet. Urvalet gjordes så att de kommittéer, som utnämnts tidigast den 1 januari 1960 och blivit färdiga så att deras arkiv blivit tillgängliga den 1 mars 1964, kontrollerades. Sammanlagt rörde det sig om 48 kommittéarkiv. Resultatet blev mycket ringa, främst beroende på att ytterst få sådana brev finns och på att inte alla kommittéer låter föra upp dessa brev på någon förteckning över inkomna skrivelser. Det är inte ens säkert att skrivelserna sparats utan mer betraktats som brev för kännedom.

En kommitté, som utredde statsbidragsgivningen till hemslöjden och som lämnade ett stencilerat betänkande år 1960, fick en skrivelse från Svenska landsbygdens kvinnoförbund via handelsministern. Förbundet hade nämligen uppvakttat denne och lämnat sina synpunkter skriftligt, vilka vidarebefordrades till kommittén. För övrigt kan noteras att hemslöjdsutredningens arkiv bjuder mycket av intresse. En stor del upptas nämligen av långa, ofta handskrivna inlagor och skildringar, ibland illustrerade med foton. Dessa brev härstammar dock inte från politiska organisationer.

Vid Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikts årskonferens år 1961 behandlades en motion om de deltidsanställdas semesterförmåner. Konferensen vidarebefordrade denna motion — utom till den socialdemokratiska riksdagsgruppen — även till 1960 års semesterkommitté den 17 juli 1961. 1960 års försvarskommitté erhöll den 18 augusti 1960 en skrivelse från Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund angående ekonomisk ersättning åt de värnpliktiga. Denna skrivelse hade ställts till försvarsministern, som sänt den till kommittén, vilken rekommenderade att den övertogs av en annan kommitté. Västerbottens socialdemokratiska ungdomsdistrikt föreslog den 17 juni 1963 skolöverstyrelsen att grundskolans och gymnasiets elever bör få kännedom om arbetsmarknadens parter och att skolans lärare skall utbildas för att undervisa om dem. Denna skrivelse vidarebefordrades till fackskoleutredningen.

I denna undersökning togs endast med skrivelser från de politiska partierna, dess kvinno-, ungdoms- och studentförbund. Skrivelser från samhällets övriga organisationer och från enskilda liksom från myndigheter har sålunda inte beaktats. Inte heller har de motioner i riksdagen, vilka sänts till regeringen och sedan till respektive kommitté, tagits med. Dessa skrivelserns antal är givetvis vida större än antalet av dem, som kommit direkt från de politiska organisationerna. Någon uppföljning av de redovisade skrivelsernas behandling i kommittéerna har inte gjorts.

*Många vägar.* Vägar mellan de politiska partierna och de statliga kommittéerna är alltså många. Vi har sett hur en begäran om att en kommitté skall tillsättas görs, vem som gör denna begäran, hur ledamöterna utses, hur partierna bevakar kommittéerna och då främst de dubbla kontakterna mellan partierna och deras egna kommittéledamöter samt hur skrivelser riktas från partiorganisationer till kommittéerna.

Kommittéväsendet är en betydande del av det politiska livet, och liksom inom andra områden av detta gäller ofta inga fasta regler varken för formerna för förbindelserna mellan partier och kommittéer eller för re-

gistreringen av dem. Den politiska återförsäkringen i kommittéerna skaffar sig dock regeringen genom att utse ledamöter nominerade av partiledningarna eller genom att binda kommittéerna genom i förväg gjorda överenskommelser mellan partiledarna. Impulserna i motsatt riktning behöver inte heller vara starka, ofta vet partiledningarna var deras kommittéledamöter står i olika frågor och har valt dem med hänsyn till detta.

Ytterligare en väg mellan partier och kommittéer är tänkbar. Det är det mycket inofficiella sättet för direkta och personliga kommunikationer i riksdagskorridorerna eller dylikt mellan partiledarna och deras partiets representanter i kommittéerna. En undersökning om detta har lämnats utanför denna forskningsuppgift, som inte heller beaktat de mer tjänstemannabetonade kommittéerna, vilka oftast sysslar med rent lagtekniska klarlägganden.

*Kjell Wase*

#### Studier av förhållandet mellan civila och militärer

Studiet av förhållandet mellan civila och militärer i en stats politiska liv har under de senaste åren blivit alltmer omfattande. Den övervägande delen av denna forskning bedrivs idag i Förenta staterna och rör amerikanska förhållanden. Särskilda institutioner och forskningskommittéer har skapats med syfte att göra specialstudier eller mera omfattande undersökningar inom ämnet. En genomgång av de bibliografier, som idag finns tillgängliga, visar emellertid inte bara att tillväxten i omfång av forskningen är särskilt markerad under de senaste åren, utan också att hela frågan om relationerna mellan civil och militär auktoritet kommit att ägnas systematisk forskning först under de sista decennierna.<sup>1</sup> Bristen på intresse bland forskare för militära frågor i allmänhet och speciellt för militärens ställning i ett socialt och politiskt sammanhang under tidigare skeden, kan till dels förklaras med de dominerande liberala värderingar, som varit grundläggande i amerikansk samhällssyn. Antimilitarismen hölls levande, militären stod isolerad och uppgiften han rustade sig för, kriget, ansågs som något onormalt och orimligt. Inom den gren av statskunskapen, som idag kallas international relations, och till vilken man kan hänföra studiet av kriget och våldets roll i umgänget nationer emellan, kom bl a av dessa skäl inga arbeten om militären och hans relationer till den civila sektorn.

<sup>1</sup> Verk utgivna före 1940 återfinns i den av Social Science Research Council publicerade *Civil-Military Relations: Bibliographical Notes on Civilian Mobilization*, Chicago 1940. Översikten följs upp i den likaledes av SSRC sammanställda och utgivna *Civil-Military Relations: An Annotated Bibliography 1940—1952*, New York 1954. På senare år har två omfattande kongresstryck innehållit värdefulla bibliografier, nämligen *U. S. Senate Subcommittee on National Policy Machinery. Organizing for National Security: A Bibliography*, Washington 1959 samt *U. S. Senate Subcommittee on National Security Staffing and Operations. Administration of National Security: A Bibliography*, Washington 1963. En utmärkt översikt av de senaste årens forskning är »Recent Writing in Military Politics — Foci and Corpora» i *Samuel P. Huntington (ed.): Changing Patterns of Military Politics*, Glencoe 1962, sid. 235 ff. Forskningen om den militära sektorn behandlas i *Paul P. Van Riper: A Survey of Materials for the Study of Military Management*. *American Political Science Review*, sept. 1955 (vol. 49), sid. 828 ff.

Däremot kan man närmast på den politiska teoriens område finna verk av framför allt Harold D. Lasswell och Pendleton Herring, som kommit att få stor betydelse i dagens forskning.<sup>2</sup>

Först i och med andra världskrigets slut fick forskningen en mera direkt inriktning på förhållandet mellan civila och militärer. Orsaken härtill var blott i mindre grad erfarenheterna under krigsåren, då ju framstående militärer spelade viktiga roller i ledningen av den amerikanska politiken. Snarare var det den världspolitiska utvecklingen mot slutet av fyrtioalet med krav på en omfattande mobilisering och militär beredskap, även då krigstillstånd inte rådde, som speglades i den civil-militära forskningen. Problemen med en total mobilisering och de förändringar av det fredstida samhället som denna innebar, gav visserligen upphov till en rad undersökningar. I detta sammanhang kan nämnas de värdefulla materialsamlingar som officiella historiker över krigföring och administration, liksom nästan samtliga ledande militärers memoarer framför allt kom att utgöra och vidare arbeten som t ex Corwins *Total War and the Constitution*<sup>3</sup> med en katalogisering av fall, där centrala författningsstadganden i tider av krigshot och krig satts ur spel. Men först sedan den politiska utvecklingen under de första fredsåren visat att Förenta staterna för att kunna skydda sina egna och sina allierades intressen måste bevara eller förstärka sin krigsmakt, ställdes problemen på sin spets. Frågan om den nationella säkerheten kom i centrum för såväl den allmänna som vetenskapliga debatten. Vilken inverkan kunde det tänkas få att en så stor del av nationens resurser anslogs åt den militära sektorn? Vad kunde följden bli av att militären inordnades som en uppenbarligen oumbärlig del i det politiska beslutsmaskineriet? Vapenutvecklingen bidrog till att göra problemet med kontroll och ledning av nationens försvarsplanering akut.<sup>4</sup>

Studiet av hur civil överhöghet och, i vidare mening, liberala värderingar och demokratiska institutioner skall kunna bevaras och skyddas under rådande förhållanden, har utgjort en gren av denna forskning. Louis Smiths arbete *American Democracy and Military Power*<sup>5</sup> är här ett viktigt verk vad avser frågeställning och sin grundliga genomgång av till synes alla fakta relevanta för denna frågeställning. Från metodsynpunkt är framställningen traditionell: undersökningen är upplagd kronologiskt och sker med utgångspunkt från den givna konstitutionella och institutionella ramen. Vidare i målsättning och med klarare inslag av systematisk analys är

<sup>2</sup> Lasswells »garrison state hypothesis» formulerades på 1930-talet men har liksom *Pendleton Herring: The Impact of War*, Chicago 1941, fått sin kanske största betydelse under efterkrigstiden. Vid en analys av dessa hypoteser idag finner Lasswell att de till stor del fortfarande har giltighet. Se Huntington op. cit. sid. 51 ff.

<sup>3</sup> Edward S. Corwin: *Total War and the Constitution*, New York 1947.

<sup>4</sup> En översikt av den intensifierade civil-militära forskningen i början av 1950-talet liksom en allmän diskussion om frågeställningar och metoder återfinns i *William T. R. Fox: Civil-Military Relations Research: The SSRC Committee and Its Research Survey*. *World Politics* 1954 (vol. 6), sid. 278 ff. Översikten visar att 1953 höll 31 arbeten på att färdigställas, flera av dem större projekt.

<sup>5</sup> Louis Smith: *American Democracy and Military Power. A Study of Civil Control of the Military Power in the United States*, Chicago 1951.



Huntingtons *The Soldier and the State*.<sup>6</sup> Huntington tecknar den sociala och framför allt psykologiska bakgrunden till yrkesmilitären och sätter frågan om graden av civil kontroll i relation till graden av »military professionalism». I motsats till tidigare forskare, bl a Smith, som tenderat att i metodiskt avseende behandla begreppet »civil kontroll» utifrån allmänna och icke-systematiserade antaganden och tolkningar av amerikanska liberala och demokratiska attityder, söker alltså Huntington skissera en teoretisk modell för studiet av de civil-militära relationerna.<sup>7</sup> Hur användbar denna är för komparativa studier är svårt att bedöma med utgångspunkt från material i den här aktuella boken. Bredden i framställningen och, inte minst, de många uppslagsändarna för fortsatta undersökningar gör *The Soldier and the State* till ett standardverk inom den civil-militära forskningen.

För den nu nämnda typen av studier och dem, som närmast är orienterade mot studiet av politiska institutioner, finns en gemensam utgångspunkt, nämligen frågan om den civila överhögheten. I den år 1954 publicerade *The Role of the Military in American Foreign Policy*<sup>8</sup> diskuteras dels militärens nya ställning — som en följd av det kalla kriget och de därav förändrade kraven både på den amerikanska krigsmakten och på den amerikanska utrikespolitiken — och dels det militära deltagandet vid fattandet av utrikespolitiska beslut. Tyngdpunkten i undersökningen ligger emellertid på en diskussion om vad författarna kallar »an appropriate role» för militären i den utrikespolitiska ledningen mot bakgrund dels av givna demokratiska värderingar, dels av behovet av militärens råd och kunnande. Man syftar alltså inte till att besvara frågan, vilken ställning under givna förutsättningar militären kommer att få, utan vilken ställning militären bör ha. Sapin & Snyders bok är värd att uppmärksamma därför att den är den första, som sökt att ge en fullständig bild av militärens inordnande i den utrikespolitiska ledningen i Förenta staterna. Än mer intressant för en allmän översikt som denna är emellertid det förhållandet att författarna i sitt normativa betraktelsesätt är representativa för en stor del av särskilt den tidigare civil-militära forskningen.<sup>9</sup> Här återstår åtskilligt att göra, liksom när det gäller komparativa studier av vilken roll den militära eliten i moderna, industrialiserade stater spelar i ledningen av utrikespolitiken.<sup>10</sup>

<sup>6</sup> Samuel P. Huntington: *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Cambridge 1957.

<sup>7</sup> Se vidare bl. a. David C. Rapoport: »A Comparative Theory of Military and Political Types» i Huntington (ed.): *Changing Patterns . . .*, sid. 71 ff.

<sup>8</sup> Burton M. Sapin & Richard C. Snyder: *The Role of the Military in American Foreign Policy*, Garden City, N. Y. 1954.

<sup>9</sup> I Burton M. Sapin, Richard C. Snyder & H. W. Bruck: *An Appropriate Role for the Military in American Foreign Policy-Making: A Research Note*. Princeton, N. J. 1954, presenteras ett schema för studiet av militärens deltagande i den utrikespolitiska beslutsprocessen. I det ovan omnämnda arbetet appliceras emellertid detta schema inte på materialet.

<sup>10</sup> Lewis J. Edinger har i en intressant artikel *Military Leaders and Foreign Policy-Making*. *American Political Science Review*, nr 2 1963 (vol. 57) sid. 392 ff. belyst några av dessa problemställningar. Han lägger också fram en ram för tänkbar fortsatt forskning på området.

Några av dragen i den senaste utvecklingen av militärens ställning gör t ex *The Role of the Military* ... delvis inaktuell.<sup>11</sup> Samordningen av diplomatisk, militär, ekonomisk och psykologisk politik är inte längre en prestigeladdad fråga utan framstår som naturlig, och därmed försvagas den traditionellt skarpa uppdelningen i en civil och en militär sektor. Samtidigt hotas militärens hittillsvarande position i beslutsmaskineriet av den alltmer komplicerade tekniken och av civila specialister på t ex strategiens område. Yrkesmilitärens anpassning till denna utveckling blir för många forskare ett viktigare problem än t ex frågan om under vilka betingelser civil kontroll kan anses råda.

Att dra upp en gräns mellan undersökningar som rör relationerna mellan civila och militärer och sådana som gäller, med ett amerikanskt uttryck, »military policy» är ofta ogörligt. *Arms and the State*,<sup>12</sup> publicerad som en del i ett större projekt av The Twentieth Century Fund, får närmast hänföras till den sistnämnda kategorien men har i sin senare del mycket material om de civil-militära relationerna efter kriget. Som introduktion i ämnet har boken stort värde.

Studier av den interna militära organisationen och »military policy» skall i övrigt här lämnas åt sidan; flera av dem har emellertid avsnitt av direkt intresse för kunskapen om relationerna med den civila sektorn.<sup>13</sup>

På senare år har tillkommit en rad case-studies, med användande av olika metoder, men med tyngdpunkten på den historiskt-deskriptiva, som behandlar förhållandet mellan civila och militärer främst inom utrikesledningen.<sup>14</sup> Slutligen skall pekas på de specialstudier som rör relationerna mellan militärer och t ex kongressen.<sup>15</sup>

Den civil-militära forskningen har i många fall använt sig av vagt formulerade och otillräckligt underbyggda karaktäristiker av den enskilde militären och, oftare, det militära establishment, som setts som ett hot mot centrala demokratiska värden. Uttryck som »the military mind» har kommit att spela stor roll, inte bara för den allmänna opinionsbildningen. Ett användande av metoder hämtade från sociologien och psykologien har inte prövats i någon större utsträckning. Morris Janowitz' bok från 1960, *The Professional Soldier*,<sup>16</sup> är det enda moderna med denna uppläggning. Janowitz behandlar här med hjälp av bl a ett omfattande intervju-

<sup>11</sup> Se bl. a. *Gene M. Lyons: The New Civil-Military Relations*. *American Political Science Review*, mars 1961 (vol. 55), sid. 53 ff. och *Samuel P. Huntington: Interservice Competition and the Political Roles of the Armed Services*. *American Political Science Review*, mars 1961 (vol. 55), sid. 40 ff.

<sup>12</sup> Walter Millis et al.: *Arms and the State. Civil-Military Elements in National Policy*, New York 1958.

<sup>13</sup> Detta gäller t. ex. *Paul Y. Hammond: Organizing for Defense. The American Military Establishment in the 20th Century*, Princeton, N. J. 1961, och *William R. Kintner: Forging a New Sword. A Study of the Department of Defense*, New York 1958.

<sup>14</sup> Se bl. a. *Harold Stein (ed.): American Civil-Military Decisions. A Book of Case Studies*, Birmingham, Ala. 1963.

<sup>15</sup> Se bl. a. *Elias Huzar: The Purse and the Sword. Control of the Army by Congress Through Military Appropriations 1933—1950*. Ithaca 1950.

<sup>16</sup> Morris Janowitz: *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*, Glencoe 1960.

rial yrkesmilitärens sociala bakgrund och karriär och analyserar utifrån detta militärens agerande. Till Janowitz' bok skall här fogas Masland & Radways *Soldiers and Scholars*,<sup>17</sup> som är en undersökning av den militära utbildningen och dess anpassning till efterkrigstidens nya behov.

Vad beträffar komparativa studier av förhållandet mellan civila och militärer är dessa, som tidigare framgått, fåtaliga, trots ökat intresse de senaste åren. De nya staternas problem i detta avseende har behandlats i böcker av bl a Morris Janowitz och John J. Johnson,<sup>18</sup> Latinamerika av bl a Edwin Lieuwen.<sup>19</sup> Janowitz anger här olika typer av civil-militära relationer och söker formulera en rad hypoteser om militärens politiska kapacitet under rådande yttre förhållanden.

Mats R. Marling

#### Genmäle om lagprövningsrätt

Frågan om våra domstolars lagprövningsrätt har åter — för vilken gång i ordningen? — tagits upp, nu av docenten Gustaf Petrén i denna tidskrifts spalter. Inlägget har närmast föranletts av min artikel i ämnet, publicerad i denna tidskrifts föregående årgång, samtidigt som Håkan Strömberg från en något annan utgångspunkt där offentliggjorde en undersökning, som ifråga om lagprövningsrättens omfång i vårt land nära anslöt sig till min (jfr nu även Strömbergs kompendium i statsrätt). Då jag emellertid fått äran att närmast utsättas för Petréns kritik, ber jag att först få bemöta den.

Gustaf Petrén har som bekant tidigare hävdad, att svensk domstol äger en vidsträckt såväl formell som materiell lagprövningsrätt, omfattande även allmän civil- och kriminallags förhållande till grundlag. Denna mening är ju ej ny utan bygger på tidigare artiklar av Reuterskiöld och Sundberg; de närmare sammanhangen i den doktrinhistoriska utvecklingen ha redovisats i min nyss anförda artikel. Den argumentation, som de nämnda författarna fört, har dock aldrig mäktat övertyga. Min undersökning åter avsåg att i första hand visa, att någon generell lagprövningsrätt ej kan ha tillagts domstolarna i 1809 års RF — en orimlig tanke med hänsyn till den sammanblandning av lagstiftande, verkställande och dömande makt som av historiska skäl utmärkte vår grundlag. Fråga måste alltså vara, om en senare rättsutveckling tillagt våra domstolar en dylik makt. För att finna ett svar på denna fråga undersökte jag dels — som nyss nämnts — doktrinen, dels ock rättspraxis. Härvid kunde jag ej annat än konstatera, att en viss lagprövningsrätt väl kommit att utövas även av materiell innebörd, men att den är begränsad till författningar av lägre statsrättslig valör än allmän civil- och kriminallag. Denna begränsning kunde tänkas överensstämma

<sup>17</sup> John W. Masland & Laurence I. Radway: *Soldiers and Scholars*. Military Education and National Policy, Princeton, N. J. 1957.

<sup>18</sup> Morris Janowitz: *The Military in the Political Development of New Nations. An Essay in Comparative Analysis*, Chicago 1964; John J. Johnson (ed.): *The Role of the Military in Underdeveloped Countries*, Princeton, N. J. 1962.

<sup>19</sup> Edwin Lieuwen: *Arms and Politics in Latin America*, New York 1961. Se vidare John J. Johnson: *The Military and Society in Latin America*, Stanford 1964.

med området för lagrådets prövningsrätt. Då Högsta domstolen och regeringsrätten genom sina företrädare i lagrådet ha att granska lagförslag även ur synpunkten av deras förenlighet med grundlag kunde en senare lagprövning, utförd av lägre instanser inom domstolsväsendet, te sig föga lockande. Skall verkligen en underinstans kunna gå emot lagrådet?

Nu menar Petrén, att jag tolkat rättspraxis fel; i fråga om innebörden av RF 1809 åter ger han mig till en början rätt. Orsaken till min felbedömning skulle vara, att jag tillämpat en statsvetenskaplig metod och ej en juridisk. Detta något dunkla tal torde emellertid blott innebära följande: Petrén vill sluta sig till förefintligheten av en oinskränkt lagprövningsrätt därav, att domstolar utövat en lagprövning i vissa hänseenden. De fåtaliga belägg, som vi hava på lagprövningsrätt, måste utgöra bevis på en mycket generell sats, ej på en mera begränsad regel, som närmast svarar mot de föreliggande rättsfallen. Lagprövningsrätten måste, menar tydligen Petrén i strid mot all erfarenhet, vara generell, och avse även allmän civil- och kriminallag. Domare argumentera och resonnera, hävdar han, ej så som jag antagit i mina mera försiktiga rättsfallsanalyser, utan uttrycka mera generella satser genom sina rättsfall.

Petréns resonemang innebär för det första, att han betänkligt skjutit över målet i sin kritik. Jag har nämligen aldrig påstått, att våra domstolar ej kunna komma att utöva en mera vidsträckt lagprövningsrätt än den, som hittills kunnat beläggas i praxis. Tvärtom har jag tydligt betonat, att vi möjligen kunna få se en dylik utveckling inom RF:s ram, ehuru en framstående och rättsbildad tidigare regeringsmedlem, Östen Undén, i polemik med Petrén hotat Högsta domstolen med opinionsnämnden, därest den skulle vilja slå in på en sådan linje.

Vad jag framhållit, är något alldeles annat. Jag har betonat, att vi icke med vederhäftighet kunna påstå, att rättsläget i dag är det, att domstolarna ha en allmän lagprövningsrätt, och jag har återgivit även de skäl, som otvivelaktigt finnas mot en sådan. Mot denna bakgrund har det telt sig stötande att författningsutredningen med glidande motiveringar sökt, utan lagtext, allenast genom motiv, smuggla in en så viktig och ur många synpunkter betänklig reform i vår statsrätt som en allmän lagprövningsrätt skulle utgöra. Jag har ej kunnat acceptera satsen, att föreliggande rättsfall utgöra belägg för en allmän sådan prövningsrätt. Problemet, hur man skall tyda föreliggande praxis, om man kan bygga upp mera generella satser eller blott mera begränsade sådana, är ju ej alls en fråga om statsvetenskaplig eller juridisk metod, utan ett vanligt juridiskt spörsmål. Något generellt svar på en sådan frågeställning kan ej, som Petrén synes mena, anses givet. Omständigheterna variera alldeles för mycket för att man skulle kunna påstå, att en grupp rättsfall måste tolkas mera extensivt eller mera restriktivt. Problemet är ju välbekant från debatter om prejudikat och om tolkning av domstolsmotiveringar i övrigt.

Nu menar emellertid Petrén än ytterligare, att han haft tillfälle att titta i »facit» och där funnit det rätta svaret på den omdiskuterade frågan om lagprövningsrätten. Svaret skulle visa, att hans tolkning av rättspraxis vore riktig, min missvisande. Resonemanget lider emellertid av flera fel. Det första är, att vad Petrén tittat i ej är ett »facit». Till rättspraxis finnes blott

ett facit, nämligen rättsfallssamlingarna. Rättsfallen leva sitt eget liv. Möjligen kan man vid tolkning av ett konkret rättsfall tillämpa en subjektiv metod och söka vägledning av domare, som fällt domen, men redan detta förfaringsätt är ofta kritiserat. I rättsfallssamlingarna finnes alltså icke något exempel på att domstol ingått i prövning av den materiella grundlagsenligheten av en allmän lag.

Nu menar Petrén med facit emellertid något alldeles annat än rättspraxis. Åsyftad är Högsta domstolens remissyttrande över författningsutredningens betänkande, som blivit offentligt just efter det att min artikel om lagprövningsrätten författats. Ett dylikt yttrande är emellertid icke alls uttryck för domstolens rättsbildande verksamhet. Även om det skulle innebära, att HD hyste den meningen, att svensk domstol äger en fullständig materiell lagprövningsrätt, följer icke alls därav, att HD i ett kommande fall kommer att utöva någon sådan. Erfarenheten visar, att vad domstolar uttalat i remissvar icke kännes bindande i en framtida dömande verksamhet — även bortsett därifrån, att de domare, som komma att döma kunna vara andra personer än de, som avfattat remissvaret. Vi behöva blott erinra om att Svea hovrätt som remissinstans ansåg kvarlåtenskapsskatten grundlagsstridig men som dömande instans kom till motsatt mening!

Härtill kommer, att det ingalunda är givet, att HD verkligen hyst den mening, som Petrén tillagt den. HD anknyter till författningsutredningens dunkla yttrande om lagprövning och finner, att utredningen riktigt angivit svensk rätt på denna punkt. Men författningsutredningen har härom anfört, att vissa rättsfall inneburit en utvidgad lagprövningsrätt och att man »numera anser sig behörig att pröva en författnings grundlagsenlighet». Om utredningen här menar vad orden angiva, innebär detta ej annat än att lagprövningsrätten, som praxis utvisar, avser allehanda författningar, även sådana som utfärdats med riksdagen, men ej allmän lag. Skulle utredningen ha avsett att lagprövningsrätten härutöver omfattar även en av lagrådet granskad lag och dess materiella grundlagsenlighet, borde detta tydligt ha angivits — detta är min mening nu lika mycket som före HD:s remissyttrande blev tillgängligt. När författningsutredningen i stället — kanske av icke berömvärda taktiska skäl — föredragit att sprida dimmor kring sina motivuttalanden, då drabbar denna oklarhet även HD:s instämmande remissyttrande. Det kan nu svårligen inläggas i detta att HD skulle ha velat fullt ut knäcka frågan om lagprövningsrättens hela omfattning. HD betonar visserligen — liksom författningsutredningen — att lagprövningsrätten kan avse med riksdagen utfärdad författning. Men detta framgår ju redan nu av praxis. Den fråga, som man helt enkelt gått ikring, är i stället den, om lagprövningsrätten omfattar sådan lag som passerat lagrådet. Därpå ha vi ej fått något klart svar. I vart fall torde man lämpligen böra avvakta besked i rättspraxis eller i lagstiftning. Först då ha vi fått svar i facit. Att fortsätta med författningsutredningens smussel kan ej vara önskvärt.

Petrén ogillar till sist även min analys av de rättspolitiska motiv, som kunna anföras för och emot en lagprövningsrätt. Men vad är då grunden till den nuvarande, något vidgade lagprövningsrätt, som möter i senare årtiondens rättspraxis? Ja, härpå har Petrén det mot bakgrund av vad han nyss medgivit om innebörden av 1809 års RF överraskande svaret, att lag-

prövningsrätten — i såväl formell som materiell mening och avseende alla författningar — är en konsekvens av RF § 47. Den prövningsrätt av lag, som däri stadgas, måste, hävdar Petrén nu, naturligen leda till en allmän lagprövningsrätt. Därmed är vi då tillbaka i den bevisföring, som Reuter-skiöld och Sundberg på sin tid förde men som aldrig tidigare övertygat, enär slutsatsen ej alls är nödvändig. Det kan i detta sammanhang erinras om att lagprövningsrätt dryftats i många olika länder, där man givetvis har samma grundregel om att avgöranden skola grundas på lag som vi i RF § 47, utan att man därför ansett sig tvungen att godtaga en lagprövningsrätt av den mest vidsträckta omfattning; starka skäl finns mot en sådan. Här om tillåter jag mig att hänvisa till de uppgifter av komparativ innebörd, som jag lämnade i inledningen till min artikel i denna tidskrift år 1964, s. 2 ff.

Skall en lagprövningsrätt införas bör dess förhållande till lagrådets granskningsrätt klarläggas. Skall en lägre instans kunna vägra tillämpa en av lagrådet godkänd författning? Om åter lagrådet menat, att en föreslagen lag strider mot grundlag men regering och riksdag likväl antagit den — eventuellt med annan åsikt om den konstitutionella rättens innebörd — skall då domstolarna äga en lagprövningsrätt, som lagrådet ej har? Vore det ej då bättre att åt lagrådet giva en absolut vetorätt ifråga om inkonstitutionella lagar, eller ock att införa en författningsdomstol?

*Stig Jägerskiöld*

#### **Om tillämpning av proportionellt valsätt i primärkommunerna**

Kommunallagen föreskriver proportionellt valsätt vid utseende av ledamöter till kommunens styrelse (kommunalnämnd, drätselkammare etc.) och till egenförvaltningsorgan, »därest det begäres av minst så många väljande, som motsvara det tal, vilket erhålles, om samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1».<sup>1</sup> Motsvarande regler är i allmänhet inskrivna i de specialförfattningar, som reglerar kommunens självförvaltningsorgan. Från kommunalpolitikernas sida hävdas ej sällan, att man just i deras kommun vid val till kommunens organ ej alls går efter partilinjer utan att man låter andra faktorer — personlig lämplighet, behovet av lokal representation etc. — fälla avgörandet. Detta resonemang synes som utgångspunkt ha en tänkt motsättning mellan dels partipolitisk tillhörighet och dels personlig duglighet etc. — Mot bl a denna bakgrund är det av intresse att se hur gällande bestämmelser om proportionellt val kommit att tillämpas i den kommunala praxisen.

Under våren 1964 genomfördes av uppsatsförfattaren\* en undersökning rörande den kommunala nämndorganisationen. Undersökningen täckte landskommunerna i Sjuhäradsbygden, d v s 26 kommuner kring Borås stad. Hälften av dessa kommuner (13 st) togs ut slumpvis och data från dessa kommuner bearbetades. Endast permanenta organ och uppdrag

<sup>1</sup> Kommunallag av år 1953 22 § 4. stycket.

\* Vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet under ledning av professor Jörgen Westerståhl.

Tabell 1. Partierna i fullmäktige

Parti	Antal fullmäktigeledamöter		Fullmäktige i samtliga landskommuner
	Absolut	%	%
1	2	3	4
Högern	104	23	11,9
Folkpartiet	46	10	12,2
Centerpartiet	146	33	27,5
Socialdemokraterna	146	33	42,9
Kommunisterna	4	1	1,8
Övriga <sup>1</sup>	4	1	3,6
Summa	450	101	100,0

<sup>1</sup> Anm: 2 Opolitiska samlingslistan i en kommun och 2 Fria gruppen i en annan.

inom den borgerliga kommunen togs med. Undersökningen kom att omfatta 1.863 kommunala förtroendemän med 3.340 uppdrag i totalt 245 kommunala organ.<sup>2</sup>

Vid genomförandet av undersökningen ansågs det vara av vikt att bearbeta materialet i syfte att även få en bild av hur det proportionella valsättet kommit tillämpas. Den använda kvantitativa metoden bestod i att man mätte partiernas styrkeförhållanden i fullmäktigeförsamlingarna och jämförde dem med partiernas andel av de totala förtroendeuppdragen. En strikt tillämpning av det proportionella valsättet kunde förväntas medföra ett fullständigt samband mellan partiernas styrka och deras andel av uppdragen. Ev kunde man vänta sig att de största partierna på grund av valtekniska skäl fått sig tilldelade en något större uppdragsandel. Om det förutnämnda sambandet skulle befinnas vara litet, kunde detta tyda på att även andra faktorer än det proportionella valsättet på ett avgörande sätt påverkar besättandet av de kommunala förtroendeposterna.

De politiska partiernas styrkeförhållanden i de undersökta kommunernas fullmäktigeförsamlingar visas i tabellen nedan. Därjämte anges partifördelningen i rikets samtliga landskommuner.<sup>3</sup>

Jämförelsen med partifördelningen i riket i övrigt ger vid handen förekomsten av en borgerlig dominans inom det undersökta området (Sjuhäradshäradshöjden).

I tabell 2 återges hur de förtroendeuppdrag, som innehas av fullmäktigeledamöterna, fördelats mellan partierna. (Det kan omnämnas, att undersökningen omfattade data om partitillhörighet endast för de förtroendemän, som även tillhörde fullmäktigeförsamlingarna. De 450 fullmäktigeledamöterna, utgörande 24 % av samtliga förtroendemän i undersökningen, innehade 38 % av samtliga kommunala uppdrag och 52 % av presidieuppdragen.)

<sup>2</sup> Se Uno Simm, Om kommunala nämnders status, Statsv. Tidskr. 1965: 1, s. 75 ff.

<sup>3</sup> SOS Kommunala valen år 1962, II, tabell N.

Tabell 2. Partierna och uppdragen

Parti	Partiställningen i fullmäktige	Uppdrag som innehas av full- mäktigeledamöterna, partier- nas andel i %		Differensen mellan kolumn 2 och 3
		Samtliga	Presidieuppdrag	
1	2	3	4	5
H	23	24	27	+ 1
F	10	10	10	0
C	33	31	32	- 2
S	33	34	29	+ 1
K	1	1	0	0
Övr	1	1	2	0
Summa	101	101	100	
Antal	450	1.283	196	

Jämförelsen visar, att överensstämmelsen mellan partigruppernas relativa styrka i fullmäktige och gruppernas andel av samtliga förtroendeuppdrag är god. Sambandet mellan partiernas styrka och andel i uppdrag är nära nog fullständigt. De förekommande differenserna rör sig mellan 0 och 2 %-enheter. Jämförelsen med partiernas andel av presidieuppdragen (ordförande eller vice ordförande) visar något större avvikelser, på upp till 4 %-enheter (överrepresentation för H och underrepresentation för S).

Partiernas styrkeförhållanden, som diskuterats i det föregående, avser emellertid det totala undersökningsmaterialet. Styrkerelationerna i varje särskild fullmäktigeförsamling inom de 13 kommunerna måste skifta, och man kan vänta sig att uppdragens fördelning mellan partierna i den enskilda kommunen kan påverkas därav.

Genomgång av varje kommun för sig visade, att det förekommer tre olika partikonstellationer:

- A) Centerpartiet är det största partiet och borgerlig majoritet föreligger (8 kommuner),
- B) Socialdemokraterna är det största partiet men borgerlig majoritet föreligger (3 kommuner) och
- C) Socialdemokraterna har majoritet (2 kommuner).

I undersökningen har uppdragens fördelning mellan partierna inom dessa kommungrupper framräknats. Avvikelsena från fullständigt samband mellan partiets styrka och partiets andel av förtroendeuppdragen är 0—1 %-enheter i 6 fall och 2—3 enheter i 5 fall. Endast i ett fall förekommer en större avvikelse, nämligen 5 %. I det fallet är det fråga om kommungrupp B (borgerlig majoritet men S det största partiet), där de största borgerliga partierna fått en överrepresentation med 5 % medan de mindre borgerliga partierna blivit underrepresenterade med 3 % och S med 1 %.

Även när man således tar hänsyn till de olika partikonstellationerna i de enskilda kommunerna pekar resultaten på samma tendens, som framkommit tidigare. Partiets styrka och dess andel av fullmäktigeledamöternas uppdrag hänger samman. Avvikelsena från proportionaliteten är små



och utan enhetlig tendens, sannolikt slumpmässiga. Även om partiet är aldrig så litet får det sin beskärda del av uppdragen, oavsett vilket annat parti innehar maktställningen, ett socialistiskt parti eller ett borgerligt.

Det förefaller som om det proportionella valsättet kommit att tillämpas relativt strikt vid utseende av kommunala förtroendemän. Det bör dock erinras om att den här redovisade undersökningen omfattat endast fullmäktigeledamöternas innehav av uppdrag. Det är emellertid sannolikt att det här funna sambandet även torde gälla fördelningen av de förtroendeposter, som besättes med personer utanför fullmäktiges krets.

*Uno Simm*

#### Sandler och Ålandsförsvaret — ett nytt källfynd

Diskussionen mellan Olof Ruin och mig har redan blivit orimligt omfattande (se Statsv. Tidskr. nr 1 1965, s. 3—74). Emellertid måste jag återkomma till det avsnitt i Ruins replik som rör en konkret och väsentlig punkt. Det gäller frågan vad som yttrades om utsikterna att Sverige i ett visst läge skulle delta i försvaret av Åland, när Sandler samtalade med finländarna under slutsammankomsten efter Ålandsförhandlingarna den 31 juli 1938. Nytt källmaterial gör det nödvändigt med ett klarläggande på den punkten.

Ännu en dossier om Ålandsfrågan i den svenska Helsingfors-beskickningens arkiv (HP 20 ÅB) har nämligen gjorts tillgänglig för mig, tyvärr först efter det jag skrivit mitt genmäle på Ruins anmälan. Den innehåller några aktstycken som inte återfinns vare sig i UD:s egen dossier i Ålandsfrågan (HP 20 A) eller i den Ålandsdossier i beskickningsarkivet som delgavs mig under avhandlingsarbetet. Av störst intresse är en uppteckning om just det samtal som Ruin och jag tvistat om. Den lyder:

PAH

Hm

*P. M.*

I samband med det fortsatta meningsutbytet i Ålandsfrågan i Stockholm förekom den 31 juli ett samtal mellan utrikesministern och överste Airo. Denne erinrade om att den uti promemorian från den militärtekniska konsultationen i Helsingfors förordade koordinationen mellan svenska och finska försvarsanstalter avsåge det fall, att de båda länderna vore neutrala. Överste Airo frågade, huruvida detta innebure, att de planerade åtgärderna icke längre skulle från svensk sida upprätthållas, därest Finlands neutralitet kränktes eller landet bleve utsatt för ett angrepp.

Utrikesministern uttalade som sin personliga uppfattning, att den angivna förutsättningen för koordinationen uppenbarligen icke vore att förstå på det sätt överste Airo antytt. Det vore ej rimligt, om man på svensk sida uti en situation, då de båda regeringarna sett sig föranlåtna att iverksätta den militära koordinationsplanen, funne en neutralitetskränkning eller ett angrepp mot Finland i sig böra föranleda ett avvecklande av denna koordination.

Stockholm den 1 augusti 1938.

Uppteckningen är icke undertecknad. Ett par stilistiska egenheter (t. ex. bruket av prepositionen »uti») kan tyda på att konceptet till den delvis författats av Sandler själv. Att han i så fall inte kom att underteckna den kan bero på att han den 1 augusti redan inlett sin semester. Det är knappast tänkbart att det var någon annan än chefen för politiska avdelningen Staffan Söderblom — den ende UD-tjänstemannen i den svenska Ålandsdelegationen — som lät skriva ut uppteckningen, vare sig han nu blott redigerat den efter ett koncept av Sandler eller gjort en självständig uppteckning av vad han hört yttras. Per Albin Hanssons och minister von Heidenstams paraffer på papperet visar att de tagit del av handlingen. Att von Heidenstam — som var i Sverige vid denna tid — fick ta med sig originaluppteckningen till Helsingfors utan att någon kopia lades på UD-dossiern är regelvidrigt, ehuru inte unikt; samma sak hände med Per Albin Hanssons instruktioner till von Heidenstam i krigsmaterielfrågan i januari 1938.

Oavsett om det är Sandler eller Söderblom som författat uppteckningen är den av stort intresse. Den är den fjärde källan av betydelse för tolkningen av samtalet. Tidigare har förelegat ett brev från Paasikivi som jag från början använt, en uppteckning av Airo som Ruin påträffat samt en dagboksanteckning av Ehrensvärd om hans privata samtal med Airo dagen innan denne ställde sin fråga till Sandler.

De två problem som Ruin och jag främst diskuterat — och som nu på nytt måste prövas mot källmaterialet — är dels och framför allt vad Airos fråga till Sandler rörde, dels hur Slanders svar kan ha lydit.

Beträffande det första problemet visar Ehrensvärds dagbok att den oro som Airo uttryckte för honom gällde hur Sverige skulle reagera om ett anfall kom mot Finland *efter* det att svenska trupper redan förts över till Åland. Paasikivis och Airos versioner innehåller intet som motsäger att det också var den frågan som Airo ställde till Sandler. UD-uppteckningen får anses definitivt bekräfta det som Ehrensvärds uppgift givit anledning att anta. Den fråga som Sandler svarade på avsåg Sveriges hållning vid ett angrepp mot Finland *sedan* de båda regeringarna beslutat att sätta koordinationsplanen i kraft och svenska förband redan stod på Åland.

Det hade naturligtvis funnits en långt mer svårbesvarad fråga att ställa från Airos sida. Han kunde ha begärt besked om hur svenskarna skulle handla om de av något skäl — kanske av en viss skepsis mot Finlands aktuella politik, av betänksamhet med hänsyn till ett allmänpolitiskt ovanligt riskabelt läge e. d. — icke redan före angreppet engagerat sig på Åland. I den situationen skulle ju svenskarna haft att överväga något mycket mer riskfyllt: ett *inskridande* på ett krigförande lands territorium. Men frågan om vår hållning i ett sådant hypotetiskt läge ställde icke Airo. Det är därför som Ruin ger en förvrängd bild när han för in Slanders svar till Airo i sitt resonemang om svensk villighet att »inskrida» på Åland (s. 35), utan att ens antyda möjligheten att det i stället var vår villighet att avstå från att *avbryta* ett redan beslutat engagemang som Slanders ord gällde. Det är mindre väsentligt om Ruins misstag beror på att han förbisåg uppgiften i Ehrensvärds dagbok eller — som jag antog — på att han medvetet non-

chalerade den, i linje med sin allmänna misstro mot denna källa. Huvudsaken är att Ruins framställning som resultat blir helt vilseledande.

Vad sedan gäller problemet om ordalydelsen av Sändlers svar till Airo lär det väl aldrig kunna fastställas vilken av de tre ögonvittnesskildringarna som ger det korrekta referatet. Airos version, som Ruin så reservationslöst åberopade i sin anmälan (s. 36), bör emellertid enligt min uppfattning sättas efter de båda andra referaten. Airo låter Sandler stapla det ena kategoriska uttalandet på det andra på ett sätt, som omedelbart ter sig besynnerligt för var och en med någon kännedom om Sändlers sätt att uttrycka sig och som inte heller har någon motsvarighet vare sig i Paasikivis eller UD:s versioner. Det är möjligt att detta i sin tur beror på att Airo skrev sin redogörelse ett par dagar i efterhand och att han endast hade bristfälliga kunskaper i svenska.

Ett drag i Sändlers uttalande bör understrykas. Det är hans ohöljda förvåning över att neutralitetsvillkoret kunde tolkas så, att ett anfall mot Finland automatiskt skulle medföra att koordinationen på Åland avbröts. Det är tydligt att Sandler ansåg en sådan tolkning självklart orimlig. Såvitt bekant framfördes heller aldrig under diskussionerna i Sverige från något håll någon liknande tolkning.

Just denna sista omständighet förbiser Ruin, när han i sin replik söker försvara sin tes att Sandler vid detta tillfälle framställde utsikterna till ett svenskt inskridande på Åland på ett »ganska annorlunda» sätt för finländarna än för sina egna landsmän. Ruins bevisföring är denna: eftersom finländarna fäste vikt vid Sändlers ord och eftersom det inte kan visas att Sandler upprepade sitt uttalande t. ex. i utrikesnämnden, så måste Sändlers dubbelhet anses belagd. Det är en ganska enastående variant av *argumentum e silentio* som Ruin här introducerar. Om finländarna förfrågar sig om en tolkning, som de själva tillmäter aktualitet men som såvitt känt aldrig ens föresvävat vare sig Sandler eller någon annan på svensk sida, så har Sandler givetvis föga anledning att upprepa den dementi som han uppfattade som självklar, när utrikesnämnden nästa gång möttes sex veckor efteråt. Några slutsatser av den art Ruin drar kan alltså icke försvaras, och skulle icke kunna försvaras ens om man med säkerhet visste att Sandler ingenting sagt i nämnden.

Det bör kanske betonas att det inte ligger någonting nytt eller förvånande i den bild av Sändlers hållning som jag här givit. UD-uppteckningen bekräftar blott vad man haft skäl att anta vid en analys av det tidigare tillgängliga källmaterialet. Däremot hade det onekligen varit uppseendeväckande om något belägg kunnat påträffas för Ruins uppfattning om vilket läge Sändlers svar till Airo avsåg. Ty den uppfattningen innebär att Sandler skulle ha gjort något så anmärkningsvärt som att garantera ett svenskt beslut om inskridande på Åland sedan Finland anfallits, detta utan att på något sätt vara pressad till en löftespolitik — förhandlingsläget var ingalunda kritiskt, en preliminär uppgörelse hade tvärtom träffats med finländarna. Utfästelsen skulle ha avgivits bakom ryggen på regering och utrikesnämnd. Man behöver bara påpeka dessa konsekvenser av Ruins tes för att det skall framgå hur osannolik den ter sig även om man begränsar

sig till en rent realkritisk prövning och bortser från om tesen kan beläggas eller ej.

Ruins sätt att behandla detta mellanspel i Ålandsfrågan är för övrigt, det bör tilläggas, en utmärkt illustration till den huvudfråga vi tidigare diskuterat. Det är nämligen just något sådant konkret exempel på misstag till följd av en ytlig analys av ett från början tillgängligt källmaterial, som jag menat att Ruin borde ha kunnat påvisa i min avhandling, om han velat ge någon grund för sina allmänna omdömen om otillräcklig källkritik.

*Krister Wahlbäck*

#### **Edvard Thermænius †**

Professorn, fil. dr Edvard Thermænius, Stockholm avled den 16 april 1965. Han var född i Kumla 1896, avlade fil. kand. i Uppsala 1922, fil. lic. 1926 samt disputerade 1928. Han tjänstgjorde under olika perioder som docent vid alla de högskolor i riket, där statskunskap förekom som självständigt ämne, och var vidare lektor vid Vasa läroverk i Göteborg 1938—1944 och vid H. a. läroverket för gossar å Norrmalm i Stockholm 1944—1961. Professors namn tillades han 1952.

När Edvard Thermænius på allvar inledde sin bana som statsvetenskaplig författare gällde hans insats ett område, som då hörde — och i viss mån alltfört hör — till de eftersatta inom svensk statskunskap, nämligen partiväsendet. Det kan hävdas att vi inom detta fält äger vad Thermænius presterat och inte så särskilt mycket mera av verklig kvalitet. Gradualavhandlingen »Lantmannapartiet, dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling» förtjänade verkligen mer än de flesta verk beteckningen pionjärarbete. Det erbjuder än i dag en stimulerande läsning och visar Thermænius från hans bästa sidor. Grundliga kunskaper i ämnet, förmåga att finna rätt på okänt och intressant material samt frodig framställningskonst präglar boken. I flera följande skrifter, större och mindre, behandlade T. olika sidor av partiväsendet; här skall endast nämnas den i jubileumsverket ingående volymen om »Riksdagspartierna» (1935) samt »Sveriges politiska partier» (1933). Också på ett fält, som i högre grad omfattar centrala författningsproblem, nämligen huvuddebatterna i folkrepresentationen, gjorde T. viktiga insatser. 1931 kom »Remissdebatten» och 1942 den mycket prisade boken om »Adressdebatten i underhuset, en studie i parlamentarisk teknik och tradition». I övrigt hann Thermænius författa en lång rad skrifter, med vetenskapliga eller populärvetenskapliga anspråk, samt hundratals uppsatser och artiklar av skiftande räckvidd. Statsvetenskaplig Tidskrift står i stor tacksamhetsskuld till Edvard Thermænius. Från och med häfte 5, 1933 till och med utgången av år 1953, således i 20 år, redigerade han avdelningen Översikter och meddelanden. Hans intresse för den aktuella politiken kom därvid väl till pass, liksom hans sinne för personkarakteristiker och för belysande, gärna anekdotiskt tillspetsade detaljer. Tidskriften hade också förmånen att vid skilda tillfällen räkna honom som medarbetare med uppsatser och andra bidrag. Mycket diskuterade blev bl. a. »Geopolitik och politisk geografi» (1937) samt »Om tillkomsten av 1809 års regeringsform» (1950).

*P.-E. Back*

## L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

HANS F. PETERSSON: *Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and a post-war system 1914—1919.* Akad. avh. Lund 1964. XV + 374 s. (Lund Political Studies. 3.)

Hans F. Peterssons gradualavhandling lämnar ingen läsare i tvivelsmål om vad som varit en av författarens primära ambitioner: han har velat vinna ny belysning av ett nutidshistoriskt skeende med hjälp av instrument, hämtade från samtida statskunskap. Avhandlingen vittnar också om att dess upphovsman behärskar den omfattande metodteoretiska litteraturen. Så som det färdiga verket gestaltar sig framstår det som ett nytt uttryck för den sedan några år iakttagbara tendensen till en utjämning mellan länge kämpande riktningar — riktningar med olika föreställningar om hur »makt», »politik», »beslut» bör studeras. Detta förhållande ger anledning till vissa allmänna reflektioner. I motsats till vad väl mången pessimist fruktade, förefaller det nu avgjort, att statskunskapens egenart är tillräckligt markerad redan genom de traditionella definitionerna av dess objekt och aspekt — tillräckligt, vill säga, för att motivera ämnets existens som självständig vetenskaplig disciplin. Det enorma inflytandet från grannvetenskaperna inom den samhällsvetenskapliga sfären, från psykologi, sociologi och antropologi, blev till sist nyttigt och ej förödande. Om forskare influerade av behaviorism, Parsons-orienterad system-analys, spelteori etc. haft en strävan att förvandla studiet av »politik» till en marginell företeelse inom andra vetenskaper, synes denna avsikt slutgiltigt ha misslyckats. Trots att statskunskapen knappast bidragit till den samlade arsenalen med någon enda distinkt teknik för insamling eller bearbetning av data och alltså inte kan få sin ämnesprofil till någon del tecknad genom förekomsten av sådana ting, har ämnet hävdats sig allt bättre i allt flera länder. Delvis beror detta på en insikt av negativ art. Utan tvivel kan vissa politiska företeelser studeras med utbyte inom en rad discipliner och det är bara bra att så sker; gränserna mellan de skilda samhällsvetenskaperna blir allt mera flytande. Men erfarenheten har visat att det inte går att reducera den politiska vetenskapen till sociologi, psykologi eller något annat. Ju striktare en sociolog (psykolog etc.) analyserar de politiska fenomenen sociologiskt (psykologiskt etc.), desto klenare blir mången gång avkastningen av nytt »politiskt» vetande. Och då det tycks råda (intuitiv?) enighet om att de politiska fenomenen är viktiga och väl värda att studera *i och för sig*, blir resultatet givet. Statskunskapen får med sig assimilera vad den finner nyttigt och användbart (och det är mycket) av de tekniker som utexperimenterats inom övriga samhällsvetenskaper, för att nu inte tala om vad som står att hämta inom matematik

och filosofi. Men därefter får den erinra sig sin egentliga raison-d'être och hålla fast vid att det är bättre med osäker kunskap om väsentliga ting än med exakt vetande om trivialiteter.

Det har synt mig angeläget att göra dessa inledande kommentarer av ett alldeles speciellt skäl. Förmodligen kommer Peterssons avhandling i många sammanhang att räknas inte till »statskunskap» utan till »international relations» eller »internationell politik». Nu må man gärna röra sig med dylika beteckningar, lika väl som vi talar om förvaltningskunskap, kommunalkunskap etc. Det kan vara praktiskt med hänsyn till att statskunskapens olika delar studeras i olika omfattning beroende på utbildningslinje. Sannolikt kan det också vara av värde att tala om »internationell politik», »konfliktforskning» eller vad det nu kan vara, när man önskar förmå statsmakterna att upprätta exempelvis ett fredsforskningsinstitut. Någon principiell vikt eller metodteoretisk signifikans förmår jag däremot inte tillmäta rubrikerna: vad som avses med dem — i den mån man åsytar studier av politiska fenomen — är och förblir statskunskap. Rättsvetenskapsmannen är måhända i ett annat läge än statskunskaparen: statsrättens och folkrättens objekt kan anses så väsensskilda att de bör studeras i skilda discipliner. För den som studerar den »levande författningen» finns däremot ingen anledning att göra någon skillnad. De mellanfolkliga maktstrukturerna bearbetas lämpligen med samma redskap som de inomstatliga. Det synes mig som om Petersson delar denna uppfattning. Den begreppsapparat han har konstruerat i avsikt att få ett så fullgott instrument som möjligt för analysen av första världskrigets tänkande om det framtida internationella politiska systemet utgår nämligen i allt väsentligt från teoretiska verk, som inte företrädesvis sysslat med internationella relationer; i det kapitel, där författaren redovisar sin metod hänvisar till de vanliga moderna klassikerna: Lasswell-Kaplan's »Power and Society», Marion J. Levy's »The Structure of Society», Leites' »A Study of Bolshevism» m. fl. Det är också troligt, att i den mån Petersson själv lämnar originella bidrag till vår uppsättning av redskap — och sådana bidrag finns enligt min mening i avhandlingen — möter inga hinder att dessa tillskott begagnas för analys av inomstatliga företeelser.

Peterssons avhandling inledes med ett par korta orienterande avsnitt. Det första innehåller en elegant översikt av den historiska bakgrunden, dvs. av utvecklingen under första världskriget med tyngdpunkt på fredssträvandena. Avhandlingen skall enligt underrubriken vara en analytisk studie av fyra tankeriktningar eller skolor och deras »approaches to the war, the peace and a post-war system». Översikten vill visa, att ju mera frågan om en planerad, permanent fred trädde i förgrunden, desto klarare blev det, att opinionen spaltades upp på fyra olika sätt att angripa detta problem.

Det andra inledande kapitlet kallas »a statement of method». Detta äger inte lika goda egenskaper som kapitlet om den historiska bakgrunden. Författarens beskrivning av sin metod är sämre än metoden som sådan. Framställningen är alltför kortfattad och här och var oprecis. Läsaren får ett omedelbart intryck av att kapitlet tillkommit i stor hast. På sid. 24 talar förf. om »a paradigm of power», »paradigmatic significance». Ut-

trycket paradigmen är tydligen mycket centralt för författaren men någon definition ges inte, än mindre föres någon diskussion om dess användbarhet. Med tanke på Robert K. Mertons (*Social Theory and Social Structure*. Rev. Ed. 1957, s. 13 ff.) och Amitai Etzionis (*World Politics*, Vol. XV, s. 44 ff.) nyttjande av termen hade det varit naturligt, om så skett. På sid. 27, rad 7, sägs, att de fyra »approaches», som här omtalats i det inledande historiska avsnittet, skall mera precist åtskiljas i enlighet med deras ställning till »the problem of power and order». I nästa mening förvandlas så »they», dvs. dessa »approaches» till »groups» och det framhålls, att de inte var de enda grupperna, som framträdde med förslag om den blivande freden, men, heter det, »they may nevertheless be said to represent the total range of existing logical choices with regard to the distribution or sharing of power and the maintenance of a political order». Hur kan förf. här tala om att de fyra skolorna representerar »the total range of existing logical choices»? Vad menas med *logiskt* i denna sammanställning? Och varför skulle just dessa fyra skolor »representera» de tänkbara logiska möjligheterna? — Flera exempel skulle kunna anföras. Det skall emellertid genast tilläggas, att den bristande precisionen endast kännetecknar detta kapitel; i sin följande applikation av metoden demonstrerar förf. en helt annan säkerhet i formuleringarna.

Låt oss så från denna förf:s beskrivning av metoden komma över till metoden själv. Min följande sammanfattning därav bygger på förf:s egen explicita redogörelse, så långt jag funnit denna stämma med det faktiskt begagnade tillvägagångssättet. Utgångspunkten är första världskrigets diskussion av problemet hur en varaktig fred skulle kunna upprättas och en ny internationell ordning uppbyggas. Karaktären av den nivå, på vilken det blivande systemet skulle återfinnas, sägs (s. 22) provisoriskt kunna markeras genom att man mot varandra ställer dimensionerna »power» och »order». Petersson konstaterar strax därefter, att detta är ett område, som kan bli föremål för statsvetenskaplig analys, och han definierar sin uppgift på följande sätt: »In the present case it will take the form of an analytical inquiry into the general problems underlying four different modes of using power for the establishment and maintenance of an international order.» Vi kan alltså slå fast att det är fråga om *åsikter om den internationella ordningen*; det är inte en faktiskt existerande internationell ordning som är föremål för intresset.

En ytterligare begränsning av objektet göres nederst på sid. 23. Det är inte avsikten att systematiskt granska alla problem »in the power-order complex». Förf. begränsar sig till att studera sambandet mellan ett antal avgörande punkter eller områden, som tillsammans kan visas bilda vad som alltså kallas »a paradigm of power». Det är denna *makt* som är det väsentliga föremålet; dimensionen »order» träder snabbt i bakgrunden. För att kunna analysera denna makt, sådan den tänkes konstituerad i de fyra åskådningarna, har förf. med stor noggrannhet sökt konstruera sina instrument.

Han utgår från Lasswell-Kaplan's bekanta definitioner i »Power and Society» och ser alltså makten primärt som en process. För det analytiska syftet fryses processen och makten uppdelas i tre aspekter: den materiella

basen, det icke-materiella underlaget och den rörliga aspekten (nederst sid. 24). Redan här har förf. i viss mån lämnat de förebilder han inspirerats av och börjat utforma sin begreppsapparat självständigt. Maktens underlag består (sid. 25 rad 4) av de agerandes fysiska förmåga att företa signifikanta handlingar i den internationella politiken. Denna egenskap kallas »capability» och den har som förutsättning ägande eller kontroll av vissa konkreta materiella resurser; det talas om territorium, naturrikedomar, befolkning och produktionsmedel men också om en rörligare kategori: vad förf. benämner »a constant material interaction operative in commercial and financial relationships between the actors». Därpå kommer vi till maktens icke-materiella underlag. Det har att göra med de agerandes benägenhet att handla på ett visst sätt i internationell politik. Förf. använder här termen »motivation» och framhåller att huvudkomponenterna däri kan sägas falla under två huvudrubriker: preferenser, som är medvetna och avsiktliga, samt predispositioner, som är omedvetna och icke avsiktliga. Den tredje aspekten på makten utgöres av vad förf. (sid. 26) kallar »policies». Här är det fråga om utövandet av makten genom avsiktliga handlingar, utformade för att påverka andras uppträdande. Här upprätthålles inte distinktionen mellan det materiella och det motivationella underlaget: de ingår bägge i de komponenter av handling, tvång och övertygande, som bygger upp de konkretiserade förslagen till reglering av den internationella ordningen. — Alla de här nämnda aspekterna är i och för sig av lika betydelse, men förf. skänker dem i sitt arbete olika stor uppmärksamhet; framför allt blir »policies» behandlade endast kortfattat i en sorts epilög fr. o. m. sid. 330.

Med detta första analytiska grepp demonstrerat går så förf. att brottas med de olika »schools of thought» som han vill bemästra. Han har, som nämnts, redan i det inledande historiska avsnittet identifierat fyra attityder eller »approaches» till problemet om makt, fred och en internationell ordning. Vilka är då dessa fyra grupperingar och deras idéer, dessa fyra »schools of thought»? Börjar vi från höger i det traditionella politiska spektrum har vi först den Auktoritära skolan. Denna kännetecknas av sin positiva inställning till koncentration av makten, både nationellt och internationellt, och till strävanden att etablera en hierarkisk ordning, eventuellt genom en revolution uppifrån, om inget annat sätt står till buds. Skolan nummer två är den Moderata, innefattande dels konservativa, dels liberaler av mera högerbetonad färg. Benämningen sägs vara vald för att betona riktningsens förkärlek för någon sorts maktbalans, för en jämvikt, där ingen enstaka aktör dominerar men där inflytandet vilar hos en oligarki. Med den tredje skolan, kallad den Radikala, är vi över på vänstersidan. Attityden är klart reformvänlig men lika klart antirevolutionär. Anhängarna av denna skola vill en långtgående utspridning av makten i kombination med en hög grad av delaktighet för alla aktörer i denna makts utövande. Slutligen har vi den fjärde eller Revolutionära skolan med dess negativa hållning till det existerande samhället och dess krav på total omdaning och maktkoncentration.

För att bli på det klara med hur förf. ser på dessa skolor bör vi ytterligare uppmärksamma vad som sägs på sid. 22. Han fastslår där, att de



grupperingar, som dessa skolor utgjorde, inte sammanföll med gängse politiska partier och överhuvudtaget inte bestämdes av aktuella inrikespolitiska förhållanden. De fyra huvudattityderna hade som bakgrund till synes mera konstanta och permanenta faktorer, de ägde en betydande inre fasthet och, framför allt, de uppvisade en påfallande transnationell överensstämmelse. Går vi så till sid. 28 finner vi ännu några viktiga förutsättningar angivna. Skolorna skall behandlas som »distinct entities» med bortseende från att individer kan vid skilda tillfällen tillhöra än den ena, än den andra. De skall presenteras som analytiska typer, dock inte som »unitary forms» utan snarare som »clusters of attributes containing various traits and components». Målet har varit, sägs det i en central mening, »to give a composite picture of these attributes; but here again the optimum has been sought in a paradigmatically significant type, not in a theoretically comprehensive type».

Detta kan synas klart nog. Läsaren hade dock önskat få bättre besked om förhållandet mellan de analytiska typerna och de fyra i verkligheten befintliga grupperingarna. Det blir nu inte alldeles utrett hur förf. har menat: svarar de fyra »schools of thought», analytiskt fixerade, mot attityderna (eller varför inte »idéerna»?) hos fyra faktiskt existerande »grupper eller klasser av individer», definierade inte endast med hjälp av »objektiva» karakteristika utan också genom framhävande av ett »subjektivt» moment, dvs. någon form av interaktion, program eller gemensamt handlande, som väsentligt kännetecknen? Tydligt kan det inte råda fullständig parallellitet mellan de fyra analytiska typerna och fyra faktiskt existerande riktningar; redan den transnationella karaktären hos typerna hindrar detta. Å andra sidan är det lika tydligt inte fråga om en abstraktion från attityder hos individer, betraktade isolerade från de kollektiv, vari de till äventyrs ingick. I själva verket synes de analytiska typerna svara mot åskådningen hos såväl vissa »grupper» i de krigförande länderna som vissa självständigt opererande individer. Här hade det varit angeläget med en utförligare analys från förf:s sida.

Om vi nu stannar ett ögonblick för att sammanfatta vad vi så långt har kommit fram till, kan vi säga följande. Förf. vill studera fyra olika åsiktsriktningar eller skolor, uppfattade som analytiska typer; fyra skolor med olika sätt att se på makten och på hur makten begagnas för att upprätta och garantera en internationell ordning. Makten uppfattas därvid som en process men uppdelas analytiskt i tre komponenter: vi skall alltså få del av de Auktoritäras, de Moderatas, de Radikalas och de Revolutionärnas åsikter om capability, motivation och policies. Härtill kan läggas att förf. bortser från tidsfaktorn (sid. 23: »From the temporal point of view . . . the period will be treated as a whole; the differentiation to be made will be logical, not chronological.») samt att uppmärksamheten inriktas på ett mellanstadium mellan dagspolitiskt färgade åsikter å ena sidan, teoretiskt-systematiskt utformade doktriner å den andra. I konsekvens med den sistnämnda inriktningen hämtas materialet i allt väsentligt från vad förf. kallar »political analysts», dvs. personer av typen Charles Maurras, Hans Delbrück och Gaetano Salvemini.

Emellertid är Peterssens begreppsapparat inte därmed färdigredovisad.

Åtminstone ytterligare en serie av begrepp måste nämnas. Förf. konstaterar (sid. 29), att de fyra skolornas syn på problemet om makt och ordning i varje särskilt fall kan sägas ha utgjort en »operational political doctrine». En doktrin, som dock inte får uppfattas som exklusivt rationell utan snarare som ett övertygelseinstrument, vilket sammanbinder allmänna ideologiska övertygelser med specifika ståndpunkter i konkreta fall. Vad förf. här vill åt är de olika skikt, som en åskådning kan sägas bestå av, när man betraktar den från den synpunkten, hur pass specifik och handlingsorienterad den är. Han menar sig analytiskt böra spalta upp doktrinerna i tre nivåer, kännetecknade av »increasing specificity and orientation towards action».

Det djupaste eller innersta skiktet innehåller en skolas grundläggande syn på de politiska fenomenen. Denna kallar förf. *stereotyp*. Däri ingår de påståenden och uppfattningar, som innesluter de primära antagandena hos respektive skolor angående den internationella politikens struktur och mekanism. Påståendena har karaktär av axiom; hänvisningar göres till sakens natur eller till historiska belägg. Stereotypen innehåller vid sidan av det deskriptiva elementet också ett preskriptivt, men förf. menar, att värdekomponenterna på denna nivå är så föga explicita att de kan försummas.

Från stereotypen kommer vi till nästa skikt. Denna nivå är *strategiens* nivå. Här förvandlas (sid. 30) »the general, descriptive and premise-based elements of the stereotype into action-oriented but still generalised prescription». På denna nivå möter vi alltså en allmän handlingsprincip, rationellt motiverad; det har blivit nödvändigt att uppnå en sorts utjämning mellan den grundläggande synen i stereotypen och realiteterna i den förevarande konkreta situationen: »At the level of strategy, then, a rational pattern of political action is devised for dealing with those problems whose existence and intrinsic significance have been recognised instinctively or aprioristically in the stereotype» (sid. 31).

Så till sist den tredje nivån. Den omfattar tillämpningen av strategin och benämnes *implementation*. Här är vi över i det skikt, där åskådningen tar sikte på konkret, praktisk politik, dock fortfarande utan att gälla särskilda fall. De strategiska principerna är förvandlade till rekommendationer, utformade för att lösa vissa problem, som ständigt återkommer, då det gäller att förverkliga och bevara en ny internationell ordning. — Om dessa tre skikt säger förf. vidare (sid. 32), att analysen skall föras från skikt till skikt utan att vara direkt komparativ. Han säger sig därjämte vara medveten om att inflytande mellan stereotyp och implementation går i båda riktningarna, men att han i avhandlingen endast uppmärksammar »influence exercised by the stereotype through the strategy on the implementation».

Sammanfattar vi nu vad vi fått veta om förf:s begreppsutrustning, finner vi, att han rör sig med *fyra* skolor, med *tre* aspekter på makten och med *tre* skikt i åskådningarna. 4 gånger 3 gånger 3 blir 36 och med den läggning för konsekvens och systematik, som är utmärkande för förf., skulle man vänta att detaljanalysen av skolorna (som upptar merparten av utrymmet, från sid. 35 till sid. 356) bestod av 36 avsnitt. I stort sett

är det också så. De avvikelser, som har gjorts, beror dels på att aspekten *Policies*, som redan nämnts, behandlas mera epilogartat, dels på att förf. i vissa sammanhang finner sig föranlåten att behandla en femte skola; en sak till vilken vi återkommer.

Innan vi går över till att diskutera räckvidden av förf:s begreppsschema, skall några smärre påpekanden göras om dess premisser och utformning. Det från metodsynpunkt mest intressanta inslaget är den originella tredelningen i skikt eller nivåer. Att själva detta grepp med olika nivåer betytt mycket för analysen, där denna är framgångsrik, är obestridligt. Endast i ett avseende tycks definitionerna något otillräckliga. Det gäller strategien i förhållande till implementationen. Strategien är handlingsorienterad men fortfarande generell, implementationen däremot konkret, praktisk politik, ehuru, som ovan nämnts, utan att gå ned i enstaka fall. Man kan då fråga sig om förf. här lyckats markera en av de trösklar med paradigmatiske signifikans som han är ute efter. Blir det inte med dessa definitioner tal om två alltför näraliggande ting? Det förefaller som om övergången mellan strategi och implementation kunde ha markerats skarpare. Som det nu är blir applikationen av de bägge kategorierna i någon mån subjektiv. Ett exempel på svårigheten att göra avgränsningen lämnar förf:s behandling av de radikalas åsikter om fiendens bestraffande och behandling efter kriget (sid. 92 och 192).

Ovan nämndes att förf. säger sig vilja bortse från tidsfaktorn eller om man så vill, kronologien. Som motiv anföres bl. a.: »The area upon which the investigation is concentrated was not under the direct or immediate influence of the course of events» (sid. 23). Detta är dock omöjligt att hävda så kategoriskt. Här borde avgränsningen ha formulerats mera stipulativt, som ett postulat, möjligt att diskutera. En annan fråga i sammanhanget är om förf. nått sitt mål att behandla den studerade perioden som ett helt »from a temporal point of view». I stort sett har detta lyckats. På vissa punkter förefaller dock sådan hänsyn ha tagits till förloppet under kriget, att tidpunkten för ett yttrande eller hävdandet av en åsikt fått teoretisk eller analytisk signifikans. Detta förefaller f. ö. oundvikligt; tydligt är att de olika skolornas positiva projekt kunde komma fram vid mycket olika tidpunkter och successivt och att därför kronologien *till en viss grad* måste bli bestämmande för beskrivningen. Som exempel kan nämnas redogörelsen för förändringen i de Radikalas attityder, alltefter som kriget fortgick (sid. 178 ff.).

Man kan diskutera om inte analysen skulle ha vunnit på att begränsas till de Auktoritära, Moderata och Radikala skolorna. Den Revolutionära skolan avviker markant från de övriga genom sina utpräglade rationella inslag och speciella slutmål. Visserligen är det sant att skolans anhängare, så som de framträder i förf:s framställning, tar sikte på en övergångstid, där mycket av de traditionella motsättningarna ännu består. Men perspektivet innehåller dock hela tiden en bild av ett tillstånd, där staterna försvunnit från scenen, där de inte har någon roll som »acting units», för att begagna förf:s uttryck, och där det kan ifrågasättas om en internationell ordning verkligen existerar, om man inlägger den betydelse i ordet internationell, som förf. i övrigt tycks göra.

Tanken att utelämna den Revolutionära skolan förefaller så mycket mera motiverad som förf. har uteslutit den åskådning, vilken är avvikande i rakt motsatt riktning — alltså den som fann det pågående kriget vara enbart en meningslöshet och som krävde en fred utan förlorare eller segrare och en återgång till status quo ante bellum. Denna skola, Centristerna, nöjde sig med att uppträda på vad förf. kallar en »base level»; den lanserade inte några projekt, i vilka staternas roll som aktörer i ett internationellt system fick någon specifik beskrivning. En begränsning till de Auktoritära, Moderata och Radikala skolorna skulle ha placerat de grupper och idéer i centrum, som räknade med att nationalstaten skulle förbli en »acting unit» och en primär aktör (även om dess roll hos de Radikala var nedtonad). En dylik begränsning skulle också ha underlättat jämförelse och direkt konfrontation mellan skolorna. Nu har förf. visserligen sagt (sid. 32), att han inte velat göra sådana jämförelser och detta är givetvis i och för sig fullt respektabelt. Men det kan inte hjälpas att denna jämförande aspekt ändå tränger sig på. Förf. lyckas själv ofta bäst i sina preciseringar och distinktioner, då han emellanåt och inte så sällan frångår sitt programmatiska uttalande och gör sådana direkta jämförelser. Jag stärks i min övertygelse om det rimliga i en begränsning av följande omständighet. En av förf:s avsikter är att han vill bringa i dagen och fixera en rad av de dolda eller implicita föreställningar, som går igen hos de ytligt sett mest skiftande grupperingar. En verkligt stor förtjänst i avhandlingen är att man får klart för sig, hur stora likheter det i dessa avseenden fanns över nationsgränserna. Däremot är det påfallande svårt för läsaren att säkert veta, hur långt en viss föreställning återfanns på »skolspektrum», dvs. på vägen från Auktoritära till Revolutionära. Mycket skulle här ha kunnat vinnas, om förf. haft ett sammanfattande avsnitt med utgångspunkt från sådana allmänna föreställningar som maktbalans, hegemoni och liknande. Men framför allt tror jag att spännvidden är något för stor. En fruktbar komparation hade lättare kommit till stånd om objektbredden minskats.

I nära samband med det nyss nämnda begreppet »acting unit» eller »actor» står en av förf:s »dimensioner», nämligen »order». Medan förf. spaltar upp power-begreppet på flera sätt, förutsättes som självklart vad som skall avses med en internationell ordning. Frågan är nu om detta är så självklart. Såvitt man kan deducera ur förf:s framställning menas med en internationell ordning ett system, där staterna och endast staterna är aktörerna; i varje fall gäller detta för de hädanefter konservativt orienterade skolorna men med vissa modifikationer också för de övriga. En dylik implicit definition är helt lovlig. Men fråga är om den är den bästa för förf:s syfte. Man kan anta att Vatikanstaten räknas till aktörerna men inte katolska kyrkan. Arbetarinternationalerna, rustningsfabrikanterna, de världsomfattande oljekoncernerna hör inte dit. Förf. tangerar någon gång den roll som skolorna önskade tillmäta sådana i den internationella politiken otvivelaktigt mycket inflytelserika faktorer. Radikalernas tanke på »folket» som »actor» skymtar. Men i allmänhet diskuteras subjekt vid sidan av staterna inte med utgångspunkt från en status som aktörer, de tas bara med som ett element i den allmänna manipulerbara bak-

grunden. Det synes som om detta vore ägnat att minska graden av realism i analysen.

Petersson gör inte några utförliga kommentarer beträffande värdet av det begreppsschema han tillverkat, varken i relation till den uppgift han själv uppställt eller mera generellt. Bakgrunden till den uppläggning analysen fått måste givetvis vara ett missnöje med en mera traditionell »historisk-impressionistisk» metod och med studier, i vilka ett strikt genomförande av ett valt tema hindras genom att redskapen inte är tillräckligt samordnade. Petersson har ansett det nödvändigt med ett »conceptual framework» som tillåter ett urval av den ofantliga mängden av »fakta», ett instrument som någorlunda säkert kan förvandla fakta till data i en statsvetenskaplig analys och som möjliggör att preciserade frågor kan ställas till materialet. Skapandet av ett dylikt »conceptual framework» är ett steg — och ett ganska viktigt sådant — i riktning mot en teori och alltså i och för sig prisvärt ur samhällsvetenskaplig synvinkel. Därmed är intet sagt om värdet av den konstruerade apparaten för det speciella fallet (vilket är det enda förf. explicit uttrycker intresse för) och än mindre beträffande värdet för kommande undersökningar (varom förf. borde ha haft något att säga). Huruvida begreppsschemat är av värde för studiet av de idéer och program förf. utsett till objekt, får bedömas på vanligt sätt genom en granskning av analysens resultat och genom en jämförelse med vad andra metoder gett; enligt min mening är värdet stort.

Det kan vara rimligt att här särskilt nämna några av de frågor som genom förf:s uppläggning erhåller en god belysning. Dit hör frågan om de Auktoritäras inställning till imperialismen (s. 40). Dit hör den utomordentligt omsorgsfulla och välavvägda framställningen av de Moderatas jämviktstanke (särskilt sid. 80 ff.). Dit hör vidare så gott som alla resonemang som angår skillnader mellan de Moderata och de Radikala skolorna; i detta sammanhang visar Petersson fint sinne för nyanser. Slutligen kan nämnas den allmänna beskrivningen av bakgrunden till det ambivalenta draget hos de Auktoritära. När det gäller den i och för sig väl kända motsättningen hos de Auktoritära mellan det förnuftsmässiga och det instinktiva visar sig förf:s tillvägagångssätt speciellt avslöjande. Förf. framhåller (särskilt sid. 213 ff.), att den internationella politiken av de Auktoritära uppfattades som baserad på lagar av nästan fysisk karaktär och att det gällde att lyda dessa lagar genom att föra en rationell och realistisk utrikespolitik. Känslor och passioner förvisades i enlighet härmed till en sekundär plats i den Auktoritära stereotypen. Å andra sidan hyste de Auktoritära också den uppfattningen, att vissa viktiga sidor av politiken inte var tillgängliga för en enbart rationell »policy of adjustment»; här måste man lita till en säker politisk instinkt. Förenligheten kom till stånd genom att man uppfattade underkastelsen under den historiska nödvändigheten som en handling av såväl förnuft som instinkt. Förf:s klagande analys leder läsaren att ställa frågan, om inte tyngdpunkten här är så olika fördelad hos olika medlemmar av den Auktoritära riktningen, att det skulle vara motiverat att urskilja två skolor, dvs. om man inte vid sidan av ett konservativt-auktoritärt betraktelsesätt skulle kunna ställa ett antirationalistiskt-totalitärt, avspeglade sig i ett särskilt program. Säkert

är att det på denna punkt skulle ha varit motiverat med en uppdelning om avhandlingen behandlat en något senare epok.

Emellertid har man en känsla av att förf., ehuru det inte uttryckligen sägs, velat demonstrera en metod, som med större eller mindre modifikationer kunde vara möjlig att tillämpa generellt. Det är en brist, att inte förf. diskuterar hur långt hans konstruktion kan vara användbar och hur hans begreppssystem förhåller sig till andra, som också har tillverkats för studiet av »operationella politiska doktriner». Ovan framhölls inledningsvis det sannolika i att begreppsapparaten kunde nyttjas för att undersöka inomstatliga företeelser. Det hade varit av intresse att ta del av förf:s åsikter om räckvidden: är indelningen i skolor (naturligtvis ej de här föreliggande skolorna), tredelningen i aspekter och tredelningen i »levels of analysis» brukbar och beteckningarna på redskapen lämpliga också vid studium av 1560-talet eller 1960-talet, av heliga alliansen eller tjänstepensionsfrågan?

Man kan med skäl hävda att Hans F. Petersson i sin avhandling borde ha ägnat större utrymme och omsorg åt en presentation av den uppläggning han givit sin studie och åt en diskussion av metodens räckvidd. I jämförelse med de många förtjänsterna väger dock bristerna lätt. Den uppgift förf. ställt sig är sällsynt svår men den har lösts på ett sätt som vittnar om en utomordentlig förmåga till begreppsbyggnad och systematisk analys. »Power and International Order» innehåller självständigt utformade och originella bidrag till den metodteoretiska litteraturen. Den skänker ny kunskap om ideologierna under ett viktigt skede av den moderna historien. Den hör till de avhandlingar som klart demonstrerar värdet av ett konsekvent anlagt statsvetenskapligt betraktelsesätt.

P.-E. Back

ERIK ALLARDT and YRJÖ LITTUNEN, editors: *Cleavages, Ideologies, and Party Systems*. Transactions of the Westermarck Society, Vol. X. Helsinki, 1964.

»Cleavages, Ideologies, and Party Systems» är en innehållsrik volym på nära femhundra sidor, där inte mindre än sjutton politiskt sociologiska uppsatser av genomsnittligt mycket hög kvalitet har samlats. Ursprungligen lades dessa uppsatser fram i Tammerfors i augusti 1963, vid en konferens som anordnats av International Sociological Association's kommitté för politisk sociologi i samarbete med UNESCO och finska myndigheter. Ämnet för konferensen hade definierats så här: »Partier och partisystem under den ekonomiska tillväxtprocessen — förändringar i struktur, funktionssätt och politisk betydelse.» De bearbetade uppsatserna i den redigerade volymen ansluter sig också tämligen väl till denna ämnesdefinition, som tar sikte på ett centralt statsvetenskapligt problem — ett problem som alltid har varit viktigt men som under 1900-talet trängt sig på med ständigt växande aktualitet: Vad händer med politiken under perioder av snabb och omvälvande samhällsförändring? Eller mer exakt och samtidigt mer abstrakt uttryckt: Vad händer med faktorn A, om fak-

torerna B, C och D förändras på sätten x, y och z och hur återverkar i sin tur förändringarna i A på B, C och D?

Om A står för politik i allmänhet i den nyss formulerade problemställningen, hör problemet uppenbart hemma inom statsvetenskapen. Men det är nästan lika uppenbart, att de fruktbaraste försöken att angripa det i dess olika former oftast har gjorts av forskare med sociologisk inriktning. Det är minst av allt en tillfällighet, att forskare, som själva betraktar sig som sociologer, står bakom »Cleavages, Ideologies, and Party Systems». Tråkigt nog för just den svenska statsvetenskapen är det väl inte heller någon tillfällighet, att inga svenskar är representerade, medan några av de allra värdefullaste bidragen kommer från framför allt Finland men också från Norge.

Nu är det naturligtvis ganska likgiltigt om det är »statsvetare» eller »sociologer» som arbetar med problem av gemensamt intresse för båda parter. Vad som är viktigt är däremot, att även traditionellt statsvetenskapliga problem blir exakt definierade och bearbetade på det systematiska sätt som inte borde vara speciellt »sociologiskt» utan med lika stor rätt skulle kunna kallas *vetenskapligt*, dvs. strikt logiskt och empiriskt. I »Cleavages, Ideologies, and Party Systems» finns flera utmärkta exempel på sådan behandling av statsvetenskapliga problem.

I ett kort förord påpekar norrmannen Stein Rokkan, medförfattare till ett av bokens tyngre vägande kapitel, att modern politisk sociologi tycks vara på väg mot ett slags hegeliansk syntes av 1800-talets banbrytande forskares brett upplagda översikter (ex. Tocqueville, Marx, Michels, Weber, m. fl.) och efterföljarnas inriktning på exakta, rigoröst vetenskapliga studier av tämligen triviala förhållanden. Det nya skulle bestå i att man på nytt börjat ägna sig åt jämförande internationell forskning inom politiken, men nu med ännu hårdare krav på slutsatsernas logiska halt och metodernas exakthet än man på sin tid kunde ställa på de stora pionjärerna. Det bör nog betonas, att vad Rokkan här talar om är en helt ny utveckling. Den har knappast mer än ett tiotal år på nacken, men den växande mängden böcker och artiklar inom området lovar goda resultat på längre sikt. Att mycket arbete återstår, innan syntesen är fullbordad, är emellertid den bok Rokkans förord gäller själv ett gott exempel på. Det är nämligen bara en av de sjutton kapitlens författare som på allvar ägnar sig åt konkreta internationella jämförelser.<sup>1</sup> De övriga kapitlen är antingen forskningsrapporter om nationella studier, som med fördel kan läggas till grund för internationella jämförelser, eller metodiskt-teoretiskt inriktade försök att åstadkomma nödvändiga begreppsdefinitioner. Vissa av kapitlen kan betecknas som kombinationer av de nämnda typerna.

Bokens redaktörer, finländarna Erik Allardt och Yrjö Littunen, har delat upp artiklarna i två huvudgrupper, den ena med titeln »Consensus and Cleavage», den andra med titeln »Party Systems and Party Organizations». Då flera av bidragen är mycket komprimerade och vart och ett förtjänta av ingående diskussion, skulle det föra mycket för långt att i denna recensionsartikel ta upp dem till granskning ett och ett. Resultatet skulle lätt

<sup>1</sup> Seymour Martin Lipset. Political Cleavages in »Developed» and »Emerging» Polities, sid. 21—55.

kunna bli sjutton långa recensioner i stället för en. Jag begränsar mig därför till några jämförande synpunkter och tillåter mig i övrigt att varmt rekommendera boken, särskilt som underlag för seminariediskussioner på högre nivå.

En intressant aspekt på denna ovanliga volym är att den för samman forskare av så många olika nationaliteter. Man är inte bortskämd med att få likartade problem diskuterade samtidigt av personer från Polen, Jugoslavien, USA, Israel, Japan, Schweiz, England, Norge och Finland, som alla bemödar sig om objektivitet och fördomsfrihet. Det är kanske med särskilt stor nyfikenhet man studerar bidragen från Östeuropa, med tanke på kommunistiska regimers benägenhet att antingen snärja in sina samhällsvetare i dogmer eller rikta in dem på mycket konkreta samhällsmanipulatoriska problem. En reflexion som ett sådant studium kan ge upphov till är, att det inte tycks finnas något nödvändigt samband mellan graden av politisk liberalisering och/eller regeringens självständighet gentemot Moskva å ena sidan och å den andra sidan samhällsvetenskapens förmåga till objektivitet, dvs. dess medvetenhet om de värderingar dess premisser vilar på. Det jugoslaviska bidraget, som placerats i bokens första huvudavdelning, är nämligen ett misslyckat försök att med förlegad metafysik visa hur »ideologier» skulle försvinna i ett eventuellt klasslöst samhälle.<sup>2</sup> På oklara grunder menar författaren, Radomir Lukić, att detta skulle ske genom att i ett sådant samhälle inga grupper skulle försöka rationalisera sina egna intressen till att bli identiska med »allas» intressen. Detta är naturligtvis möjligt, om Lukićs uppfattning av hur grupperna skulle bete sig i det klasslösa samhället är riktig, men inte annars. Eftersom artikeln inte innehåller något som helst stöd för hans personliga uppfattning i detta avseende, åstadkommer Lukić inte heller något annat än en presentation av just denna speciella åsikt, som visserligen är politiskt intressant men inte bidrar till att berika den politiska sociologin.

De två polska bidragen till boken,<sup>3, 4</sup> som båda hör hemma i den andra avdelningen, är intresseväckande på ett helt annat sätt än det jugoslaviska. Jerzy J. Wiatr diskuterar helt värderingsfritt olika typer av partisystem. Han föreslår en nyansering av den vanliga indelningen i en-, två- och flerpartisystem. De ytterligare kategorier han vill använda är »dominant-party system» (hämtad från Maurice Duvergers klassificeringar)<sup>5</sup> och »hegemonical-party system». Till den senare typen, där organiserad politisk opposition inte existerar men däremot partipolitisk »polycentrism», för han de östeuropeiska länder, bland dem Polen, där de gamla partierna tagits upp i den nationella, kommunistkontrollerade gemenskapen. Wiatr antyder vidare vissa möjligheter till givande komparativ analys med utgångspunkt i de olika funktioner; partisystemen fyller inom de politiska system där de fungerar.

<sup>2</sup> Radomir D. Lukić. *Political Ideology and Social Development*, sid. 64—69.

<sup>3</sup> Szymon Chodak. *The Societal Functions of Party Systems in Sub-Saharan Africa*, sid. 256—280.

<sup>4</sup> Jerzy J. Wiatr. »One-Party» Systems — The Concept and Issue for Comparative Studies, sid. 281—290.

<sup>5</sup> Maurice Duverger. *Les partis politiques*, Paris 1951. Senaste engelskspråkiga upplagan, London 1964.



Szymon Chodaks artikel om partisystemens funktioner i Afrika söder om Sahara har flera beröringspunkter med Lipset's artikel. Den bygger tydligen på större kunskap om afrikansk politik än Lipset lyckats skaffa sig. Men framför allt gör Chodak den väsentliga distinktionen mellan länder, vars ledare ser den nödvändiga ekonomiska utvecklingen som en funktion av ett fritt näringslivs expansion tämligen oberoende av dennas konsekvenser i övrigt, och länder, vars ledare söker mobilisera »massorna» i planerade och integrerade försök att häva den ekonomiska underutvecklingen. Även om verkligheten inte är renodlad, är en distinktion av detta slag nödvändig i sammanhanget, eftersom de två samhällstyperna är förknippade med olika typer av partiorganisationer. På historiskt oriktiga och analytiskt ofruktbara grunder förefaller Lipset däremot, i sin diskussion av den västliga demokratins möjligheter att sprida sig till de underutvecklade länderna, att skära Afrikas stater över en kam och betrakta dem alla som renodlade exempel på hur regerande eliter använder nationalistiska och/eller socialistiska ideologier till att rationalisera sitt fortsatta maktinnehav med.<sup>6</sup> Det är svårt att betrakta detta som något annat än ett exempel på hur ylig kunskap anpassas till förutfattade meningar. Som inte minst Lipset själv har visat i andra sammanhang,<sup>7</sup> tycks det vara så, att en viss grad av socio-ekonomisk utveckling och åtminstone någon form av etablerad nationell samhörighetskänsla är förutsättningar för den stabilitet, i vilken flerpartisystem kan fungera utan att sprängas av de inbyggda konflikterna. Lipset's otåliga krav på partipolitisk pluralism i Afrika kan därför inte ha mycket med vetenskap att skaffa, alldeles oavsett vilka typer av partipolitiska system dessa länder kommer att utveckla i framtiden. Det är dock först i slutet av sin ganska långa uppsats som Lipset överger den politiska sociologin för att ägna sig åt polemisk diskussion. Dessförinnan har han i en elegant sammanfattning hunnit presentera sina intressanta och välbelagda idéer om den gradvisa samhällsförändringens betydelse för den politiska stabiliteten — idéer som är kända från hans ofta använda och citerade bok »Political Man».<sup>8</sup>

I samma huvudavdelning som Lipset's kapitel finns en liten uppsats, som förtjänar att nämnas som ett ypperligt exempel på hur man genom att kombinera först induktiv och sedan deduktiv logik med empirisk forskning kan ställa mer eller mindre accepterade »sanningar» i helt ny dager. Kapitlet handlar om ideologiernas ofta proklamerade död i de lyckosamma demokratierna, en dödssömn som förutspått bli allt djupare ju framgångsrikare välfärdsdemokratierna blir.<sup>9</sup> I sin framställning påpekar författaren Yrjö Littunen, en av bokens två redaktörer, det välkända faktum att politisk och samhällselig aktivitet i nästan alla undersökningar visat sig ha starkare samband med högre socio-ekonomisk status än med lägre. Dessutom redovisar han egna forskningsresultat från Tammerfors, som tyder på att personer med öppna värderingssystem (personer som själva upplever moralisk valfrihet) tenderar att ha högre samhällselig aktivitet än

<sup>6</sup> Lipset. Op. cit., sid. 52.

<sup>7</sup> Lipset. Political Man. Garden City: Doubleday, 1960.

<sup>8</sup> Jmfr not 7.

<sup>9</sup> Yrjö Littunen. Social Restraints and Ideological Pluralism, sid. 70—77.

»normativt icke-autonoma» personer. I Littunens material finns det dessutom en svag tendens för värderelativisterna att ha livligare partipolitiskt engagemang än de övriga. Ingenting av detta stämmer med hypotesen att det skulle finnas ett positivt samband mellan materiellt överflöd och moralisk valfrihet å ena sidan och politisk apati å den andra. Självfallet tillåter inte detta lilla material några generaliseringar av större omfattning, men de ger oss anledning att ställa upp nya och kanske fruktbara hypoteser, vilket författaren också gör i slutet av artikeln. Littunens vetenskapliga metod att angripa problemet med ideologier och grupp motsättningar bör för övrigt jämföras med Lukiés ovannämnda metafysiska metod ifråga om användbarhet. De två uppsatserna är båda goda exempel, den ena på god och den andra på dålig politisk sociologi.

Även den andre av de två redaktörerna för denna innehållsrika publikation är själv med bland bidragsgivarna. Erik Allardt svarar t. o. m. för två av de allra värdefullaste bidragen, båda i avdelningen för »Consensus and Cleavage». <sup>10</sup> <sup>11</sup> I den ena uppsatsen visar Allardt med utgångspunkt i konkreta data från Finland och Nya Guinea, hur teorier om gruppsolidaritet och arbetsfördelning kan användas till att belysa de olika förutsättningarna för politisk radikalism i underutvecklade och i utvecklade områden. Den andra av Allardts två uppsatser kan i själva verket betraktas som underlag för den första. Den bygger enbart på data från Finland och jämför grundvalarna för kommunism i södra och västra Finland (de utvecklade delarna) med grundvalarna för kommunism i de norra och östra (mindre utvecklade) delarna av landet. I denna uppsats är även det metodiska greppet intressant. Allardt använder nämligen s. k. faktoranalys för att räkna fram de invecklade sambanden mellan kommunisternas styrka 1954 respektive deras styrkeökning 1948—58 och olika sociala, historiska, kulturella och ekonomiska faktorer i finländska kommuner och regioner. Själv sammanfattar han resultaten så här: »The results point to a theory that strong social pressures in differentiated societies are apt to lead to class conflicts and class consciousness, whereas lack of group ties and weakening of social norms in undifferentiated societies will have similar effects.» <sup>12</sup> Det är just en sådan teori som skisseras i den första av Allardts två uppsatser i boken.

Som tidigare nämnts hör också den ena av de två norska uppsatserna till de tungviktiga i boken. <sup>13</sup> Genom att utnyttja ett utomordentligt rikt material av insamlade data om de norska kommunernas struktur i politiska och många andra avseenden har Stein Rokkan och Henry Valen åstadkommit en mycket väldokumenterad systematisk beskrivning av de stora regionala variationerna i norsk politik och dessas samvariation med andra faktorer. Av stort intresse är också det siffermaterial som visar hur EEC-debatten i Norge väckte de regionala olikheterna och motsättningarna

<sup>10</sup> Erik Allardt. A Theory on Solidarity and Legitimacy Conflicts, sid. 78—96.

<sup>11</sup> Erik Allardt. Patterns of Class Conflict and Working Class Consciousness in Finnish Politics, sid. 97—131.

<sup>12</sup> Ibidem, sid. 131.

<sup>13</sup> Stein Rokkan och Henry Valen. Regional Contrasts in Norwegian Politics: A Review of Data from Official Statistics and Sample Surveys, sid. 162—238.

till liv på nytt, efter det att den allmänna samhällsutvecklingen under 1950-talet delvis hade förefallit att göra dem mindre viktiga än förut.

Det finns naturligtvis paralleller mellan denna norska uppsats och Allardts redovisningar av sitt besläktade finska material, även om både syfte och metoder delvis skiljer sig åt. Allardt intresserar sig här enbart för att belysa kommuniströstningens samband med andra faktorer, medan Rokkan-Valen är intresserad av partisystemet som helhet. Denna skillnad leder i sin tur till en större specialisering ifråga om förklarande faktorer hos Allardt än hos Rokkan-Valen. En annan skillnad är att Allardt är mer inriktad på teoretisk analys och förklaring än de i denna bok mer deskriptiva norrmännen. Likheten mellan de två uppsatserna består främst i att alla tre författarna ställts inför en hög grad av politisk radikalism i de minst utvecklade, minst urbaniserade och mest perifera av de områden de undersökt. För Norges del gäller detta emellertid bara de norra delarna av landet och inte de sydvästra. Det skulle därför vara frestande att använda Allardts termer till ett försök att förklara den relativa frånvaron av politisk radikalism i sydöstra Norges kustkommuner, som ekonomiskt påminner om Nordnorges, genom att hänvisa till det starkare sociala tryck i riktning mot konformitet som kan tänkas råda där än i norr. Jag syftar då på det sociala tryck som förmodligen utgår från Sydvästnorges starka landsmåls-, nykterhets- och lågkyrkliga rörelser. Liknande resonemang kan antagligen också tillämpas på Englands »working class Tories», även om engelsmannen Cornford främst betonar organisationsfaktorn i sin historiskt sociologiska beskrivning av de konservativas framgångar i England under perioden 1885—1906, ett av de längre kapitlen i bokens andra avdelning.<sup>14</sup>

Det finns givetvis åtskilligt mer att hämta i »Cleavages, Ideologies, and Party Systems» än det jag här kommenterat. Amerikanen Miller's kapitel om korrelationer mellan amerikanska kongressmäns röstning i representanthuset och deras valmäns genomsnittsåsikter är särskilt spännande från metodsynpunkt.<sup>15</sup> Hans framställning är ett gott exempel på hur en tämligen enkel kvantitativ metod (beräkning av korrelationskoefficienter) kan ge en utdelning, som skulle varit helt omöjlig att få med mera konventionella statsvetenskapliga metoder. Lika intressant från *innehållssynpunkt* är Juan Linz' (Columbia University) plädering för att »auktoritära» politiska system skall få en egen analytisk kategori vid sidan av både den »totalitära» och den »demokratiska» kategorin.<sup>16</sup> Hans argumentering bygger på en systematisk och faktsäckad redogörelse för Spaniens politiska system.

Bland de uppsatser som ännu inte nämnts är det egentligen bara en enda, som förefaller mig vara av så begränsat intresse, att den kunde ha utslutits utan större förlust för helheten. Jag syftar på schweizaren Girods rättframma redogörelse i Duvergiers anda för hur politiken fungerar på

<sup>14</sup> James Cornford. The Adoption of Mass Organization by the British Conservative Party, sid. 400—424.

<sup>15</sup> Warren E. Miller. Majority Rule and the Representative System of Government, sid. 343—376.

<sup>16</sup> Juan J. Linz. An Authoritarian Regime: Spain, sid. 291—341.

kantonal och kommunal nivå i Schweiz.<sup>17</sup> Den hör till den sortens framställningar som främst har förutsättningar att locka personer med speciellt intresse för saken i fråga men inte tillför de mera allmänt intresserade några nya synpunkter.

De återstående fem kapitlen är alla vetenskapligt värdefulla av den anledningen att de alla behandlar problem, som antingen av författarna själva sätts in i större allmänna sammanhang eller utan vidare kan placeras i sådana sammanhang av läsaren. Även i denna grupp av bidrag med genomsnittligt något lägre grad av originalitet än de tidigare nämnda skiljer sig vissa ut från de övriga, främst den israeliske forskaren Eisenstadts subtila resonemang om politikens byråkratisering<sup>18</sup> och norrmannen Torgersens friska skildring av det tämligen demokratiska partiväsendet i det förindustriella Norge under åren 1884—98.<sup>19</sup> De två finländarna Noponen och Pesonen knyter an till en tradition av praktiskt och konkret inriktad parlamentsforskning,<sup>20</sup> som faktiskt hade en företrädare här i Sverige redan på 1930-talet,<sup>21</sup> medan Mark Abrams från England bidrar med en uppsats, som främst kan betecknas som ett intelligent kåseri.<sup>22</sup>

Ett allvarligt metodproblem vid sådana internationella jämförelser som »Cleavages, Ideologies, and Party Systems» söker inspirera till är naturligtvis svårigheten att skapa jämförbara enheter. Kan vi t. ex. utan vidare göra något så skenbart enkelt som att jämföra politiska partier i olika länder med varandra? Utöver alla sina andra positiva egenskaper ger oss den bok jag här diskuterat också en stråle av hopp i detta avseende genom att fästa uppmärksamheten på åtminstone *ett* fenomen, som tydligen uppträder i likartad form i två så olika länder som Japan och Sverige. »Det kommunala sambandet» beskrivs nämligen på följande välbekanta sätt i Junnosuke Masumis uppsats om det regerande konservativa partiet i Japan:<sup>23</sup> »Local governments (in Japan) have full authority only over approximately 30 % of their budgets. This is sometimes referred to as '30 % self-government'. As a result, local officials and assemblymen have to be very concerned with the trends of central policy . . . At the Fukuoka election last April, Prime Minister Ikeda urged that 'local government (should be) directly connected with the central government'. He meant, of course, that the conservative-affiliated candidates should be elected as governor and mayors.»<sup>24</sup> Skämt åsido så kan nog denna parallell mellan

<sup>17</sup> Roger Girod. *Geography of the Swiss Party System*, sid. 132—161.

<sup>18</sup> S. N. Eisenstadt. *Bureaucratization, Markets, and Power Structure*, sid. 241—255.

<sup>19</sup> Ulf Torgersen. *The Structure of Urban Parties in Norway during the First Period of Extended Suffrage 1884—1898*, sid. 377—399.

<sup>20</sup> Martti Noponen och Pertti Pesonen. *The Legislative Career in Finland*, sid. 441—463.

<sup>21</sup> Axel Brusewitz. *Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning*. Uppsala, 1936.

<sup>22</sup> Mark Abrams. *Party Politics after the End of Ideology*, sid. 56—63.

<sup>23</sup> Junnosuke Masumi. *A Profile of the Japanese Conservative Party*, sid. 425—440.

<sup>24</sup> *Ibidem*, sid. 427 och 429.

Japan och Sverige betraktas som uppmuntrande för dem som tror på möjligheten av strukturella jämförelser även mellan mycket olikartade politiska system.<sup>25</sup>

Lars Rudebeck

*Bakgrunden till 1809 års regeringsform. Ett genmäle.*

Det har alltid stått strid kring 1809 års författning. Under långa tider var den en politisk vattendelare mellan konservativa och radikala krafter i det svenska samhället. Historiker och statsvetare har sedan över ett sekel fört ett intensivt meningsutbyte kring dess tillkomst och innebörd. Det är därför ganska naturligt, om en framställning, som i avgörande grad bryter med rådande föreställningar inom denna forskning, möts av en stark känsloreaktion.

De recensioner av min avhandling *Bakgrunden till 1809 års regeringsform*, vilka landshövding Georg Andrén (Statsv. Tidskr. 1964, s. 408 ff.) och prof. Åke Holmberg (Hist. Tidskr. 1964, s. 471 ff.) har publicerat, äger också ett omisskännligt drag av upphetsning. Jag tillvitats »en nästan brutal ensidighet», »ett överansträngt Besserwissen», »en bristande objektivitet, som har få motstycken i svenska doktorsavhandlingar» etc. Varför bruka så mycket krut på döda hökar?

I allmänna upprördheten har herrar rec. också på några icke oväsentliga punkter råkat beskjuta varandra istället för mig. Medan Holmberg angriper min behandling av »kungamördarnas» författningpolitiska planer, finner Andrén, att detta kapitel innehåller »många beaktansvärda synpunkter, underbyggda av en framgångsrik forskning i ett nytt källmaterial». Holmberg betecknar min karakteristik av Järta som dunkel och inte uppbyuren av någon verklig dokumentation. Andrén anser den däremot vara säkerligen riktig. Omvänt menar Andrén, att jag har försummat dokumenten från 1809. Här ger dock Holmberg mig undantagsvis rätt.

Det brukar räknas som ett av det affekterade sinnestillståndets kännetecken, att bilden av verkligheten blir skev. Rec. bygger sin kritik på felläsningar och bortträngning i en sådan utsträckning, att det ibland är frestande att tro, att de riktar sig mot en annan skrift än min avhandling. Inte ens dess grundläggande, programmatiska disposition har de upptäckt. Holmberg attackerar »den skarpa uppdelningen av den svenska opinionen i två läger». Andrén påstår, att det framför allt är den engelska linjen, som jag följer. Det finns dock i avh. två gånger (s. 114, 334) klart utsagt, att det författningpolitiska ställningstagandet i Sverige inom oppositionen ända fram till 1809 utmärkes av en *tredelning* (en från frihetstiden inspirerad, en »engelsk» och en »amerikansk-fransk» ståndpunkt). Samtliga dessa tre linjer uppmärksammas genom avh. i en serie punktanalyser.

Andrén insinuerar, att jag skulle ha råkat ut för en »kanske icke alldeles oförklarlig» minnesförlust rörande en av honom författad uppsats om KU:s mem. nr 1. Minnesförlusten visar sig dock inte värre än att

<sup>25</sup> Jmfr ex. inledningskapitlet i Gabriel A. Almond and James S. Coleman. *The Politics of the Developing Areas*. Princeton 1960.

uppsatsen på två ställen (avh. s. 35, 283 f.) är berörd av mig! Han vill vidare freda sig för misstanken att i allt dela mina uppfattningar. Jag utställer med nöje ett vattentätt alibi för honom. Det existerar en fundamental skillnad i synen på RF mellan honom och mig.

I sin granskning av det inledande kapitlet hävdar Andrén, att Rudolf Kjellén uppfattade RF som dualistisk. Jag ställer mig alltjämt frågande till en sådan karakteristik. Kjellén tolkar dock RF, som vore konungen inte bara innehavare av den verkställande makten utan också »den verkliga lagstiftaren» och »i sjelfva verket» utövare av beskattningsmakten. Riksdagens makt hade enligt Kjellén allestädes visat sig äga naturen av ett veto allena (avh. s. 8). Det är oriktigt, att jag skulle ha negligerat Kjelléns diskussion av Montesquieus maktodelningslära och andra främmande teorier (se avh. s. 7). Det är inte heller korrekt att jämställa Kjelléns inlägg på 1890-talet med Lagerroths 1909. Kjellén bestred att det förekommit ett inflytande från Montesquieu på RF. Lagerroth får däremot, samtidigt med Boëthius, räknas som den förste, vilken klart har uttalat sig just för en sådan inverkan (avh. s. 23).

Andrén påstår, att jag »rätt och slätt» har karakteriserat Brusewitz' uppfattning med det urvattnade ordet kompromiss. Detta är grovt missvisande. Jag har ägnat tre trycksidor åt en redovisning av Brusewitz' ståndpunkt under uttrycklig hänvisning till att den innebar en vidareutveckling och fördjupning av N. Höjers grundsyn (avh. s. 12—15). I kapitlets avslutning har därjämte särskiljts konstitutiva drag och nyanser hos denna ståndpunkt (avh. s. 24 f.).

Andréns polemik mot min tolkning av Montesquieus maktfördelningslära bärs upp av tydliga självmotsägelser. På ett ställe skriver han: »Enligt min mening är Karlboms interpretation den *gamla* och den *riktiga* (Kurs. av Andrén).» Samtidigt förnekar han vid ett par andra tillfällen, att jag skulle ha presterat en självständig nytolkning av Montesquieus maktfördelningsdoktrin. Karlboms interpretation skulle alltså inte vara Karlboms interpretation. För att slingra sig ur denna tvektan griper Andrén till den groteska förlöpningen att mot originaliteten i min tolkning åberopa delar av källmaterialet, Blackstones, De Lolmes, Madisons och Mouniers uttalanden. Ett fullgott forskningsresultat skall sålunda förutsätta, att man inte bara reviderar föregångarnas slutsatser utan jämväl att man avskaffar själva källmaterialet! O vetenskap, vilken framtid ginge du ej till mötes i hägnet av denna sublimes arbetsmetod!

Självfallet är min interpretation »gammal» i den meningen, att den respekterar källornas utsagor. Det framstår som en absurditet, att man kan begära något annat. Men den avviker vitalt från det försök att se Montesquieus teori som en strikt separation av tre maktfunktioner på tre statsorgan, som Esmein, Jellinek m. fl. lanserade mot slutet av 1800-talet och vilket därefter varit den förhärskande uttydningen.

Andrén finner mitt förhållande till Blackstone egendomligt. Jag ber att omedelbart få returnera omdömet. Först utnämns Blackstone av Andrén till »en av de mest betydelsefulla av 1700-talets maktodelningsteoretiker». I ett annat sammanhang heter det tvärtom, att det aldrig var Blackstones egentliga ärende att självständigt vidareutveckla Montesquieus åskådning

utan att ge en positivrättslig bild av Englands rätt. Jag anser alltså, att blott det senare av dessa motstridiga påståenden är fullt adekvat.

Andrén kan vara lugn. Jag har använt exakt samma tillvägagångssätt vid sökandet av impulser från Blackstone som från Montesquieu och De Lolme. Påträffade belägg har vederbörligen redovisats (avh. s. 71, 180, 290). Att de är fåtaliga, beror således inte på mig utan på det förargliga källmaterialet. Deras ringa antal är inte heller särskilt överraskande, då Blackstones Commentaries genom sitt omfång och sin karaktär riktade sig till en ganska exklusiv krets av jurister. Åberopandet av Barker och Laski, mot mig saknar täckning i verkligheten. Barker säger, att Blackstone rörande maktfördelningen talar »in the terms generally current in his century» och att hans förslag i det hänseendet var »the commonplaces of Blackstone's age». <sup>1</sup> När Laski tilldelar Blackstone »the highest intellectual distinction», gäller berömmet inte hans insatser som konstitutionell teoretiker utan som professor i juridik. <sup>2</sup>

Jag vill även kategoriskt dementera anklagelsen att ha smusslat undan Blackstone i ett citat från Järta av år 1815 (avh. s. 316). Andrén läser som ofta eljest fel innantill. Järtas referens till Blackstone tillhör inte det av mig återgivna avsnittet utan ett därpå följande om bestraffningen av smådeskrifter. <sup>3</sup> Misstanken synes f. ö. barock, emedan jag tidigare i avh. (s. 180) med särskild emfas har dröjt vid Järtas lovord redan 1798 åt Blackstone som systematiker.

Andrén förundrar sig över att jag beskriver RF med de tillspetsade orden »en importvara från l'ancien régime, lika fransk som den Bernadotteska ätten» och samtidigt talar om en »engelsk» linje bakom nästan alla huvuddrag i RF. Svaret är i korthet: inte bara Montesquieu utan även De Lolme skrev i första hand för den franska oppositionen mot Bourbonerna. De Lolme antyder själv detta, <sup>4</sup> och redan det faktum, att Constitution de l'Angleterre ursprungligen utgavs på franska i Amsterdam, torde vara signifikativt. Beträffande Andréns textkritiska kommentarer till De Lolmes arbeten får jag hänvisa till utredningen i avh. s. 35 f.

Andrén framställer tre huvudanmärkningar mot min analys av den amerikanska diskussionen: att jag nalkas problemen med en negativ metod, att De Lolmes roll överbetonats och att »Amerikas fackmän» har en annan uppfattning än jag. Av dessa instanser är de två första klart felaktiga. Jag begagnar vid bevisföringen genomgående en kombination av positiv och negativ metod. Inte bara den anglofila minoritetens förkastade förslag har blivit beaktade. Randolphs och Pinckneys planer från det federala konventets början refereras lika omsorgsfullt (avh. s. 46 f.), deras beroende av delstatsförfattningarna klarlägges (avh. s. 47 f.), den federala konstitutionens ursprung i delstaternas författningar blir fastslaget först efter en rad samstämmiga belägg från såväl dess anhängare som motståndare (avh. s. 57 ff.).

Mitt intresse för De Lolme inskränker sig på denna punkt till ett kon-

<sup>1</sup> Essays on Government (1945), s. 144.

<sup>2</sup> The American Democracy (1948), s. 370.

<sup>3</sup> Valda skrifter, I, s. 73.

<sup>4</sup> Se t. ex. Constitution de l'Angleterre (1787), s. 1 f.

staterande, att man hos den anglofila sidans talesmän en gång obestriddigen (avh. s. 56) och en gång sannolikt (avh. s. 49) kan spåra tankegångar från honom. Men jag anför inte mindre än femton konkreta exempel på impulser från Montesquieu (avh. s. 49—57). Det vill till en rejäl överdrift för att mot bakgrunden av denna faktiska proportion kunna förfäktat, att jag har överdimensionerat De Lolmes betydelse.

Däremot strider min begäbbade »snabbskiss av den amerikanska författningens tillkomst» obestriddigen mot vissa amerikanska statsvetenskapsmäns inställning. Det imponerar inte, när en mångårig akademisk lärare staplar auktoriteter i en vetenskaplig diskussion. Och allra minst imponerar de handböcker i amerikansk politik, som Andrén kryper bakom. Ingen av dem ägnar hälften av det intresse åt frågan om Montesquieus förhållande till 1787 års författning, som jag gör. En nämner inte ens Montesquieus namn utan talar blott om »the leading political thinkers».<sup>5</sup> En annan säger, att några av de amerikanska författningsfäderna var »students of Vattel, Montesquieu and other Continental writers» men tillägger: »this knowledge taught them rather what to avoid than what to adopt».<sup>6</sup>

Därtill glömmar Andrén en viktig sak. Dessa översiktsarbeten i amerikansk statskunskap utgår från en tolkning av Montesquieus maktfördelninglära, som inte bara jag utan även han själv säger sig underkänna. Det är därför tillräckligt att vända hans egna ord några sidor tidigare mot den handbokskunskap han här mobiliserar.

De bittraste orden spar Andrén dock för min behandling av händelserna 1809 och av RF. Även där snärjer han in sig i uppenbara inkonsekvenser. Han tillvitar mig flera gånger, att jag inte har företagit en rättshistorisk analys av RF. Men samtidigt är han medveten om att jag »sökt teckna den ideologiska bakgrunden till 1809 års RF».

Det är oriktigt, att jag har negligerat RF som ett statsrättsligt dokument. Påståendet ter sig desto mer missvisande som en av mina huvudanmärkingar mot den tidigare forskningen just består i att den inte enligt källkritisk metod har jämfört RF med det svenska statsskickets utgestaltung under föregående tider utan ofta nöjt sig med att upprepa olika uttalanden 1809 och senare om RF. I avh. s. 296 f. utreds steg för steg proveniensens till principstadgandet i RF:s ingress, s. 312 jämförs systematiskt grunddragen i RF med Montesquieus och De Lolmes författningsprogram, s. 314 f. ställs samma RF i relation till Sveriges äldre författningshistoria.

Dessa komparativa analyser leder fram till slutsatsen, att RF innebar »trots sin formella kontinuitet en nyskapelse från grunden i förhållande till det inhemska förflutna» (två gånger i stypat<sup>o</sup> skick citerat av Andrén). Vilka faktiska angreppspunkter finner då Andrén mot min uppfattning? Min bevisföring rörande den djupgående skillnaden i strukturen mellan RF och Sveriges äldre styrelseformer berör han inte alls. I jämförelsen av RF och Montesquieu—De Lolme attackerar han en punkt, där jag framhåller överensstämmelsen mellan De Lolmes syn på utgestaltningen av den dömande makten och RF:s bestämmelser. Under livliga förebråelser

<sup>5</sup> J. Mathews, *The American constitutional system* (1940), s. 25.

<sup>6</sup> F. A. Ogg & P. O. Ray, *Introduction to American Government* (1948), s. 38.



över min okunnighet påpekar Andrén, att uttrycket »konungens domsrätt» hade gammal hävd liksom försöken att värna domstolarnas självständighet.

Ja, förvisso ägde uttrycket »konungens domsrätt» ålderns patina. Jag har heller aldrig förnekat, att RF nästan genomgående präglas av en formell kontinuitet. Bakom »konungens domsrätt» döljer sig dock en annan verklighet i 1809 års RF än i äldre svensk statsrätt och konstitutionell praxis. Man hade före 1809 vid placeringen av den högsta domaremakten omväxlande begagnat sig av två utvägar. Endera — och de längre perioderna — låg justitierevisionen hos rådet, dvs. hos ett politiskt organ, och aldrig klart åtskild från dettas övriga uppgifter.<sup>7</sup> Eller också hade den utövats av en konungen avhänging domstol, t. ex. Erik XIV:s höga nämnd och den gustavianska högsta domstolen.<sup>8</sup>

1809 års RF förkastar båda dessa möjligheter. Den gör bestämt front mot rådskonstitutionalismens tankevärld genom att företaga en verklig bodelning mellan riksstyrelse och rättskipning. Den sätter lika ostentativt spärren för en jurisdiktionen dirigerande konungamakt, när den omgärdar domarna med exceptionella garantier. Däremot överensstämmer RF:s metod att låta konungen vara domaremakts symboliska ursprung men förläna denna en realiter självständig position nära med De Lolmes rekommendationer. Även om 1809 års RF ljuder som ett eko från landskapslagarnas samhälle, finner vi dess inspirationskälla i de moderata upplysningsfilosofernas kamp för legalism och rättssäkerhet.

Större lycka gör Andrén knappast, då han till den nationella traditionens försvar uppbådar Silverstolpes och Järtas utsagor 1809. Också här förlamas han av en ordens makt över tanken, vilken en lugnare läsning av mitt arbete hade besparat honom.

Redan Montesquieu betraktade sin jämviktsdoktrin som en produkt av de historiska erfarenheterna i Rom. Romarna beredde genom att låta Tarquinierkungarnas envælde avlösas av republiken vägen för imperiets absolutism. Om man avlöste envældets brist på maktbalans med folkvældets eller aristokratiens brist på maktbalans, fanns det sålunda enligt Montesquieu en inneboende tendens till uppkomsten av ett nytt envælde (avh. s. 34 f.). Detta dialektiska synsätt tillämpade De Lolme vid analyser av Englands och Sveriges författningshistoria (avh. s. 35, 38—40). De Lolmes försök att använda det karolinska envældet, frihetstidens författning och 1772 års RF som ett konkret exempel på riktigheten i denna dialektiska tolkning återkommer sedan i den amerikanska och franska diskussionen (avh. s. 49 f., 56 f., 72, 77). Det står också fast, att de svenska grundlagsfäderna har känt till denna tolkning (avh. s. 125, 144, 170, 289 ff.).

Andrén har inte förmått rubba dessa fakta. För att undgå deras tragiska existens stryker han ur sitt minne s. 32 ff. i De Lolmes broschyr från 1772 liksom de om Sverige inbakade partierna i senare upplagor av Constitu-

<sup>7</sup> Se bl. a. K. G. Westman, Den gustavianska Högsta Domstolen och dess hävdatecknare (Sv. Hist. Tidskr. 1924, s. 318 ff.), F. Almén, Gustav III och hans rådgivare (1940), s. 36, 160 ff.

<sup>8</sup> Om ledamöternas kroniskt osäkra och beroende ställning i den gustavianska högsta domstolen se B. Wedberg, Konungens Högsta Domstol 1789—1809 (1922), s. 21 f., 45 f., 192 f., 312; K. G. Westman, a. a., s. 328, 354 ff.

tion de l'Angleterre (i t. ex. 1778 års franska upplaga på s. 285 f., 303 f.). Han vill inte se innebörden i Hamiltons och Graysons argumentation 1787—88, och de anglofila deputerades referenser till Sveriges författningshistoria i den konstituerande nationalförsamlingen tappar han helt bort.

När Järta, Silverstolpe m. fl. 1809 vill se RF som en syntes av Sveriges förflutna, kan de inte göra anspråk på originalitet, vare sig i fråga om betraktelsesättet eller ens tillämpningsövningen. Det ingick enkelt uttryckt i deras konstitutionella åskådning att se ett statsskick med maktfördelning som återspeglade historiska lärdomar. Att härav konstruera en specifik, nationell tradition är lika befängt som det vore att göra den oförsonliga klasskampen till ett äktsvenskt arv, bara därför att marxistiska teoretiker uppfattar Sveriges historia som en bestående motsättning mellan antagonistiska klasser.

Även om mycket vore att tillfoga, vill jag för Andréns del inskränka mig till ännu två smärre tillrättlägganden. Andréns anmärkningar mot attributionerna av De Lolmeremiscenser i KU:s mem. nr 1 beror av missförstånd resp. felläsning. Beträffande »Constitutionella Magters sorgfälligt vägda förhållanden» bestyrks sambandet inte genom tankegången i och för sig utan i användningen av termen konstitutionella makter för de verkställande och lagstiftande makterna. Förebilden till »En Lagstiftande Magt, visligt trög till verkning» etc. finns hos De Lolme och ej hos Mounier (se avh. s. 69, 297). Till de många insinuationerna om min bristande litteraturkänedom vill jag endast anmärka, att min litteraturförteckning inte är en bibliografi utan en redovisning av i framställningen direkt apostroferade arbeten.

Däremot erkännes gärna det berättigade i påståendet, att Benthams pregnantare karakteristik av Blackstone borde försetts med en upplysning, att den är tillkommen i polemik. Det skall dessutom med glädje noteras, att Andréns i några enskildheter har tillfört ämnet värdefulla synpunkter (om De Lolmes influens i Amerika, om Jellineks roll för den hävdvunna Montesquieutolkningen i Sverige, om Lord Broughams resa i Sverige 1799). Jag ser det också angeläget att kvittera hans överseende med ungdomens förvillelser till ett motsvarande mått av tolerans för de egenheter, som ibland utmärker »la maturité des ans».

Ännu år 1932 ville Georg Andréns liksom sin avhållne lärare Rudolf Kjellén söka »vår författnings ursprung ur nationella erfarenheter och tankar» (Svensk Tidskr. 1932, s. 384). År 1959 hade han närmast sig den ståndpunkt om ett samspel mellan nationella och doktrinära impulser, som N. Höjer och Brusewitz en gång hävdade (Statsv. Tidskr. 1959, s. 193). Då stundens personliga förtretligheter sjunkit undan, skall han, därom är jag övertygad, återigen kunna ompröva sin inställning mot ljustet av ett ökat vetande och inse, att RF till sist äger sina rötter i l'ancien régimes moderata reformsträvanden.

Holmbergs rec. befinner sig långa stycken så vid sidan av innehållet i min avh., att ett bemötande av hans erinringar i första rummet måste få karaktären av en dementi. Med hänvisning till resp. sidor i avh. vill jag fastslå som oriktiga följande av Holmbergs påståenden: att jag för tiden

efter 1792 bara observerat två skarpt avgränsade meningsriktningar, en radikal och en anglofil (s. 116, 148, 183 f., 254 f., 264, 266 f., 292 f.), att jag underskattat det antiaristokratiska draget hos De Lolme (s. 38; jfr s. 32 f.), att jag inte fixerat relationerna mellan 1791 års och 1795 års författningar (s. 138, 187 f.), att jag anslutit mig till Stavenows uppfattning om det Engeströmska förslaget (s. 90), att ingen av anglofilerna inom den Pechlinska sammansvärjningen ville införa en konstitution av engelsk modell (s. 99, 112; Svea Hof-Rätts Protocoller, s. 218 f.), att jag inte framhållit, att A. Nordells broschyr år 1800 berör myntpolitik (s. 208), att jag inte anfört några skäl för min åsikt, att Adlersparre rimligtvis måste ha känt till »Browns konspiration» 1808 (s. 261 f.), att jag felrefererat Hambrées broschyrer från år 1809 (s. 298 f.), att de De Lolmeremiscenser som jag funnit i KU:s mem. nr 1, förut utretts av G. André (s. 297), att jag avstått från en undersökning av RF (s. 296 f., 312, 314 f.). Åtminstone två sidhänvisningar är därtill felaktiga.

Holmberg vänder sig emot att min avh. saknar en diskussion av »fysiokraternas statslära». Denna anmärkning förutsätter, dels att fysiokraterna överhuvud har utformat en specifik statsuppfattning, dels att denna ägt ett författningpolitiskt innehåll, som har relevans för bedömningen av 1809 års RF. Holmberg bygger sin kritik enbart på det faktum, att Quesnay, Turgot, Condorcet och Du Pont i några angivna sammanhang angripit maktledningstanken. Det är dock en halsbrytande kullerbytta i logiken att härav utan vidare tillskapa existensen av ett för dessa personer gemensamt, positivt författningsprogram.

Holmberg hade bara behövt ta reda på vad de uppräknade verkligen tyckte i konstitutionellt hänseende för att beröva sig möjligheten till denna fantasirika konstruktion av en »fysiokraternas statslära». Quesnay anknöt till den främst av Linguet skapade »legala despotismen».<sup>9</sup> Turgot angrep däremot skarpt samma »legala despotism».<sup>10</sup> Man skymtar hos honom istället momentana sympatier för de amerikanska konstitutionerna och »in a vague way» för en monarki »limited . . . by the will of the middle and lower classes».<sup>11</sup> Dessa preferenser förbyttes vid andra tillfällen i sin motsats.<sup>12</sup>

Condorcet företrädde i vissa sammanhang ett slags aldrig klart definierad »monarchie d'essence républicaine».<sup>13</sup> Från 1786 måste han dock räknas som en klar förespråkare av det amerikanska styrelsesättet.<sup>14</sup> Du Pont hade redan vid mitten av 1770-talet gripits av entusiasm för den ameri-

<sup>9</sup> E. Carcassonne, *Montesquieu et le problème de la constitution française au dix-huitième siècle* (1927), s. 308 ff.; 315; G. Weulersse, *François Quesnay* (Enc. soc. sc. XIII, s. 22).

<sup>10</sup> G. Bonno, *La constitution britannique devant l'opinion française de Montesquieu à Bonaparte* (1932), s. 97; E. Carcassonne, a. a., s. 385.

<sup>11</sup> P. Jolly, *Du Pont de Nemours* (1956), s. 35; D. Dakin, *Turgot and the ancien régime in France* (1939), s. 278.

<sup>12</sup> G. Bonno, a. a., s. 97; D. Dakin, a. a., s. 278 f., 344.

<sup>13</sup> E. Carcassonne, a. a., s. 347.

<sup>14</sup> B. Faÿ, *L'esprit révolutionnaire en France et aux États-Unis à la fin du dix-huitième siècle* (1925), s. 133, 200; dens., *Bibliographie critique des ouvrages français relatifs aux États-Unis* (1925), s. 21, 24; G. Bonno, a. a., s. 155 f.

kanska revolutionens ideal.<sup>15</sup> Åter andra fysiokrater kan betraktas som lärjungar till Montesquieu.<sup>16</sup>

Det torde redan av det anförda vara uppenbart, att fysiokraterna aldrig har utformat någon konstitutionell doktrin. Fysiokratismens originalitet rymmes inom den ekonomiska teoriens och i viss mån rättsfilosofiens domäner. Enskilda fysiokrater kunde sedan ge uttryck åt inbördes ganska motstridiga och flytande åsikter om det önskvärda statsskicket. Detta förefaller inte mera anmärkningsvärt än att t. ex. medlemmarna inom ett politiskt parti kan tillhöra skilda religiösa samfund eller vice versa.

Det tarvas onekligen särskilda knep för att påvisa förekomsten av idéinflenser från ett obefintligt författningsideal. De nedslag av »fysiokraternas statslära» på svensk mark, som Holmberg vill trolla fram, bestyrker förvisso ett försvarligt mått av fördomsfri fingerfärdighet. Det första illusionstricket utövas på L. M. Philipsons De Lolmekritik. Dess huvudkälla, »Examen du Gouvernement d'Angleterre, comparé à la Constitution des États-Unis» förvandlar Holmberg, sedan han försiktigtvis lagt handen över rubrikens senare del, till ett äkta fysiokratiskt aktstycke.

Skada bara, att forskningen för länge sedan har klarlagt, att det bakom sagda skrift döljer sig en av Du Pont, Condorcet och Gallois kommenterad översättning av en broschyr, som guvernör W. Livingstone i New Jersey har skrivit och vilken ivrigt propagerar för det amerikanska styrelsesättet. Om denna kommentar säger G. Bonno: »Condorcet et les annotateurs de Livingstone opposent aux défauts de la Constitution anglaise les mérites des Constitutions américaines» (a. a., s. 160). Samma ståndpunkt redovisar F. Acomb.<sup>17</sup> Dess betydelse för Philipsons De Lolmekritik har f. ö. H. Elovson bevisat redan 1930.<sup>18</sup>

Nästa chanstagnung blir en av G. Adlersparre 1795 publicerad uppsats »Om Borgerlig Frihet, samt bevis att den ganska väl står at förenas med en vidsträckt Konungamagt». Detta arbete skulle enligt Holmberg stå i full samklang med det som var kärnan i fysiokraternas och Turgots kritik av Montesquieus och De Lolmes konstitutionalism »nämligen att det är medborgarandan, inte det författningsmässiga balansmaskineriet som skapar det riktiga samhället». Aj då, där höll visst den nakna sanningen, att fysiokraterna saknade en egen statslära på att slinka fram! Kanske hade granskningen blivit en smula mager, om de positiva beläggen skulle ha refererats. Uppsatsen varierar nämligen ett tema från anglofilen Mounier (avh. s. 125 f.). Att i en artikel i Läsning i blandade ämnen 1799 hyllar Turgot, är riktigt men helt irrelevant i detta sammanhang, emedan framställningen där gäller Turgots intendentsförvaltning i provinsen Limoges.

Med enahanda suveräna förakt för en saklig bedömning buntar Holmberg ihop projektet om ett permanent ständerutskott vid 1800 års riksdag med Du Ponts av Turgot inspirerade Mémoire sur les municipalités. Bättre insikter i fransk 1700-talshistoria skulle ha räddat honom från denna fatala kombination.

<sup>15</sup> P. Jolly, a. a., s. 39, 44, 68 f.

<sup>16</sup> E. Carcassonne, a. a., s. 311.

<sup>17</sup> Anglophobia in France 1763—1789 (1950), s. 99.

<sup>18</sup> Amerika i svensk litteratur 1750—1820 (1930), s. 170 f.

Mémoire sur les municipalités, tillkommet 1775, utgjorde ett genomgripande försök att för Frankrike skizzera en enhetlig, kommunal självstyrelse. A. Wahl kallar det »eine grundlegende Umwälzung der Verwaltung des Königreichs im Sinne der Selbstverwaltung».<sup>19</sup> Mémoire kräver först inrättandet av ett nationellt undervisningsråd. Men man behövde inte avvakta frukterna av detta goda undervisningsväsende för att intressera människorna för de lokala angelägenheterna. Byarna kunde fördela skatterna, omhänderha offentliga arbeten, vägbyggen och fattigvård. Byfullmäktige skulle utses efter en graderad röstskala, där 50 livres inkomst gav  $\frac{1}{12}$  röst och 600 livres en röst. Tre valda förtroendemän skulle stå i spetsen för byarna. Med vissa nyanser skulle samma självstyrelse råda i städerna.

Det skulle utöver dessa församlingar existera organ för sekundärkommuner, »assemblées des arrondissements» och »assemblées provinciales». Ledamöterna i dessa vore beroende av antalet röstberättigade i primärkommunerna. Provinsförsamlingarna skulle planera de offentliga arbetena i regionen och äga en självständig beskattningsmakt för regionala ändamål. En representant för varje provinsförsamling bildade sedan med kungens ministrar »la Grande Municipalité». Detta organ skulle verkställa den av kungen anbefallda budgeten men kunde dessutom självt besluta om offentliga arbeten och hjälpåtgärder.<sup>20</sup>

Ludvig XVI:s förste minister har sökt bevara Bourbonernas autoritära regim och undvika en ständerinkallelse genom att tillgodose kraven på lokal självstyrelse. 1800 års svenska projekt har ett diametralt motsatt syfte. Det ville *mot* enväldet värna om ständernas beskattningsmakt. Permanenta utskottet skulle utses vid riksdagarna och vid förnyelsen mellan ständermöten måste  $\frac{2}{3}$  av de gamla ledamöterna väljas om. Den bevarade promemorian berör inte heller den kommunalförvaltningens problematik, som intar en så viktig plats i Mémoire (Statsv. Tidskr. 1953, s. 187 ff.).

Också i denna konstitutionella detaljfråga har Holmberg röjt en komprometterande brist på kunskaper om de faktiska förhållandena. Hans »fysiokratiska statslära» torde därmed vara mogen för en klassifikation. Den härleder sig från hjärnspökenas släkte, framfödd av tankeförvirringen och med felfinneriet som barnmorska. Därmed är dock inte sagt, att fysiokraternas ekonomiska tänkande indirekt har saknat betydelse för debatten om en representationsreform. Det har tvärtom noterats (avh. s. 229).

Holmberg påstår vidare, att jag i min framställning har utgått från att konstitutionella åskådningar har stått i fast samband med speciella attityder i fråga om samhällsstrukturen. Detta är en notoriskt osann karakteristik. Jag har i källmaterialet funnit över hundratalet belägg för existensen av sådana överensstämmelser. De har redovisats. Varför inte försöka motbevisa denna argumentation? Drag fram ett enda exempel på att någon samtidigt hyllat låt oss säga Montesquieu och 1791 års franska författning! Då kan vi få ett anständigt meningsutbyte. Men detta är kanske inte önskvärt?

<sup>19</sup> Vorgeschichte der französischen Revolution, I, s. 248.

<sup>20</sup> Œuvres de Turgot, ed. E. Daire, II, s. 506, 508 f., 514, 526—535, 539 f.

Vid granskningen av konspirationen mot Gustaf III bidrar Holmberg med ännu en omvälvande synpunkt. Han förmenar, att Anders Nordells projekterad konstitutionsakt 1791 inte är något motbud till Engeströms utkast »framför allt därför att huvudprincipen i de båda dokumenten i själva verket överensstämmer: maktfördelningen är densamma, enkammarprincipen likaså». Denna analys vore genant redan för en ettbetygsstudierande.

Engeströms förslag bygger på ett råd, valt av riksdagen. I rådet är konungen bunden av pluralitetens mening. Högsta domaremakten befinner sig i rådkammaren. Lagstiftningsmakten delas av konung och riksdag. Riksdagen utses genom klassval, där självständighet och hävdvunna jordnaturer är bestämmande.<sup>21</sup>

Nordells utkast tillerkänner däremot kungen ensam den verkställande makten liksom rätten att själv utse sina ministrar. Högsta domaremakten innehas av folkvalda domare. Lagstiftningen utövas i viktiga frågor av nationalförsamlingen ensam, i andra av kung och nationalförsamling. Nationalförsamlingen framgår via elektorerna ur samfälliga val med rösträtt för alla män, som var bofasta och skattade till staten (avh. s. 109, 318 ff.).

Holmberg har sålunda med sina utläggningar bara förmått leda i bevis, att han ännu inte är bekant med två av statsteoriens mest elementära distinktioner, den mellan ett parlamentariskt och ett konstitutionalistiskt styrelsesätt samt den mellan klassval och samfälliga val. Man får leta efter en mer aningslös beskäftighet.

Det förvånar därför knappast, att Holmberg fortsätter sina snilleblixtrar med att deformera Nordells åskådning efter kungamordet till en kompost av anglofili och imaginär, konstitutionell fysiokratism. De metoder han därvid använder, illustreras bäst med ett parallelltryck till Nordells hösten 1792 utgivna katekes (avh. s. 206 f.):

Cateches (s. 19—22)

(»Hvad förstås med Konungar?»)

»En Konung är .. at anse för den förste Medborgaren och Embetsmannen i hvarje Stat, af folket antagen och tilsatt, samt med Konungslig magt, anseende och underhåll försedd, icke för at förtrycka landets Inbyggare eller at slösa med deras swett och blod, utan för at befordra enskilt och allmänt wäl; kunnandes en Konung, *då han är rättvis och wälgörande*, aldrig för mycket älskas, hedras och äras.»

(»Af hwad anledning säges Konungar wara af Gudi tilförordnade eller skickade?»)

»Icke för det at den högsta Guden nödwändigt förordnat, at alla Samhäl- len skulle styras af Konungar; ty det finnes många mäktiga folkslag eller Republikuer, som styra sig sjelfwe och

Holmberg (Hist. Tidskr., s. 475)

»Där förkunnas, att en rättvis och välgörande konung aldrig kan för mycket älskas och äras och att han av alla dödliga närmast kan liknas vid det Högsta väsendet. Adelsn uppgift sägs vara att säkra jämvikt mellan konungar och nationer, genom att å ena sidan som Gustav Vasa mot Kristian Tyrann försvara folket mot tyranni, å andra sidan tillsammans med kungen upprätthålla lugn i fall den allmänna ouplysta hopen utan skäl blefve uprorisk och våldsam.»

<sup>21</sup> Avh., s. 94 f.; GHÄ 1911, s. 1 ff.; Engestr. saml., osign. 47, KB.

icke hafwa Konungar; utan för det at folket öfwerlemnad til Konungarne rättighet och magt, at wara rättwisa och wälgörande, *med hwilka egenskaper* en Konung af alla dödlige närmast kan liknas wid det Högsta wäsendet och hwarföre således äfwen Konungar kallas Gudar på jorden.»

(»Hwad förstås med Adelskap?»)

»Hufwudändamålet med inrättningen af Ärftelig Adel *har från första början varit* . . at stadga och uprätta, emellan Konungar och Nationerne, en jemnwig och förmur, som på ena sidan *förswarade* Folket emot Tyranni och Förtryck (Liksom Gustaf Wasa *gjorde* emot Christian Tyrann); men på den andra, *gjorde* et med Konungen til allmänna lugnets bibehållande, i fall den allmänna ouplysta hopen, utan skäl blefwe uprorisk och wäldsam.»

Detta sätt att godtyckligt rycka loss spridda meningar, att förvandla reservationer till bekräftelser, perfektum till presens, skapar ingen konstitutionalist av Nordell. Att delar av projekterad konstitutionsakt med påtagliga verbala överensstämmelser uppträder i katekesen (se t. ex. s. 20, 23 jämfört med avh. s. 320,326) bekymrar inte Holmberg lika litet som det faktum, att Nordell även i sitt religiösa språkbruk anknyter till den franska revolutionens föreställningsvärld.<sup>22</sup> Någon influens från fysiokraternas ekonomiska doktrin finns hos Nordell inte ens på de valrättsbestämmelser han förordar för nationalrepresentationen (avh. s. 318 f.; Cateches, s. 22).

Större rättvisa vederfars inte Nordells Välment Pro-Memoria från våren 1809. Holmberg förtiger, att dess valsystem liksom det i projekterad konstitutionsakt nära anknyter till 1791 års franska författning (avh. s. 304). Några anglofila böjelser kan man inte heller frambesvärja ur Nordells broschyr, om man inte omvandlar den kontrollerande senaten till ett lagstiftande organ. En sådan metamorfos synes dock orimlig, enär Nordell säger, att senatens ändamål är att kontrollera bl. a. den lagstiftande makten.

Också bilden av Hans Järta förvrids genom att Holmberg beslöjar långa stycken av min bevisföring. Av Järtas disputation i Skytteanska kollegiet 1790 smugglar han undan dennes hyllning till Montesquieu i den första tesen och omnämner inte med ett ord, att ytterligare två, möjligen tre teser hämtar sin inspiration från De l'Esprit des Loix (avh. s. 164 f.). Samma tystnad insveper det faktum, att Järtas pamflett i myntfrågan 1792 anknöt till Montesquieus analys av despotismens befästande i Frankrike (avh. s. 102 f.). Järtas ostentativa eloge till Englands statsförfattning i artikeln över Blackstone förbigås helt (avh. s. 180).

Jag har i Järtas broschyr om den franska monarkien velat spåra tankegångar från De l'Esprit des Loix (avh. s. 181 f.). Holmberg skriver: »De

<sup>22</sup> Om det Högsta wäsendet se bl. a. A. Mathiez, Contributions à l'histoire religieuse de la révolution française (1907), s. 18 ff., 25 f.

författare som nämligen apostroferas i skriften är emellertid Rousseau, Piron, Helvétius, Mably och Raynal, varjämte encyklopedisterna och Turgot nämns bland dem som verksamt arbetat på monarkins fall. Namnuppräknningen bevisar inte mycket, men det är åtminstone inte konstitutionalismens husgudar som åkallas.» Kritiken rymmer en flagrant försåtligghet. I broschyren är nämligen Montesquieu omtalad och det lämnas i en not en detaljhänvisning till *De l'Esprit des Loix*.<sup>23</sup> Järta har m. a. o. direkt begagnat Montesquieus verk vid författandet. Namnuppräknningen är f. ö. meningslös i detta sammanhang, eftersom de återopade figurerar vid behandlingen av andra samhällsproblem än det konstitutionella.

Det förefaller mig till sist en smula fantastiskt att bli tillvitad »en nästan brutal ensidighet». Har inte Holmberg observerat de åsiktsförskjutningar, som jag ingående har kartlagt och diskuterat hos t. ex. G. G. Adlerbeth, A. F. Skjöldebrand, G. A. Silverstolpe, G. af Wetterstedt, L. M. Philipson, K. Kurck och J. S. Ekmansson eller inom hela det svenska samhället månaderna runt Brumairekuppen? Det rör sig dock om flera tiotal sidor i min framställning. Kan man verkligen med fog hävda, att min teckning av den politiska profilen hos den »äldre oppositionen» eller Juntans ledande män är blottad på individuella nyanser?

Tidigare forskare har kunnat urskilja en eller högst två konstitutionella riktningar bland »kungamördarna» (avh. s. 90 f.). I min avh. möter man tre olika linjer. Juntan har förut vanligen utpekats som en härd för jakobinismen (avh. s. 150, 155). Jag urskiljer dels två olika Juntagrupper, dels flera politiska schatteringar inom den Höjer-Silverstolpeska kretsen (avh. s. 193).

Brusewitz ansåg sig inom 1809 års KU spåra tre huvudingredienser: HF som det konservativa anbudet, Silverstolpes broschyr med dess intryck av franska revolutionens frihetsidéer och Mannerheims utlåtande med dess frihetstidstraditioner (avh. s. 14 f.). Senare analyser av Lagerroth, Stjernquist och Thermænius gör KU:s insats till blott en överarbetning av HF (avh. s. 21, 23). Enligt min uppfattning skönjer man inom KU fyra ståndpunkter: den anglofila majoritetens, Mannerheims nyanserat frihetstida, Nordins resignerat gustavianska och böndernas oartikulerat radikala (avh. s. 291 ff.). Är det månne dessa väsentliga divergenser, som konstituerar min brutala ensidighet? Eller har Holmberg förväxlat min arbetsmetod med avh:s innehåll och därför inte ser skogen för bara träen?

*Rolf Karlbom*

#### GRANSKNING AV DR KARLBOMS »GENMÅLE»

Självklart skall jag icke ägna mig åt några lösa spekulationer om vem som varit mest upprörd och upphetsad: Dr Karlbom, prof. Åke Holmberg eller jag. En sak vet jag: min rec. innehöll både allvar och raljeri. Men Dr Karlbom har kanske icke sinne för denna distinktion. Han har tydligen förälskat sig i rollen som den store radikale vetenskapsmannen och vill icke kliva ner från sin hemmagjorda piedestal för att föra en strängt

<sup>23</sup> H. Järta, *Valda skrifter*, I, s. 23.



saklig diskussion. Jag skall detta till trots söka klarlägga några av de problem, som han berör.

Jag hade verkligen trott, att det i vetenskapliga sammanhang icke längre var modernt att flagga med politiska etiketter som honnörssord. Jag trodde verkligen också, att 1809 års RF, som väl närmast ligger på dödsbädden, icke längre kunde frammana några politiska lidelser. Dr Karlbom vill emellertid stoltsera med något så otidsenligt och gammalmodigt som ett radikalismens martyrium. Förf. får nog försöka sätta sig in i den kanske olustiga tanken, att hans avhandling, rent objektivt sett, icke är det vetenskapliga mästerverk, som han inbillar sig, och att detta förhållande kan förklara kritiken.

Förf. försöker spela ut sina bägge kritiker mot varandra, när det gäller hans kapitel om kungamördarnas konstitutionella program. I min strävan att balansera min kritik med några positiva omdömen har jag kanske överdrivit förf:s förtjänster på denna punkt. Jag har emellertid icke sagt mera än att förf:s synpunkter är beaktansvärda. Det gläder mig, att förf. med så mycket välbehag slickar i sig denna begränsade komplimang. Om han har några minnen kvar från sina gymnasiestudier i logik, erinrar han sig kanske också skillnaden mellan konträra och kontradiktoriska begrepp. Då vissnar måhända hans överdrivna föreställningar om motsättningar mellan hans båda kritiker och då minskas kanske också hans hugsvalelse.

Både prof. Holmberg och jag har ansett det vara en betydelsefull uppgift att anlägga, vad prof. Holmberg kallar »längre linjer». Jag har anmärkt på att Dr Karlbom försummat dokumenten från 1809. Även på denna punkt vill Dr Karlbom finna en motsättning mellan sina bägge kritiker. Har Dr Karlbom icke observerat prof. Holmbergs ord: »en utredning av RF:s ideologiska rötter kan inte baseras på de framförda motiveringarna, endast på en undersökning av RF själv, och från en sådan har Karlbom avstått». Var har prof. Holmberg uttalat sitt gillande av att dokumenten från 1809 har försummats?

Dr Karlbom har verkligen otur. Hans skrifter råkar understundom ut för besk kritik. Han har i ett annat sammanhang fått veta, att han »upprepar sina misstag». <sup>1</sup> Han är också mäktig att göra nya och förneka gamla. En *provkarta* kan vara motiverad.

Dr Karlboms långa perspektiv är i själva verket en rad korta perspektiv, icke en fortlöpande idéhistoria. Hur ser då hans korta perspektiv från 1809 ut? RF av detta år är icke på någon punkt analyserad; därom är prof. Holmberg och jag fullständigt ense. Förf. söker själv freda sig från anklagelsen att ha »negligerat RF som ett statsrättsligt dokument». Var finns nu i Dr Karlboms avhandling någonting, som liknar en statsrättslig analys av RF? Redan i avhandlingen har förf. talat om sin juridiska metod. Men läsaren letar förgäves efter den.

Däremot får man en mycket klar föreställning om förf:s försvarsmetod. Den består helt enkelt däri att han upprepar sina gamla påståenden, eventuellt under lamentationer över kritikerns tydliga självmotsägelser. Jag godkände förf:s tolkning av Montesquieus maktodelningslära, delvis med belägg

<sup>1</sup> Statsv. Tidskr. 1959, s. 343.

ur Montesquieus egen text. Jag framhöll, att tolkningen var den gamla och den riktiga. Som indiciebevisning anförde jag att hans efterföljare delade hans mening utan att vara medvetna om någon motsättning på denna punkt. Jag tänkte framför allt på de författare, som Dr Karlbom upptagit i sin litteraturförteckning och som man därför kunde misstänka att han kände till. Jag hänvisade särskilt till Madisons bidrag i *The Federalist* (nr 47). Det är förf. — och icke jag — som står inför ett svårt logiskt problem, när han söker göra gällande att en äldre tolkning är hans personliga »nytolkning».<sup>2</sup> Men det hör till den enkla debattens allra enklaste knep att söka misstänkliggöra en kritiker för tvetalan och själv motsägelser. Vad Dr Karlbom själv har att anföra i denna sak är ett sällsamt sammelsurium av skryt och tungomålstalande. Jag nöjde mig med att hänvisa till verk, som han upptagit i sin litteraturförteckning. Jag ville därmed giva förf. ett tillfälle att själv avgöra om han kunde vara i god tro, när han gjorde anspråk på att ha presterat, vad han nu kallar »en självständig nytolkning av Montesquieus maktfördelningsdoktrin». Har förf. förstätt detta och har han blivit svårt skakad, när han tillåter sig följande ord: »O vetenskap, vilken framtid ginge du ej till mötes i hägnet av denna sublimes arbetsmetod!» När jag läser detta får jag den hisarra visionen av en man, som bryter mot den allmänna ordningen och själv ropar på polisen. Att förf:s tolkning strider mot G. Jellineks m. fl:s, det har jag själv påpekat, så på den punkten behöver förf. icke undervisa mig.

Med hjälp av ett starkt korruperat »citat» söker förf., med en fullständigt omotiverad intellektuell högfärd, deklassera en av Englands mest berömda jurister, Will. Blackstone. Förf. förstår icke att Blackstone kan vara »en av de mest betydelsefulla av 1700-talets maktindelningsteoretiker», samtidigt som hans främsta strävan var att analysera Englands positiva rätt. Förf. bör göra nödiga distinktioner och observera, att jag skrev »en av de mest betydelsefulla», ej en av de mest betydande. De fyra volymerna till trots har Blackstones Commentaries kommit ut i många fler upplagor — i England och i USA — än De Lolmes huvudarbete. Kanske förf. då lättare kan förstå, hur betydelsefull Blackstones insats verkligen var. Den ideologiska originaliteten är kanske inte heller någon större tillgång, när det gäller att vinna popularitet och inflytande.

Hur obesvärad Dr Karlbom kan vara i sin polemik belyses på ett drastiskt sätt på andra punkter, där Blackstone är inblandad. Jag skall nöja mig med att beröra ett par av dessa. Som vanligt driver förf. sin ofelbarhetsdogm. Han erkänner naturligtvis inte, att han felaktigt citerat Benthams karakteristik av Blackstone; i stället sätter förf. upp en oskyldig uppsyn och medger, att »citatet» borde ha försetts med den upplysningen, att det ingår i en polemik!

Förf:s polemiska konster kommer i bjärt belysning i ett annat fall. Jag

<sup>2</sup> Med åberopande av både Montesquieu och den engelska författningen skriver Madison i *The Federalist* (nr 47): »The executive magistrate forms an integral part of the legislative authority.» Om Blackstones och De Lolmes ställning till samma problem, se G. Andrén i Statsv. Tidskr. 1959, s. 187 f. Jfr G. Jellinek: Die Entwicklung des Ministeriums in der konstitutionellen Monarchie, i Grünhuts Zeitschrift, X, 1883, s. 335 ff.

hade i förbigående anmärkt, att när förf. citerar en passus av Järta, där denne åberopar Blackstones auktoritet, så undertrycker förf. denna hänvisning. Låt oss jämföra texterna. Järtas text återfinnes i Valda skrifter, I, s. 73; Dr Karlboms i avhandlingen s. 316.

## Järta

»Den engelska lagstiftningen, af gemensamt ursprung med den svenska, af samma riktning till bevarande af den personliga friheten och säkerheten, och under hvarandra liknande förhållanden af politisk frihet, stadgar, enligt Blackstone ...»

## Karl bom

»Hans Järta erinrade i ett ämbetsutlåtande 1815 om den engelska lagstiftningen, ..., af politisk frihet. År 1823 ...»

Karl bom citerar detta parti i sin avh. utan att med ett ord antyda, att Järta åberopar Blackstone. Vad säger nu Dr Karl bom i sitt genmäle? Jo, där får man läsa följande: »Jag vill även kategoriskt dementera anklagelsen att ha smusslat undan Blackstone i ett citat från Järta av år 1815 (avh. s. 316). Andrén läser som ofta eljest fel innantill.» Med vilken fulländad finess väljer inte Dr Karl bom sina kritiska anmärkningar — och platsen för desamma! Dr Karl bom har denna gång icke bara kränkt vederhäftighetens utan också hederns elementära krav. Förf. är specialist på obevisade påståenden; denna gång har han, liksom prästen i en berömd historia, funnit motiverat att höja rösten. Det kan emellertid vara bra att veta, vad Dr Karlboms kategoriska dementier kan vara värda.

Förf. har f. ö. en sällsynt oförmåga att göra nödiga logiska distinktioner. När jag säger, att han »sökt (sic) teckna den ideologiska bakgrunden till 1809 års RF», så blir han ändock förvånad över min anmärkning att han — för att citera förf. — »inte har företagit en rättshistorisk analys av RF». Den enkla sanningen är den, att han överhuvud taget icke har presterat någon analys av RF 1809. Och vem har påstått, att Dr Karl bom har lyckats i sitt försök att teckna RF:s ideologiska bakgrund?

Även den enkla kria, som han skrivit om tillkomsten av USA:s författning, söker han försvara. Hur mycket man än reducerar värdet av hans bevisföring är förf. den ståndaktige tennsoldaten. Och de utomordentligt meriterade vetenskapsmän, som jag till sist åberopar mot hans förhastade teser, deklasseras till handboks författare. Så går det, när en förf. av en uppsats på 20 sidor om USA:s författning icke förstår hur dålig hans bevisföring är och icke vill erkänna någon annan auktoritet än sin egen. Förf:s högfärd och skryt inför allmänt erkända vetenskapsmän som E. S. Corwin, W. B. Munro, H. J. Laski, A. C. Mc Laughlin, J. M. Mathews, F. A. Ogg m. fl. är enbart löjeväckande. Förf. har naturligtvis icke velat medgiva, att hans metodiska grepp är klart ovetenskapliga. Jag har i min rec. (s. 412) framhållit, att den bedömning förf. sökt göra kräver »en helt annan bredd och en annan skärpa i analysen än förf. presterat». Det räcker inte med ett enkelt referat av förkastade förslag eller någon enstaka paragraf i författningen; för den bedömning, som förf. tror sig ha gjort, fordras en *struktur-analys av hela författningen*. Och den möter man i de stora vetenskapliga verk, som förf. kallar »handböcker», ehuru de bygger på långvariga studier

och har en omfattning och ett värde — som torde vara obekant för Dr Karlbom.

Till sist nedlåter sig emellertid Dr Karlbom ända därhän, att han åberopar ett par av dessa »handböcker». Det märkliga är emellertid icke att han gör det utan *hur* han gör det. Man får ånyo se innanläsningskonstens mästare gå till verket. Konsten består i att observera sådant, som kan passa de egna hypoteserna och blunda för allt annat. Konsten att blunda är högt uppdriven — men så är den ju inte heller så svår.

Förf. citerar *Ogg and Ray*: Introduction to American Government (en grundlig »handbok» på 1024 sid.), som framhåller att några av grundlagsfäderna hade studerat Vattel, Montesquieu och andra författare från den europeiska kontinenten och tillägger: »this knowledge taught them rather what to avoid than what to adopt». Intressantare är emellertid fortsättningen, som det icke passar Dr Karlbom att taga med: »and in so far as they drew upon European sources at all, those sources were the common law, the principles of Magna Charta and the Bill of Rights, the writings of Locke and Blackstone, and other characteristic products of their English motherland» (8th ed. 1945, s. 35). De Lolme blir icke ens nämnd. I stället dyker Blackstone upp på nytt! Man känner igen förf:s metod att göra halt inför citat, som icke passar honom och hans teser.

Den andra »handboken», som förf. åberopar är J. Matthews: The American constitutional System. Dr Karlbom söker tröst i det förhållandet, att verket icke ens nämner Montesquieus namn. Arbetet är ej ett idéhistoriskt utan ett juridiskt arbete, som bygger på konstitutionella lagar och prejudikat (de sistnämnda till ett antal av omkr. 800). Det borde också helt ha grumlat förf:s förhoppningar, om han behagat observera orden: »The doctrine of the separation of powers was thus accepted by the framers of the constitution not only as a fundamental political maxim of government but also as a rule of American public law» (2nd ed. 1940, s. 25). Det är i sanning ett märkligt förhållande, att de amerikanska specialisterna har missuppfattat sin egen konstitution för att till sist bli korrigerade av en svensk doktorand i en uppsats på 20 sidor. Förf. är särskilt stolt över den uppmärksamhet han ägnat Montesquieu i 1787 års amerikanska författningsdiskussion. Han synes emellertid icke ha observerat den tolkning av Montesquieus maktdelningsdoktrin, som presteras i det mest lästa och mest berömda av dokumenten från denna diskussion, *The Federalist*. Skulle han till äventyrs ha gjort det, kan han icke vara i god tro, när han gör anspråk på att ha framlagt en »nytolkning».

Men låt oss icke glömma, att Dr Karlbom också har revolutionerat uppfattningen om 1809 års svenska RF. Han har visserligen icke analyserat RF, icke heller har han bekymrat sig om vissa förarbeten med deras hänvisningar till eller beroende av äldre svensk författningshistoria: Poppius' PM om dess anknytning till 1772 års RF; det utlåtande, som KU:s ordförande 1809 skrev med klara inflytelser från vårt frihetstida statsskick; A. G. Silverstolpes resignerade hänvisningar till äldre svenska rättsinstitut; af Håkansons förslag med deras starka inslag av äldre svenska rättsbestämmelser. Men vad kan allt detta betyda för en ung forskare, som har läst vissa utländska skrifter, en rad svenska broschyrer och samlat en rad brevstumpar

från olika svenska korrespondenser? Det är på detta sistnämnda material, som förf. bygger upp sitt sista korta perspektiv, utvecklingen under det dramatiska året före regeringsformens antagande. En mera omdömeslös omvärdering av det tillgängliga källmaterialet — utförd utan en tillstymmelse till motivering — torde vara svår att finna. Att försumma de sist nämnda konstitutionella dokumenten och utförligt dröja vid »The Northern Courts» (1818), det är någonting värre än omdömeslöshet.

Och vad har förf. nu att anföra, när han kritiserar för detta? Jo, förf. är anspråksfull nog att tillmäta några anspråkslösa antydningar å ss. 296 f., 312 och 314 f. karaktären av en »rättshistorisk analys av RF». Det är icke svårt att vara självbelåten när man är så anspråkslös. Förf:s utsaga i genmälet påminner närmast om hans anspråk i avhandlingen att ha använt juridiska metoder. Några andra paralleller torde icke kunna framletas i litteratur med vetenskapliga anspråk. I förbigående vill jag blott erinra om att icke en enda paragraf i RF 1809 fått någon juridisk eller rättshistorisk kommentar i förf:s avhandling. Förf. vill i detta sammanhang t. o. m. göra gällande att han — i olikhet med sina föregångare — använt »källkritisk metod». Att förf. icke gillar, att jag har åberopat uttalanden av Järta och Silverstolpe kan man ju förstå; deras — och andras — yttranden kommer alltid att förbli besvärande fakta för förf:s teorier.<sup>3</sup>

Förf. ondgör sig över att jag, när jag citerat hans ord »en nyskapelse från grunden i förhållande till det inhemska förflutna», ej tagit med de inledande orden »trots sin formella kontinuitet». Förf. synes emellertid själv ha alldeles lämnat denna synpunkt obeaktad, aldrig talat om vad han därmed avser.

Det finns ett någorlunda lugnt resonerande parti i förf:s genmäle. Det gäller hans framställning om »konungens domsrätt». Det är emellertid fullständigt irrelevant, ty det styrker icke på något sätt att en förändring skett 1809 i Sveriges judiciella organisation eller procedur, som kan föras tillbaka till De Lolme.

Förf. försöker också göra troligt, att jag skulle ha glömt De Lolmes berömda broschyr från 1772. Som förf. vet har jag icke gjort detta och förf. kommer säkerligen länge att själv minnas de motsägande och felaktiga uppfattningar som jag påvisat i hans avhandling rörande denna skrift. Och förf. får förlåta mig; jag tror fortfarande icke att De Lolme var hegelian och vidhåller till alla delar min tidigare kritik. Jag nöjer mig med att hänvisa till denna.

Dr Karlbohm är så säker om så många ting — mera säker än en mogen man brukar vara. Han är bl. a. säker på att RF 1809 icke är svensk »trots sin formella kontinuitet». Som regel är det fråga om engelska inflytelser. Men när han en gång karakteriserar vår författning som »en importvara från l'ancien régime, lika fransk som den Bernadotteska ätten», så försvarar

<sup>3</sup> Det kan här tilläggas, att jag icke, som förf. felaktigt påstår, på grund av »missförstånd, resp. fel läsning» skulle ha förväxlat De Lolme och Mounier. Förf. citerar Mounier, som i sin tur åberopar De Lolme (avh. ss. 69, 297). Men det är ju förf:s älsklingstanke och standardbeskyllning att hans kritiker icke kan läsa rätt innantill. Jag kan tillägga, att förf. icke ens gittat visa, varifrån Mounier hämtat det åberopade uttalandet av De Lolme.

förf. även detta. Och hur? Har förf. icke observerat, att både Montesquieu och De Lolme gjorde sitt bästa att skildra »den engelska konstitutionen». Att de skrev på sitt franska modersmål var ju helt naturligt. Varken Montesquieu eller De Lolme torde ha gjort sig några överdrivna förhoppningar om att kunna påverka den franska författningsutvecklingen.

Dr Karlbom har endast sökt besvara en del av mina anmärkningar. I stället simulerar han motsättningar där de icke finns för att få tillfälle att med högtidliga och kritiska tonfall förkunna obestridda satsar. Verkliga anmärkningar kallar han däremot för insinuationer. Hans favoritsysselsättning är att skylla på sina kritikers bristande innanläsningsförmåga; för säkerhets skull presterar han inga bevis.

Förf. ägnar till sist mitt tidigare författarskap ett visst intresse. Som ett exempel på förf:s »källkritiska metod» kan det duga. Han påstår, att jag ännu 1932 ville söka »vår författnings ursprung ur nationella erfarenheter och tankar». Citatet är hämtat ur ett minnestal, som jag höll om Kjellén 1923 och som publicerades 1932. Det sades klart ifrån i en not till artikelns rubrik, att den väsentligen bygger på nämnda tal och fått »bibehålla talets form». Det var om *Kjellén* jag skrev, att hans skrifter var ägnade »att i *vida kretsar öka förståelsen för vår författnings ursprung*» etc. Jag citerade omedelbart därefter några ord av Brusewitz — utan att personligen taga ställning. Däremot framhöll jag i samma föredrag, att Kjelléns nationalism »medvetet eller omedvetet spelar ... in i hans vetenskapliga arbete». Denna antydning har Dr Karlbom icke observerat eller icke förstått.<sup>4</sup> Hade förf. haft ett sakligt intresse för *min* ståndpunkt rörande 1809 års RF hade han kunnat finna den i ett föredrag från 1929, publicerat i Svensk Tidskrift 1930 (s. 151 f.), där det bl. a. heter: »1809 års svenska maktodelningssystem var dikterat både av svenska erfarenheter och av utländska doktriner».

Dr Karlboms genmäle är en egendomlig produkt av egensinne, självgodhet och en stor portion ovederhäftighet. Det ger mig ingen anledning att frånga den uppfattning jag uttalat om hans avhandling i min rec. Genmälet är t. o. m. sämre än avhandlingen.

Med en finkänslig omskrivning anspelar han på min höga ålder med orden »la maturité des ans» och talar om de »egenheter», som följer med denna ålder. Jag vill erinra förf. om att motsatsen till maturité icke är ungdom utan immaturité. Jag tror också, att förf. bör avskrivna alla förhoppningar att få mig över på sin sida.

Jag skall tillåta mig citera en passus, författad av den store franske statsvetenskapsmannen Tocqueville: »Une idée fausse, mais claire et précise, aura toujours plus de puissance dans le monde qu'une idée vraie, mais complexe.»<sup>5</sup>

Detta Tocquevilles uttalande är djupt pessimistiskt, men det vore orätt att bortse från att det ofta har bekräftats. Kan då Dr Karlbom finna någon grundad anledning till optimism ur dessa ord?

<sup>4</sup> Däremot har den observerats och blivit insatt i sitt rätta sammanhang av C. A. Hessler: Statsv. Tidskr. 1959, s. 211.

<sup>5</sup> A. de Tocqueville, De la Démocratie en Amérique, Bruxelles, 1840, II, s. 18.

Tocqueville förutsätter klarhet och precision. Den klarhet Dr Karlbom presterar är den grova förenklingens. Han vinner den genom att bortse från RF själv och de grundläggande förarbetena. Denna ytlighet skapar en viss konstlad klarhet. Betecknande för Dr Karlboms inställning och metoder är, att han icke med ett ord erkänner, att han givit ett fullständigt missvisande referat av Silverstolpes broschyr. Med sin vanliga förhävelse skriver han i st.: »Större lycka gör Andrén knappast, då han till den nationella traditionens försvar uppåddar Silverstolpes och Järtas utsagor 1809.» Vilka skulle kunna vara mera vittnesgilla än dessa båda och de konstitutionella dokument, som bär deras signum? Dessa dokument förlorar icke i värde därför att de blir försummade eller missförstådda av Dr Karlbom. De har ett egenvärde, som icke minskas därför att de råkar i händerna på en man utan sinne för källkritik. Dr Karlboms försök till svar är icke ett försvar för hans förfelade teser. Det skapar icke någon klarhet. Med obetalbar högdragenhet går förf. icke in i någon sakdiskussion. Han lägger endast ut en ny dimridå. Det är på detta sätt, som förf. ger sig sken av att försvara avhandlingens kanske sjukaste punkt.

Hur är det då med precisionen? Dr Karlbom gör gällande att han tillämpat en juridisk metod, att han presterat en rättshistorisk analys av RF och att han använt en källkritisk metod. Allt detta skulle ha förutsatt en hög vetenskaplig precision. Men avhandlingens läsare efterlyser förgäves de förträffliga ting, som förf. gör anspråk på. I dessa stycken skulle förf. haft mycket att lära av de vetenskapens mästare, som avtackas i förordet. Förf. tror, att han bevisat vissa teser; han har hamnat i besynnerliga hypoteser, som endast kommer att bli sällsamma intermezzon i den långa diskussionen om tillkomsten av 1809 års RF. De brevutdrag, som förf. framlagt, ändrar icke på något väsentligt sätt den bild man förut hade om den bildade elitens kulturella och politiska intressen och idéer och kan icke motivera den nya uppfattning om regeringsformens genesis, som förf. söker lancera. Avhandlingen präglas mera av falska pretentioner än av verklig precision.

Georg Andrén

\*

*I den mån Karlboms genmäle gäller min recension i Historisk tidskrift och kan betraktas som ett inlägg i en vetenskaplig debatt, kan följande anmärkningar från min sida vara på sin plats.*

1. Det är en befängd idé att fysiokraternas statslära, eller någon annan politisk ideologi, måste resultera i ett för anhängarna gemensamt, positivt författningsprogram för att över huvud taget existera och öva inflytande. Karakteristiskt för fysiokraterna är deras skepsis mot maktodelningsläror och författningsprogram. Det skulle ha berikat och beriktigt Karlboms avhandling om han hade beaktat detta inslag i den ideologiska väven. Kanske skulle han då t. ex. ha observerat vad som står i Adlersparres uppsats »Om borglig frihet» i stället för att tala om »ett tema från anglofilen Mounier». Han kunde också ha noterat likheter mellan förslaget i Norrköping om ett per-

manent ständerutskott och vissa tankar hos Turgot. De existerar oberoende av Frankrikes 1700-talshistoria.

2. Kapitlet om kungamördarnas författningsplaner innehåller utan tvivel beaktansvärda synpunkter. Felet är att Karlbom söker låsa aktörerna i fasta och oförenliga ståndpunkter. Hur lite fruktbart det kan vara att laborera med ismer visar sig i genmälet. Gentemot Engeströms parlamentarism skall Nordell tydligen företräda konstitutionalismen. Men konstitutionalist får ju Nordell inte vara?

Om Engeström inte kan bindas vid en frihetstida, Nordell inte vid en fransk-radikal författningsståndpunkt, hur är det då med anglofilerna? Här har Karlbom verkligen nöjt sig med lite. Thure Bjelke har på 1780-talet gjort några allmänna referenser till England samt före kungamordet lånat en viss bok, Claes Fredrik Horn har i en vers visat uppskattning av engelsk textilindustri, A. L. Stierneld har talat om sina medelvägsprinciper, o. s. v. I sådan spindelväv hänger hela den anglofila falangen 1792.

3 Det mest anmärkningsvärda med Karlboms avhandling är emellertid det sätt på vilket källmaterialet misshandlas på många och avgörande punkter. Nordells Cateches är ett exempel, och Karlboms parallelltryck visar vad han uteslutit i sin avhandling. Stycket om adeln gäller icke en avslutad epok, även om Gustav Vasa omtalas i imperfekt. Längre fram uppmanar Nordell den som är av förnäm härkomst och högt stånd att uppfylla sina förpliktelser. »I synnerhet tilhörer det dig at vara en väcktare öfwer dit fäderneslands frihet och en förmur emot förtryck och trældom. I sådan afsigt och för at uprätthålla jämnvigt emellan tyranni och den allmänna ouplysta hopens sjelfswåld, har Adelskapet från första början endast blifwit inrättadt, samt med wissa förmoner och Privilegier förknippadt.»

Nordell hade ingen obegränsad vördnad för kungamakten — det lär väl ingen av »kungamördarna» ha haft — inte heller för adeln, men i sin katekes accepterar han båda institutionerna och ger dem roller i enlighet med konstitutionalismens grundsatser.

Vad jag f. ö. anförde i min recension om onöjaktig eller direkt felaktig återgivning av källor var bara ett axplock ur högen och undanröjs inte av dementier. Var och en kan i aktstyckena själv övertyga sig om den saken. Det får här räcka med att beröra en punkt som Karlbom själv aktualiserat.

I Järtas »Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien» nämns verkligen Montesquieu och De l'Esprit des Loix. Men hur? Järtas satir mot reaktionen behandlar först nödvändigheten av att via tryckpressarna strypa det fria ordet. Därvid nämns de av mig uppräknade författarna. Efter en avdelning om finanserna övergår Järta till produktionen. Där har ekonomisterna (fysiokraterna) med skenfagra ord sökt visa att jordbruket är modernäringen. Men det vore att påstå att bondlurkar är den nyttigaste samhällsklassen. »Var det icke just denna princip, som lades till grund för revolutionen? — Den bör således utan vidare granskning förkastas.» Vidare bör skråväsendet bibehållas. »Det är genom skråinrättningen som den för alla monarkiers bestånd så nödiga känslan av subordination utbredes till de lägre klasserna af en nation. I hvart skrå finner jag den kedja af *Pouvoirs intermédiaires subordonnés et dépendants*, som enligt Montesquieu utgör det monarkiska regeringsättets väsende.» Dessutom



försökte Turgot avskaffa det, och »en så skadlig novateurs åtgärder bör hvarje rättskaffens minister utan pröfning fördöma».

Det är som stöttepelare för det persiflerade systemet Montesquieu åberopas. Upplysningens företrädare är Rousseau, encyklopedisterna, fysiokraterna, Turgot.

På grund av många fall som detta har jag använt uttrycket att Karlbom drivit sina teser med nästan brutal ensidighet. Hänsynfullare lär det inte kunna uttryckas.

*Åke Holmberg*

## TIDSKRIFTSÖVERSIKT

**Ekonomisk Revy. (Stockholm) Årg. 22:1965. H. 2.** *Lenne, C.-G.*, Sveriges valutareserv och betalningsbalans 1953—1964, s. 81—89. — *Ernsell, O.*, Checklöneräkningen — ett räntabilitetsproblem, s. 90—97. — *Montgomery, A.*, Pundkrisens bakgrund, s. 98—104. — *Thimerdal, A.*, Jordbrukspolitikens irrgångar, s. 105—111. — *Ågren, N.*, EEC:s jordbrukspolitik, s. 112—118. — *Rydenfelt, S.*, Den offentliga sektorns effektivitetsproblem, s. 119—124. — *Lund, H.*, Politik och spannmål i Kinas utrikespolitik, s. 125—133. — **H. 3.** *Svärd, G.*, Konkurrens på lika villkor, s. 149—154. — *Hammarskjöld, K.*, Har EFTA någon politisk betydelse, s. 155—164. — *Carnemark, C.*, Dollarn, guldet och det internationella betalningssystemet, s. 165—177. — *Thomé, B.*, Utvecklingen i Sydostasien, s. 188—195. — **H. 4.** *Hedfors, P.*, Näringslivets kapitalförsörjning, s. 220—225. — *Ocklind, P.*, Vad bestämmer en tidnings lönsamhet?, s. 226—233. — *Johnsson, N.*, Moln vid USA:s ekonomiska horisont, s. 243—249. — *Montgomery, A.*, Bankerna i rysk planekonomi, s. 250—255.

**Finsk Tidskrift. (Åbo) Årg. 90:1965. H. 1.** *Bruun, K.*, Rätten att bo heter pengar, s. 1—4. — *Melin, I.*, Den rätta handlingen eller vägen till stabilisering, s. 5—12. — **H. 2.** *von Bonsdorff, G.*, Kan Svenska folkpartiets bas breddas?, s. 59—62. — *Lindman, S.*, K. J. Ståhlberg och Finlands statsskick, s. 63—70. — *Laine, P.*, Några synpunkter på Finlands utrikespolitik med hänsyn till det internationella läget och atomvapnen, s. 74—79.

**Förvaltningsrättslig Tidskrift. (Stockholm) Årg. 27:1964. H. 5.** *Westman, E.*, Om löse-skillning enligt rättspraxis, s. 213—219. — *Lilhner, K.*, Några synpunkter på utlännings- och medborgarskapslagstiftningen, s. 220—238. — *Sandell, B.*, Om frånskild makes familjepensionsrätt enligt statliga pensionsbestämmelser, s. 239—260.

**Historisk Tidskrift. (Stockholm) 1965. H. 1.** *Sjödell, U.*, Kungamakten och aristokrati i svensk 1900-talsdebatt, s. 1—79.

**Liberal Debatt. (Stockholm) Årg. 18:1965. H. 2.** *Ohlin, B.*, Svar till Herbert Tingsten, s. 2—4. — *Bexelius, A.*, Offentlighet och sekretess, s. 5—9. — *Ehrenmark, T.*, Fransk centersamling, s. 10—13. — *Winqvist, T.*, Ge politikerna sanningsserum, s. 14—17. — *Thorsell, S.*, Rökriddåren i mitten, s. 18—20. — **H. 3.** *Lönnroth, E.*, Karriärbyråkrati och åsiktsleverans, s. 8—10. — *Balgård, M.*, Pressfrihet och krass verklighet, s. 11—12. — *Wigforss, H.*, Cenaklet får en idé, s. 13—14. — *Rydenfelt, S.*, Kommunisterna och vi, s. 38—42.

**Nordisk Tidskrift. (Stockholm) Årg. 41:1965. H. 2.** *Jansson, J.-M.*, Nya linjer i finländsk statsvetenskap, s. 45—54.

**Nya Argus. (Helsingfors) Årg. 58:1965. Nr 1—2.** *Hustich I.*, Om två och tre kulturer, s. 3—6. — *Friberg, R.*, En kränkt mänsklig rättighet, s. 8—12. — **Nr 3.** *Knekt, O.*, Synpunkter på Svenska folkpartiets framtid. — **Nr 4.** *Tollet, C.*, En förtroendekris, s. 43—45. — *Westman, J.*, Israel och araberna, s. 53—56. — **Nr 7.** *Hartman, T.*, Om förhållandet mellan stater, s. 98—100.

**Politisk Tidskrift. (Stockholm) 1965. H. 1.** *Gabrielsson, K.-I.*, Går vi mot enpartistat, s. 6—7. — *Andersson, B.*, Den nya brottsbalken, s. 8—11. — *Jonsson, O.*, Våra lands-ting, s. 14—15. — **H. 2.** *Sandberg, T.*, Kommunal markpolitik, s. 38—41. — *Jonnergård, G.*, Ström och rännil i regeringspolitiken, s. 45—50. — *Josefsson, G.*, Statsstöd ger oberoende partier, s. 51—52. — **H. 3.** *Jonnergård, G.*, Högerens ATP-spel, s. 74—78. — *Gabrielsson, K.-I.*, Måste inflationen fortsätta?, s. 83—86. — *Flink, S.*, Vill vi socialisera politiken?, s. 87—88.

**SACO-tidningen. (Stockholm) Årg. 12:1965. Nr. 2.** *Östergren, B.*, Ny offentlig förhandlingsrätt, s. 30—34. — **Nr 3.** *Wallberg, K.*, Universitets- och högskoleutbyggnaden, s. 48—53. — *Nordfors, K.-A.*, Förlikningsmannainstitutionen, s. 54—58. — **Nr 4.** *Tobisson, L.*, Arbetsmarknadspolitik i blickpunkten, s. 75—79. — **Nr 5.** *Tobisson, L.*, U 63:s ekonomiska finter, s. 98—101. — *Lundgren, A.*, Kommunernas personalpolitik, s. 102—105. — *Morell, R.*, Företagsdemokrati — företagsnämnder, s. 107—110.

**Svensk Tidskrift. (Stockholm) Årg. 52:1965. H. 1.** *Fredborg, A.*, Ett år av inre förändringar, s. 13—25. — *Kraft, O. B.*, Europas framtid, s. 26—32. — *Norwid, T.*, Maktkampen i Kreml, s. 33—38. — *Lindberg, J. M.*, Samverkan i vänstervind, s. 47—48. — *Hagård, B.*, Statsstöd till politisk opinionsbildning?, s. 48—52. — **H. 2.** *Hámori, L.*, Den västtyska utrikespolitiken, s. 86—89. — *Hillerdal, G.*, Frihet och trygghet, s. 98—103. — *Hagård, B.*, Kommunal parlamentarism?, s. 106—109. — **H. 3.** *Plogvall, H.*, Englands försvar — huvudvärk för labour, s. 136—141. — *Norwid, T.*, »Mao Tses hemliga vapen», s. 142—144. — *Murray, U.*, Arbetsgivarna och den »industriella demokratin», s. 145—150. — *Brink, L.*, Inför 1965 års jordförvärvslag, s. 158—163. — *Eriksson A.*, Statsfinansierade partier, s. 164—166.

**Theoria. (Lund) Vol. 31:1965. Part 1.** *Ammerman, R.*, Our knowledge of substance according to Locke, s. 1—8. — *Berger, F.*, Excuses and the law, s. 9—19. — *Danielsson, S.*, Definitions of 'performative', s. 20—31. — *Sobel, H.*, Generalization Arguments, s. 32—60.

**Tiden. (Stockholm) Årg. 67:1965. Nr 1.** *Holmberg, P.*, Aspekter på låglönefrågan, s. 5—14. — *Welinder, C.*, Skatteberedningen och konsumenterna, s. 15—20. — *Swedner, H.*, Barriären mot finkulturen, s. 21—28. — *Carlsson, I.*, Trygghet i nöd och i välstånd, s. 29—33. — *Sandlund, M.-B.*, Sverige borde kunna planera, s. 39—44. — **Nr 2.** *Israel, J.*, Flera aspekter på låglönefrågan, s. 69—74. — *Elvander, N.*, Låglöneforskning, s. 75—77. — *Myrdal, A.*, Familjebeskattningen som parlamentariskt reformprogram, s. 78—85. — *Kauraisa, C.*, Sydvästafrika Verwoerds akilleshä, s. 86—91. — *Ljunglöf, L.*, Israel: splittring och stabilitet, s. 92—95.

**Internasjonal Politikk. (Oslo) 1965. Nr 1.** *Iklé, F.*, Internasjonale forhandlinger, s. 11—19. — *Singer, D.*, En politisk matrise for internasjonale konflikter, s. 20—39. — *Høyer, S.*, Tekststudier i forskningen av utenrikspolitikken, s. 40—68. — *Burgess, P.*, Politisk praksis og teoribygging, s. 69—88.

**Nordisk Administrativ Tidsskrift. (Köpenhamn) Årg. 46:1965. H. 1.** *Jonsson, A.*, Islands udenrigstjeneste, s. 1—10. — *Mikkelsen, O.*, Ansættelsesforholdene i statens tjeneste, s. 11—16. — *Rytkölä, O.*, Om förvaltningens lagbundenhet, s. 17—24. — *Bahr, H.*, Norske høyesterettsdommer av administrativ interesse, s. 25—43.

**Samtiden. (Oslo) Årg. 74: 1965. H. 1.** *Sverdrup, J.*, Tyskland og verdenskrigene, s. 2—11. — *Wyller, T.*, Refleksjoner om «politikk», s. 12—23.

**Nationaløkonomisk Tidsskrift. (Köpenhamn) 102. Bind: 1964. H. 5—6.** *Banke, N.*, Monopolkontrol og prisregulering som instrument i indkomstpolitikken, s. 217—226. — *Philip, K.*, Sammenligning mellem fem former for almindelig omsætningsavgift, s. 227—234. — *Lauritsen, T.*, Statsgæld og fremtidige generationer, s. 249—262. — *Pedersen, J.*, Debatten om den internationale likviditet, s. 272—278. — *Hansen, K.*, Indeksregulerede lån — en svensk betænkning, s. 287—291. — *Myrup, H.*, Et alternativ till indeksregulerede lån ved finansiering af etageboliger, s. 292—298.

**Statsøkonomisk Tidsskrift. (Oslo) Årg. 78: 1964. H. 4.** *Meinich, P.*, Sparebankenes egenkapitalproblem, s. 241—264. — *Haaland, G.*, Økonomisk vekst og sosial forandring. Noen sosialantropologiske synspunkter, s. 265—286. — *Vogt, J.*, Component parts of the number of births, s. 287—307.

**Tidsskrift for Rettsvitenskap. (Oslo) 1965. H. 1—2.** *Ruud, M., og Lando, O.*, The Uniform Commercial Code, s. 3—35. — *Malthiassen, J.*, Domstole og forvaltningsmyndigheder, s. 36—84. — *Lithner, K.*, Åklagarrollen, s. 85—116. — *Modeen, T.*, Kommuners allmänna kompetens i Norge, s. 127—142. — *Hillestad, A.*, Rettens eksistens, s. 143—157.

**Tidsskrift for samfunnsforskning. (Oslo) Årg. 6: 1965. Nr 1.** *Galtung, I.*, Norske FN-eksperter syn på sitt arbeid, s. 31—59. — *Paine, R.*, Laestadianismen og samfunnet, s. 60—73. — *Kjellberg, F.*, Politisk lederskap i en utkantskommune, 74—90.

**Økonomi og Politik. (Köpenhamn) Årg. 38: 1964. Nr 4.** *Laursen, J.*, USA's valg i november 1964, s. 323—327. — *Berg, J.*, De Gaulles Republik I, s. 328—348. — Et udvalg af litteratur om Danmark og Fællesmarkedet, s. 349—364.

**Africa Report. (Washington) Vol. 10: 1965. Nr 1.** *Kamarck, A.*, Some Unanswered Questions about Africa's Economic Potential, s. 5—8. — *Quigg, P.*, South African Problems and Prospects, s. 9—14. — *Sauldie, M.*, India and Africa — An Indian's Reassessment, s. 15—17. — *Clos, M.*, The Chinese Role in the Congo: Fact or Fiction?, s. 18—19. — *Legum, C.*, Peking's Strategic Priorities, s. 19—21. — Nr 2. *Welsh, C.*, Unlikely Gambia, s. 5—8. — *Lemarchand, R.*, Village-by-Village Nation Building in Tanzania, s. 11—13.

**American Behavioral Scientist. (New York) Vol. 8: 1965. Nr 6.** *Kridler, T., and Simpson, G.*, Should Science Information Be Centralized or Decentralized, s. 29—33. — Nr 7. *Holmberg, A.*, The Changing Values and Institutions of Vicos in the Context of National Development, s. 3—8. — *Vazquez, M.*, The Interplay between Power and Wealth, s. 9—12. — *Dolyns, H.*, The Strategic Importance of Enlightenment and Skill for Power, s. 23—27. — *Lasswell, H.*, The Emerging Policy Sciences of Development: The Vicos Case, s. 28—33. — Vol. 9: 1965. Nr 1. *Rickover, H.*, A Humanistic Technology, s. 3—8. — *Dovring, K.*, Troubles with Mass Communication and Semantic Differentials in 1744 and Today, s. 9—14. — *Hanna, W.*, Image-Making in Field Research: Some Tactical and Ethical Problems of Research in Tropical Africa, s. 15—20.

**American Journal of International Law. (Washington) Vol. 59: 1965. Nr 1.** *McWhinney, E.*, Changing International Law Method and Objectives in the Era of the Soviet-Western Détente, s. 1—15. — *Sharma, S.*, The India-China Border Dispute: An Indian

Perspective, s. 16—47. — *Gross, L.*, Problems of International Adjudication and Compliance with International Law; Some Simple Solutions, s. 48—58. — *Hazard, J.*, Co-Existence Law Bows out, s. 59—65.

**American Journal of Sociology. (Chicago) Vol. 30:1965. Nr 4.** *Elinson, H.*, The Implications of Pentecostal Religion for Intellectualism, Politics, and Race Relations, s. 403—415. — *Dillingham, H.*, Protestant Religion and Social Status, s. 416—422. — *Photiadis, J.*, Overt Conformity to Church Teaching as a Function of Religious Belief and Group Participation, s. 423—428. — *Bernard, J.*, Some Current Conceptualizations in the Field of Conflict, s. 442—454. — *Bloom, R., and others*, Race and Social Class as Separate Factors Related to Social Environment, s. 471—476.

**American Political Science Review. (Menasha, Wis.) Vol. 58:1964. Nr 4.** *Pritchett, H.*, Equal Protection and the Urban Majority, s. 869—875. — *Wilson, J., and Banfield, E.*, Public-Regardingness as a Value Premise in Voting Behaviour, s. 876—887. — *Groth, A.*, The «Isms» in Totalitarianism, s. 888—901. — *Shklar, J.*, Rousseau's Images of Authority, s. 919—932. — *Lipsitz, L.*, Work Life and Political Attitudes: A Study of Manual Workers s. 951—962.

**Behavioral Science. (Ann Arbor, Mich.) Vol. 10:1965. Nr 1.** *Kirschuer, D.*, The Death of a President: Reactions of Psychoanalytic Patients, s. 1—6. — *White, E.*, Autonomic Responsivity as a Function of Level of Subject Involvement, s. 39—50. — *Kuehn, A., and Weiss, D.*, Marketing Analysis Training Exercise, s. 51—67. — *Singer, D.*, Data-Making in International Relations s: 68—80.

**Canadian Journal of Economics and Political Science. (Toronto) Vol. 31:1965. Nr 1.** *Mishan, E.*, Reflections on Recent Developments in the Concept of External Effects, s. 1—34. — *Bourassa, G.*, Les Elites politiques de Montréal: De l'aristocratie à la démocratie, s. 35—51. — *Asimakopulos, A., and Weldon, J.*, A Synoptic View of Some Simple Models of Growth, s. 52—79. — *Smiley, D.*, The Two Themes of Canadian Federalism, s. 80—97.

**Commentary. (New York) Vol. 39:1965. Nr 1.** *Halberstam, D.*, Getting the Story in Vietnam, s. 30—34. — *Russel, B., and Vergelis, A.*, Soviet Anti-Semitism: An Exchange, s. 35—37. — *Stampp, K.*, The Tragic Legend of Reconstruction, s. 44—50. — **Nr 2.** *Rustin, B.*, The Future of the Civil Rights Movement, s. 25—31. — *Zagoria, D.*, Communism in Asia, s. 53—58.

**Comparative Studies in Society and History. (Haag) Vol. 7:1965. Nr 2.** *Keniston, K.*, Accounting for Change, s. 117—126. — *Galanter, M.*, Secularism, East and West, s. 133—159. — *Lev, D.*, The Politics of Judicial Development in Indonesia, s. 173—199. — *Symmons-Symonolewicz, K.*, Nationalist Movements: an Attempt at a Comparative Typology, s. 221—230.

**Economica. (London) Vol. 32:1965. Nr 125.** *Buchanan, J.*, An Economic Theory of Clubs, s. 1—14. — *Barkai, H.*, Ricardo's Static Equilibrium, s. 15—31. — *Corner, D., and Williams, A.*, The Sensitivity of Business to Initial and Investment Allowances, s. 32—47. — *Winston, G.*, Taxes, Leisure and Public Goods, s. 65—69. — *Stein, J.*, Economic Growth in the West, s. 74—87.

**Encounter. (London) Vol. 24:1965. Nr 2.** *Lowenthal, R.*, Has the Revolution a Future? (II), s. 16—26. — *Schapiro, L.*, The Soviet Dream of Africa, s. 49—52. — *Eysenck, H.*, Are Opinion Polls Adequate?, s. 53—55. — **Nr 3.** *Silone, I.*, On the Italian Left, s. 65—67. — **Nr 4.** *Brzezinski, Z.*, Peaceful Engagement. A Plan for Europe's Future, s. 15—33.

**Foreign Affairs. (New York) Vol. 43:1965. Nr 3.** *Carver, G.*, The Real Revolution in South Viet Nam, s. 387—408. — *Hogg, Q.*, Britain Looks Forward, s. 409—425. — *Erler, F.*, The Alliance and the Future of Germany, s. 436—446. — *Azikiwe, N.*, Essentials for Nigerian Survival, s. 447—461. — *Huizinga, J.*, Which Way Europe?, s. 487—500. — *Issawi, C.*, The Arab World's Heavy Legacy, s. 501—512. — *Pélissier, R.*, Spain's Discreet Decolonization, s. 519—527. — *Sheikh Mohammad Abdullah*, Kashmir, India and Pakistan s. 528—535.

**History and Theory. (Haag) Vol. 4:1965. Nr 2.** *Eckstein, H.*, On the Etiology of Internal Wars, s. 133—163. — *Lichtheim, G.*, The Concept of Ideology, s. 164—195. — *Berger, P.*, and *Pullberg, S.*, Reification and the Sociological Critique of Consciousness, s. 196—211.

**International Affairs. (London) Vol. 41:1965. Nr 2.** *Strauss, F. J.*, An Alliance of Continents, s. 191—203. — *Clemens, W.*, The Sino-Soviet Dispute — Dogma and Dialectics on Disarmament, s. 204—222. — *Hayler, T.*, French Aid to Africa — Its Scope and Achievements, s. 236—251. — *Warner, G.*, Escalation in Vietnam — The Precedents of 1954, s. 267—277.

**International and Comparative Law Quarterly. (London) Vol. 14:1965. Part 1.** *Webb, P.*, and *Brownlie, I.*, Survival of Actions in Tort and the Conflict of Laws, s. 1—30. — *Segersted, F.*, Jurisdiction over Organs and Officials of States, The Holy See and Intergovernmental Organisations, s. 31—82. — *Chiu, H.*, Succession in International Organisations, s. 83—120. — *Sinha, P.*, Perspective of the Newly Independent States on the Binding Quality of International Law, s. 121—131. — *Cohn, E.*, The Rules of Arbitration of the International Chamber of Commerce, s. 132—171.

**International Social Science Journal. (Paris) Vol. 17:1965. Nr 1.** *Bendix, R.*, Max Weber's Sociology Today, s. 9—22. — *Parsons, T.*, Evaluation and Objectivity in Social Science: An Interpretation of Max Weber's Contribution, s. 46—63.

**Journal of Political Economy. (Chicago) Vol. 73:1965. Nr 1.** *Phelps, E.*, Anticipated Inflation and Economic Welfare, s. 1—17. — *Weitzman, M.*, Utility Analysis and Group Behavior: An Empirical Study, s. 18—26. — *Archibald, G.*, The Qualitative Content of Maximizing Models, s. 27—35. — *Melitz, J.*, Friedman and Machlup on the Significance of Testing Economic Assumptions, s. 37—60. — *Williamsson, O.*, Innovation and Market Structure, s. 67—73.

**Middle East Journal. (Washington) Vol. 18:1965. Nr 4.** *Mallakh, R.*, Economic Development through Cooperation: The Kuwait Fund, s. 405—420. — *Ashford, D.*, Contradictions of Nationalism and Nation-Building in the Muslim World, s. 421—430. — *Taylor, A.*, Zionist Ideology: An Interpretive Analysis, s. 431—442. — *Brammer, L.*, Problems of Iranian University Students, s. 443—450.

**Parliamentary Affairs. (London) Vol. 18:1965. Nr 2.** *Bromhead, P.*, The British Constitution in 1964, s. 133—148. — *James, R.*, Churchill as Parliamentarian, s. 149—155. — *Yardley, D.*, The Work and Status of the Parliamentary Agent, s. 162—166. — *Jones, G.*, The Prime Minister's Power, s. 167—185. — *Shaw, M.*, The Abnormal Election — I, s. 186—195. — *Forrester, D.*, Parliamentary Privilege — An Indian Crisis, s. 196—200.

**Political Quarterly. (London) Vol. 36:1965. Nr 1.** *Cook, R.*, The French-Canadian Question, s. 5—19. — *de Jouvenel, B.*, The Principate, s. 20—51. — *McKitterick, T.*, Radicalism after 1964, s. 52—66. — *Robson, W.*, Russia Revisited, s. 67—81. — *Senior, D.*, The City Region as an Administrative Unit, s. 82—91. — *Ray, H.*, The Policy of Russia towards Sino-Indian Conflict, s. 92—104. — **Nr 2.** *Rose, S.*, Labour's Pax Britannica, s. 131—141. — *Lord Windlesham*, The Communication of Conservative Policy 1962—64, s. 164—180. — *Bean, R.*, Militancy, Policy Formation and Membership Opposition in the Electrical Trades Union, s. 181—190.

**Political Science Quarterly. (New York) Vol. 80:1965. Nr 1.** *Clubb, E.*, Sino-American Relations and the Future of Formosa, s. 1—21. — *Nyomarkay, J.*, Factionalism in the National Socialist German Workers' Party, 1925—26: The Myth and Reality of the "Northern Faction", s. 22—47. — *Van Riper, P.*, and *Unwalla, D.*, Voting Patterns among High-Ranking Military Officers, s. 48—61. — *King, J.*, Constitutionalism and the Judiciary in France, s. 62—87. — *Kohl, W.*, Nuclear Sharing in NATO and the Multilateral Force, s. 88—109.

**Political Studies. (Oxford) Vol. 13:1965. Nr 1.** *d'Entrèves, A.*, Obeying Whom, s. 1—15. — *Maud, J.*, Government in Theory and Practice, s. 16—21. — *Nettle, J.*, Consensus or Elite Domination: The Case of Business, s. 22—44. — *Barker, A.*, 'The Most Important and Venerable Function': A Study of Commons Supply Procedure, s. 45—64.

**Public Administration Review. (Washington) Vol. 25:1965. Nr 1.** *Waldo, D.*, The Administrative State Revisited, s. 5—30. — *Simon, H.*, Administrative Decision Making, s. 31—37. — *Caldwell, L.*, Public Administration and the Universities: A Half-Century of Development, s. 52—60. — *Riggs, F.*, Relearning an Old Lesson: The Political Context of Development Administration, s. 70—79. — *Kroll, M.*, Administrative Fiction and Credibility, s. 80—84.

**Review of Politics. (Notre Dame, Ind.) Vol. 27:1965. Nr 1.** *Riemer, N.*, Kennedy's Grand Democratic Design, s. 3—16. — *Dooley, D.*, Quebec and the Future of Canada, s. 17—31. — *Khoury, F.*, The Jordan River Controversy, s. 32—57. — *Quade, Q.*, The Truman Administration and the Separation of Powers: The Case of the Marshall Plan, s. 58—77. — *Merritt, R.*, Woodrow Wilson and the "Great and Solemn Referendum", 1920, s. 78—104. — *Conway, J.*, The Silence of Pope Pius XII, s. 105—131.

**Social Forces. (Chapel Hill, N. Car.) Vol. 43:1965. Nr 3.** *Shyrock, H.*, and *Nam, C.*, Educational Selectivity of Interregional Migration, s. 299—309. — *Ferriss, A.*, Predicting Graduate Student Migration, s. 310—319. — *Simmons, J.*, Tolerance of Divergent Attitudes, s. 347—352. — *Linn, L.*, Verbal Attitudes and Overt Behaviour: A Study of Racial Discrimination, s. 353—363. — *Heller, C.*, and *Pinkney, A.*, The Attitudes of Negroes toward Jews, s. 364—369. — *Chamblios, W.*, The Selection of Friends, s. 370—379. — *Williams, V.*, Leadership Types, Role Differentiation, and System Problems, s. 380—388. — *Kubat, D.*, Totalitarian Youth Movement as a Career Mechanism: The Case in Czechoslovakia, s. 417—421.

**Social Research. (New York) Vol. 31:1964. Nr 4.** *Walter, E.*, "Mass Society": The Late Stages of an Idea, s. 391—410. — *Perrow, C.*, The Sociological Perspective and Political Pluralism, s. 411—422. — *Long, N.*, Conflict of Interest: A Political Scientist's View, s. 423—434. — *Mayer, K.*, Social Stratification in Two Equalitarian Societies: Australia and the United States, s. 435—465. — *Kuhn, J., and Berg, I.*, Bargaining and Work-Rule Disputes, s. 466—481. — *Pachter, H.*, The Best of All Possible Social Democrats?, s. 482—486.

**Sociological Review. (Keele) Vol. 13:1965. Nr 1.** *Crozier, D.*, Kinship and Occupational Succession, s. 15—44. — *Simey, T.*, Weber's Sociological Theory of Value: An Appraisal in Mid-Century, s. 45—64. — *Parker, S.*, Work and Non-Work in Three Occupations, s. 65—76.

**Soviet Studies. (Oxford) Vol. 16:1965. Nr 4.** *Greenbaum, A.*, Soviet Jewry during the Lenin-Stalin Period — I, s. 406—421. — *Staller, G.*, The Soviet Input-Output Table and Measures of Growth: Industrial Weights, s. 422—431. — *Fallenbuchl, Z.*, Some Structural Aspects of Soviet-type Investment Policy, s. 432—447. — *Schlesinger, P.*, Lenin as a Member of the International Socialist Bureau, s. 448—458.

**World Politics. (Princeton) Vol. 17:1965. N. 2.** *Almond, G.*, A Development Approach to Political Systems, s. 183—214. — *Ashford, D.*, Neo-Destour Leadership and the "Confiscated Revolution", s. 215—231. — *Brown, S.*, An Alternative to the Grand Design, s. 232—242. — *Johnson, C.*, The Role of Social Science of Development, s. 286—309. — *Tucker, R.*, Peace and War, s. 310—333. — *Kaplan, M.*, Old Realities and New Myths, s. 334—367.

**Yale Review. (New Haven, Conn.) Vol. 54:1965. Nr 3.** *Bowles, C.*, The Oldest New Nation, s. 321—330. — *Greening, W.*, Crisis in French Canada, s. 375—382.

**Journal du Droit International. (Paris) 92e Année:1965. N. 1.** *Loussouarn, Y.*, La Xe session de la Conférence de La Haye de droit international privé, s. 5—23. — *Dehaussy, J.*, Les actes unilatéraux en droit international public: à propos d'une théorie restrictive, s. 41—66.

**Res Publica. (Bruxelles) Vol. 7:1965. N. 1.** *de Jouvenel, B.*, Science politique et tâches de prévision, s. 3—14. — *de Smaele, A.*, Les nouvelles voies de la démocratie européennes, s. 15—21. — *Hanson, A.*, La décentralisation, s. 22—37. — *Bruyneel, A.*, Aspects nouveaux de l'examen des budgets par les Chambres législatives, s. 38—47. — *Dehousse, J.-M., et Destree, U.*, Vision nouvelle du phénomène fédéral, s. 56—70. — *Harned, J.*, Création d'une Assemblée atlantique, s. 89—93.

**Revue de Droit International. (Genève) 42e Année:1964. N. 4.** *Halajezuc, B.*, Le Consensualisme et la validité du Droit International, s. 397—405. — *Whetten, L.*, Problems in program Harmonization in a Decentralized Administrative system, s. 406—420. — **43e Année:1965. N. 1.** *Sottile, A.*, La prescription des crimes contre l'Humanité et le Droit Pénal International, s. 5—18. — *Tran-Tam*, Droit et Politique, s. 19—24. — *Fine, R.*, Article 19 of the United Nations Charter. A Catalyst of Thought, s. 25—36. — *Wagner, R.*, Colonialisme et Communisme, s. 37—41. — *Harned, J.*, Création d'une Assemblée Atlantique, s. 42—49.



**Revue d'Économie Politique. (Paris) 75e Année:1965. N. 1.** *Caire, G.*, De la mémoire économique, s. 1—31. — *Chaineau, A.*, Un modèle d'analyse de l'espace économique français, s. 32—72. — *Lecolle, M.*, L'évolution des prix à la consommation en France, s. 122—137. — *Guillon, H.*, Économétrie et probabilités, s. 141—145.

**Revue Française de Science Politique. (Paris) Vol. 15:1965. N. 1.** *Aron, R.*, Catégories dirigeantes ou classe dirigeante?, s. 7—27. — *Planrenatz, J.*, La classe dirigeante, s. 28—39. — *Hassner, P.*, A la recherche de la classe dirigeante: le débat dans l'histoire des doctrines, s. 40—66. — *Schram, S.*, D'une doctrine unitaire à une réalité différenciée: à propos de l'évolution du communisme mondial, s. 114—136.

**Revue Générale de Droit International Public. (Paris) 68e Année:1964. N. 4.** *Sereni, A.*, Les opinions individuelles et dissidentes des juges des tribunaux internationaux, s. 819—857. — *Rosenne, S.*, La Cour internationale de justice en 1963, s. 858—886. — *Furet, M.-F.*, L'application des concepts du droit privé en droit international public, s. 887—916.

**Revue Politique et Parlementaire. (Paris) 67e Année:1965. N. 753.** *Sellier, P.*, et *Clouet, J.*, Au-delà du cadre national, s. 3—10. — *Laurat, L.*, La crise permanente de l'agriculture soviétique, s. 27—34. — *Turot, P.*, Les difficultés du Cabinet travailliste, s. 60—63. — **N. 754.** *Armand, L.*, La rencontre des sciences physiques et des sciences humaines, s. 3—10. — *Bonnefous, E.*, L'expansion économique est-elle compromise?, s. 11—19. — *Duhamel, J.*, Regard sur l'économie chrétienne, s. 20—27. — **N. 755.** *Faure, E.*, Les trois âges de la coopération, s. 3—9. — *Martin-Chauffier, L.*, La violence au XXe siècle, s. 10—18. — *Turot, P.*, Les sociétés américaines à la découverte de l'Europe, s. 39—46.

**Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. (Neuwied/Rhein & Berlin) 1964. Nr 2.** *Stone, J.*, "The Nature of Things" on the Way to Positivism? Reflections on a "Concrete Natural Law", s. 145—168. — *Silvers, S.*, Some Methodological Approaches to Sociological Theory, s. 207—230. — *Göhler, G.*, Pascals Gedanken zur politischen Ordnung, s. 231—262.

**Archiv des Völkerrechts. (Tübingen) 12. Band:1964. H. 2.** *Münch, F.*, Neue Entwicklung der Formen der Friedenssicherung, s. 158—172. — *Schlochauer, H.-J.*, Die Verfahrensordnung des Ständigen Schiedshofes für Streitigkeiten zwischen einem Staat und einer nichtstaatlichen Partei, s. 173—186.

**Archiv des öffentlichen Rechts. (Tübingen) 89. Band:1964. H. 4.** *Kaja, H.*, Ministerialverfassung und Grundgesetz. Betrachtungen zur Organisationsgewalt des Bundeskanzlers, s. 381—428. — *Martens, J.*, Normenvollzug durch Verwaltungsakt und Verwaltungsvertrag, s. 429—471.

**Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. (Berlin & München) 85. Jahrg.:1965. H. 1.** *Kraus, O.*, Historische Grundlagen der Währungspolitik, s. 1—48. — *Lieber, H.-J.*, Gesellschaftslehre als Ordnungsmacht, s. 79—84. — *Marx, D.*, Produktivitätsorientierte Regionalpolitik, s. 91—94.

**Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (Stuttgart) Band 177:1965. H. 1.** *Scheper, W.*, Produktionsfunktionen mit konstanten Substitutionselastizitäten, s. 1—21. — *Esenwein-Rothe, I.*, Über den wissenschaftssystematischen Art der zeitgenössischen

Statistik, s. 59—77. — **H. 2.** *Wiltman, W.*, Wirtschaftliches Wachstum in reichen und armen Ländern. Einige kritische Bemerkungen zu verschiedenen Thesen, s. 97—117. — *Recktenwald, H.*, Die Finanzwirtschaft der Bundesrepublik in der Mitte unseres Jahrhunderts. Wachstum und Strukturwandlungen, s. 159—191. — **H. 3.** *Claassen, E.*, Die Liquiditätstheorie der Zinsstruktur, s. 201—240. — *Recktenwald, H.*, Die Finanzwirtschaft der Bundesrepublik in der Mitte unseres Jahrhunderts, s. 241—255. — *Kade, G.*, Neue Literatur zum Problem der wirtschaftlichen Entwicklung, s. 268—271.

**Der Staat. (Berlin) 4. Band:1965. H. 1.** *Scupin, H.-U.*, Der Begriff der Souveränität bei Johannes Althusius und bei Jean Bodin, s. 1—26. — *Eisermann, G.*, Georges Sorel und der Mythos der Gewalt, s. 27—36. — *Herzog, R.*, Die Vollstreckung von Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, s. 37—50.

**Historische Zeitschrift. (München) Band 200:1965. H. 1.** *Angermann, E.*, Ständische Rechtstraditionen in der amerikanischen Unabhängigkeitserklärung, s. 61—92.

**Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaften. (Tübingen) 121. Band:1965. H. 1.** *Sulzbach, W.*, Wandlungen des Nationalismus seit 1914, s. 1—20. — *Weber, C.*, Die Rolle der Sozialpartner in der amerikanischen Gesellschaft, s. 21—27. — *Tautscher, A.*, Der ökonomische Leviathan oder die wirtschaftliche Übermacht des Staates, s. 41—59. — *Becher, E.*, External Implications of India's Economic Growth, s. 91—130. — *Egervary, T.*, Zusammenhänge der Preispolitik und des Wirtschaftswachstums in der krisenfreien Wirtschaft des Sozialismus der Volksdemokratien, s. 157—168.

**Politische Vierteljahresschrift. (Köln) 6. Jahrg.:1965. H. 1.** *de Jouvenel, B.*, Politische Wissenschaft und Vorausdenken, s. 2—19. — *Kirchheimer, O.*, Der Wandel des westeuropäischen Parteiensystems, s. 20—41. — *Meyn, H.*, Die Deutsche Partei — Ursachen des Scheiterns einer nationalkonservativen Rechtspartei im Nachkriegsdeutschland, s. 42—57.

**Zeitschrift für Politik. (Köln) 12. Jahrg.:1965. H. 1.** *Morstein-Marx, F.*, Staat, Politik, Öffentlichkeit, s. 2—16. — *Hofmann, H.*, Feindschaft — Grundbegriff des Politischen?, s. 17—39. — *Schneider, F.*, Kabinettsreform und Machtverteilung in England, s. 40—56. — *Flohr, H.*, Politische Erziehung, Gemeinschaftskunde und Sozialwissenschaften, s. 73—82.

S. K.

# SAKKUNNIGUTLÅTANDEN

## RÖRANDE LEDIGFÖRKLARADE PROFESSORSÄMBETET I STATSKUNSKAP VID UMEÅ UNIVERSITET

### I. PROFESSOR CARL ARVID HESSLERS UTLÅTANDE

Till Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet.

Av Konsistoriet utsedd att såsom sakkunnig yttra mig om de sökande till den ledigförklarade professuren i statskunskap vid universitetet i Umeå får jag härmed vördsamt avge följande utlåtande.

Docent Pär-Erik Back som är född 1920 valde ett lika ovanligt som svårt ämne för den avhandling, på vilken han disputerade 1955. Han har studerat de politiska idéerna under ett visst skede — men inte sådana man möter dem hos teoretikerna, de stora systembyggarna, utan sådana de har kommit till uttryck hos de politiskt handlande personerna. Back har valt en avlägsen tid och ett land i periferien: han ville belysa striden vid mitten av 1600-talet mellan å ena sidan den svenska »regeringen», som efter westfaliska freden representerade hertigmakten i Pommern, å andra sidan de pommerska ständerna. Hur önskade man på ömse håll att makten i landet skulle delas mellan dessa två? Detta är huvudfrågan i »Herzog und Landschaft, Politische Ideen und Verfassungsprogramme in Schwedisch-Pommern um die Mitte des 17. Jahrhunderts» (351 sidor). En stor del av den vidlyftiga argumenteringen mellan hertigsmakt och ständermakt finns bevarad i den Gadebuschska samlingen i riksarkivet. Var det anblicken av denna samling som avgjorde Backs val när han såg sig omkring bland alla tänkbara avhandlingsämnen?

Efter en översikt av författningsutvecklingen fram till 1648 och en redogörelse för konflikten under de avgörande åren 1649—1652 står Back inför sitt huvudproblem. Han är starkt medveten om hur komplicerat det är. Båda parter arbetade med idéer och begrepp som stammade från många olika håll, från antiken, den romerska rätten, bibeln, Luther, de s. k. monarchomackerna och en rad tyska skriftställare i början av 1600-talet. Det är en forskningsuppgift av stort intresse men av betydande svårighetsgrad att studera relationerna mellan vissa tankeferment hos en teori och vissa föreställningar hos politikerna. Man kan på det sättet vinna någon kunskap om en av de faktorer som har präglat politikernas föreställningar och argument. Men forskaren måste ju vara medveten om att flera andra omständigheter kan ha spelat in. Back framhåller att en idé på sin väg

från den politiske tänkaren till den handlande politikern kan ha förgrovats och banaliserats. Den kan ha förändrats av både propagandistiska och taktiska skäl. Ett begrepp kan vidare ha övertagits från ett tidigare historiskt skede med en annan föreställningsvärld och undergått en viss betydelseförskjutning. Om dessa och flera andra metodiska svårigheter har Back resonerat med stor finess. Sedan tar han upp några av konfliktens huvudbegrepp till närmare analys. Han gör det med försiktighet och omsorg, han undviker att uttala sig med större bestämdhet än materialet tillåter, han varnar för varje anakronistisk tolkning. Möjligen kunde man önska att Back sökt göra läsaren mera förtrogen med begreppens användning hos teoretikerna. Även om det sällan är möjligt att påvisa klara relationer mellan begreppen på det teoretiska planet och på det praktiskt politiska, skulle en mera utförd konfrontation ändå ha varit av intresse. Det är betecknande att Back nästan aldrig hänvisar till och citerar de teoretiska auktorerna själva, vanligen nöjer han sig med en hänvisning till Gierkes och andras framställningar.

Det kan nog sägas att översikten i bokens början har blivit onödigt omfattande, och det kan nog också sägas att den sista tredjedelen av boken huvudsakligen är ägnad åt frågor som har större historiskt än statsvetenskapligt intresse. Men i bokens centrala avsnitt har Back arbetat med ett stycke politisk idéhistoria och författningshistoria på ett sätt, som visar en ovanlig känslighet för metodiska komplikationer. Back är inte pionjär, andra har ställt sådana problem före honom. Men vad han har att säga är väl genomtänkt och distinkt uttryckt. Man skulle — så obetydligt som dessa problem diskuterats i Sverige — gärna ha sett att Back skrivit utförligare, ännu mera systematiskt och »allmängiltigt» om detta. Men man följer med stort intresse och inte utan beundran hans knappa, klara och kloka resonemang.

Till den pommerska ämneskretsen i Backs produktion hör också ett par uppsatser: »Om förarbetena till Svenska Pommerns författning av år 1810—11» (i »Studier tillägnade Fredrik Lagerroth», s. 64—81) samt »Striden om nebenmodus, En studie i Karl XI:s pommerska finanspolitik» (i Karolinska förbundets årsbok 1958, s. 7—22). Den senare uppsatsen utvecklar vidare den linje Back drog upp i sin doktorsavhandling, man får bevittna en ny akt i striden om makten i hertigdömet. I sitt lilla format är framställningen ett vackert prov på Backs förmåga att klart ställa ett problem, reda ut de väsentliga sammanhangen och till sist sätta in sina resultat i ett stort perspektiv.

Efter det ambitiösa och framgångsrika arbetet med en svår vetenskaplig uppgift slog sig Back på beställningsarbeten. Han skrev två jubileumsskrifter om fackförbund (»En klass i uppbrott, Den fackliga lantarbetare rörelsens uppkomst och utveckling» och »Svenska metallindustriarbetareförbundets historia», III, 1925—1940). Båda är brett lagda skildringar som nära följer de bevarade protokollsviterna. Särskilt i det senare arbetet är det refererande draget mycket påfallande, med mängder av namn och debattreferat. Det ges antydningar om de större sammanhangen men därvid stannar det. Back har på intet sätt infriat det löfte han ger i förordet till boken om lantarbetareförbundet. Det sägs där att den organisatoriska

uppbyggnaden står i centrum men att »avsevärt utrymme» också har givits åt »idéutvecklingen». Så har inte skett. Han lovar vidare att belysa förhållandet till motparten på arbetsmarknaden. Det gör han obestriddigen, men belysningen måste bli ensidig, när han endast har haft tillgång till den ena partens källmaterial. Med en viss utförlighet berättar han om särskilt utmanande aktioner från arbetsgivarparten, och i ett sådant sammanhang har han tillåtit sig en av sina ytterst få tendentiösa formuleringar. Kammarherre James Kennedy lade 1907 fram en motion i första kammaren, den hade en traditionellt patriarkalisk prägel men — skriver Back — den erhöll en särskild nyans »genom den blandning av brutalitet och nyhetsskräck, vilken synes ha kännetecknat kammarherren i högre grad än flertalet av hans ståndsbröder» (s. 78). Här befinner sig Back på ljusårs avstånd från en vetenskaplig framställning. Men jag vill betona att exemplet inte är representativt för Backs båda fackförbundsböcker. Utan att offra åt det publikfriande har Back lyckats göra boken om lantarbetareförbundet till en ganska fängslande läsning. I båda jubileumsskrifterna lägger han fram ett material som kan bli av stort värde, när den vetenskapliga skildringen en gång skall skrivas. Backs egna båda böcker har inte den karaktären.

Det finns ett par uppsatser i Backs produktion som har anknytning till boken om lantarbetareförbundet. Den ena är betitlad »Sekelskiftets tidning som kampanjorgan» (särtryck ur »En verklig folktidning», 15 sidor). Titeln kan, lösbruten ur sitt sammanhang, uppfattas som alltför pretentiös. Uppsatsen handlar om Arbetet och endast om denna tidning. Man läser med intresse vad som sägs om tidningen och dess betydelse för det fackliga arbetet bland lantarbetarna. Men det hela begränsar sig till notiser och allmänt hållna reflektioner, avsedda för en relativt bred publik. Den andra uppsatsen bär titeln »Enskifte och socialvård» (särtryck ur »Från Fugger till Kreuger», s. 42—57). Den handlar om en annan tid och ett annat problem än fackförbundsboken gör, men man befinner sig fortfarande inom det skånska jordbruket. Enskiftet innebar en rationalisering och med den följde en förändrad social struktur. Till en del förlorade landborna sin plats och sitt arbete i det nya systemet. Back visar, med exempel från en av de skånska egendomarna, hur en godsherre med god vilja kunde mildra de sociala följderna av enskiftet genom en form av enskild »socialpolitik», en sorts landbopensionering. Ännu en av Backs småskrifter ligger inom hans skånska intressesfär. Den har rubriken »Lunds stad 1862—1962, En valpolitisk profil» (i »Kommunal självstyrelse i Lund», s. 36—63). Den uppsatsen ger emellertid mera av utblick än rubriken anger. I ett första avsnitt studerar Back de röstberättigade i Lund och de valda i stadsfullmäktige under de första 25 åren, och han undersöker i vad mån det rådde motsättningar mellan olika fraktioner. I ett följande avsnitt gör han en analys av valen under åren 1930—1958, han söker nå fram till vad som gav Lund dess profil och i det syftet gör han en jämförande studie av stort intresse. Han undersöker rösternas fördelning på partier i de 25 städer som i storlek kommer närmast efter de tre största, och han grupperar städerna efter vissa mönster. Uppsatsen gör naturligtvis inte anspråk på att vara mer än en ren deskription. Men trots sina blygsamma ambitioner

är det en högst stimulerande skrift som bör kunna ge uppslag till vidare undersökningar.

Med konstitutionella frågor i samtiden har Back kommit i en viss om än flyktig beröring i sin produktion. Redan 1951 publicerade han en Verdandi-skrift, »Hur Norge styres» (n:r 520, 60 sidor). Den fyllde väl sin uppgift att på ett klart och lättillgängligt sätt informera om Norges stats-skick. Men gärna hade man sett en något fylligare bild av det konkreta statslivet. Vidare har Back redigerat en bok, kallad »Modern demokrati, Problem och debattfrågor». Den är tänkt att tjäna som underlag för diskussionsseminarier på kandidatnivå och den är upplagd så att skilda uppfattningar redovisas i en rad konstitutionella frågor. Själv har Back bidragit med en uppsats om »Den skrivna författningens roll» (s. 9—29). I juli 1957 företog riksbanken utan föregående samråd med regeringen en räntehöjning. Det uppstod en debatt om bankofullmäktiges tillvägagångssätt, närmare bestämt om skriften rätt eller praxis skulle gälla. Back redovisar de väsentliga argumenten men något försök till egen prövning gör han inte.

Det har sedan länge — framför allt i Amerika — pågått en livlig debatt om vad man kallar »pressure groups», »the group basis of politics». Frågeställningen är i korthet vanligen denna: vilka vägar begagnar intressesammanslutningar av skilda slag för att nå fram till de politiskt bestämmande och påverka deras handlande? Frågan är naturligtvis väsentlig och det är förvånande att så litet hittills har gjorts på detta område i Sverige. Det finns ett par arbeten om förhållandet mellan staten och organisationerna, men i den mån man sett saken historiskt har man utgått från tiden omkring första världskriget. Så gjorde Gunnar Heckscher och den synpunkt han anlade var att staten då kom att utnyttja organisationerna i sin kris-tidsreglering. (»Staten och organisationerna», 2 uppl., s. 150 f.).

Nu träder Back fram som pionjär med ett stort arbete, betitlat »Sammanslutningarnas roll i politiken 1870—1910» (318 sidor i manuskript). Han börjar med att framhålla att man i stort sett måste lämna de s. k. folkrörelserna utanför en undersökning av denna typ. Många av deras medlemmar var inte politiskt fullmyndiga och därför måste de få svårt att nå något politiskt inflytande. Back har i stället gjort följande antagande: om man undersöker sammanslutningar, som på grund av sin medlemsstruktur kan sägas ha haft personell och ideologisk kontakt med de beslutande instanserna i privilegiesamhällets sluteskede — både på riksplanet och på det kommunala planet — då bör man få en viss föreställning om sammanslutningarnas roll i politiken.

Naturligtvis har Back inte ensam kunnat gå igenom allt relevant material — alla enskilda sammanslutningars arkiv och många offentliga organs handlingar. Han har valt följande utväg: han gjorde först en ingående studie av en speciell organisationstyp, fastighetsägareföreningarna; sedan vidgade han underlaget genom att studera några andra sammanslutningars agerande för att hävda sina intressen i den politiska beslutsprocessen. Detta förefaller vara ett riktigt tillvägagångssätt. Men man skulle gärna ha sett att Back i sitt inledande kapitel om problem och metod hade gjort fullt klart, hur han företog sitt urval bland alla då existerande sammanslut-

ningar. Back är själv den förste att erkänna, att alla representativitetsproblem inte är lösta i hans arbete, men han klargör inte på ett fullt tillfredsställande sätt, hur han försökt att lösa dem. Vidare avstår han från att applicera betraktelsesätt, hämtade från modern political science, på tiden före första världskriget; »undersökningen får i detta avseende tala för sig själv». Därom är enligt min mening inte mycket att säga. För min del har jag ingenting att invända mot att Back även i ett annat avseende önskar framstå som odoktrinär. Han vill understryka att han »inte följt något särskilt, inom modern gruppteori använt begreppsschema utan föredragit att nyttja klassificeringar och distinktioner som anpassats efter den studerade epokens förhållanden». Men under dessa omständigheter borde hela det första kapitlet ha kunnat skrivas på ett stramare och mera stringent sätt.

Man frågar sig varför Back har valt just fastighetsägareföreningarna som objekt för sin specialstudie. Han demonstrerar utförligt sina skäl. Han visar hur dessa sammanslutningar kom i kontakt och stundom i konflikt med omvärlden och att »omvärlden» vid olika tillfällen kom att utgöras av helt skilda medborgargrupper eller myndigheter. Fastigheter betraktades som ett lämpligt objekt att avkräva skatter och avgifter, och deras ägare kunde känna sig utsatta för medvetna övervältringsförsök från andra medborgares sida. Att äga och förvalta fastigheter betydde också engagement som kunde leda till konflikter med andra organiserade eller oorganiserade intressen: kreditgivarna, försäkringsinrättningarna, entreprenörerna, skorstensfejarna, hyresgästerna. Allt detta reder Back ut innan han går över till sitt huvudproblem, på vilka olika vägar fastighetsägareföreningarna sökte bevaka sina intressen. En allmän förutsättning för framgång var ju att de hade »access» till de instanser där besluten fattades. Men att fastställa hur det verkligen förhöll sig därmed stöter på vissa svårigheter, som Back med sitt fina sinne för komplicerade sammanhang klargör. Så mycket är emellertid tydligt som att föreningarna på olika sätt var aktiva vid fullmäktigevalen. Men försöken att vinna gehör för sina synpunkter kunde också ta sig uttryck i att man gjorde direkta hänvändelser till fullmäktige i dess helhet eller till enstaka ledamöter. Föreningarna tycks allmänt ha startat sin verksamhet med att bombardera den beslutande församlingen och stadens myndigheter med skrivelser och förslag. I detta sammanhang anser sig Back på goda grunder kunna beteckna fastighetsägareföreningarna som en verklig »påtryckningsgrupp».

I det senare avsnittet av sin framställning visar Back med en rad exempel, hur även andra sammanslutningar sökte gripa in i den politiska beslutsprocessen. De tog initiativ till förändringar i lagar och gällande föreskrifter, de strävade efter att få vara med i statliga kommittéer och att bli anlitade som remissinstanser, det finns till och med exempel på att en enskild förening lyckats få ett uppdrag av statsmakterna att sköta en publik funktion, utöva en kontrollverksamhet som det varit statsmakternas mening att själva ta hand om.

Med detta har jag endast velat antyda något om det rika innehållet i Backs nya arbete. Den hypotes han utgick från har visat sig fruktbar. Han har öppnat forskningsvägar till ett politiskt kraftfält som förut varit nästan

helt okänt. Han har givit exempel på att flertalet av de former för kontakt och påtryckning som är vanliga i våra dagar var i bruk redan före första världskriget. Detta är ett viktigt resultat även om man inte — som Back har framhållit — kan göra några bestämda och generella påståenden om sammanslutningarnas politiska roll. Prövande, omtänksam och försiktig som Back är i nästan alla sina resonemang är han försiktig också när han drar sina slutsatser. Han skriver — med en för honom karakteristisk formulering — att nu »åtskilligt kan hävdas med en högre grad av sannolikhet och än mera kan i varje fall sägas vara riktigare än förut gängse föreställningar».

Av de summerande reflektioner varmed Back avslutar sitt arbete vill jag nämna ännu en. Back ställer frågan om organisationernas politiska makt kan anses större i våra dagar än för sjuttio år sedan. Svaret är, skriver han, ingalunda så självfallet som det kan förefalla vid läsningen av den vetenskapliga litteratur som hittills funnits i ämnet. De moderna organisationerna är naturligtvis mäktiga och statsmakterna tycks ibland få rätta sig efter vad de vill. »Men här är vi tillbaka vid riskerna för ett anakronistiskt betraktelsesätt. Den politiska makten hade, om man så får uttrycka sig, ett annat omfång för sjuttio år sedan än den har i dag. Det behövdes då en 'motmakt' av betydligt mindre styrka för att balans skulle uppnås eller för att statsmakterna rentav skulle få ge vika i ganska avsevärd utsträckning. Det är min uppfattning att 'motmakternas' styrka i det gamla samhället — i privilegiesamhällets slutskede — starkt underskattats.» Man kan lägga märke till att Back inte har sökt formulera något precist svar på den fråga han ställt — och det kan han naturligtvis inte heller. Men man kan också lägga märke till — och det är viktigare i detta sammanhang — att de forskningsresultat Back lagt fram gör det naturligt att ställa en fråga som denna, även om man aldrig kommer att kunna ge ett »riktigt» svar. Backs fråga visar vilken principiell vikt hans insats har, vilken räckvidd den äger.

Om man ser till kvantiteten är Backs vetenskapliga produktion inte betydande. Den begränsar sig i huvudsak till doktorsavhandlingen och till det omfattande manuskript han nu lagt fram. Men med dessa två skrifter har han väl dokumenterat sin forskarbegåvning. Han drar sig inte för, han tycks snarare dras till svåra uppgifter, komplicerade problem som ligger vid sidan om de statsvetenskapliga allfarvägarna. Med denna håg för upptäcktsfärder i okänt land kan en forskare inte alltid vara försäkrad om viktiga resultat. Det kan nog med en viss rätt sägas om Backs doktorsavhandling att den resultatmässigt ger något mindre än vad som motsvarat författarens höga ambitioner. Men i sina bästa partier är den en vetenskaplig insats på mycket hög nivå. I sitt nu framlagda arbete har Back ännu starkare övertygat om sin vetenskapliga begåvning. Han har ställt ett alldeles nytt problem, och med en fin kombination av fantasi, metodisk säkerhet och noggrannhet har han kastat ljus över ett område, om vilket man förut nästan ingenting visste. När han är ute i ett vetenskapligt ärende gör han ingenting lätt för sig, då visar han en utomordentlig känslighet för politiska företeelsers komplexitet. Han förenklar inte och han generaliserar inte. Det får anses alldeles klart att han, i den okända terräng



där han denna gång arbetat, har vunnit betydande och rimligtvis också bestående resultat. Jag finner att Back styrkt sin kompetens till det sökta ämbetet.

Docent Olle Nyman, som är född 1920 och alltså jämnårig med Back, debuterade som vetenskaplig författare redan 1944. Han gav ut en skrift, betitlad »Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933». Ämnesvalet var djärvt. Det gällde ju att klarlägga ett händelseförlopp som på flera avgörande punkter varit undandraget offentligheten. Nyman försvarade sitt ämnesval med att det gällde att rädda vad räddas kunde av en del material av privat natur — aktstycken, minnesanteckningar o. dyl. — som kanske ett tiotal år senare skulle vara förkommet. Men detta var ju ett försvar för en snabb insamling av material — inte för en lika snabb bearbetning och publicering. Nyman skrev vidare i sitt förord att han i tid velat inhämta personliga upplysningar av några i händelserna agerande politiker. Här kom Nyman in på intervjumetoden. Han resonerade om dess vanskligheter. Det ligger i sakens natur, skrev han, att de uppgifter man får fram på detta sätt inte utan vidare kan tagas för goda. De måste jämföras inbördes — och »därför är det av vikt att förfrågningar göras hos representanter för skilda läger och i övrigt hos så många sagesmän som möjligt». I själva verket synes Nyman inte ha följt denna metodiska anvisning på en enda punkt i sin skrift. I några fall nämner han att han fått sina uppgifter från »medlemmar av bondeförbundet», i de flesta fall namnger han en enda sagesman. I gengäld uttrycker han sig vanligen försiktigt — ord som »lär», »torde», »antagligen», »troligen» förekommer i en myckenhet som avslöjar metodens stora osäkerhet. Endast i ett par fall går de muntliga meddelanden Nyman fått tillbaka på dagboks- och minnesanteckningar, d. v. s. på källor med åtminstone en relativt hög grad av pålitlighet.

Perspektivet i Nymans skrift är mycket kort. Det är nästan helt begränsat till förhandlingarna i maj 1933. Tidigare på våren hade samtal och ett slags inofficiella förhandlingar ägt rum mellan å ena sidan statsråden Wigforss och Sköld, å andra sidan några bondeförbundare, främst Strindlund och Pehrsson i Bramstorp. Det var högst betydelsefulla samtal — då uppdrogs i själva verket, skriver Nyman, »grundkonturerna till en överenskommelse mellan socialdemokrater och bondeförbundare» (s. 28). Trots detta har Nyman inte brytt sig om att vare sig av Wigforss eller Sköld söka få fram upplysningar om dessa samtal eller om dessa nyckelmäns verksamhet och uppfattningar över huvud. Om Wigforss skriver Nyman kort och gott att krisuppgörelsen för honom innebar en seger för den »expansionistiska» linjen, inte endast i arbetslöshetsfrågan utan också i jordbruksfrågan (s. 61 f.). Den uppgiften har Nyman — via Tingstens välkända arbete om socialdemokratiens idéutveckling — hämtat från en uppsats av Wigforss från 1938. I själva verket kan krisuppgörelsen ses som genombrottet för ett expansionistiskt ekonomiskt program av genomgripande betydelse. Numera vet man — framför allt genom Karl-Gustav Landgrens avhandling »Den 'nya ekonomien' i Sverige» — att den främste företrä-

daren för det programmet i landet var Wigforss. Han hade sedan flera år varit inne på dessa tankar. Han hade sedan flera år också varit inne på tanken att söka uppnå samförstånd mellan arbetare och bönder. Redan 1927 skrev han artiklar om saken i *Arbetet* (Wigforss' »Minnen», II, s. 290 f.). På hösten 1931 förekom en diskussion i partistyrelsen om den ekonomiska krisen, och Sköld inledde med ett förslag att hjälpa jordbrukarna »efter danska linjer». Wigforss förklarade att den gamla negativa politiken inte längre kunde vidhållas, och trots tveksamma röster beslöt man att göra upp ett krisprogram för både arbetslösa och jordbrukare. Wigforss tillägger i sina »Minnen» att det under dessa år hade uppstått personliga kontakter i vissa frågor mellan socialdemokrater och bondeförbundare — kontakter som »underlättade en öppen diskussion av både motsättningar och gemensamma intressen» (II, s. 293 f.). Om dessa viktiga sammanhang får man ingenting veta i Nymans bok. Han skriver på ett ställe att det i flera socialdemokratiska 1-majtal 1933 fanns »ett alldeles nytt motiv, nämligen motivet arbetare-bönder» (s. 26). Formuleringen är något oklar. Men en naturlig tolkning är att tanken på ett samgående mellan arbetare och bönder var något nytt i svensk politik (jfr emellertid Nyman, s. 81). De arbeten jag nämnt av Landgren och Wigforss har kommit ut flera år efter Nymans skrift. Men de uppgifter jag hämtat fram borde inte ha varit särskilt svårtillgängliga för Nyman, om han verkligen varit intresserad av att söka. Mina exempel visar hur ytligt och kortsiktigt Nyman bedömt frågan om krisuppgörelsen, hur ointresserad han varit av de större sammanhangen, hur ofullständiga hans källor varit, hur otillfredsställande hans framställning är.

I förordet till sin debutbok framhöll Nyman att det inte kunde bli fråga om någon historieskrivning som gjorde anspråk på att vara »definitiv». I själva verket var framställningen så litet »definitiv», att Nyman redan samma år önskade meddela vissa »kompletteringar» (»Krisuppgörelsen 1933, Några anmärkningar och kompletteringar». I *Statsvetenskapliga studier till Statsvetenskapliga föreningens i Uppsala tjugofemsårsdag*, s. 498—519.) Nu har Nyman sökt upp några personer som han förut försummat — bl. a. Wigforss och Sköld. Nu kan han meddela namn och uppslag varom han tidigare ingenting visste (jfr t. ex. sidorna 28 och 503 i de båda skrifterna). Nu håller han med de recensenter som hävdade att utvecklingen inom bondeförbundet skildrats alltför knapphändigt i den första skriften och att särskilt motiveringen för bondeförbundets medverkan i krisuppgörelsen behandlats »med alltför lätt hand». Om man undantar det rent parlamentariskt taktiska spelet under de kritiska majdagarna 1933 kan det omdömet anses gälla om Nymans debutbok över huvud.

Krisuppgörelsen 1933 blev en vändpunkt i svensk politik. Den inledde en ny fas i parlamentarismens utveckling, den gav regeringsmakten en styrka och en auktoritet som den saknat under mer än ett decennium. Det är naturligt att Nyman har velat gå vidare, har velat gripa sig an med det stora och fängslande temat »Svensk parlamentarism 1932—1936», ämnet för hans doktorsavhandling 1947 (512 sidor jämte bilagor). Därmed trädde Nyman in i en väl etablerad skola med ett utstakat mål och en utarbetad metodik. Helt fri från de metodiska bristerna i debutskriften var

han inte. Intervjumetoden begagnade han fortfarande på ett sätt och i en utsträckning som en mera rigoröst källkritisk forskare måste finna betänklig. För de stora linjerna i den ekonomiska debatten hade han fortfarande nästan intet intresse. En viktig broschyr av Wigforss refereras på följande lakoniska sätt: »Wigforss, som behandlade temat sparsamhet och offentliga arbeten, utlade det centrala resonemanget i den socialdemokratiska krispolitiken» (s. 25). Ett exempel må också ges på Nymans ibland egenomliga bruk av intervjumetoden. »Det har för övrigt uppgivits», skriver han en gång, »att Sköld och Wigforss redan i slutet av 1920-talet och under följande år genom kontakt med Pehrsson i Bramstorp och Nilsson i Hörby sökte uppnå samförstånd med bondeförbundet i olika frågor, även jordbruksspörsmål.» I en not meddelar Nyman att detta är en personlig upplysning av dåvarande landshövding Arthur Thomson (s. 149). Uppgiften borde ju ha framstått som intressant — man förstår inte varför inte Nyman följt den tråden vidare och sökt få uppgiften bekräftad och saken ytterligare klarlagd genom att — till en början — fråga de berörda själva. Det må också nämnas att när det gäller källor av dagbokscharaktär har Nyman haft tillgång till tre sådana, alla skrivna av högermän. Även om de sakuppgifter som där stått att hämta skulle vara i stort sett korrekta måste man ändå räkna med att vad dagboksskrivaren noterat om samtal och sammanträden är ett urval av repliker och framförda åsikter som måste vara subjektivt. Det skulle ha varit av värde om Nyman kunnat redovisa ett motsvarande material från initierade politiker i andra läger.

Vad Nyman — enligt sin skolas mönster — främst har velat utreda är själva regeringssystemet: omständigheterna kring en ministärs tillkomst och avgång, dess relationer till riksdagen, dess allmänna karaktär. Skedet är parlamentariskt intressant och tacksamt — den politiska omgrupperingen och krisuppgörelsen 1933 fick sin logiska avslutning på hösten 1936 när koalitionsministären Hansson-Bramstorp bildades — utvecklingen från minoritets- till majoritetsregering var fullbordad. Med ett imponerande uppbåd av material — inte minst pressmaterial — har Nyman sökt klarlägga de skilda faserna i denna utveckling. Vissa dunkla punkter kommer väl alltid att kvarstå. Till dem hör frågan om stämningar, taktiska beräkningar och maktstrider inom bondeförbundet under våren 1936. Fanns det en utbredd önskan inom partiet att spela en mera ledande roll i politiken? Hur såg partiledaren själv på situationen? Här är Nyman knapphändig. Men i allmänhet reder han ut de parlamentariska sammanhangen med en fyllighet och en detaljrikedom som inte sällan kan tyckas överdriven. Han behandlar också en rad sakfrågor där avgörandet hade betydelse för ministärernas ställning, och även här skulle man ha önskat en större stramhet, klarare och fastare linjer.

Framställningen i Nymans avhandling är övervägande deskriptiv. Någon gång finner man återblickar, analyser och sammanfattande karakteristiker. Nymans uttalanden och omdömen är här på det hela taget väl avvägda. Hans objektivitet är berömvärd. Han lägger fram sina resultat på en normalprosa som ibland flyter lätt men som inte sällan tyngs ned av en alltför omständlig redovisning. Man skulle kunna karakterisera denna avhand-

ling som en med stor energi genomförd och — om uttrycket tillåtes — »rejäl» forskningsprestation av en då gängse modell.

1951 kom det postumt ut en bok av Axel Brusewitz med titeln »Kungamakt, herremakt, folkmakt». Där fanns samlade en rad artiklar om författningsstriderna i Sverige under brytningsåren 1906—1918. Nyman skrev en lång recension av boken i Statsvetenskaplig tidskrift (1952, s. 169—184). Han framhävde dess förtjänster, han talade om »den elegans som den suveräna behärskningen skänker», han talade om Brusewitz som »vägröjaren som bragt fram nya fakta och i mycket givit oss en riktigare bild än den förut gängse». Men Nyman var också, och framför allt, kritisk mot Brusewitz' framställning. Han kunde inte finna annat än att Brusewitz' personliga engagement hade givit boken en proliberal och antikonservativ tendens. Brusewitz hade inte, ville Nyman hävda, följt den grundsats som »den historiske forskaren» måste iaktta: att söka bedöma och skildra varje tid och varje konflikt med utgångspunkt från de förhållanden som då rådde. Nyman var närmast benägen att uppfatta Brusewitz' artikelserie som medvetet polemisk, »stimulerande och eggande till fortsatt diskussion».

Vid en förnyad genomläsning av Brusewitz' lilla bok kan jag inte finna annat än att Nymans kritik var överdriven. Men detta är här mindre väsentligt, det intressanta är att Nyman stimulerades att själv skildra de politiska konflikterna åren 1911—1914. Boken handlar främst om det spända förhållandet mellan Gustaf V och den andra ministären Staaff och om de förtroendefulla relationer som samtidigt rådde mellan kungen och några av högerens förgrundsmän. (»Högern och kungamakten 1911—1914, Ur borggårdskrisens förhistoria.» 281 sidor jämte bilagor.)

Man bör ha rätt att mäta Nymans bok med de stränga mått han själv uppställt för »den historiske forskaren». Man kan börja med kravet på objektivitet. I stort sett kan det inte sägas annat än att Nyman alldeles uppenbart har strävat efter en opartisk avvägning och även lyckats. Resultatet har bland annat blivit att Brusewitz fått starkt stöd för en av sina huvudteser. Han har fått rätt i att Gustaf V »på ett flagrant sätt» omgav sig med »dolda» rådgivare bland högermännen (s. 44 f.). Nyman ger en mycket lång rad exempel på hur kungen — i kritiska situationer dagligen — konfererade med olika högermän, bad om deras råd och vanligen också följde deras råd. Denna form av konsultationer vid sidan av det ansvariga statsrådet blev »verkligen denna tid satt i system», skriver Nyman. Och han tillägger: »Det var en ohållbar ordning, oförenlig med det konstitutionella statsskickets principer.» Det var ingenting mindre än en »konspiration» mot den sittande ministären (s. 277). Till detta resultat har Nyman kommit efter att ha gått igenom ett mycket stort material av dagboksanteckningar och brev. Säkerligen — och med full rätt — skulle Nyman tillbakavisa varje antydning om att hans framställning här är anti-konservativ eller antimonarkisk.

I flera sammanhang finner Nyman det också på sin plats att träda upp till försvar för den av kungen och hovet så avskydde Staaff. Om avvecklingen av »affären Anckarcrona» skriver Nyman att ministären hade större anledning till upprördhet än kungen. Med kännedom om hur det verkligen förhöll sig — att det var kungen själv som var den skyldige — kan ingen

förvånas över, förklarar Nyman vidare, att Staaff och hans kolleger »reagerade med både förbittring och förakt» över högerpressens utgjutelser (s. 123 f.). Men någon gång inträffar det att Nyman karakteriserar Staaff på ett sätt som han inte har täckning för i det material han redovisar. Han gör till exempel ett försök att förklara varför förhållandet mellan kungen och Staaff blev så inflammerat. Det berodde, skriver han, främst på två omständigheter, dels på Staaffs person, dels på det inflytande som drottning Victoria och vissa hovkretsar utövade på kungen. Nyman fortsätter: »Staaff uppträdde måhända formellt korrekt mot kung Gustaf. Mycket av det som berättats om Staaffs ohövlighet mot kungen kan förmodligen avfärdas som överdrivet skvaller, men kvar står tillfyllest bevisat att Staaff visade kungen en strävhet och förbehållsamhet, som djupt sårade denne» (s. 265 f.). Det är obegripligt att Nyman inte förstått hur obehagligt insinuanta hans ord om Staaff är (». . . uppträdde *måhända* formellt korrekt . . . Mycket av det som berättats . . . kan *förmodligen* avfärdas som *överdrivet* skvaller»). Nymans ord måste ju uppfattas så att Staaff verkligen var ohövlig mot kungen. Det är obegripligt att Nyman här inte har erinrat sig en av källkritikens mest elementära regler. Antingen skulle han ha sagt att det inte finns ett enda säkert belägg för att Staaff bar sig illa åt mot kungen. Eller också skulle han ha lagt fram de belägg som finns. Sedan är det en helt annan sak att Staaff uppträdde reserverat mot kungen. Dels låg det i hans natur, dels hade han verkligen — som Nyman själv framhåller — sina goda skäl. Han måste räkna med att allt vad han yttrade till kungen gick vidare till de ledande högermännen. Även om det i stort sett kan sägas att Nyman har motsvarat stränga krav på objektivitet har han brustit på en icke oväsentlig punkt.

En annan av Nymans anklagelsepunkter mot Brusewitz var att denne hade begränsat sin skildring av konflikten mellan kungen och de liberala till det konstitutionella området. »En analys, som vill göra anspråk på att komma åt verkligheten bakom dessa motsättningar, kan inte bortse från försvarsfrågan och det utrikespolitiska perspektivet.» (Recensionen s. 173.) Hur svarar Nymans egen framställning mot detta anspråk? Han ägnar stort utrymme åt försvarsfrågan. Men han ägnar nästan inget utrymme alls åt det utrikespolitiska perspektivet. Någon enstaka mening om skärpningar i det internationella läget kan dyka upp (s. 96, 103, 115) — i det sammanfattande slutkapitlet ägnas frågan sex meningar (s. 274). Detta är allt. Trots att debatten om försvaret fördes mot bakgrunden av ett internationellt läge som ständigt försämrades har alltså analysen av den »verkligheten» helt uteblivit i Nymans framställning. Liksom i de tidigare arbetena är Nymans perspektiv alltför begränsat i denna bok.

I en skildring av »högern» och kungamakten skulle man också gärna ha sett att författaren sökt klarlägga de olika grupperna och riktningarna inom högern. Nyman talar hela tiden om ett antal ledande högermän, deras roller i det politiska spelet, deras meningar om det taktiskt bästa i olika lägen. Men läsaren får aldrig en klar och samlad bild av hur man principiellt såg på frågan om kungamakten och parlamentarismen, i vad mån åsikterna här gick isär mellan t. ex. ultramännen i första kammaren och Lindman-högern i den andra.

Nyman har inventerat ett stort material som han delvis också har publicerat i bilagor till sin bok. Han har verkligen ökat vår kunskap om borggårdskrisens förhistoria. Med större konkretion än någon tidigare har Nyman visat hur vårt styrelsesätt faktiskt fungerade under denna brytningstid mellan konstitutionalism och parlamentarism. Framför allt har han klarlagt många av de rent personliga relationerna, »de dolda rådgivarnas» stora och märkliga roll. Ibland kan man till och med tycka att Nymans personhistoriska intresse har fört honom för långt, har lockat honom att utreda vissa frågor med en utförlighet som inte står i proportion till deras vikt i sammanhanget. Det gäller »affären Ankarcrona» och det gäller framför allt den s. k. »Faluaffären», historien om Sven Hedins »trumpetstöt» på Dalregementets officersmäss som Nyman ägnar nära 40 sidor. Det har naturligtvis varit ett episkt tacksamt stoff att arbeta med, rikt som det är på laddade konflikter och färgstarka uttalanden. Temat har uppenbarligen också inspirerat Nyman. Han har ett långt fastare grepp om sitt ämne och han arbetar med större metodisk säkerhet än förut. I flera avsnitt märker man en lätthet och en spänstighet i hans framställning som man inte har mött i hans tidigare skrifter. Som helhet är boken klart överlägsen vad Nyman tidigare skrivit.

Det finns en, låt vara haltande parallell mellan ett par kungliga deklARATIONER 1911 och 1914 och ett kungligt uttalande till statsrådsprotokollet i februari 1940. Med detta senare förhöll det sig så att regeringen hade utfärdat en kommuniké som gick ut på att Sverige inte var berett att hjälpa Finland med militära förband. Det ansågs på många håll att denna kommuniké fått en alltför snäv och kylig formulering och att dess publicering måste verka nedslående på det stridande Finland. Ett par dagar senare gjorde Gustaf V ett uttalande som både uttryckte beundran för Finland och i vagt fosterländsk anda vädjade om förståelse för regeringens ståndpunkt. Hur hade detta uttalande kommit till? Det spekulerades om att det var statsministern, Per Albin Hansson, som regisserat saken. Tanken var ingalunda orimlig — i sin dagbok antecknade Hansson själv att han ställde sig tveksam till ett kungligt uttalande, därför att det lätt kunde tolkas »som om regeringen sköt kungen framför sig». Spekulationer bör ju alltid beivras när de får spelrum i historiska framställningar. Med en myndighet som ändå verkar alltför stor har Nyman i en uppsats tillrättaviserat en av de spekulerande. Nyman har skapat klarhet om hur det verkligen förhöll sig, han har haft tillgång till statsministerns dagboksanteckningar och han har fått utrikesminister Günthers relation av händelsen. (»Februarikrisen 1940», Statsvet. tidskr. 1953, s. 151—174.) Det visar sig att initiativet till det kungliga uttalandet var kungens eget. Nymans framställning av omständigheterna kring denna episod synes i stort sett vara riktig. Men på ett par punkter är den inte invändningsfri. Nyman har utgått från att regeringskommunikén var ett verk av statsministern, även om det var utrikesministern som väckt förslaget. Günther önskade en ganska skarp formulering för att den skulle motsvara sitt ändamål — att göra slut på spekulationer och falska förhoppningar. »Ansvaret för den stilistiska utformningen och formuleringens enskildheter åvilar Per Albin Hansson» (s. 155 f.). I den tron anställer Nyman en betraktelse över statsministerns »utrustning».

Statsministern stod »egentligen främmande och tafatt inför utrikespolitiska problemställningar». Det är ett dristigt påstående som nog har förvånat och roat många fler än Ernst Wigforss. Med vänlig ironi anmärkte Wigforss: »Det är klart att Per Albin inte tyngdes av den lärdom man hämtar ur böcker» («Minnen», III, s. 150). Men det fanns enligt Nyman även andra svagheter i statsministerns utrustning. Förmågan att ge »anslående och inspirerande uttryck för en nationell politiks målsättningar» kom aldrig att höra till hans »statsmannadygder». »Just februarikrisen 1940 blottade denna begränsning.» Hur det än förhöll sig med Per Albin Hanssons begränsning är det exempel Nyman valt inte lyckligt. Krister Wahlbäck har fått fram nya källor som visar att Hanssons ursprungliga version var utförligare och mera nyanserad. Men Hansson fick finna sig i vissa strykningar: »Kollegerna i regeringen önskade en knappare och mera koncis formulering. Detta är historien om 'den hanssonska kylan'.» Günther har bekräftat att strykningarna gjorde kommunikén kärvare. (Wahlbäck: »Finlandsfrågan i svensk politik 1937—1940», s. 276, 437 not 40.) Det är tydligt att regeringskommunikén inte lämpar sig som underlag för några funderingar om Per Albin Hanssons begränsning. — Man kan göra ännu en invändning. Nyman talar om att opinionen sådan den kom till uttryck i pressen och på annat sätt efter regeringens kommuniké tydde på att »en verklig förtroendekris» var under uppsegling; kungens uttalande avväjande »den hotande förtroendekrisen» (s. 160, 162). Wigforss som i det väsentliga har accepterat Nymans skildring av själva händelseförloppet har tagit bestämt avstånd från talet om en förtroendekris. Wigforss hävdar att Nyman lagt alldeles för stor vikt vid de få pressuttalanden han återger. I många svenska kretsar delade man regeringens ståndpunkt i sak, anser Wigforss, men i kungens diktamen fick man tillfredsställt ett behov att ge uttryck åt sina känslor, »åt allt vad man gärna velat göra, om läget varit annorlunda». («Minnen», III, s. 150 f.). Det kan möjligen invändas att Wigforss är part i målet. Men även Wahlbäck har förklarat att utan en undersökning i detalj kan ingenting med bestämdhet sägas om innebörden och vidden av den kritik som riktades mot kommunikén (s. 276). Det är uppenbart att Nyman här har uttalat sig alltför kategoriskt och onyanserat. I slutet av uppsatsen går Nyman något in på den konstitutionella sidan av kungens uttalande. Men det sker ganska kortfattat och det ger inte mycket utöver Herbert Tingstens analys i en uppsats i Tiden 1943.

Redan när Nyman var färdig med sin doktorsavhandling om fem viktiga år i svensk parlamentarism fick han lust att skriva en översikt av parlamentarismens historia i Sverige. På den goda handboken ställer man särskilda krav. Den skall meddela elementära kunskaper på ett intressväckande sätt, den skall förena sinne för det konkreta med förmåga av överblick och sammanhang, den skall ge läsaren en första introduktion i ämnets problem. Det kan enligt min mening inte bestridas att Nyman i stort sett har löst sin uppgift på ett acceptabelt sätt i den lilla boken »Parlamentarismen i Sverige, Huvuddragen av utvecklingen efter 1917» (1950, 4:e uppl. 1963, 143 sidor jämte bilagor). Men ett par invändningar måste man göra. Man önskar att Nyman sökt göra läsningen mera stimulerande för nybörjarna i ämnet genom att förenkla sin stil och befria sin

framställning från en del av de många personuppgifterna och framför allt från en del av de många sifferuppgifterna. Han går för långt när han vid vissa valtillfällen meddelar både den procentuella förändringen i partiernas andel av valmanskåren, förändringen i mandatantal och förändringen i röst-siffror. Det kan — när det vill sig riktigt illa — leda till att Nyman på en enda sida meddelar 30 sifferuppgifter i den löpande texten (s. 114 i 4:e uppl.). I det sista kapitlet, »Sammanfattning och avslutning», skulle man gärna ha sett att Nyman ägnat sig mera åt den resonerande framställningen av parlamentarismens problem och mindre åt uppräknningar av namn och siffror. Direkt prövande blir Nyman när han t. ex. anser sig böra informera om antalet icke-politiker i samtliga ministärer — med alla namnen utsatta inom parentes. Resultatet har blivit — om jag lyckats räkna rätt — 72 namn och 19 sifferuppgifter på en enda sida (s. 136 i 4:e uppl.). Detta är inte god pedagogik. Den normalt intresserade läsaren är alldeles oemottaglig för denna enumerationsmetod. Nyman har ju tabellbilagor i sin bok — där skulle också den här sortens uppgifter ha hört hemma. Men lyckligtvis präglas boken som helhet inte av sådan undervisning. Den ger en god och nyttig information om svenska ministärer och ministärskiften under fem decennier.

Nyman har arbetat mycket med regeringsproblemet — i en uppsats har han tagit upp även representationsproblemet. I den statsvetenskapliga litteraturen hör detta till de mest omskrivna. Det finns i Sverige stora, grundläggande arbeten av Gunnar Rexius och Georg Andrén och det finns en lång rad specialundersökningar. Man går med en viss nyfikenhet till Nymans 50-sidiga uppsats »Förstakammarproblemet» (Statsvet. tidskr. 1954, s. 129—180). Det visar sig vara en mycket egendomlig uppsats. De två första avsnitten är en repetitionskurs i förstakammarfrågan fram till 1921, man möter på en delvis knastertorrt registrerande prosa nästan idel välbekanta ting. Det framgår ju av notapparaten att Nyman har gått till källorna, men det är förvånande hur litet han har fått ut av fräscha synpunkter. Om Nyman — som han antyder på ett ställe — velat teckna en bakgrund till den moderna debatten skulle det ha kunnat ske med långt större klarhet och stringens på några få sidor. Efter ett 10-tal sidor om reformer och reformförslag fram till 1953 och efter ett omnämmande av enkammerssystemets aktualisering det året redovisar Nyman några av argumenten för och emot ett sådant system. Men det stannar vid en flyktig genomgång på tre sidor. Sedan följer ett par sidor om vissa förslag att reformera valen till första kammaren. Och till sist formulerar Nyman en tes som verkligen inte är alltför djärv: »Frågekomplexet är i eminent grad ett av dem, som även efter det grundligaste övervägande ge utrymme för mer än en mening. Det gäller icke minst den grundläggande frågan: en kammare eller två? Såväl den faktiska verkligheten världen över, den historiska och den aktuella, som doktrinen ge expressiva belägg härför.» Så kommer det besynnerligaste av allt i denna besynnerliga uppsats. Nyman illustrerar sin tes genom att *räkna upp* de 45 stater som har tvåkammerssystem och de 31 stater som har enkammerssystem och genom att *räkna upp* ett antal vetenskapsmän som uttalat sig för det förra systemet och ett annat antal vetenskapsmän som uttalat sig för det senare. Detta är ju



parodi på vetenskaplig framställning. Falstaff Fakir skulle inte ha kunnat göra det bättre. Vad är det — allvarligt talat — för glädje med att veta att Haiti har tvåkammerssystem men inte El Salvador och Costa Rica eller att J. E. E. D. Acton har argumenterat för det systemet men inte H. B. Lees-Smith? Efter dessa meningslösa uppräknings står man plötsligt inför en »avslutningsvinjett»: ett citat hämtat ur Karlstad-Tidningen och ett annat citat hämtat ur Göteborgs-Posten. Och därmed är Nyman färdig med »förstakammarproblemet». För läsaren återstår det endast att beklaga att ett fint och intressant ämne har blivit utsatt för en behandling så dålig och så tråkig som denna.

I en alldeles färsk liten uppsats vill Nyman belysa »Rekryteringen till verkschefsposterna» (Statsvet. tidskr. 1964, s. 317—335). Han visar bl. a. — med siffror och tabeller över läget årsskiftet 1963/64 — att departementen svarar för en stor del av rekryteringen till dessa poster, att det numerärt främsta rekryteringsfältet är ämbetsverken, under det att politisk meritering i betydelsen av parlamentarisk verksamhet har en ringa omfattning. Nyman har också en förklaring till att det förhåller sig så. »Socialdemokratiens mycket långvariga regeringsinnehav har lett till att kadern av fackämbetsmän i stort sett anpassat sig till den politik, som varit regeringens och därmed statens. Det ligger i systemets natur . . . Förhållandet har lett till att personer med önskad inställning inte behöver sökas utanför den egentliga ämbetsmannakarriären» (s. 329). Något ligger det väl i denna synpunkt. Men nog har Nyman — med sin svepande generalisering och utan stöd i redovisad kunskap om utnämningsspolitiken — förenklat problemet väl starkt. Vidare skulle hans siffror och tabeller ha haft ett verkligt intresse, om han kunnat lägga fram jämförelsematerial från olika tidpunkter.

Medan Nyman sysslade med frågan om första kammaren väcktes hans intresse för federalismens problem. I federalt uppbyggda stater har »första kammaren» en speciell funktion, den är ett organ för delstaterna. Nyman valde att studera hur systemet är konstruerat i Västtyskland. Segrarmakterna i andra världskriget önskade ett ganska starkt federalt inslag i den nya författning som skulle avlösa Hitlers centraliserade och totalitära stat. Nyman kunde så småningom presentera en bok — »Der westdeutsche Föderalismus, Studien zum Bonner Grundgesetz» (207 sidor jämte bilagor).

Det kan synas litet förmätet av en svensk att träda fram inför en tyskspråkig publik med en skrift i ett ämne, där det redan finns en stor och delvis med mycken grundlighet utförd tysk litteratur. En svensk studie kunde anses motiverad om den på ett inträngande sätt angrep ämnet i någon av dess aspekter. Man kunde sätta in federalismen i den tyska traditionen. Så gjorde Georg Andrén när han — blygsamt nog på svenska — skrev sin gradualavhandling om federalismen i den tyska riksorganisationen 1871—1914. Eller man kunde — vilket Andrén också gjorde — ägna en ingående, rättslig och politisk analys åt förbundsrådets organisationsproblem; eller åt dess befogenheter; eller åt dess plats i Västtysklands politiska liv. I stället för att välja en av dessa uppgifter — kanske med utsikt att nå nya resultat — har Nyman valt att behandla ämnet i nästan alla dess aspekter. Han har velat ge en samlad bild av det federalistiska elementet i Bonnförfattningen. Följden har blivit att Nyman dels har blivit rätt beroende av ett

antal tyska statsrättsexperter, dels har nöjt sig med en relativt summarisk framställning. Den för sammanhanget så nödvändiga idéhistoriska och författningshistoriska återblicken saknas helt. På enstaka punkter i texten gör Nyman jämförelser med Weimarrepubliken, men man skulle ha önskat en genomförd studie av vad Weimartidens konstitution och statsliv har betytt i den federala frågan. Vad Nyman meddelar om den politiska situation, i vilken Bonnförfattningen kom till, är mycket kortfattat — trots sakens utomordentliga vikt. Med sitt tydligen begränsade syfte att ge en översikt skulle emellertid Nyman ha kunnat förena en annan uppgift. Han kunde ha gjort utblickar och jämförelser med motsvarande problem i andra förbundsstater. Med något enstaka undantag förekommer sådant inte alls, och där det förekommer sker det helt en passant (till exempel s. 132). Nymans bok är i vissa stycken inte ointressant, han skriver klart och koncist om spänningen mellan de centralistiska och de federalistiska krafterna i förbundsrepubliken. Men framställningen är här liksom i flera andra stycken för grund och iakttagelserna i allmänhet något för lättvunna för att boken som vetenskapligt specimen skall anses ha någon verklig tyngd.

Det har sedan flera år funnits ett kompendium av Nyman om främmande länders statsskick. Förra året kom det ut av trycket under titeln »Utländska statsskick» (ny uppl. 1965, 195 sidor). Boken skiljer sig från tidigare handböcker på det sättet att den har en komparativ uppläggning. Den beskriver inte stat efter stat utan den beskriver statsorganen i tur och ordning, med exempel från ett stort antal stater. Metoden har både fördelar och nackdelar ur pedagogisk synpunkt. Den uppmärksamme läsaren kan jämföra hur ett visst institut är beskaffat i olika länder — Nyman själv gör sällan sådana jämförelser — och läsaren blir på det sättet mera medveten om skilda konstruktionsmöjligheter. Men för nybörjaren är det troligen bättre att få helhetsbilder av de typologiskt intressanta statsskickena. Man kan möjligen också invända mot Nymans bok att den ger väl stort utrymme åt de skrivna rättsreglerna och väl litet åt de konstitutionella realiteterna. Överhuvud gör boken ett något kompakt intryck.

Man kan om Nymans produktion helt allmänt säga att den har ett inte obetydligt omfång men en ganska obetydlig spännvidd. Den har en klar tyngdpunkt i hans studier av svenska regeringsproblem vid skilda tidpunkter. Men vad han därutöver åstadkommit betecknar ingen verklig vetenskaplig förnyelse. Boken om federalismen i Västtyskland var nog ett försök till förnyelse och som orientering i ett stort problem har den förtjänster. Men den kan inte sägas vila på en sådan grund av inträngande och självständig forskning och prövning att den vetenskapligt sett kan tillmätas någon större betydelse. Ett annat drag i Nymans produktion är dess ojämnhet. Där finns en i stort sett så utmärkt sak som boken om högern och kungamakten, där finns den mera ordinära doktorsavhandlingen och där finns ett sådant lågvattenmärke som den långa uppsatsen om förstakammarproblemet. Det är också tveksamt om man kan tala om en med åren allt större metodisk säkerhet. Det förflöt tio år mellan den mindre lyckade debutskriften och den helt misslyckade uppsatsen om förstakammarproblemet. Sin hittills bästa bok publicerade Nyman redan 1957. Å andra sidan är det uppenbart att Nyman på sitt specialområde har gjort en

samlad insats, vars värde är obestridligt. Han har lagt en solid grund för vår kunskap om två av vårt regeringssätts viktigaste och intressantaste skeden. Jag finner att Nyman styrkt sin kompetens till det sökta ämbetet.

Det bör ha framgått av de omdömen jag redan givit om de båda sökande, hur jag ser på frågan om deras inbördes placering.

Backs vetenskapliga produktion är inte stor men den är av hög och jämn kvalitet. I lyckliga ögonblick har även Nyman gjort ett fint arbete, men han har också haft mindre lyckliga ögonblick. Back är en man som helst går sina egna vägar, han besitter vetenskaplig originalitet, han ser nya problem, och med fantasi och gott omdöme söker han deras lösning. Nyman har hållit sig till traditionella problem, men efter energisk källforskning har han vanligen nått gedigna resultat. Det finns i Backs vetenskapliga skrifter — och det är endast om dem jag nu talar — en stor finess i resonemangen, en stark känslighet för problemens komplexitet, inte sällan en betydande tankeskärpa. Nyman arbetar vanligen med enklare problem, hans framställningssätt blir gärna deskriptionens, men i de resonerande partierna av sina skrifter gör han i allmänhet väl avvägda uttalanden. En jämförelse mellan de båda sökandes vetenskapliga skicklighet kan enligt min mening inte annat än utfalla till Backs förmån.

Jag uppför alltså de sökande i följande ordning:

1. docent Back
2. docent Nyman.

Uppsala i februari 1965

*Carl Arvid Hessler*

## II. PROFESSOR NILS STJERNQUISTS UTLÅTANDE

Till Rektorsämbetet vid Uppsala Universitet.

Såsom sakkunnig för tillsättande av professuren i statskunskap vid Umeå universitet får jag vördsamt avge följande utlåtande:

Docent Pär-Erik Back framträdde med sin avhandling »Herzog und Landschaft, politische Ideen und Verfassungsprogramme in Schwedisch-Pommern um die Mitte des 17. Jahrhunderts» (1955) såsom idé- och författningshistoriker. Jag har tidigare i samband med betygssättningen haft anledning att yttra mig om avhandlingen och får hänvisa till detta yttrande, vilket finnes fogat till ansökningshandlingarna. Sammanfattningsvis vill jag framhålla följande. Tyngdpunkten ligger obestriddligen på det metodologiska planet. Back har speciellt inriktat sig på att få fram en adekvat begreppsapparat. Influerad av Otto Brunner kritiserar han tekniken att applicera för en senare tids förhållanden till yttre begrepp på en äldre tid. Hans analyser av de dåvarande begreppen och av deras användning i den dåtida mycket invecklade juridiskt-politiska debatten ligger på ett högt plan (kap. 4—5); låt vara att analyserna icke alltid är invändningsfria. Vissa avsnitt är värdefulla särskilt från historieforskningens synpunkt. Detta gäller i fråga om det tredje kapitlet, som skildrar författningsskonflikternas förlopp, och framför allt om det sjätte kapitlet, som handlar om regeringsverksamhetens finansiering. Framhållas bör vidare analysen av neutralitetsfrågan i det åttonde kapitlet. Avhandlingen bör enligt min mening betecknas som en från meriteringssynpunkt värdefull insats. Den har väckt uppmärksamhet utomlands och förf. har utsetts till ledamot av the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions.

I nära anslutning till avhandlingen står ett par informativa uppsatser rörande Svensk-Pommern, en om »Striden om nebenmodus, en studie i Karl XI:s pommerska finanspolitik» (1958) och en »Om förarbetena till Svenska Pommerns författning av år 1810—11» (1950).

Backs andra huvudområde är svenskt organisationsväsende. Han har av två fackförbund anlitats som historiograf. För metallindustriarbetareförbundets räkning har han skrivit del III av dess historia, dvs. den del som avser perioden 1925—1940. Av lantarbetareförbundet har han haft i uppdrag att skriva om den fackliga lantarbetarrörelsens uppkomst och utveckling. Det förutsattes att samtidigt skulle utkomma ytterligare en del, som skulle avse hur jordbrukets löntagarkår och dess förhållanden förändrats. Det är självfallet att beställningsarbeten måste läggas upp efter beställarens

önskemål. Det är naturligt att man från beställarsynpunkt har velat få fram framställningar som är lättlästa och deskriptiva. Backs arbete om »Svenska metallindustriarbetareförbundets historia, bd III 1925—1940» (1963) är i hög grad en krönika. Här och var skimtar intressanta frågeställningar — exempelvis förhållandet mellan socialdemokrater och kommunister — men för någon verklig analys har det icke funnits utrymme. Boken om lantarbetareförbundet, *En klass i uppbrott* (1961), är från vetenskaplig synpunkt av större intresse, men bär även den i huvudsak krönikans prägel. Till boken om lantarbetareförbundet knyter sig några smärre följskrifter.

Av väsentligt större betydelse är Backs i manuskript inlämnade, omfattande arbete om »Sammanslutningarnas roll i politiken 1870—1910». Med hänsyn till att arbetet föreligger endast i manuskript skall jag behandla det relativt utförligt. Back utgår från att det är en gängse uppfattning att organisationerna icke förrän under det första världskriget eller kanske snarare ej förrän under 1930-talet började kunna spela en egentlig roll i den politiska beslutsprocessen. Denna gängse uppfattning vill han modifiera. Han talar rentav i förordet om »väsentliga brister i vår kunskap om sammanslutningarnas . . . medverkan vid tillkomsten av politiska beslut». Han understryker med skarpa två ting, nämligen dels att forskningen hittills huvudsakligen intresserat sig för de »folkliga» organisationerna och förbigått en rad organisationer som hade lättare att nå kontakt med statsmakterna och därför bättre möjligheter till påverkan och samverkan, dels att forskningen försummat organisationernas roll på det kommunala planet. Man kan med visst fog ifrågasätta om den tidigare organisationsforskningen ansett sina resultat så generella, att dessa avsett alla sammanslutningar. I allt väsentligt har ju forskningen begränsats till de stora organisationerna, särskilt folkrörelserna. Men bortsett från denna invändning, som förf. själv tydligtvis varit medveten om, skall det villigt erkännas att Back har kommit med något nytt och betydelsefullt, då han understrukit att även andra sammanslutningar än de hittills uppmärksammade bör studeras och att man inte kan bortse från det kommunala planet.

Efter ett inledande avsnitt om problem och metod, varom mera nedan, och efter ett väl avvägt kapitel om föreningsväsendet före år 1870, följer huvudavsnittet, en framställning om fastighetsägareföreningarna. Förf. skildrar fastighetsägarnas ställning före kommunal- och representationsreformerna och dessa reformers betydelse för fastighetsägarna. Han undersöker vidare fastighetsägarnas intressen och belyser andra gruppers, bl. a. hyresgästernas, motintressen. Han kartlägger fastighetsägareföreningarnas uppkomst samt deras agerande och aktionsformer i skilda sammanhang. De förhållanden varom här är fråga är svårtillgängliga, men förf. uppvisar obestriddligen en god förmåga att penetrera dem. Här och var skulle man ha önskat en ytterligare fördjupning, så t. ex. i fråga om de s. k. likställighetsöverenskommelserna. Förf. kunde bl. a. haft anledning att ingå på spörsmålet om den allmänna rådstugan såsom organ för fastighetsägarna och belyst om och i vad mån fastighetsägareföreningar faktiskt ersatt den allmänna rådstugan. (jfr SOU 1952: 14 s. 82 ff.). Här och var skulle man ha önskat en mera systematisk bearbetning, t. ex. i fråga om de besvärsärenden under perioden, vilka rörde fastighetsägareintressen. Man kan också

fråga varför förf. begränsat sig till att studera fastighetsägareföreningsarkiven i Stockholm, Malmö, Hälsingborg och Norrköping. Beror det på att det inte finns andra arkiv bevarade?

Medan kapitlet om fastighetsägareföreningarna är monografiskt uppställt, är dispositionen i det följande fjärde kapitlet, kallat »sammanslutningarna och beslutsprocessen», systematisk med utgångspunkt från de instrument som stod till förfogande. Förf. skildrar initiativen, medlemskap i statliga kommittéer, remissväsendet, påtryckningar på regering och riksdag samt frivilliga överenskommelser och utövande av publika funktioner. De föreningar, som får leverera illustrationsmaterial, är bostadsföreningarna, försäkringsföreningen, bryggeriföreningen, folkskolläraryöreningen, hantverksföreningarna och ångpanneföreningarna. Förf. analyserar vissa aktioner från dessa föreningar. Vissa partier är av betydande intresse, såsom avsnitten om ångpanneföreningarna och bostadsföreningarna. Beträffande de sistnämnda gör förf. gällande, att det väsentligen var dessas ställning och icke konsumtionsföreningarnas, som gjorde att statsmakterna började intressera sig för att få fram en lagstiftning om de ekonomiska föreningarna. För att kunna få fram erforderlig bakgrund för ett omdöme i frågan erfordras enligt min mening en ordentlig analys av konsumtionsföreningarnas problematik samt överhuvud en systematisk genomgång av dåtida rättsfall som rörde en förenings rättskapacitet.

I ett sammanfattande avsnitt framhåller Back som undersökningens resultat att — såvitt angår den undersökta perioden — sammanslutningarnas aktivitet underskattats, resultaten av aktiviteten underskattats och kontinuiteten underskattats.

Vad som enligt min mening kan diskuteras är inledningskapitlet om problem och metod. Det är naturligt att i detta kapitel ingår en teckning av den allmänpolitiska bakgrunden och en sammanfattning av den tidigare organisationsforskningens resultat (jfr ovan). Kapitlet anger vidare och framför allt avgränsning och aspekter. Resonemanget om avgränsningen, dvs frågan om vilka sammanslutningar som skall studeras, synes mig alltför löst. Med den titel som manuskriptet har, »Sammanslutningarnas roll i politiken 1870—1910», kunde man ha väntat ett försök till en katalogisering (indelning) av de förefintliga sammanslutningarna, förslagsvis efter ändamål och struktur. Man hade också kunnat vänta en motivering till varför förf. har valt »sammanslutning» som samlingsbegrepp och inte »förening», »organisation» eller »association». Över huvud gäller att förf. i avsnittet om avgränsningen uppehåller sig egentligen endast vid de typer av sammanslutningar som inte tages med. Vilka typer som behandlas framgår klarast på annat håll. Förf. har begränsat sig till »sammanslutningar, som på grund av sin medlemsstruktur rimligen kan antagas ha haft nära personell och ideologisk kontakt med de beslutande instanserna i privilegiesamhällets slutskede» (se sammanfattningen s. 303).

Förf.:ns framhållande av att målet för en statsvetenskaplig undersökning bör vara kunskap om det generellt giltiga är riktigt. Men innebörden av »generellt giltig» är icke utan vidare klar. Uppenbart är att det finns olika »generalitetsnivåer». Förf. rör sig på en lägre (ordet användes icke i någon nedsättande betydelse) nivå. Han studerar vad som var generellt giltigt in-

om gruppen »välsedda» sammanslutningar i Sverige under tiden 1870—1910. Hans syfte är däremot inte i första hand att ge ett bidrag till en generell grupp- eller organisationsteori (s. 20 not 23). Redan den omständigheten att förf. valt att använda sig av begrepp som anpassats efter den studerade epokens förhållanden (s. 21) utesluter något sådant. Men härav följer också att det blir svårare att använda undersökningens resultat i den fortsatta organisationsforskningen.

Sammanfattningsvis vill jag anföra att undersökningen om »Sammanslutningarnas roll i politiken 1870—1910» redan i det skick den föreligger bör betecknas som en från meriteringssynpunkt värdefull insats. Mina invändningar mot inledningskapitlet avser endast sådant som i jämförelsevis ringa mån har betydelse för själva undersökningen, såsom denna upplagts, och förtar inte totalintrycket.

I en uppsats, kallad »Lunds stad 1862—1962, en valpolitisk profil», har Back undersökt de kommunala valen i Lund under de angivna hundra åren. Störst intresse knyter sig till den del av undersökningen, som avser utvecklingen efter år 1930 och som på ett uppslagsrikt sätt analyserar valutfallet i Lund, ställt i relation till valutfallet i andra städer.

Back har även varit inriktad på att skriva läroböcker. Redan tidigt (1951) publicerade han en kort översikt över det norska statsskicket med Verdandskriften »Hur Norge styres». Mera betydelsefullt är det av Back redigerade samlingsverket, »Modern demokrati» (1963), vilket visat sig utgöra ett gott underlag för diskussioner på lågstadiet. Backs eget bidrag, »Den skrivna författningens roll», gör samma fördelaktiga intryck som boken i övrigt.

Slutligen är att nämna att Back till ansökningshandlingarna fogat recensioner i Statsvetenskaplig tidskrift.

Back har till bedömande framlagt en relativt sett omfattande produktion. Denna avser i huvudsak två områden, nämligen dels svensk-pommersk idé- och författningshistoria, dels svenskt organisationsväsende. På det förstnämnda området är doktorsavhandlingen det enda egentligen vägande bidraget. På det sistnämnda området är huvudarbetet den i manuskript avlämnade undersökningen om »Sammanslutningarnas roll i politiken 1870—1910». Båda huvudarbetena bör betecknas som från meriteringssynpunkt värdefulla insatser. Backs forskarprofil avtecknar sig ganska tydligt i dessa arbeten. Han diskuterar med en påtaglig iver begrepp, metoder och frågeställningar, han formulerar sina utgångspunkter vida, han söker gärna problemen, även om dessa är svåra, han har rentav något större förmåga att sätta problem under debatt än att fullfölja en frågeställning. Han har en mångårig erfarenhet av vetenskaplig undervisning. Jag finner honom kompetent till det sökta ämbetet.

Docent Ollie Nymans huvudområde är svensk parlamentarism. Tidigt fångades hans intresse av Per Albin Hanssons första ministär, och redan år 1944 publicerade han en förundersökning med »Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933». Han fullföljde tre år senare forskningsuppgiften med avhandlingen »Svensk parlamentarism 1932—1936; från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition». Avhandlingen utgör ett led i den av Nymans lärare, Axel Brusewitz, ledda kartläggningen

av parlamentarismen i Sverige. Nymans avhandling avviker emellertid så till vida från övriga avhandlingar i projektet som den, när den publicerades, berörde i tiden näraliggande händelser. Detta förhållande ställde anspråk på förf. bl. a. i fråga om materialinsamling. Man bör över huvud ge Nyman en eloge för den energi med vilken han insamlade »privat» källmaterial och upplysningar från »aktörerna» i avhandlingen. Att senare ytterligare källmaterial kommit fram ligger i sakens natur och förringar på intet sätt Nymans insats.

Nyman skildrar i sin avhandling i detalj tillkomsten av ministärerna Hansson I—II och av ministären Bramstorp och på samma sätt krisuppgörelsen 1933 och försvarskonflikten 1936 samt ett antal andra riksdagsfrågor, där partiintressen stod mot varandra. Till väsentlig del uppehåller han sig vid individernas agerande, mindre vid partiernas. Framställningen präglas av omständlighet och den rena deskriptionen får för stort utrymme på analysens bekostnad. Av källkritiska synpunkter finns relativt litet. Det skall dock framhållas, att avhandlingen i dessa hänseenden är bättre än förundersökningen från år 1944.

Att studera svensk parlamentarism är onekligen en central uppgift för statsvetenskaplig forskning. Att det därvid också kan vara nödvändigt att klarlägga händelseförlopp vid ministärkriser och ministärbildningar ligger i sakens natur. Men detta får för statsvetenskaplig forskning icke bli ett självändamål. Vad det gäller är att söka klarlägga och analysera de generella mönstren vid ministärkriserna och ministärbildningarna och att över huvud söka få fram generell kunskap om parlamentarismens funktionssätt. En förutsättning härför är metodmedvetenhet, en förmåga att ställa frågor och över huvud ett systematiskt grepp på ämnet. Nyman har enligt min mening icke i tillräcklig grad svarat mot detta krav. Avhandlingen dominerar i för stor omfattning av förloppsskildringar. Det hade vidare varit önskvärt, att frågan hur förhållandet mellan regering och opposition gestaltade sig åren 1932—36 analyserats mera energiskt med utgångspunkt från de ideologiska, ekonomiska och sociala klyftorna i samhället samt att den undersökta perioden på ett helt annat sätt setts i sammanhang med minoritetsparlamentarismen under 1920-talet och med utvecklingen efter år 1936. Jag vill dock tillfoga att det krav på metodmedvetenhet som här rests tidigare icke ställdes lika klart som det enligt min mening bör ställas i dagens läge. Jag är därför benägen att tillerkänna Nymans avhandling ett icke obetydligt värde från meriteringssynpunkt.

I den svenska parlamentarismens tillblivelse utgör tiden 1911—1917 själva brytningsåren. Med »Högern och kungamakten 1911—1914; ur borggårdskrisens förhistoria» (1957) har Nyman givit ett viktigt bidrag till belysningen av utvecklingen under denna tid. Även i detta fall har han nedlagt ett energiskt arbete, för att få fram källmaterial. Undersökningen följer kronologiskt de politiska frågor, huvudsakligen försvarsfrågor, i vilka Gustaf V var personligen inblandad. Det är — något som får anses vara naturligt med hänsyn till det dåvarande partiväsendets struktur — icke i första hand frågan om kungens relationer till högern som parti[er] utan om hans relationer till några ledande högerpolitiker, framför allt Lindman, Trygger och Hederstierna, men även Billing, Hugo Hamilton, Swartz och



Afzelius. In i bilden föres emellertid också de moderata liberalerna, De Geer, Hellner, Widén m. fl. och självfallet statsminister Staaff och dennes regeringskolleger. Vad man skulle vilja ha bättre analyserat är kungens uppfattning om den roll han från konstitutionell synpunkt hade att spela samt jämväl Staaffs och högerpolitikernas uppfattning i denna fråga.

Undersökningen skildrar liksom avhandlingen händelseförlopp. Men skildringen som sådan är bättre avvägd, bättre koncentrerad och mera analyserande. Ramen är stramare. Utrymmet för källkritiska synpunkter är större. Över huvud ställer förf. mera frågor till sitt material. Jag vill beteckna undersökningen som en från meriteringssynpunkt värdefull insats. Den är utan tvekan Nymans bästa.

Nymans intresse har även fångats av Gustaf V:s roll under det andra världskriget. Den svenska regeringens kommuniké den 16 februari 1940 i Finlandsfrågan och kungens diktamen till statsrådsprotokollet tre dagar senare har han behandlat i en uppsats i Statsvetenskaplig tidskrift 1953 (»Februarikrisen 1940»), och »abdikationshotet» i samband med beslutet om att tillåta transiteringen av divisionen Engelbrecht har han dröjt vid i recensioner i samma tidskrift 1955 och 1956. Även i dessa fall vinnlägger han sig om att anlägga källkritiska synpunkter, och i uppsatsen har han blicken fullt klar för vad som är statsvetenskapligt intressant: kungens roll från parlamentarisk synpunkt. Uppsatsen störes något av en och annan »reflektion». Om Per Albin Hansson säger förf. t. ex. att denne »stod egentligen främmande och tafatt inför utrikespolitiska problemställningar» (s. 169).

På ett förtjänstfullt sätt har Nyman sammanfattat sina och andras forskningar rörande den svenska parlamentarismen i den populärt hållna lilla boken »Parlamentarismen i Sverige; huvuddragen av utvecklingen efter 1917». Boken utkom i en fjärde upplaga år 1963, ett klart bevis på dess användbarhet som orienterande lärobok. Den är enligt min mening karakteristisk för Nyman när denne är som bäst. Visserligen kan man efterlysa ett bättre och utförligare inledande resonemang om begreppet parlamentarism och i anknytning därtill ett internationellt perspektiv och visserligen ter sig framställningen i långa stycken som en uppräkningslista av valresultat, ministärkriser och ministärbildningar samt av kontroversiella riksdagsärenden. Men framställningen är väl avvägd, lättillgänglig och korrekt. Och därtill kommer att förf. i ett slutkapitel försöker anlägga generella synpunkter. Några randanmärkningar må tillåtas. Man kan fråga om inte monarkens roll vid 1957 års ministärkris erbjuder mera av intresse än som framgår av boken. Bondeförbundsledarens roll i koalitionsregeringarna 1936—39 och 1951—57 kunde något belysas. Och medtag gärna något av och om 1960-talets debatt om den permanenta oppositionens roll.

För den som är intresserad av parlamentarismens utveckling ligger det nära till hands att uppmärksamma förstakammarfrågan. I Statsvetenskaplig tidskrift 1954 har Nyman publicerat en omfattande uppsats om »Förstakammarproblemet». Uppsatsen som avser de svenska förhållandena vill — för att använda förf:ns egna ord (s. 178) — »ge en samlad orientering över huvuddragen av vad som förevarit i frågan och en bakgrund till den nuvarande diskussionen». Uppsatsen publicerades före författningsutredning-

ens tillsättande. Den borde kunna påräkna särskilt intresse i vad den avser utvecklingen efter det att Georg Andren utgav sitt monumentala arbete om »Tvåkammarssystemets tillkomst och utveckling» (1937). Nyman har emellertid huvudsakligen uppehållit sig vid »utanverken». Första kammarens roll som modifierare av resultaten av andrakammarvalen och som underlag för regeringsmakten har vidrörts endast med lätt hand.

Med den år 1960 publicerade boken »Der westdeutsche Föderalismus; Studien zum Bonner Grundgesetz» kom Nyman in på ett nytt område. En sammanfattning av vissa delar av detta arbete har han lämnat i uppsatsen *Västtysklands förbundsrad*, publicerad samma år i festskriften till Georg Andren. Nyman konstaterar inledningsvis att federalism är ett mångtydigt begrepp men diskuterar begreppet endast knapphändigt. Frågeställningen blir därför icke skarp. Boken innehåller — förutom en historik — tre huvudavsnitt, ett om »die bundesstaatliche Ordnung im allgemeinen», ett om »die Zuständigkeitsverteilung zwischen Bund und Ländern» och ett om »der Bundesrat». Framställningen är mestadels deskriptiv och består till övervägande del av ett återgivande av vissa stadganden i Grundgesetz och av olika meningar i fråga om tolkningen av dessa stadganden som framkommit inom doktrinen. Nymans egna bidrag till diskussionen är relativt anspråkslösa. Först i det femte och sista avsnittet, kallat »der westdeutsche Föderalismus — Fiktion oder Realität?», klargör förf. att han i första hand begränsat sig till den västtyska federalismens rättsliga grundvalar. Tillämpningen av de relevanta stadgandena i Grundgesetz, frågan hur det västtyska federativa systemet har fungerat, beröres blott kortfattat. Man får sålunda endast i relativt sett ringa mån besked om den roll som t. ex. hänsyn till ockupationsmakterna spelade eller om de partipolitiska och religiösa faktorernas betydelse i sammanhanget. Någon gång kommer förf. med en reflektion som icke hör hemma i sammanhanget, såsom när han (s. 116) betecknar omsättningsskatten som »finanziell bequem aber wirtschaftlich und sozial bedenklich». Boken väger enligt min mening icke tungt från meriteringssynpunkt men visar att förf. är orienterad även på ett annat område än sitt huvudområde.

Nyman har i en i manuskript inlämnad uppsats (numera tryckt i Statsvetenskaplig tidskrift) behandlat »Rekryteringen till verkschefsposterna; läget årsskiftet 1963/64». Hans fråga lyder: »Hur handhas utnämningssmakten vid tillsättandet av dessa poster? Vilka former av meritering förekommer och vilken form är den förhärskande?» Förf. har utvalt 75 centrala verk och undersöker chefernas utbildning och tidigare tjänstgöring; beträffande tjänstgöringen skiljer han mellan departementstjänstgöring, intern befordran, tjänstgöring inom näralliggande verk, tjänstgöring inom annan del av statsförvaltningen och annan meritering. Åtskilliga av verkscheferna (23 stycken) kunde uppvisa tidigare departementstjänstgöring. Endast ett fall av klar politisk meritering förelåg: chefen för försvarets fabriksstyrelse som varit partisekreterare inom högern. Härtill knyter förf. följande reflektioner. »Socialdemokratiens mycket långvariga regeringsinnehav har lett till att kadern av fackämbetsmän i stort sett anpassat sig till den politik, som varit regeringens och därmed statens. Det ligger i systemets natur. Administrationen är till för att föra ut i tillämpning de beslut som politikerna

fattat. Förhållandet har lett till att personer med önskad inställning inte behöver sökas utanför den egentliga ämbetsmannakarriären. Det finns inte behov av regelrätt politisk rekrytering. Och det kan tilläggas att det stabila parlamentariska läget också minskat behovet av reträttplatser för f. d. statsråd . . . Då verkscheferna till stor del rekryteras från departementalbyråkratien och då denna, som utvecklats i det föregående, kan antas vara antingen positivt engagerad för socialdemokratien eller neutral, är konsekvenserna på lång sikt uppenbara.»

Förf:ns reflektioner förefaller mig föga djuplodande. Matts Balgård har i en artikel i *Liberal Debatt* 1958 om »Utnämningmakten och förvaltningens självständighet» behandlat samma tema med större finess. Men frågeställningen borde enligt min mening ha satts in i ett vidare sammanhang. Topptjänsterna under departementschefen inom ett departement är icke och har aldrig varit avsedda att vara livstidsbefattningar. Departementen har ett uppenbart behov av att tid efter annan kunna placera ledande departementstjänstemän på befattningar som kan sägas svara mot vederbörandes ställning. Över huvud hade det varit av intresse att undersöka utnämningsspolitiken i fråga om samtliga de tjänster utanför departementen, som tillsätts av Kungl. Maj:t utan ansökan. Det hade från jämförande synpunkt varit lämpligt att utvälja några år med lagom stora intervaller och undersökt samtliga de utnämningar som ägt rum under dessa år. Det hade också legat nära till hands att pröva hypotesen, om icke minskningen av klyftorna partierna emellan har lett till att politiska synpunkter fått vika för administrativa. Förf. utgår från att »departementalbyråkratien» anpassat sig efter socialdemokraterna. Det vore frestande att vända på tankegången och fråga om icke politikerna har anpassat sig efter departementalbyråkratien.

Nyman har i betydande grad varit inriktad på att skriva läroböcker. Förutom det tidigare nämnda översiktsarbetet, »Parlamentarismen i Sverige», vilket jag sätter högt, har han utgivit en lärobok om »Utländska statskick» (1964). Efter ett inledande avsnitt om statsstruktur och statsammanslutningar följer kapitel om bl. a. statsformen, regeringsmakten, representationen, förvaltning och partier. Inom varje kapitel sker vid behov en gruppering av länderna (t. ex. i monarkier och republiker) men i stort sett redovisas varje land för sig. Jag är tveksam om uppläggningsen är den lämpligaste. För det stadium varom här är fråga torde den bästa uppläggningsen vara en redogörelse land för land, kombinerad med jämförande, schematiska sammanställningar.

Slutligen är att nämna att Nyman till ansökningshandlingarna fogat ett betydande antal smärre uppsatser, recensioner och tidningsartiklar, delvis avseende svensk parlamentarism och dess förhistoria, delvis avseende annat. Förtjänt att nämnas är recensionen i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1952 av Brusewitz' bok »Kungamakt, herremakt, folkakt».

Nyman har till bedömande framlagt en omfattande produktion. Hans huvudområde är svensk parlamentarism. Hans bästa arbete är undersökningen om »Högern och kungamakten 1911—1914». Det bör betecknas som en från meriteringssynpunkt värdefull insats. Äv värde är även hans avhandling samt en del andra bidrag på området. Vad Nyman i övrigt pro-

ducerat väger från vetenskaplig synpunkt icke särskilt tungt. Nymans forskarprofil avtecknar sig tydligt i hans produktion på huvudområdet. Han är främst intresserad av att följa förlopp, av att studera enskilda personers agerande. Hans insatser är i detta hänseende delvis betydande. För generella frågeställningar lämnar han föga utrymme. Över huvud ställer han påfallande litet frågor till sitt material. Han har en mångårig erfarenhet av vetenskaplig undervisning. Jag finner honom kompetent till det sökta ämbetet.

De båda sökande är i vissa hänseenden varandra lika. De är jämngamla och de har båda som grundexamen en filosofie kandidatexamen, i allt väsentligt bestående av statskunskap och historia. Båda förordnades till ordinarie universitetslektorer år 1960 och båda har en långvarig lärargärning. Men Nyman disputerade åtta år före Back. Nyman kan också uppvisa den mer omfattande vetenskapliga produktionen. Backs andra huvudarbete föreligger endast i manuskript. Dessa omständigheter skulle kunna tala till förmån för Nyman. Å andra sidan har Back ett avgjort försteg framför Nyman i förmågan att ställa frågor och se problem från samhällsvetenskaplig synpunkt. De uppgifter han tagit itu med får också betecknas som svårare än Nymans. Hans produktion är jämnare. Jag anser mig med hänsyn härtill böra förorda Back framför Nyman.

De sökande bör alltså enligt min mening ifrågakomma till tjänsten i ordningen

1. Back
2. Nyman

Lund den 28 februari 1965

*Nils Stjernquist*

## III. PROFESSOR JÖRGEN WESTERSTÅHLS UTLÅTANDE

Till Rektorsämbetet vid Uppsala Universitet.

Såsom sakkunnig för tillsättande av professuren i statskunskap vid Umeå universitet får jag härmed vördsamt avge följande utlåtande.

Två sökande till professuren har anmält sig, nämligen docenterna och universitetslektorerna Pär-Erik Back och Olle Nyman.

Universitetslektor Back är född år 1920, avlade filosofie licentiatexamen i statskunskap samt i ekonomisk historia år 1951, disputerade för filosofisk doktorsgrad och förordnades till docent i statskunskap år 1955 vid Lunds universitet samt utnämndes till universitetslektor i statskunskap år 1960 vid samma universitet. Han kompetensförklarades till professurer i statskunskap (med huvudvikt på politisk idéhistoria resp. på politiska institutioner och samhällets politiska struktur) vid Århus universitet år 1959.

Back har bedrivit forskning huvudsakligen på tre områden. Han har studerat författningsstriden i svenska Pommern under 1600-talets mitt, fackförbundshistoria under 1900-talet samt organisationernas politiska roll 1870—1910.

Backs avhandling bär titeln »Herzog und Landschaft, Politische Ideen und Verfassungsprogramme in Schwedisch-Pommern um die Mitte des 17. Jahrhunderts» (1955, 351 sid.). Efter några inledande anmärkningar om vikten av att använda en för det studerade tidsskedet anpassad begreppsapparat och faran av anakronistiska begrepp anges undersökningsuppgiften: Vad som skall studeras är de politiska idéer och författningsprogram som framfördes i striden mellan furstemakt och ständer. Det är, såsom författaren närmare utvecklar i det följande, dessa parterers egna uttalanden som skall analyseras och icke de samtida statsteoretiska system, till vilka parternas ståndpunkter hade anknytning. Uppmärksamheten skall vidare framförallt koncentreras på frågan om hur man önskar att makten skulle fördelas mellan de båda huvudsakliga maktinnehavarna, furste och ständer.

I några inledande kapitel behandlas Pommerns historia under första delen av 1600-talet samt författningsutvecklingen under denna tid. Skildringen är erforderlig som bakgrund till det skede undersökningen i första hand gäller, nämligen år 1649—1652 och den då pågående författningskonflikten mellan de svensk-pommerska ständerna och den svenska kronan. I ett sista kapitel lämnas en översikt över de fortsatta författningsförhandlingarna fram till 1663.

Den yttre ramen för författningskonflikten blir helt följdriktigt endast föremål för en kortfattad behandling och den väsentliga uppmärksamheten ägnas begreppet fundamentallagar, åskådningarna rörande dualismen, regeringsverksamhetens finansiering, de olika politiska organen och neutralitetsfrågan. Föreställningarna om vad som avsågs med fundamentallagar underkastas en ingående prövning. Materialet är stort, betydelskillnader framträder ej blott mellan ständernas och svenskarnas sätt att använda detta begrepp utan även mellan olika uttalanden från samma part. Man upplever under läsningen hur författaren med uppbyggande av stor kraft brottas med materialet, men till sist tycks det ändå snarare bli fråga om en arbetsseger än en definitiv upprullning av motståndaren.

Stundom får man här liksom i andra avsnitt intrycket att undersökningsuppgiften delvis är ganska otacksam. Att det ofta blir mer terminologi än ideologi som författaren analyserar är i och för sig inget fel. Hela framställningen övertygar om det ofrånkomliga i att starta med ett ingående studium av de använda termerna. Det förhållandet att materialet är hämtat från ett slags process i författningsfrågan gör det emellertid naturligt att tänka sig, att den terminologiska oklarheten hos parterna stundom kan vara avsiktlig. Vad ideologin eller de mera allmänna statsteoretiska förutsättningarna beträffar är det för författaren oturligt att den ena parten, svenskarna, på det hela taget är så oideologisk eller pragmatisk i sin argumentation. Man sökte i alla lägen hävda furstemaktens intressen men föreställningar om furstesuveräniteten ser man, som författaren framhåller, föga spår av. Motparten var otvivelaktigt mer ideologisk i sin argumentation men alltför ofta, ur författarens synpunkt, nöjde man sig med att som främsta argument hänvisa till tidigare praxis i Pommern, varvid diskussionen mellan parterna lätt nog utmynnade i ett kvasihistoriskt meningsutbyte.

Såsom huvudresultat framväxer ur undersökningen stycke efter stycke av ständerideologin i all sin komplikation, fylld av avlagringar från olika epokers tankesystem och praktiskt politiska uppgörelser. Det starkaste intrycket gör dock den beledsagande terminologiska diskussion som författaren för. Det är fascinerande att exempelvis följa författarens behandling av vad han kallar ständernas begrepps-»formalism» (sid. 179 ff.). Man ledes här direkt in på spørsmål som har generell betydelse för politisk begrepps-bildning, oberoende av tid och kulturkrets.

Backs avhandling är ganska ensamstående i sitt slag och redan därför svårbedömbär. Även om den har påtagliga förtjänster kan den knappast varken kompositoriskt eller resultatmässigt betraktas såsom en alltigenom lyckad produkt. Men det är emellertid för mig icke möjligt att avgöra, i vilken mån detta beror på att materialet ej tillåtit mera entydiga och överskådliga slutsatser. Vad som framstår som otvetydigt är, att bakom den stora arbetsprestationen ligger en intellektuell insats och ett dokumenterat sinne för metodproblem som inger respekt.

Avhandlingen åsattes vid disputationen betyget Med utmärkt beröm godkänd och den utgjorde otvivelaktigt författarens huvudspecimen, då han kompetensförklarades till professurerna i Århus.

Back har skrivit två fackliga historiker. Den ena, »En klass i uppbrott»

(1961, 232 sid.) behandlar organisationsrörelsen bland lantarbetarna från sekelskiftet och fram till andra världskrigets slut, då Svenska Lantarbetarförbundet definitivt befäst sin ställning. Den andra skriften »Svenska metallindustriarbetarförbundets historia, del III» (1963, 510 sid.) gäller tidsskedet 1925—1940. Jag kan av egen erfarenhet betyga — såsom medarbetare i del II av metallindustriarbetarförbundets historia — att det är ett synnerligen omfattande material som Bäck i föreliggande sammanhang haft att genomarbeta. Om båda historikerna gäller i lika mån — även om lantarbetarstudien kanske varit en något tacksammare uppgift — att de är omdömesgillt och väl genomförda med en strävan till koncentration till vissa viktigare frågor och utlämnande av mera krönikeartat stoff.

Vad som begränsar dessa och liknande skrifers meritvärde är ej ämnesvalet. Väsentliga statsvetenskapliga frågeställningar kan anknytas lika väl till en facklig som till en statlig organisation. Däremot ter det sig ofta mer eller mindre självfallet för en historikförfattare att i görligaste mån söka spänna över organisationernas hela verksamhetsfält, dvs. det blir ej möjligt att koncentrera framställningen till en eller ett par frågeställningar som mera fullständigt genomarbetas. Mängden av behandlade ämnen gör det också nödvändigt att i stor utsträckning begränsa källstudiet till organisationens eget tryckta och otryckta material. Det finns dock från senaste tid exempel på fackförbundsmonografiska undersökningar av annat slag. Bäck har emellertid följt den traditionella uppläggningsen.

Bäck har inlämnat ett omfattande manuskript rörande »Sammanslutningarnas roll i politiken 1870—1910» (318 sid.). Då det sålunda är fråga om en opublicerad undersökning, synes det nödvändigt att här något utförligare beröra dess innehåll.

Efter några inledande sidor, som enligt min mening faller utanför ramen för den följande framställningen, ger Bäck en översiktlig redovisning av den tidigare svenska organisationsforskningen. Den rådande uppfattningen sammanfattar han sålunda, att organisationernas politiska betydelse ej var stor förrän från och med första världskrigets regleringspolitik eller, kanske snarare, förrän 30-talet. Organisationerna var vidare under perioden 1870—1914 ingalunda på något självfallet och auktoritativt sätt inlemmade i den kontinuerliga politiska beslutprocessen eller i någon större utsträckning inordnade i administrativt sammanhang. Skäl finns nu enligt Bäck att antaga att denna bild, utan att vara i grunden felaktig, behöver modifieras. Bäck diskuterar därefter studieobjektets avgränsning och de aspekter som skall läggas på ämnet. Undersökningen skall vara av statsvetenskaplig art, ehuru åtskilliga rent historiska partier ingår, dvs. studiet skall inriktas på vad som under perioden gällde generellt, vad som var typiskt. Eftersom det ej är möjligt att genomgå allt relevant material, måste undersökningen begränsas. Det gäller att pröva gängse uppfattnings hållfasthet vid mötet med nytt empiriskt material; modifikationer kan då, framhåller Bäck, bli nödvändiga men de nya generaliseringarna kan fortfarande blott göra anspråk på begränsad giltighet. Författaren har valt att dels göra en mera ingående studie av en speciell organisationstyp, fastighetsägareföreningarna, dels jämförelsevis kortfattat redovisa ett antal konkreta exempel på olika sammanslutningars medverkan i den politiska beslutprocessen.

I det första huvudavsnittet, »fastighetsägarna en case study», behandlas till en början fastighetsägarnas ställning före och efter kommunal- och representationsreformen och dess betydelse för fastighetsägarnas »grupp-känsla». Därefter följer en systematisk analys av »fastighetsägarintressets komponenter», »fastighetsägarintressets homogenitet», av fastighetsägarnas sammanslutningar och deras verksamhet. Det andra huvudavsnittet, »sammanslutningarna och beslutprocessen», innehåller kan man säga ett antal case studies, där ett eller ett par exempel lämnas på de olika typer av inflytande som kan komma ifråga: initiativ och förberedande arbete, medlemskap i statliga utredningar och remisser, påtryckning på regering och riksdag, frivilliga överenskommelser och utövande av publika funktioner.

I sammanfattningen erinrar Back om att den primära hypotesen för undersökningen var att, om man studerar sammanslutningar som på grund av sin medlemsstruktur kan antagas ha haft nära personell och ideologisk kontakt med de beslutande instanserna i privilegiesamhällets slutskede, får man en annan bild av sammanslutningarnas politiska roll än om man utgår från de s. k. folkrörelserna. En strävan har varit att »äntligen rycka undan den slöja, som skapats av sentimentaliserandet kring folkrörelserna, och låta de organisationer och de auktoritetsnivåer träda i förgrunden som från statsvetenskaplig utgångspunkt ter sig väsentliga att betrakta, om man önskar få en bild av 'påtryckningar' och 'formen för kontakt och påverkan' under den aktuella perioden». Han anser den grundläggande hypotesen bekräftad och fruktbar i den meningen att den aktualiserar många förut obeaktade problem. Därefter följer en mera detaljerad sammanfattning av undersökningsresultaten.

Det är en djärv uppläggning Back valt men det är en djärvhet som rikligt belönats. I stället för att på traditionellt sätt gräva igenom ett antal föreringsarkiv och i takt med arbetets framskridande lägga upp en prydlig rad grävningsresultat (som ingen kan säga vad man skall göra med) har Back reorganiserat hela sitt material i anslutning till generella frågeställningar och prövat hur långt materialet i varje enskilt fall bär. Om det förhåller sig så som materialets karaktär möjligen ger anledning misstänka, nämligen att det från början insamlats för ett delvis annat ändamål, är djärvheten ännu större men försöket blir då också pedagogiskt ännu mera lärorikt: det visar verkligen vad man kan göra av ett historiskt material, när man konsekvent applicerar generella statsvetenskapliga, dvs. till det politiska systemet i stort anslutna frågeställningar. När man besinnar hur disparat materialet kan förefalla, blir man imponerad av hur mycket författaren lyckas få fram. Sammanfattningen, där resultaten sätts in i ett större perspektiv och presenteras också med distans i förhållande till författaren, ligger på en hög nivå. Resultaten är intressanta, men vad som främst förtjänar beröm är själva uppläggnings och genomförandet av undersökningen. I förhållande till detta gör det mindre om författarens historiska framställning, såsom naturligt är med tanke på de många och disparata sakfrågor som behandlas, på en eller annan punkt kan behöva modifieras.

Back har utöver nu nämnda undersökningar till ansökningshandlingarna fogat några större *uppsatser*, en verdandiskrift om hur Norge styres och



några recensioner. De vittnar om Backs orientering även inom andra delar av det statsvetenskapliga området.

Backs undervisningskicklighet anser jag styrkt genom de akademiska lärarbefattningar han innehaft. Jag anser honom kompetent till den sökta tjänsten.

Universitetslektor Nyman är född år 1920, avlade filosofie licentiatexamen i statskunskap år 1945, disputerade för filosofisk doktorsgrad och förordnades till docent i statskunskap vid Uppsala universitet år 1947. Han utnämndes år 1960 till universitetslektor i statskunskap vid Uppsala universitet.

Den alldeles övervägande delen av Nymans produktion är ägnad den svenska parlamentarismen, ett forskningsområde som under en följd av år framförallt bearbetats under professor Axel Brusewitz' ledning vid Uppsala universitet. Inom detta område har Nyman publicerat tre i bokform utgivna specialundersökningar samt en översiktlig lärobok.

Den första skriften »Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933» (114 sid.), utgavs år 1944. Den innehåller en utförlig beskrivning av krisuppgörelsens tillkomsthistoria, en diskussion av de motiv som ledde fram till uppgörelsen samt synpunkter på uppgörelsens innebörd. Denna skrift blev vid sin publicering föremål för kritik bl. a. ur källkritisk synpunkt och den framstår även i andra avseenden som föga tillfredsställande. Nyman har emellertid själv i samband med sin doktorsavhandling på nytt genomarbetat detta material och delvis reviderat sin framställning, varför det knappast finns skäl att närmare stanna inför denna första skrift.

Nymans doktorsavhandling, »Svensk parlamentarism 1932—36», med undertiteln »Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition» (570 sid.), framlades år 1947. Avhandlingen bedömdes med betyget Med utmärkt beröm godkänd.

I betygsmotiveringen framhöll professor Brusewitz att Nymans uppgift varit »att klarlägga de partipolitiska, i viss mån även de i nära samband därmed stående sociala och ekonomiska förutsättningarna» för parlamentarismens utveckling. »Ur det officiella materialet (främst riksdagstrycket) finns naturligtvis en del att hämta, likaså ur tidningspressen, samtida tal och broschyrer, som omsorgsfullt genomgåts. Så synnerligen mycket ger dock ej detta material, när fråga uppstår att tränga in i det inre händelseförloppet och fastställa de faktorer, som därvid varit bestämmande. Det gäller i lika hög grad detta ämne som andra av liknande slag. Genom ett energiskt, systematiskt bedrivet insamlingsarbete har det emellertid lyckats förf. att få tillgång till ett omfattande, ytterst givande källmaterial i form av dagboks- och minnesanteckningar. . . . Det är väsentligen på detta material avhandlingen vilar. Det kan givetvis icke göra anspråk på fullständighet men det har visat sig vara tillräckligt för att möjliggöra en ingående klarläggning av det behandlade ämnet.»

En grundläggande problematik förbunden med Nymans avhandling kan utläsas ur detta yttrande, ehuru det också framgår att den som avgivit

yttrandet ej uppfattade situationen som problematisk. Å ena sidan anges Nymans uppgift vara att klarlägga de partipolitiska och i någon mån de sociala och ekonomiska förutsättningarna för övergången från minoritetstills majoritetsparlamentarism. Å andra sidan förutsättes dagböcker, minnesanteckningar och liknande aktstycken utgöra det verkligt centrala källmaterialet härvidlag, medan det offentliga materialet tillmättes mindre betydelse. Något tillspetsat skulle man kunna säga, att forskarens framgång mätes genom hans förmåga att uppsåra dylikt opublicerat material.

Villkoret för att det skall vara möjligt att med tillhjälp av dylikt internt material klarlägga de partipolitiska förutsättningarna för den svenska parlamentarismens omgestaltning — de sociala och ekonomiska förutsättningarna kan det ej alls bli tal om att på detta sätt komma åt — synes vara antingen att det partipolitiskt relevanta skeendet i huvudsak utspelas inom en liten krets av ledande politiker eller att i varje fall hela detta skeende avspeglas i de yttranden som bevarats från denna krets. Det är enligt min mening icke rimligt att antaga att något av dessa villkor skulle vara uppfyllt.

Jag har byggt detta resonemang på ett uttalande av Nymans akademiska lärare därför att i Nymans egen framställning saknas såväl ett angivande av undersökningens syfte som en diskussion av material och metod. Den berörda problematiken framträder hos Nyman på så vis att han i de stora avsnitt där han skildrar olika moment i det politiska händelseförloppet i huvudsak rör sig på vad man skulle kunna kalla ett »mikropolitiskt» plan, dvs. det gäller interna överläggningar inom en ledande krets av politiker, som behandlas mot bakgrunden av riksdags- och pressdebatt i samma frågor. När detta skeende sedan skall förklaras — varför kom krisuppgörelsen till stånd, varför fortsatte samarbetet mellan socialdemokrater och bondeförbundare under flera år därefter och varför inträdde ett tillfälligt avbrott under riksdagen 1936 — blir det tydligt att vad som förut skildrats ej är tillfyllest som förklaringsgrund. Det räcker uppenbarligen icke som förklaring till samarbetet mellan socialdemokrater och bondeförbundare att hänvisa till överläggningar om dylikt samarbete eller till att det finns enstaka uttalanden om det önskvärda i sådant samarbete. Nyman känner därför naturligt nog behov av att gripa över också på det politiska makroplanet och kommer då in på sådana frågor som valresultaten, den ekonomiska krisen, hotet mot demokratien i Europa osv. Dessa förhållanden dras in i framställningen genom korta hänvisningar och utan en närmare analys. Det är uppenbart otillräckligt. För att kombinera mikro- och makroplanet krävs ett systematiskt studium av båda planen. Helst skulle man också vilja se något slags teori om samspelet dem emellan.

Uppgiften att klarlägga de partipolitiska förutsättningarna för parlamentarismens utveckling 1932—36 kan Nyman med det angivna förfaringssättet icke lösa. Vad han däremot har möjlighet att göra, är att på traditionellt sätt söka fastställa vad som faktiskt skedde på det politiska plan som undersökningen huvudsakligen gäller. Men även en sådan mera deskriptiv uppläggning kräver både en klar frågeställning och stor omsorg vid källmaterialets utnyttjande. På båda punkterna kan kritik riktas mot framställningen.

Bristen på klart angivna frågeställningar gör sig i första hand påmint när det gäller att bedöma vad som är relevant eller ej. Många enskilda politiska frågor, t. ex. försvarsfrågan och tredjemansrättsfrågan behandlas utförligt men ändock ej så utförligt att ej åtskilligt av betydelse för att förstå partiernas uppträdande utelämnats. Hur mycket skall medtagas, var skall gränsen dragas? Endast en klart fixerad frågeställning kan ge svar härpå, men den saknas. Denna brist framträder också på så sätt att sammanfattningarna av de olika delavsnitten ofta ej innehåller mer än en kort repetition av vad som förut sagts. Delstudierna kan icke generaliseras just därför att en gemensam frågeställning saknas. I slutsammanfattningen sker en jämförelse med utlandet och med tidigare svenska regeringar. Då det emellertid ej är fråga om en från början genomförd systematisk jämförelse kan den ej ge mycket. Vad källbehandlingen beträffar är det framförallt vid intervjumetodens användning och vid pressmaterialets utnyttjande som ett mera strikt förfarande varit påkallat.

I såväl avhandlingen som i andra skrifter använder Nyman en mindre tillfredsställande begreppsapparat vid analys av politiska skeenden. Han skiljer mellan »sakskäl» och »taktiska skäl», talar om »partiegoistiska» och »maktpolitiska» motiv, han skiljer mellan »idépolitik» och »intressepolitik», »idépartier» och »intressepartier». Sannolikt är inget av dessa begrepp särskilt lämpat för analysändamål: några ter sig alltför primitiva, andra är ideologiskt färgade. I varje fall bör dylika begrepp ej användas utan att närmare bestämmas.

Enligt min uppfattning kan alltså främst ur metodisk synpunkt bestämda invändningar riktas mot Nymans avhandling. Detta förhållande får emellertid ej skymma blicken för att avhandlingen också har värdefulla egenskaper. Insamlingen av opublicerat material var otvivelaktigt en prestation, ej minst med tanke på att den kunde genomföras så kort tid efter det att de skildrade händelserna utspelats. Genomförandet av intervjuer med ledande politiker i den utsträckning som skedde och själva uppslaget att studera en så näralliggande tidsepok var något av en pionjärinsats. Som arbetsprestation betraktad är avhandlingen imponerande. Dess bestående värde synes mig främst ligga däri att ett antal var för sig viktiga politiska händelser, som hör in under det allmänna perspektiv parlamentarismens utveckling under dessa år erbjuds, fått en ingående skildring. Avhandlingen har ur denna synpunkt blivit en nyttig politisk historisk skrift som ger orientering om ett viktigt politiskt skede och som därför i betydande utsträckning använts som kursbok.

Den tredje studien av frågor sammanhängande med den svenska parlamentarismen bär titeln »Högern och kungamakten 1911—14» (408 sid.), publicerad år 1957. Denna skrift kan, ehuru det icke direkt utsäges, betraktas som ett svar på Axel Bruswitz' postumt utgivna uppsatssamling, Kungamakt, herremakt, folkmakt. I en utförlig, engagerad och välskriven recension (Statsvet. Tidskr. 1952: 2) hade Nyman kritiserat Bruswitz för pro-Staaffsk, pro-liberal, antikonservativ och framförallt antimonarkisk tendens samt förklarat att fortsatt diskussion av de förhållanden Bruswitz berört var motiverad. Denna bakgrund till Nymans skrift kunde möjligen ge anledning till farhågor för att man här skulle få en partsinlaga med en

tendens motsatt den Nyman ansett sig kunna spåra hos Brusewitz. Så är emellertid ingalunda fallet. I allt väsentligt är det här fråga om en undersökning som fyller varje rimligt krav på objektivitet.

Vid en granskning av detta arbete framträder omedelbart, att det äger betydande förtjänster i förhållande till de tidigare nämnda skrifterna. Framställningen följer en klar linje, författaren har fått ett fast grepp om de enskilda frågor han undersöker, onödiga detaljer är utmönstrade och även stilistiskt har detta arbete påtagliga företräden. I förhållande till de tidigare skrifterna ger denna ett intryck av utveckling och mognad.

Flera omständigheter bidrar till det positiva intrycket. Här står det opublicerade källmaterialet helt i förgrunden — brev, minnesanteckningar, dagböcker etc. — och här spelar detta källmaterial uppenbarligen en alldeles central roll. Undersökningen har nämligen begränsats till att i första hand gälla personrelationer, Staaff — konungen — högerledarna, och just därför att konungen vid denna tid var en väsentlig faktor i politiken blir också dessa personrelationer av betydelse för förståelsen av det dåtida politiska systemet. De olika politiska stridsfrågor och incidenter som Nyman låter passera revy har alla ett klart samband med huvudtemat. Det gäller att fixera händelseförlopp, ståndpunkter och i vissa fall också rättsläget. Det sistnämnda innebär en utvidgning av Nymans intressesfär och de redovisningar som där förekommer synes vara gjorda med gott omdöme.

En, mera generell invändning skulle jag vilja rikta mot denna bok. Vid sidan av eller bakom syftet att skildra den del av det politiska systemet inom vilken kungen agerade tycks också finnas syftet att avkunna en slutlig dom i frågan om vem som hade »rätt» i denna strid, kungen eller Staaff. Här föreligger en legitim, statsrättslig frågeställning. Som Nyman framhåller på tal om systemet med högerledarna som »dolda rådgivare» var parlamentarismen varken grundad i författningen eller i en fast praxis. Systemet kunde alltså ej ur rättslig synpunkt kritiseras såsom stridande mot parlamentarismen. Däremot anser Nyman att detta system stred mot konstitutionalismen. Detta är nu icke utan vidare klart. Med den tolkning som används, när man säger att den moderna parlamentarismen är förenlig med vår nuvarande grundlag (jfr också en motsvarande argumentation av konungen till försvar för borggårdstalet), dvs. en tolkning som enbart fäster avseende vid vad som sker i enlighet med föreskrivna former, kunde man analogivis hävda att det ej fanns några dolda rådgivare, eftersom grundlagen endast känner statsråden såsom konungens rådgivare.

Min egentliga invändning gäller ej detta utan att det vid sidan om den statsrättsliga frågeställningen uppenbarligen också finns en mera allmän, moralisk frågeställning. Den framträder tydligast i den avslutande sammanfattningen. Staaff visade en strävhet och förbehållsamhet, som »djupt sårade» (sid. 272) kungen, kungens strävan att bryta med Staaff var ej enbart dikterad av en »känsla av moraliskt ansvar» utan också av »subjektivt personliga faktorer av lägre valör», han satte dock »försvarsfrågan främst», »framför sina personliga känslor» (sid. 273). Lindman »eggade inte upp kungen» (sid. 278) mot ministären (som Trygger gjorde) etc. — Det är uppenbarligen icke en vetenskaplig uppgift att avkunna moraliska domslut. Betraktar man den moraliska frågeställningen som central för

Nyman, är också denna kritik central. Nyman kan anföra en väsentlig ursäkt: äldre auktoritativa statsvetenskapsmän har lett honom in på spåret. Ännu i en recension av Nymans bok framhålls i polemik mot Nymans domslut, att om Staaff hade svagheter i förhållande till kungen, »var kungen hundra gånger mera skyldig» i sitt förhållande till Staaff (Herbert Tingsten i Dagens Nyheter 3.7.57).

I sitt senaste stora arbete, som publicerades 1960, »Der westdeutsche Federalismus», Studien zum Bonner Grundgesetz (266 sid.), har Nyman givit sig in på en forskning av helt annat slag än tidigare. Han har valt att studera den västtyska federalismen. Undersökningen skall besvara följande frågor: 1) Vilken form har den västtyska federalismen, 2) hur djupt är den federalistiska tendensen förankrad i författningen och 3) handlar det blott om en formell ram eller om en statsrättslig ordning av verklig politisk betydelse (sid. 7).

De två första frågorna synes helt ligga inom det statsrättsliga området, den tredje gäller också det faktiska statsskicket. Den sista frågan är otvivelaktigt den ur statsvetenskaplig synpunkt mest intressanta. Ett försök att verkligen besvara den i hela dess vidd förutsätter emellertid ett studium av så omfattande slag att det knappast kan komma ifråga, i varje fall ej som en uppgift för en utländsk forskare (jfr sid. 181). Här har också Nyman haft otur genom att en tysk forskare, K. Neunreither, året innan Nymans bok utkom — men givetvis efter det att Nyman upptagit sin undersökning — publicerade en ur många synpunkter förebildlig statsvetenskaplig studie av det organ vilket främst intresserar i detta sammanhang, nämligen förbundsrådet (Der Bundesrath zwischen Politik und Verwaltung). När Nyman utnyttjar Neunreithers resultat kan han alltså ge en samlad översikt av hur statsskicket faktiskt fungerar inom ett område, men motsvarande möjligheter står ej till buds när det gäller praxis i anslutning till andra författningsinstitut.

Ett renodlat författningshistoriskt studium av den västtyska federalismen vore ett annat fullt möjligt alterantiv. Ej heller denna uppläggning har Nyman valt. Vad han har att meddela om författningens tillkomst-historia är mycket litet och om de politiska motsättningarna kring federalismen nästan intet.

Vad Nyman i stället gör är att, efter en inledande översikt över förbundsrepublikens och delstaternas bildande m. m., redovisa de författningsbestämmelser, en efter en, som har betydelse för federalismen. Därvid tar han också upp vissa tolkningsfrågor med utgångspunkt från den tyska statsrättsliga litteraturen och i någon mån författningsdomstolens utslag. Den behandling de statsrättsliga problemen på detta sätt får blir emellertid också den knapphändig — på grund av de behandlade frågornas stora antal — och i sak ofta ej särskilt övertygande. Vid kontroll mot en standard-kommentar (t. ex. v. Mangoldt-Klein) har jag upprepade gånger funnit dels hänvisningar till ett mycket större antal auktorer än Nyman anfört, dels att den berörda frågan är betydligt mera invecklad än den hos Nyman framställs. Ett exempel bland många må anföras. Nyman hävdar att det är en »avvikelse» från grundlagens regel om att förbundsrådet skall inkallas på begäran av företrädare för minst två delstater, när det i arbetsordningen

heter att rådet skall inkallas på begäran av en delstatsrepresentation (sid. 143). Som stöd åberopas en tysk statsrättslig författare. Vid kontroll hos v. Mangoldt-Klein visar det sig, såsom väntat, att flertalet som här yttrat sig har motsatt uppfattning. Det väsentliga i dessa sammanhang är ej frågan om Nyman har rätt eller fel utan att redovisningen av olika ståndpunkter är ofullständig och därför slutsatserna ej övertygande.

I avslutningskapitlet söker Nyman besvara frågan om den västtyska federalismen är en fiktion eller en realitet. Jag kan ej inse att den frågan låter sig besvaras med den metod Nyman använt, dvs. väsentligen med utgångspunkt från en analys av författningstexten. Endast en undersökning av det faktiska statsskicket kan här ge erforderligt besked.

Studierna av den västtyska federalismen innebär givetvis en ur merit-synpunkt värdefull utvidgning av Nymans forskningsområde. Han har trängt in i ett stort nytt material, i stället för historisk metod har här väsentligen statsrättslig metod kommit till användning. Det är alltså fråga om en berömvärd ansats till förnyelse. Granskningen av detta arbete har emellertid visat, att Nyman på grund av arbetets allmänna uppläggning ej kunnat föra undersökningen så långt att väsentliga vetenskapliga resultat framkommit. Sådant det föreligger har arbetet snarast karaktären av en allmän orientering om det västtyska författningsslivet med särskild hänsyn till federalismen.

Förutom dessa större undersökningar har Nyman utgivit två läroböcker samt ett flertal uppsatser och recensioner. Att skriva bra läroböcker bör betraktas som en merit; innehåller en lärobok en ny fruktbar uppläggning av lärostoffet bör den kunna betraktas som en väsentlig vetenskaplig merit. Om Nymans ena lärobok, »Parlamentarismen i Sverige» (fjärde uppl. 1963, 162 sid.) gäller att den är traditionell men väl avvägd och mycket användbar. Skriften »Utländska statsskick» (1964, 195 sid.) synes mig mindre lyckad. Bland annat kan jag ej inse det lämpliga i att ägna närmare halva utrymmet åt statsstruktur och statsform. Vad uppsatserna beträffar synes de mig ej ge något mera väsentligt merittillskott. Den nyskrivna uppsatsen, om rekryteringen till verkschefsposterna, behandlar ett nytt forskningsområde; det är emellertid ej fråga om mycket mera än en registrering av data utan frågeställning. Bland de många recensionerna är det närmast den förut berörda om Brusewitz' postumt utgivna arbete som jag finner anledning att särskilt nämna.

Nymans undervisningsskicklighet anser jag styrkt genom de akademiska lärarbefattningar han innehaft. Jag anser honom kompetent till den sökta tjänsten.

\*

Vid en jämförelse mellan de båda sökandena kan till en början konstateras, att de är jämnåriga, att deras undervisningsmeriter enligt bilagda handlingar är likvärdiga och att deras vetenskapliga produktion kvantitativt sett är av ungefär samma storleksordning. Deras produktion gäller helt olika områden. Skäl saknas att ge något statsvetenskapligt forskningsområde företräde principiellt framför något annat.

Vid en kvalitativ jämförelse mellan de sökandes produktion skulle jag vilja jämställa å ena sidan Backs båda fackförbundsmonografier och å andra sidan Nymans bok om den västtyska federalismen. Som meriter väger dessa skrifter icke lika tungt som den övriga produktionen. Nymans skrift behandlar kanske i högre grad statsvetenskapliga ämnen men det finns också mera skäl till kritik mot den. När det gäller de sökandes återstående huvudarbeten, Backs doktorsavhandling och manuskript om organisationerna samt Nymans doktorsavhandling och bok om högern och kungamakten, framträder en bestämd skillnad med avseende på den metodiska uppläggningsen. Back har både i sin doktorsavhandling och i sitt manuskript klart angivna frågeställningar, i första fallet av närmast idé-historisk art och i andra fallet av generell natur avseende det politiska systemet; Nymans doktorsavhandling är skriven utan klara frågeställningar, medan ur boken om högern och kungamakten tydliga delfrågeställningar under ett gemensamt perspektiv kan utläsas, ehuru anmärkning kan riktas mot den generella frågeställningen. Samma skillnad framträder också däri, att Back i sitt författarskap är väsentligt mer intresserad av och uppmärksam på de metodiska problemen än Nyman. Enligt min uppfattning ger denna metodmedvetenhet Back ett försteg framför Nyman. I ett läge där statsvetenskapen internationellt sett undergår en synnerligen snabb utveckling genom tillämpning av nya metoder och upptagande av nya forskningsområden är kravet på metodmedvetenhet av särskild vikt.

Givet är att också forskningsresultatens generalitet och därmed deras vetenskapliga värde är beroende av frågeställningens generalitet. Man skulle kunna hävda, att exempelvis politiskt historiska undersökningar utan preciserad anknytning till generella statsvetenskapliga frågeställningar överhuvud ej bör betraktas som statsvetenskap. Att nu tillämpa en sådan bedömningsnorm skulle dock innebära, att grunden helt eller delvis rycktes undan för en forskningsinriktning — i detta fall representerad av Nyman — som under en begränsad tid haft åtskilliga företrädare inom svensk statskunskap. Enligt min bestämda uppfattning måste emellertid i fortsättningen skärpt uppmärksamhet på metodfrågorna krävas av statsvetenskapens utövare, om svensk statsvetenskap skall behålla, eller kanske snarare återvinna, sin plats inom den internationella statsvetenskapen.

Jag uppför således de sökande på förslag i följande ordning:

1. Universitetslektor Pär-Erik Back
2. Universitetslektor Olle Nyman

Göteborg den 8 mars 1965

*Jörgen Westerståhl*





*En ny tidskrift i internationell politik:*

## COOPERATION AND CONFLICT

Nordic Studies in International Politics

Den nya engelskspråkiga tidskriften i internationell politik, som utges gemensamt för de nordiska länderna från och med 1965, syftar till att presentera nordisk forskning om utrikespolitik för i första hand internationell vetenskaplig publik. Den bör dock också vara av intresse för var och en i Norden som är intresserad av ämnesområdet och vill följa dess utveckling.

*Cooperation and Conflict* skall försöka att så mångsidigt som möjligt spegla de olika forskningsriktningarna inom ämnet, både när det gäller de områden som behandlas — utrikespolitisk samtidshistoria, säkerhetspolitiska frågor, internationella organisationer etc. — och de metoder som problemen angrips med.

Av artiklarna i första numret kan nämnas:

Karl Birnbaum: The Formation of Swedish Foreign Policy.

Jens Christophersen: The Nordic Countries and the European Balance of Power.

Johan Jörgen Holst: Soviet International Conduct and the Prospects of Arms Control.

Risto Hyvärinen: Neutrality and Arms Limitation.

Tidskriften har tillkommit på initiativ av Nordiska samarbetskommittén för internationell politik. I redaktionskommittén ingår från svensk sida preceptor Nils Andrén och docent Karl E. Birnbaum, Stockholm. Redaktör är docent Krister Wahlbäck, Stockholm. Redaktionella meddelanden sänds till Cooperation and Conflict, Box 23015, Stockholm 23.

*Cooperation and Conflict* utges av Scandinavian University Books med två nummer om året. Prenumeration kan ske genom inbetalning av årsavgiften, 30 kr, till postgirokonto 55 160, under adress University Book Center, Johanneshov.

# SVEA HOVRÄTT

Studier till 350-årsminnet

av *Sture Petrén — Stig Jägerskiöld — Tord O:son Nordberg*

»Den ståtliga volymen ger på en gång rikshistoria, rättshistoria och miljöhistoria.»

*Stig Strömholm i SvD*

412 s. Illustrerad

Inb. 49:—

**NORSTEDTS**



